ఆంధ్ర సామ్రాజ్య స్థాపనము

(చారిత్రిక నవల)

రచయిత:

విద్వాన్ వారణాసి సూర్యనారాయణశాస్త్రిగారు

ప్రధానాంధ్రోపాధ్యాయులు, శ్రీ వీరేశలింగ ఉన్నతపాఠశాల

రాజమహేంద్రనగరము

పబ్లిషర్సు:

వేంకట్రామ అండ్ కో.

సికింద్రాబాదు—వరంగల్

1947

[వెల రు 1—8—0]

ఆంధ్ర సామ్రాజ్యస్థాపనము

(చారిత్రక నవల)

రచయిత:

విద్వాన్ వారణాసి సూర్యనారాయణశాస్త్రిగారు

ప్రధానాంధ్రోపాధ్యాయులు, శ్రీ వీరేశలింగ ఉన్నతపాఠశాల

రాజమహేంద్రవరము

పబ్లిషర్సు:

వేంకట్రామ అండ్ కో.

సికింద్రాబాదు—వరంగల్

నా మా ప్రెస్,
సికింద్రాబాదు.

పీఠిక

ఆంధ్రనాథో మహావిష్ణు ర్నిశుంభ దనుజాపహః ।
పురా స్వాయంభువమనోః కాలే కలియుగే హరిః ।
కాకలే రాజవర్యస్య సుచంద్రస్య తమాభవః ।
అభవ త్సర్వదేవైశ్చ వేష్టితో లోకపూజితః ॥

శ్రీశైల భీమ కాళేశ మహేంద్రగిరి సంయుతమ్ ।
ప్రాకారం తు మహత్ కృత్వా త్రీణి ద్వారా న్యవాకరోత్ ।
త్రిలోచనో మహేశ స్స త్రిశూలం చ కరే వహన్ ।
త్రిలింగ రూపీ న్యవస త్త్రిద్వారేషు గణైర్వృతః ।

ఆంధ్రవిష్ణు స్సురయుతో దనుజేన నిశుంభునా ।
యుద్ధ్వా త్రయోదశ యుగాన్ హత్వా తం రాక్షసోత్తమమ్ ।
జనన స్తత్ర ఋషిభిర్యుతో గోదావరీ తటే ।
తత్కాల ప్రభృతి క్షేత్రం త్రిలింగ మితి విశ్రుతమ్.

బ్రహ్మాండ పురాణము నందలి యీ శ్లోకముల నాధారముగాఁ గొని శ్రీ చిలుకూరి వీరభద్రరావు పంతులుగారు తమ యాంధ్రుల చరిత్రము పూర్వయుగములో సుచంద్రుఁడను రాజుసమయమునఁ దాంధ్రవిష్ణువు నిశుంభుఁడను రాక్షసుని సంహరించి కృష్ణాతీరమందలి శ్రీ కాకులము రాజధానిగా నాంధ్ర సామ్రాజ్యమును స్థాపించెనని నిర్ధారణ చేసియున్నారు. అప్పటి యాంధ్రదేశము కృష్ణా గోదావరీ నదుల మధ్యనుండి శ్రీశైలము, కాళేశ్వరము, మహేంద్రగిరి వఱకు వ్యాపించి యున్నట్లు శ్లోకముల వలన విదితమగుచున్నది. శ్రీశైలాది క్షేత్రములందలి శివలింగముల వలన నాంధ్రదేశమునకుఁ ద్రిలింగ దేశమను ప్రసిద్ధి గలిగినట్లు బహుగ్రంథములలోఁ దెలుపఁబడియున్నది.

ఆంధ్ర సామ్రాజ్య మెప్పుడు స్థాపితమైనది నిశ్చయముగాఁ జెప్పుట కవకాశము లంతగాఁ గానరావు. అశోకచక్రవర్తి కాలమున ఆంధ్రులు కోటలు కట్టుకొని యాసార్వభౌమునకు సామంతులై యున్నట్లు చరిత్రకారులు నుడువుచున్నారు. ఆ కారణముచే నీ సామ్రాజ్యము రెండువేల సంవత్సరములకుఁ బూర్వమే స్థాపితమై యుండవలయును. బుద్ధుని కాలమున నీ దేశము వజ్రభూమియనియు, మంజీరదేశమనియు వ్యవహరింపఁ బడుచున్నట్లు తోఁచుచున్నది. ఏది యెట్లున్న నాంధ్ర సామ్రాజ్యము బహు పురాతనమైనదనుట నిర్వివాదాంశము.

కథా గౌరవమును బట్టి పై యంశములను మనస్సున నుంచుకొని నే నీ యాంధ్రసామ్రాజ్య స్థాపనమను గ్రంథమును రచించితిని. ఇందలి కథాకల్పనాది విషయములను విజ్ఞులు విమర్శింతురు గాక !

తమ దేశముయొక్క, జాతియొక్క గౌరవప్రతిష్ఠలను దెలిసి కొనుట కీ గ్రంథ మాంధ్ర విద్యార్థులకు సాధన భూతము కావలయు ననెడి సంకల్పముతో నేనీ ప్రయత్నమున కుత్సహించితిని. దాని నాదరించెడి బాధ్యత యాంధ్రులకుఁ గలదని వేఱుగా మనవి చేయ నక్కఱ లేదు.

— గ్రంథకర్త

ఆంధ్రసామ్రాజ్య స్థాపనము

(చారిత్రక నవల)

మొదటి ప్రకరణము

ప్రకృతిలక్ష్మి ముచ్చటపడి తనంతట దాను దీర్చిదిద్ది యలంకరించినదో యనునట్లు మన భారతభూమి సర్వవిధ సౌందర్యముల కాటపట్టయి యలరారుచున్నది. ఉన్నతమగు హిమాలయశిఖర మా దేవికి నవరత్నఖచిత కిరీటము; తత్పరిసర శ్యామలవనమాలికలు సింగారించు చికురజాలములు; సాకేతము కస్తూరి కాతిలకము; అవిముక్తక్షేత్రము సువర్ణమంగళపతకము; యమునానీలమణిహారము; భాగీరథీనది వజ్రాలపేరు; సింధుశాఖ లాణీముత్తెపు సరములు; నర్మద మువ్వల మొలనూలు; గౌతమీస్రవంతి సజీరాడు పువ్వలువ; కృష్ణవేణి జిగితంపుమధ్యశాటి; కావేరి తుంగభద్ర లందెకడియములు; సేతువు పాదపీఠము.

మఱియు మన దేశమాతకు వివిధభాషాయోషలు ప్రాణసఖులు; వేదవాఙ్మయము నిలువుటద్దము; విశుద్ధమతములు రాచబాటలు; చుట్టుకొనియున్న మహార్ణవములు కేళాకూళులు; నగరరాజములు భూషాపేటికలు; విద్యాపీఠములు కళామందిరములు; ఋషివాటికలు విశ్రామగృహములు; పుణ్యక్షేత్రములు ధ్యాననిలయములు; యజ్ఞశాలలు వంటయిండ్లు;

ఛప్పన్న దేశములు నవ్యసస్య సంభరితములగు కేదారఖండములు; కదనరంగములు నర్తనశాలలు.

ఇంతియగాక యుత్తుంగపర్వతపంక్తు లాజనని స్థైర్యమును, సాంద్రారణ్యములు శత్రుదుర్భేద్యతను, విశాలసరోవరములు నిర్మల స్వభావమును, ఖనిజసంపదలు సహజసామర్థ్యమును, అనుకూల వాయుసంచారము లానందపారవశ్యమును నెప్పుడు వేనోళ్లఁజాటుచుండును. ఇట్లు సర్వసమృద్ధమగుట చేతనే ధర్మపరులు ధర్మక్షేత్రమనియుఁ, గర్మవీరులు కర్మభూమియనియు, నైతిహాసికులుభరతఖండమనియు నీ దేశమును వ్యవహరించి యున్నారు. అనేక కల్పములనుండి పరంపరాప్రాప్తమైన విజ్ఞానమీ దేశనాగరికతయత్యంతప్రాచీనమైనదని ఋజువుచేయుచున్నది. జన్మప్రభృతినైహికసుఖములను తృణప్రాయములనుగా విసర్జించి సత్యాన్వేషణముకొరకు, సర్వమానవ సౌభ్రాత్రముకొఱకు, సకలప్రాణి సుఖసాధనకొఱకు తనువులు, జీవితములు వినియోగించి ధన్యులైన యుత్తమ పుత్రుల నెందఱినో కన్న, యీ జగన్మాత పుణ్యభూమియని పొగడొందుటలో నాశ్చర్య మేముండును? ఆధ్యాత్మికవిషయములతోడనే తనివినొందక పరోపకారమే పరమ ధర్మమని, ధర్మసంస్థాపనమే మోక్షమార్గమని, మానవసేవయేయీశ్వర సేవయని విశ్వసించి నిశ్చలభక్తితో దేశమాత నారాధించి యొందఱు మనపూర్వులు కీర్తికాయములతో నిజ్జల చిత్రఫలకముల నిప్పటికిని ప్రతిబింబించుచున్నవారుకారు? ఆమహనీయుల గుణసంపద, శిల్పనైపుణి, సమరపాండిత్యము, జాతిమతగౌరవము, దృఢసంకల్పము వినుట తటస్థించినప్పుడు

నాగరక శిఖామణులమని విఱ్ఱవీగు సభ్యజాతులు నిర్జాంతపడు చుండుట కనుగొన్న యేభారతీయుని దేహము పులకాంకితము గాకుండును ? ఏ సహృదయుని హృదయము నూతనభావో దయముచే వికసింపకుండును ?

ఇట్టిసువిశాల భరతఖండమున నాంధ్ర దేశము తూర్పు సముద్రతీరమునందలి దేశములందెల్లఁ బ్రసిద్ధివహించియున్నది. బహుకాలము క్రిందటనార్యులు దక్షిణాపథమునకువచ్చి తమ విజ్ఞానమును నాగరకతను నిచ్చుటవారికి బ్రసాదించుచు వారి తోఁ గలిసి యందందు స్థిరనివాసము లేర్పఱుచుకొని, ప్రత్యేక సంఘములుగా విడిపోవుచు వచ్చిరి. అట్టివారిలో నాంధ్రు లొకరు. కృష్ణా గోదావరీ నదీ ముఖద్వారముల, మధ్యనున్న భూభాగము తెలుఁగువారి తొలినివాసమని పలువురభిప్రాయ పడుచున్నారు. మన కథాకాలమున నారెండునదుల యుభయ పార్శ్వముల నివసించుచు నాచార వ్యవహారములందు, మత సంప్రదాయములందుఁ గొంతభేదముకలిగి యందఱు నాంధ్రు లయ్యు కులగోత్రములఁ బురస్కరించుకొని యొక ప్రాంతము వారింకొక ప్రాంతమువారిని ద్వేషించుచుండిరి. సమానశీలము గల యుత్తమ పురుషులు, నదీతీరముల నాశ్రమములునిర్మించు కొని తపస్సు చేసికొనుచున్న మహర్షులును జాతియైక్యమును గోరి శాంతిమార్గములు బోధించుచుండిరి. బలవంతులు తమ తమ పరిసర ప్రదేశముల నాక్రమించి యన్యులను దఱిమి వేయుచుఁ దమ బలగముల బలపఱుచుకొను చుండిరి. మధ్య మధ్యఁ గొంద ఱాటవికులు ప్రవేశించి బాటసారులకు, శాంత ముగా జీవనము గడపు మునిసంఘములకు నుపద్రవము గలి గించుచుండిరి. ఎవరి గుంపును వారు కాపాడుకొనుటకు వల

యనన్ని కష్టనష్టములు గావించుకొన్నను సహనము సహనము [illegible] గులవలన సంబంధములు కలుగుచునే యుండుటచే నాగ్రహ [illegible] నైకమత్యము కలిగి యుండు టావశ్యకమని వారిలోc గొంద ఱు [illegible] గ్రహించిరి. ఆట్టి పరమపావనులు పరి శుద్ధ నిశ్చల సంకల్పగుణమే [illegible] స్థాపనము

ఒకనాటి యుషఃకాలమున ప్రాగ్దిశనుండి సాంద్రరాగారుణ కాంతులు గోదావరీ [illegible] ప్రతిబింబించుచు సందిలి పిల్లగ [illegible] చుండెను. అర్ధవికసితము లగు పద్మాసనము [illegible] నిచ్చు ప్రభాతవాయువులు సర్వ ప్రాణులను సుఖపారవశ్యమున ముంచుచుండెను. అనూపదేశ ములం దేపుగాc బెరిగిన లతామతల్లికల లాస్యనైపుణికి దీటి ప్రాంతముల శాఖో [illegible] వనస్పతిప్రతతి యులరి, తల లాడించుచుండెను. ఆనంద [illegible] కోశమున విశ్రమించియున్న జీవరాసులం గోయిల పంచమ స్వరమున మేలుకొలుపు చుండెను. క్రమముగాc జీకటి ముసుంగు దొలగించి విశ్వ ధాత్రి తన నైసర్గిక రూపసంపదను బయలుపఱుపఁజొచ్చెను. ఋషివాటికc బ్రాతస్స్మరణము వినవచ్చెను. హోమసుగంధము పుష్పఫలసౌరభముతో వియ్యమందుచుండెను.

అది గౌతమాశ్రమమునకు సమీపముగానున్న పావన గోదావరీతీరము. పూర్వ మొకప్పుడు గౌతముఁడను మహర్షి శిష్యబృందముతో నందు నివసించుటచే నా యాశ్రమ మందురు. గౌతముఁడు కాని, తద్వంశీయులు కాని యిప్పు డచ్చట నెవ్వరును లేరు. పవిత్రప్రదేశమనియు, గోష్పాద క్షేత్రమనియు ననేకులు మహర్షులు తీర్థసేవకై వచ్చి కొంతకాల

మిక్కుటఁ దపస్సుచేసికొని పోవుచుందురు. ఎవ్వరో కులపతి యందు నివసించుచు వచ్చుచుఁ బోవుచుండు జడదారుల కాతిథ్య మొసఁగి సత్కరించుచుండుటమాత్ర మచట నవిచ్ఛిన్నము గానే జరుగుచుండెను. మన కథాకాలమున నావస్తంభుఁడను మునిసత్తముఁ డయ్యాశ్రమమున వసించుచుండెను.

తెల్లవాఱినది. ఇంకను సూర్యోదయము కాలేదు. గర్భమందలి మాణిముత్తియమును వెలువరింప సిద్ధముగా నున్న ముత్యపుచిప్పవలెఁ బూర్వదిక్కు దర్శనీయమై యుండెను. జ్ఞానోదయమునకు ముందు చిత్తవృత్తులవలె నక్షత్రములు క్రమముగాఁ గనుమాయఁ దొడంగెను. అట్టితఱి నొక యాశ్వికుఁ డయ్యేటిగట్టునుండి నెమ్మదిగాఁ బ్రయాణము చేయుచుండెను. ఆతని దృష్టి యన్వేషణపరాయణమై యుండుటచే నతఁడాశ్రమద్వారము నరయుచున్నవాఁడేమో యని తోఁచుచుండెను. ఆతని వయస్సు నలుబది సంవత్సరములకు మించి, యేఁబదికి దాటకయుండునని చూచువారికి గోచరించుచుండెను. వక్షమున్నతము, విశాలమునై వ్రణకిణాంకితమై యుండెను. గంభీరమైన మొగము, విశాలనేత్రములు, ఆజానుబాహువులు రాజభావమును వ్యక్తము చేయుచుండెను.

ముఖము మంచుదెబ్బతిన్న పద్మమువలె మనోహరమయ్యు హృదయమందలి విచారమున కనుసూచకమైయుండెను.. ఎఱ్ఱవాఱెడి కనుగొలుకులు, అదరుచుండెడి కెంబెదవులు, కృష్ణసర్పమువలె దీర్ఘమై వెడలు నిశ్శ్వాసము, వ్రేటువడిన బెబ్బులివలెనున్న యాతని చందము నప్పుడప్పుడు బయలువుచ్చుచుండెను. ఆతఁడెక్కిన యుత్తమతురంగము మాటలునేర్చిన

దాసివలె రౌతుచిత్తము ననుసరించి నడచుచుండెను. దూర దేశము నడచివచ్చిన బడలిక పైకిఁ గనబడుచున్నను యజమానుని యాజ్ఞల ననుసరించి గతిలాఘవమును గనఁబఱచుటలో నయ్యశ్వరాజ మణుమాత్రము వెనుదీయుట లేదు. ఆశ్రమద్వారము కంటఁబడఁగానే యాపురుషుఁడు గుఱ్ఱము నుండి దిగి నదీప్రవాహమును సమీపించి హయమునకు నీరు పట్టి చక్కఁగా గడిగి వీఁపుతట్టి "నేఁ దిరిగివచ్చువంతవఱకు నీవీతీర శాద్వలముల మేయుచుండుము" మని విడిచిపెట్టెను. అట్లే చేసెదనని సమాధాన మిచ్చునోయన నా తురంగము మంద్ర గంభీరముగా సకిలించి ప్రశాంత పావనములైన గౌతమీతీర భూములు నడయాడజొచ్చెను. అశ్వికుఁడు నదీప్రవాహమున నవగాహనముచేసి కాలకృత్యముల నాచరించుకొని వినీత వేషమును ధరించి యాశ్రమాభిముఖుఁడై నడువసాగెను. ఆశ్రమద్వారముదాటి యించుకలోనికిఁ బోవునరికి బంగారు పిచ్చుక యొకటి చెవుల కింపుగాఁ గిచకిచలాడుచు నాతని యెడమవైపుననున్న యొక మామిడికొమ్మనుండి మఱియొక కొమ్మమీఁదికి బరుగెత్తెను. అందు సుఖముగాఁ గూరుచుండి పలుకఁబాఱిన కాయను ముక్కుతో బొడుచుచున్న శుకరాజ ముచ్చారణ సౌష్ఠవముమీఱ 'ఆర్యా! స్వాగతము' అని దానిని బహూకరించెను. "ఇది గొప్ప శుభసూచనము. మహర్షి నాయెడఁ దప్పక ప్రసన్నుఁడగుననియు నాహృదయ భార మచిరకాలముననే తొలగింపఁబడు ననియు నాకు విశ్వాసము జనించినది" అనుకొనుచు నాయాశ్వికుఁడు మఱి నాలుగడుగులు వైచెను. ఇంతలో నొకమునికుమారుఁడెదురు వచ్చి "అయ్యా! మీరు వైదేశికులవలె నున్నారు. ఇటు

దయచేసి యర్ఘ్యపాద్యములు స్వీకరింపుఁడు" అనెను. అశ్వినుఁ డానందించి ఋషికుమారా! ప్రియమధురములగు నీమాటల చేతనే సత్కరింపఁబడితిని. నేను మహాత్ముఁడైన యాపస్తం బుని జూడఁ గోరుచున్నాఁడను. శీఘ్రముగా వారి దర్శన భాగ్యము నాకు లభించుటకు మార్గ ముపదేశింపుము.

ఋషి—(మందహాసము చేయుచు) దానికి నిదే దారి.

అశ్వి:—అయినచోఁ బద.

ఇరువురు నెమ్మదిగాఁ బోయి యొక తాటియాకుల పాకలోఁ బ్రవేశించిరి. అతిథులు విశ్రమించుటకు వలయు సదు పాయము లన్నియు నందు గల్పింపఁబడి యుండెను. నిసర్గ రమణీయమైన ప్రదేశమున గాలి, వెలుతురు బాహాటముగా బ్రసరించుట కనువుగా నాశాల నిర్మింపఁబడి యుండెను. దాని చుట్టును బూలమొక్కలు వరుసలుగా నాటఁబడి మొదటినుండి కొనవఱకు నాకులు గనఁబడనంత దట్టముగా బూచి పరిమళ మును వెదజల్లుచుండెను. అలికి ముగ్గులుపెట్టిన నేలపైఁ గొబ్బరియాకుల చాపలుపఱచఁబడియుండెను. ఋషికుమారుఁ డాతని నుచితాసనమునఁ గూర్చుండఁజేసి లోనికిఁ బోయెను. అంత నొకబ్రాహ్మణోత్తముఁడు ఫలపుష్పాంబువులు సేకరించు కొని వచ్చి యర్ఘ్యపద్ధతి నాతని కాతిథేయ సత్కారము గావించెను.

అశ్వి:— అయ్యా! మీ కులపతి యెచ్చట నున్నవారు?

బ్రాహ్మ:—వా రగ్నిసమారాధనము చేసికొను సమయమిది. కొలఁది సేపటిలో మీకు దర్శన మీయఁగలరు. సుఖ ముగా విశ్రమింపుఁడు.

బ్రాహ్మణుఁడు తనపని మీఁదఁ బోయెను. ఆశ్వాసుఁ డాశ్రమ రామణీయకమున కచ్చెరువందుచు మానసికవ్యథల నెల్ల విస్మరించెను. ప్రకృతిసౌందర్య మాతని దృష్టి నాకర్షించుటచే నా పురుషుఁడు నెమ్మదిగా లేచి నలువంకలు చూడ సాగెను. అప్పుడే యుదయించిన సూర్యకిరణ ప్రసారముచే నాశ్రమమందలి భూరుహాగ్రములు బంగారు సిరాల్చిపట్లు మెఱయుచుండెను. ఆ చెట్లమధ్య ఋషివర్యుల పర్ణశాలలు వరుసగాఁ గనవచ్చుచుండెను. ఇండ్లముందఱి వాకిండ్లలోని యరుఁగులమీఁదఁ గూరుచుండి మునికుమారులు వేదశాస్త్రములను వల్లించుచుండిరి. ఆజ్యగంధముతో హోమధూమము వెడలుచుండుటచే నగ్నిహోత్రశాల లెవియని చెప్పనక్కఱ లేకయే తెలియనగుచుండెను. ఆశ్రమగృహము లన్నియు నైర్మల్యము, పావనతగలిగి యారోగ్యనిలయములై యుండెను. వెనుకతట్టున నాశ్రమ మృగములు సంచరించుచు ఋషిభార్యలతోఁ దల్లిబిడ్డల న్యాయమున వర్తించుచుండెను.

వీని నన్నిటి సవిమర్శముగఁ బరికించుచుఁ బరవశుఁడై విస్మయము నొందియున్న యా పురుషుఁడు నెమ్మదిగా జరిగి పోవుచున్న కాలమునుసైతము గుర్తింపఁ డయ్యెను. ఇంతలో నొకప్రాంతమునఁ బలువురు ఏకకంఠముతో నగ్నిసూక్తములు పఠించుచుండుట నాతఁడు వినెను. ఋషివర్యుని యగ్నిసమారాధనము పూర్తికావచ్చినదను తలంపుతో నాపురుషుఁడు యథాస్థానమునకు వచ్చి వేచియుండెను. అప్పుడొక విద్యార్థి వచ్చి 'అయ్యా! గురువుగారు మీరాకను గోరుచున్నా'రని యా నూతన పురుషునితో వాక్రుచ్చెను. ఆతఁడును సంభ్రమముతో లేచి 'మునిపుంగవు లెచ్చటనున్నారు? పద! వారి పాదాభివందన మాచ

రింప మనసు తొందరపడుచున్న' దనుచు నాతని వెంబడినే పోయెను. అతఁడు మొగసాలను దాఁటి చతురస్రముగానున్న వేఱొక విశాల చతుశ్శాలను బ్రవేశింపఁగానే మునిబాలుఁడు 'వారే గురువర్యులు! నమస్కరింపుఁడని' నెమ్మదిగాఁబలికెను. ఆపస్తంబమహర్షి కుశాస్తరణముపైఁ బఱచియున్న యోగాజిన మునఁ జిత్రాసనమున నాసీనుఁడై యుండెను. ఇరువైపుల ఋషివర్యు లనేకులు గూర్చుండి యాతఁడొనర్చు ధర్మోప దేశములను శ్రద్ధతో నాలకించుచుండిరి. ఉదయించుచున్న బాలభానుని బింబమువలె మహర్షి ముఖమండలము తేజః పుంజముల నీనుచుండెను. భస్మోద్ధూళితమైన శరీరమున రుద్రాక్షమాలికలు వ్రేలాడుచుండెను. నల్లని గడ్డము జటా జూటము చూచువారి హృదయమున వినయసంపదను హెచ్చించుచుండెను. శాంతిస్తిమితములైన యతని చూపు లలో నవ్యక్త గంభీరమగు తేజము ప్రవహించుచుండెను. మహర్షి తనవంకఁ జూడఁగానే యాశ్వలాయనుఁడు సాష్టాంగదండ ప్రణామమాచరించెను. తగురీతి నాశీర్వదించియమ్మునిచంద్రుఁ డా పురుషు నొక కృష్ణాజినమునఁ గూర్చుండ నియమించెను. ఇంచుకసే పెల్లవారును నిశ్శబ్దముగా నుండిరి. పిమ్మట మౌని సత్తముఁ డా యాశ్వలాయనునితో నిట్లు ప్రసంగించెను.

ఆప:—అతిథివిశేషలాభముచే మా యాశ్రమము ధన్యమైనది

ఆశ్వ:—మీ దర్శనభాగ్యము మావంటి సామాన్య మానవు లకు లభించుట పేర్కొనదగినది. చిరకాలమునుండి మిమ్ము దర్శింపవలయుననెడి కోరిక నేఁటికీశ్వరానుగ్రహమువలన నీడేఱినది.

ఆప:—తెలియక మానవులు వేగిరపడు చుందురు. కాని యీశ్వరుఁ డెప్పు డేది చేయవలయునో అప్రమత్తుఁడై చేయుచునే యుండును. ఈ రహస్యమును తెలిసికొనుటయే విజ్ఞానము.

ఆశ్వి:—మహర్షుల చిరకాల శుశ్రూష చేసినఁగాని మానవులకు విజ్ఞాన ముదయించుట దుర్ఘటము. ఈ మందబుద్ధికా యదృష్టము ననుగ్రహింపుఁడని మునిసత్తములను వేఁడుకొనుచున్నాను.

ఆప:—మంచిది. మీ బాలకము దూరప్రయాణముచే శ్రమ చెందినట్లున్నది. కొంత విశ్రమించిన పిమ్మట మరల సంభాషింతము.

ఆ మహర్షి యభిప్రాయము ననుసరించి విద్యార్థి నూతనపురుషుని ముఖశాలకుఁ గొనివచ్చి విడిచెను. అతఁడు వెడలిన పిమ్మట మునిరాజు సభ్యులను జూచి యిట్లు చెప్పెను. 'మనమింకఁ గార్యరంగమునఁ బ్రవేశింపఁవలసిన యవసరము గుచున్నది. మీరు మీ కార్యములం దప్రమత్తులై యుండుఁడు' ఆ మాటలు విని యందఱు "గురువరేణ్యులయానతి యైనచో ప్రళయాగ్నిలో నైన దుముకుదుము. సూర్యమండలము నైన మ్రింగుదుము. జాతిమత సంరక్షణకుఁ బ్రాణములను దృణప్రాయములుగాఁ బరిత్యజింతుము" అని యేకకంఠముగా శపథము చేసిరి. ఈమాట లనుటతోడనే గురువర్యుఁ డాదరముతో వారిని విలోకించి 'ఈదీక్షతో నికఁ గొంచెము కాలము శ్రమపడుదురేని యాంధ్రసామ్రాజ్యము స్థాపితము కాఁగలదు.

నానావిధములఁ జెదిరిపోయియున్న యాంధ్రజాతి యేకమై వ్యక్తిత్వమును గాంచఁగలదు. అప్పుడాంధ్రుఁ డార్యుఁడే; యనార్యుఁడు కాఁడు. వీనిని స్వచ్ఛనిగాఁ బరిగణించుట పొరపాటని యెల్లవారును గ్రహింపఁ గలుగుదురు. ఇదియే మన మిత్రులకుఁ జెప్పవలసిన పాఠము. సరే! మీరు సశ్శబ్ద ముగా నేగి స్వకార్యములఁ బ్రవృత్తులై యుండుఁడు!"

వారికి సెలవొసంగి యా కులపతి నెమ్మదిగా లేచి మొగసాలకు విచ్చేసెను. ఏమియుఁ దోఁచక యొంటరిగాఁ గూరుచున్న యాత్రికునిజూచి యించుక బడలిక తీరినచో నావెంట రావచ్చును. ఆశ్రమ సందర్శనముకూడ విశ్రాంతి నిచ్చును అనెను. తనవృత్తాంతమును సమగ్రముగా నమ్రునీం ద్రున కెఱిఁగింప వేగిరపడుచున్న యాత్రికుఁడు తటాలున లేచి వెంటనరిగెను. బోదెలవెంట జలజల ధ్వనిచేయుచుఁ బూపొదల దడుపుచున్న సన్నని నీటికాలువ ననుసరించి వా రిరువురు నయ్యాశ్రమవృక్షములఁ జూచుచుఁ బోయిరి. అట్లు పోయి యొక నికుంజమున బ్రవేశించిరి. అందు బుష్పాస్తరణ మున నాసీనులై యిరువురు చాలసేపు సంభాషించిరి. వారు బయటికి వచ్చునప్పటికి జాము న్నర ప్రొద్దెక్కి యుండవచ్చును. మునివర్యుఁడు చతుశ్శాలాభిముఖముగఁ బోవుచుఁ "గాల కేతూ! రమ్ము! నీవు క్షత్రియుఁడవయ్యు జాతి ధర్మమును బాటింపవైతివి. అందుచే నీకీ యిక్కట్లు ప్రాప్తించినవి. నీవిక్కడఁ గొంతకాల ముండుట కవకాశమున్నదా?"

కాల:—జీవితాంతమువఱకు నుండుమన్న నుండెదను. నా రాజ్యము ననుకూలుఁడు,విశ్వాసపాత్రుఁడు, నీతిపారగుఁడు

నకు మంత్రిచేతఁబెట్టి వచ్చితిని. కాళేశ్వరమునకుఁ బోవల
సిన పనియే నాకిప్పుడు లేదు.

ఆప:—నిశుంభుఁడు ప్రబలశత్రువే, అయినను సాధించుట
దుష్కరము కాదు. దానికిఁదగిన పురుషుని నియోగించెదను.
అతఁడు కొలఁది దినములలో నిచటికి రాఁగలఁడని
యూహించుచున్నాను. నీవు నాశిష్యపుంగవుని దర్శింప
వచ్చును. ఆతఁడు మిమ్మెల్ల నుద్ధరింప సమర్థుఁడని నా
యభిప్రాయము,

కాల:—మీ సాదర వచనములవలన నాకూఁతురు నాకు
లభించినదనియే తలంచుచున్నాను. ఆమె నుద్ధరించుటయే
నాజీవిత పరమావధి.

ఆప:—మూర్ఖుఁడా! నీకింకను రాజసభావము నశింపలేదు.
ఆశ్రమభూములు శుద్ధమైన సత్త్వగుణమునకు నిలయము
లని గ్రహింపుము.

కాలకేతువు నిర్ఘాంతపడి మునివర్యుని మొగమువంకఁ
జూచెను. ఆమహనీయుని నేత్రకోణము లెఱ్ఱవాఱి యుండెను.
ఏమి చెప్పుటకును దోఁపదయ్యెను.

ఆప:—నీ జీవిత పరమావధి యేమనుచున్నావు? స్వార్థమా?
అని గద్దించి పలికెను.

కాలకేతువు మాట తడఁబడ 'స్వామీ కాదు' అని
పీలగొంతుకతో ననెను,

ఆప:—మఱియేమి ?

కాల:—దేశసంరక్షణము, స్వజాతి సముద్ధరణము, స్వమత
పరిపాలనము, స్వధర్మాచరణము.

ఆపస్తంబుఁడు మందహాసముతో నాతని విలోకించెను. ఇప్పుడు నీచిత్తము దారికివచ్చినది. నీవెవరికొఱకు పాటుపడుదువు ?

కాల:—నా బిడ్డకొఱకు, మునివర్యుఁడు మొగముచిట్లించెను. వెంటనే తెలివి తెచ్చుకొని, నా దేశముకొఱకు- నాజాతి కొఱకు- అని కాలకేతువు గంభీరముగా వాక్రుచ్చెను.

" నీవింకను సందిగ్ధావస్థలోనున్నావు. దీక్షయొసంగుట కర్హతకలుగ లేదు. నీయాప్తవర్గము నన్ననుసరించునా ?" యని యాపస్తంబుఁడు మరలఁ బ్రశ్నించెను. కాలకేతువు హృదయమును బదిలపఱచుకొని ' తప్పక నన్ననుసరించును. నామంత్రులు, సేనాధిపతులు నాక్షేమమునకై ప్రాణములనైన సులభముగాఁ ద్యజింతురు ' అనెను.

ఆపస్తంబుని ముఖము దరహసించుక చండిమనువహించెను. కాలకేతుఁడు తెల్లపోయి ' మీతో మాటలాడుటకు నేనెంత వాఁడను ? మహాత్మా ! మీ యాదేశమును శిరసా వహించెద ' ననెను.

ఆప:—మూఢుఁడా ! మనయొక ఘనకార్యమునకుఁ బూని నప్పుడు స్వార్థమును బూర్తిగాఁ బరిత్యజింపవలయును. త్యాగశీలుఁడుకాని దేశసేవకర్హుఁడుకాఁడు, నీతోఁబాటు దీక్షవహించిన గురుపుత్రులు నీకాప్తులుకాని యింటఁ గూర్చుండి యైహికసుఖముల ననుభవించువారు నీకాప్తులెట్లగుదురు ? వారిమనస్సు లొకప్పుడు వికృతినొందినను బొందవచ్చును. ఆశ్రమవాసులకు ధర్మము,పరోపకారము

నసిగతములు కావలయును. వారికి దేశమే కుటుంబము. కీర్తియే కళత్రము. స్వధర్మ సంస్థాపనమే పరమావధి.

కాల:—గురూపదేశమును జక్కఁగా గ్రహించితిని. మోహపాశములు తెగిపోయినవి. పంజరమునుండి వెలువడిన చిలుకవలె నాచిత్తము స్వాతంత్ర్యనభమున ఱెక్కలు విదుర్చుచున్నది. స్వామీ! నేనేనాయాప్తులయినగుజాడల ననుసరింతును. నన్నొక యాశ్రమవాసునిఁగా గటాక్షించి దీక్షాబద్ధుని గావింపుఁడు.

ఆప:—నీ రాజ్యమిక్కడి కెంతదూరమున నున్నది ?

కాల:—నేనిప్పుడు రాజునని చెప్పుకొనుటకుసిగ్గుపడుచున్నాను. నేనొక వనవాసిని. పూర్వపరిచిత రాజ్యమున్నదికానిదానిపై నాకు మమకారము లేదు.

ఆప:—నీ వెవరిని గెలువవలయును ? ఏది యభీష్టము ?

కాల:—ధర్మకంటకులను నిర్మూలింపవలసిన భారము నాపై నున్నది. సన్మార్గమును విడువక యుత్తమ ధర్మమును స్థాపించుటయే నా యభీష్టము.

ఆప:—కాలకేతూ! కొంతవరకు నీ వహంకార మమకారములవలన విముక్తుఁడవైతివి. సాధుమార్గావలంబికిసర్వము సుఖదాయక మగును. విశ్వమందంతటను నిర్భరప్రేమ తొలఁకాడు చుండును. రమ్ము! ఇటు దగ్గఱగా—

అప్పుడు వారొక చెట్టునీడను నిలిచియుండిరి. మహర్షి తనచేతులతోఁ గాలకేతుని నేత్రములు తుడిచి " చూడుము! ప్రపంచమునఁ బ్రేమ యెంత నిర్భరమై యున్నదో ? ఇది

పవిత్ర ప్రేమ. అట్టి దానికే యాశ్రమవాసుల హృదయమున స్థానముగలదు. ధర్మసంస్థాపనమే మన ప్రధానాశయము. ఇతర ఫలము లానుషంగికములు' (పైకిఁజూపుచు) ఈ చెట్టు పేరేమి ?

కాల:—సహకారము.

ఆ.:—చక్కఁగా గుర్తించితివి. స్థావరమయ్యు నది యెట్లుతన నామమును సార్థకము నమకొను చున్నదో సావధానముగా మననము చేయుము. చిత్తశుద్ధిగల వారికిఁ బ్రకృతియే జ్ఞానోపదేశము చేయుచుండును. నీవిప్పుడు నీకాళ్ళమీఁదఁ నిలువఁబడఁ గలవా ?

కాల:—మీ పాదపద్మములను స్మరించి నిలువఁగలను.

ఆప:—రమ్ము ! నీ వొక మనోహర దృశ్యమును జూడఁగలవు.

ఇరువురును మధ్యశాల కేగిరి. ఆశ్రమ వాసులలో ముఖ్యులైనవా రెందరో యచటనుండిరి. అందఱు సాష్టాంగ దండ ప్రణామములు కావించి నిలువబడిరి. ఒకరు చెప్పగా నందఱు నేకకంఠముతో ననువదించుచుండిరి.

" ఒకఁడే దేవుఁడు "	" ఒకఁడే దేవుఁడు "
" గురుఁడే దేవుఁడు "	" గురుఁడే దేవుఁడు "
" ధర్మమే నిత్యము "	" ధర్మమే నిత్యము "
" ధర్మముకొఱకుఁ ప్రాణములు బలి యిచ్చెదను "	" ధర్మము కొఱకుఁ ప్రాణములు బలి యిచ్చెదను "
" స్వధర్మే నిధనంశ్రేయః "	" స్వధర్మే నిధనంశ్రేయః "

"నే నాంధ్రుఁడను"	"నే నాంధ్రుఁడను"
"నాది యార్యధర్మము"	"నాది యార్యధర్మము"
"సత్య శౌచముల నేమరి యుండను"	"సత్య శౌచముల నేమరి యుండను"
"ఐకమత్యము, స్వాతంత్ర్యము నాకనుష్ఠేయములు"	"ఐకమత్యము, స్వాతంత్ర్యము, నా కనుష్ఠేయములు"

"ఈ నవరత్నమాల నెప్పుడును గంఠమున ధరించెదను." ఈ నవరత్నమాల కాలకేతు వాడలు జలదింపఁ బరవశుఁడై తానును ముక్తకంఠమునఁ బ్రతిజ్ఞావచనము లుచ్చరించెను. అప్పటికేఁ గుతపకాలమగుటచే మాధ్యాహ్నిక కృత్యములు దీర్ప నెవరి తెన్నున వారు పోయిరి. కాలకేతువు గురునానతి నాతిథ్యము స్వీకరించి తన యశ్వమును జూడఁ బోయెను.

రెండవప్రకరణము

ప్రొద్దు వాలఁబడినది. దక్షిణమారుతము నెమ్మదిగా వీవఁదొడఁగెను. చల్లని చెట్లనీడలను జేరి విద్యార్థులు సూత్ర గ్రంథములను వల్లించుచుండిరి. ఆ సమయమున నొక గున్న మామిడి చెట్టుక్రింద నాపస్తంబమహర్షి కూరుచుండి తాటి రేకుల పుస్తకమును బరిశీలించుచు నందందు సవరణలు చేయుచుండెను. ఒకవిద్యార్థి "ఆర్యా! అర్జునదేవుఁడు తమ దర్శనమునకు వచ్చియున్నవాఁడు" అని మనవి చేసెను. "అర్ఘ్యపాద్యాదు లొసఁగి విశ్రమించిన పిమ్మట నిటుతీసికొని రమ్ము. దర్భాసన మొకటి యిటుపంపుము" అని గురువు చెప్ప గానే చిత్తమని విద్యార్థి వెడలిపోయెను. మునిబాలుఁ డొకఁడు దర్భాసనము దెచ్చి యచ్చట పఱచివెళ్ళెను. మహర్షి పుస్తక మును బరిశీలించుచునే యుండెను.

కొంతసేపటికి విద్యార్థి దారిచూప నర్జునదేవుఁడు వచ్చి గురువర్యుని పాదములకు నమస్కరించెను. ఆపస్తంబుఁడు యథోచితముగా నాశీర్వదించి ప్రక్కను గూర్చుండ నియ మించెను.

అర్జు:—ఏదో గ్రంథవిమర్శనము చేయుచున్నట్లున్నారు గురు వర్యులు.

ఆప:—విమర్శనము కాదు. ధర్మమునుసంస్కరించుచున్నాఁడను.

అర్జు:—ధర్మముగూడ సంస్కారార్హమా?

ఆప:—జడ స్వభావముగల మనుజుల యాచరణవలన నధ ర్మము ధర్మమువలె భాసించుచుండుట యొకప్పుడు తట

స్థించును. మధ్యమధ్య మహర్షులు దురాచారములను రూపుమాపి ధర్మమార్గమును ప్రకాశింపఁ జేయుచుందురు. దీనినే సంస్కరణమని యార్యులందురు. సరే! దీనికేమి? అన్నగారు భీమేశ్వర మహారాజు క్షేమముగ నున్నారా?

అర్జు:—మీ దయవలన క్షేమముగనే యున్నవారు. వారే మీకొక విషయము తెలిపి తమయనుమతిని బడసి రమ్మని నన్నుఁ బంపినారు.

ఆప:—ఓహో! ఏమి విశేషము?

ఇట్లు పలుకుచు మునీంద్రుఁడు చేతనున్న పుస్తకమును సూత్రముతో బంధించి శిష్యుని కందిచ్చెను. వాఁడు దానిని గొని పర్ణశాలకేగెను ఆపస్తంబుఁ డర్జునదేవుని ముఖము వంకఁ దిలకించెను.

అర్జు:—కృష్ణాతీరమునఁ గాకుళము రాజధానిగాఁ దత్ప్రాంతము నేలుచున్న విష్ణుదేవుని పినతండ్రి వజ్రధరుఁడను మహారాజు గారికొక సందేశమును బంపియున్నాఁడు.

ఆప:—ఓహో! సుచంద్రుని సోదరుఁడు వజ్రధరుఁడా? సుచంద్రు డీమధ్యనే కాలముచేసెనని వింటిని. సుచంద్రుఁ డాంధ్ర దేశము నొకపద్ధతికి దేవలయునని చాలకృషి చేసియుండెను. ఇట్టిఘనకార్యములు సాధారణముగా నొకని జీవితకాలమున గొనసాగుట దుర్ఘటము. అతని సోదరుఁడు, కుమారుఁడు నీవిషయమై ప్రయత్నించుచున్నట్లు వింటిని, వజ్రధరుఁడు మీసాయము నాశించుచున్నవాఁడన్నమాట. ఔనా?

అర్జు:—సాహాయ్యమర్థించుటయే యగునేమో ? ' ఒక మహా త్తర కార్యసంఘటనకాం ధనరపాలురలోఁ దలమానికము వంటి మీతో సంప్రతించ మా కిష్టమాను కుతూహలపడు చున్నవాఁడు. సెలవైనచో రెండు మూఁడు దినములలో దర్శనము చేయఁగల ' మని వారి సందేశము. మహారాజు గారు సందేశహరునిబహూకరించి మిత్రసమాగమమునకు మా నేత్రపద్మము లెదురుచూచుచున్నవని ప్రతిసందేశము నంపిరి.

ఆప:—మహారాజునకుఁ జెప్పవలసిన దేమున్నది. నీవంటి సోదరుఁడు పరమభక్తితో సేవించుచుండుటయేభీమేశ్వరుని యదృష్టము. ఇప్పుడది యినుమడింపనై యున్నది. భావి చక్రవర్తి నీకు—

అర్జునదేవుని ముఖము నమ్రమయ్యెను. ఆతఁ డేమియు మాటాడ లేదు. లలాటమున నించుక నిరుత్సాహము గోచ రించెను. మహర్షులవాక్యములను గార్యజాతి మనువర్తించునని యాతఁడెఱుఁగును. " ఏమి ? నాకట్టి అర్హత లేదా ? " యని తనలో దాను ప్రశ్నించుకొనెను. నిక్కముగా నర్జునదేవుఁడు ధీరోదాత్తుఁడు కానిచో నప్పుడు గలిగిన భావపరివర్తనము వలనఁ దల్లకిందులై యుండును. ఆపస్తంబ మహర్షి యది గుర్తింపలేకపోలేదు " కుమారా! నీవు నిరుత్సాహపడవలసిన పని లేదు. అనుభావమునకుఁ దగిన మహాఫలమును బొంద గలవు " అని యుపమ్మర్షివాక్రుచ్చెను. అర్జునదేవుని ముఖమున నూతనోత్సాహము పొడకట్టెను. మహానీయులకుఁగాని దేవ రహస్యములు దెలియరావని యాతఁ డనుకొనెను.

యథార్థమున కర్జున దేవుఁడు చక్రవర్తిత్వమునకుఁ దగిన వాఁడే. అతని సుందరవిశాలనేత్రము లుత్సాహమును వెలువరించుచుండును. ఉన్నత విశాలవక్షము లక్ష్మి కాటపట్టయి యుండును. ముఖము గంభీరమై కార్యదీక్షతను వ్యక్తీకరించుచుండును. ఆజానుబాహువులు శౌర్యసంపదను వెల్లడించుచుండును. సర్వావయవములు దృఢములు పుష్టికలవియునై చూపరకు భయమునొలుపుచున్నను, ఆకృతియందనిర్వాచ్యమగు సౌమ్యత పిలసిల్లుచుండును. ఆత డించుమించు ముప్పది సంవత్సరముల వయస్సుగలవాఁడు. వయస్సునకు దగిన యుద్యమోత్సాహము, దానికిఁదగిన మంత్రశక్తిగలవాఁడు. ద్రాక్షారామము రాజధానిగా గోదావరి తూర్పుతీరము నేలుచు విఖ్యాతిగాంచిన భీమేశ్వరుని యనుంగు సోదరుఁడు. ఆతని చాకచక్యము నెఱింగియే ఆపస్తంబుఁడాతని వాత్సల్యముతో జూచుచుండును. నీవు ఘనకార్యమును సాధించుటకై జనించిన యవతార పురుషుఁడవని పెక్కుసారులు మునీంద్రుఁ డాతని శ్లాఘించి యుండెను. ఏమైనను నేను జక్రవర్తిని గాజాలను గదా యని యాతఁడు విన్నదనము నొందలేదు. ఆపస్తంబుఁడిచ్ఛకపు మాటలాడు వాఁడు కాఁడని యా రాజకుమారుఁడెఱుంగును. పదవుల కాశించి పనిచేయుట సామాన్యుల లక్షణము. సత్పురుషులు విధి నిర్వహణమునకే నిష్కాములై కర్మాచరణమునకుఁ గడంగుదురు. మునిచంద్రుని నోటినుండి యిట్టి నీతివాక్యముల నాతఁ డెన్నియోసారు లాలకించి యుండెను. ఆలకించుటతోఁ బోక దృఢముగ విశ్వసించి యుండెను. అట్టివాడగుటనే తలఁపులునఁ గలిగిన చిత్తవికృతిని బక్కఁ జేసికొని యుత్సాహముతో మరలఁ దలయెత్తి మునీం

ద్రుని మొగమువంకఁ జూచెను, ఆతని చూపులలో భక్తి విశ్వాసములు తాండవించు చుండెను.

ఆప:—కుమారా! మహారాజుతో నా వాక్యములుగాఁ జెప్పుము. ధర్మనిర్వహణమే మన పరమధర్మము. మనము నిర్మింపఁదలఁచిన రాచబాట కెన్నియో పర్వతపంక్తు లడ్డు కొని యున్నవి. వానిని నేలమట్టము చేయుటకంటె నిమ్నోన్నతముల ననువుపఱచుట ముదావహము. భావి చక్రవర్తి నీప్రియ సోదరునకు విమనరాని చెలికాఁడు. ఆంధ్రదేశము స్థిరసౌఖ్యము నందఁగలుగునట్లు ద్రాక్షా రామ భీమేశ్వరుఁ డనుగ్రహించుఁ గాక !

అర్జు:—అనుగ్రహింపఁ బడితిని. ఇట్టి ముఖ్య సందేశమును గొనిపోవు భాగ్యము నాకిన్ని దినములకుఁ గలిగినది.

ఆప:—నీవు నైసర్గిక వినయసంపదను వ్యక్తీకరించినను నీనోటి నుండి రావలసిన వాక్యమే వెలువడినది. ఈ విషయమున నొక పరమార్థ మిమిడియున్నది. దానిని ముందుముందు నీవే గ్రహింపగలవు. భగవంతుఁ డెప్పుడేది చేసినను మన మేలుకొఱకే యని యెఱుంగువారు లేనిపోని సందియము లకు లోనుగారు. సంశయాత్ములు కానివారి కెన్నటికి వినాశము లేదు. విజయము కరతలామలకమై యుండును.

అర్జు:—ఇఁక నేను సెలవు దీసికొందునా? మహారాజుగారు నారాక కెదురు చూచుచుందురు.

ఆప:—ఈ రాత్రి యిచ్చటఁ గడపి యుదయమున సుఖముగా దక్షవాటి కేఁగఁగలవు.

అగస్త్య:—గురుదేవునిమాట జవదాటుటకు శూలాగ్రముగూడ
నేను కాదను. అప్పటికే బాగుగాఁ జల్లబడినది. వారుభ
యులును లేచి యించుకసేపు పూలమొక్కలను జూచుచు
నందందు నడయాడి సాయంతనకృత్యములను దీర్ప చతు
శ్శాల కేగిరి.

సూర్యుఁడస్తాద్రిశిఖర మధిరోహించెను. సంజకెంజా యలు ప్రసరించుటచేఁ గాలువలలోని నీరు సువర్ణద్రవమువలె భాసించుచుండెను. సూర్యాస్తమయము కాఁగానే చండశాసనుఁడగు దుష్టప్రభువునకుఁ దొలఁగియున్న సజ్జనులవలెఁ జుక్కలు పొడచూపి క్రమముగాఁ దేజోవంతములగుచుఁ గలానిధియగు రాజు నుదయమును గాంక్షించుచుండెను. తామర సంకోచము నొందుటకుఁ గువలయము హర్షమును సూచించుచుండెను. పక్షులు కులాయములు చేరుకొనుచుండెను. హోమధేనువులు కడంగరమున నెమరుచ్చూచుచుండెను. ఋషులు సంధ్యావందనములు పూర్తిచేసిరి. మాణవకులు సాయమగ్నికార్యములను నిర్వర్తించిరి. ఆహితాగ్నులు శ్రౌతాగ్ని నుపాసించిరి. మునిపత్నులు వంటకములను సిద్ధముచేసిరి. ఇంతలోఁ జంద్రుఁడు కలాకలాపమును విస్తరించుచు గగనరంగమునఁ బ్రవేశించెను. చకోరపక్షులు కిచకిచలాడుచు నాకాశమధ్యమునఁ బరువులెత్తెను, అంధకారము పటాపంచలై నిద్రారూపమునఁ బ్రాణికోటి నాశ్రయింపసాగెను.

సాయంకాల భోజనములైన పిమ్మట మధ్యశాలలో ఋషులందఱు సమావేశమైరి. ఆపస్తంబుఁడు సర్వజ్ఞదేవుఁడు నచ్చటికివచ్చి నడుమ దమకై సిద్ధముచేసియుంచిన యాస్తరణ

ముల నాసీనులైరి శిష్యుఁడొకఁడు చదువఁగా నాపస్తంబ మహర్షి తాను రచించిన ధర్మసూత్రములలోని కొన్ని ఘట్టముల భావమును సభ్యులకు వివరించి చెప్పెను. ప్రాయశ్చిత్త ప్రకరణము, దాయ విభాగము, సత్సంతాన నిరూపణము, మున్నగు విషయములందు గౌతమునకుఁ దమ యుద్దేశము, బాదరాయణుని యాశయము వివరించి సంన్యాసావశ్యక నివృత్తి నెఱిఁగించి తన నిర్ణయము నుపన్యసించెను. అప్పటికిఁ జంద్రుఁడు గగనమధ్యమును సమీపించి నిర్మల చంద్రికలను గుమ్మరించుచుండెను. ఆపస్తంబుఁడు చాల ప్రొద్దుపోయినది. మీరింకఁ బోయి నిద్రింపుఁడని యందఱకు సెలవొసంగెను. ఎల్లవారును ఋషిశ్రేణ్యుని వాఙ్మాధుర్యమును శ్లాఘించుచుఁ దమ తమ స్థానములకుఁబోయి శయనించిరి.

అర్జునదేవునకుఁ దగిన శయ్యా యేర్పాటు చేయఁబడి నట్లు విప్రకుమారు లెఱిఁగించిరి. సరే! మీ రేగి శయనింపుఁడని వారి కనుజ్ఞ యొసఁగి 'మహర్షి' కుమారా! నిద్రవచ్చుచున్నదా?' యని యర్జునదేవునితో ననెను. ఏమి సెలవు? కార్యభారము తలమీద నున్నప్పుడు నిద్రించుట కవకాశ మెక్కడ? ఆంధ్ర దేశము స్వస్థపడకుండ నే యాంధ్రుఁడు మైమఱచి నిద్రించును?

ఆప:—యథార్థము చెప్పితివి. ఒకవైపున రాక్షసులమూఁకలు, ఒకవంక దోఁపిడీ కాండ్ర గుంపులు. వీరుచాలక యాటవికుల బలగములు; ఇన్ని దేశమును గలవరపెట్టుచుండ నీ వంటి శూరుఁ డెట్లు నిద్రింపఁగలఁడు? సరే! ఆగుము-

మహర్షి చివాలున లేచి తన కుటీరమును ప్రవేశించి యొక్కింతలోనే వచ్చి తన యాస్తరణపైఁ గూర్చుండి 'రాజ పుత్రా! దీనిని పరిశీలింపుము, అని యొక రత్నఖచిత సువర్ణాభరణము నర్జునదేవునిచేత నుంచెను,

చంద్రిక కెమురు వెన్నెలలీను మణిభూషణమునుజూచి 'ఆహా! ఏమి దీని తేజఃపుంజము? ఇదితెప్పక లోకమాత శిరోభూషణమైయుండును. ఇట్టి యనర్ఘ మణిని ధరింప జగజ్జననికిఁ గాక మఱియెవ్వరి కర్హతయుండును? ఇది గురువర్యుని కెట్లు లభించినదో? లేదా మీరే తపోమహిమచే దీనిని నిర్మించితిరో? నాకు బోధపడకున్నది. ఇంకలి కుందనమును బదాఱు వన్నెలతో విలసిల్లుచున్నది.

ఆపస్తంబుఁడు స్మేరాననుఁడై యర్జున దేవుని నోటినుండి వెలువడు మాటలను వినుచుండెను. అతని కే సమాధానము నీయఁడయ్యెను.

అర్జు:—మహాత్మా! దీనివృత్తాంతము వినఁదగునేని సవిస్తరముగా విన(గోరుచున్నాను.

ఆప:—వినుట కేమున్నది. కొందఱు దస్యులు దొంగిలించిన వస్తువులను బంచుకొనుచు మనయాశ్రమవాసులకంటఁబడిరఁట. వారు వారిని గకావికలుగాఁ దరిమి కొన్నివస్తువులు తెచ్చిరి. ఇది యందొకటి.

అర్జు:—అయినచో నాదుష్టులేపుణ్య దేవాయతనమునో కొల్లగొట్టి యుందురు. పురాతన దేవాలయములందుఁ జండికాదేవి కిట్టి శిరోభూషణములు గనవచ్చుచుండును. ప్రాచీన

చక్రవర్తుల నిస్తుల సంపదను సూచించు చిహ్నములలో నిది యొకటియని నాకుం దోఁచుచున్నది.

ఆప:—నీకుంగలిగినట్లే నాకును దీనిని జూచినంతనే చిత్తమునం బ్రబలాశ్చర్యభావము జనించినది. కాని యిట్టి యుత్తమరత్నము నెట్టి సంఘటనకై దైవము రాకడఁ బెట్టెనో బోధపడకున్నది.

అర్జు:—పూజనీయములైన వస్తువులు లోకమాన్యులనే చేరుచుండును.

ఆప:—అది యటుండనిమ్ము! మఱియొక విశేషము. ఇం ద్రావతీ గోదావరిలోఁ గలియు ప్రదేశమునం గాళేశ్వరమను నగర రాజము కలదు. కాలకేతుఁడనురాజు దానిని బాలించుచుండెను. ఒకప్పుడు నిశుంభుఁ డాదేశముపై దండెత్తి ప్రజాసమూహమును బాధించెను. కాలకేతువు సేనలను సమకూర్చుకొని వాని నెదిరింపక దుర్బలుఁడై ప్రాణములు దాఁచుకొనుటకొక యడవిని బ్రవేశించెను. శత్రువు కుటుంబములో నొక కొండకోన దాఁగియున్నదాని దెలిసికొని నిశుంభుఁడాదారినేతన సైన్యములను మరలించుకొనిపోవుచు నిస్సహాయుఁడైన వానిని సకుటుంబముగా బంధించితీసికొనిపోయెను. కొన్నిదినములైన పిమ్మట దయదలంచి విడిచిపెట్టెను. కాలకేతుని యేకైకపుత్రికను మాత్రము విడువండయ్యెను.

అర్జు:— ఎంత దారుణకృత్యము! ఆమె వయసెంత?

ఆప:— అప్పటికి మూఁడేండ్లఁట.

అర్జు:—నాఁడా శిశువును దల్లిదండ్రుల కెడముచేయుటలో రాక్షసాధముని దురుద్దేశమేమి?

ఆప:—నిశుంభునకు సంతతి లేదు. అతనిభార్య కాశిశువుపైఁ బుత్రికాప్రేమ యుదయించెను. భార్యయభీష్టమును నెఱవేర్చుట కాతఁడట్లు చేసెను.

అర్జు:—పాపము! కాలకేతు డేమిచేసెనో? ఆతనిభార్య పుత్రికావిరహమున నెంత దురపిల్లెనో?

ఆప:—దురపిల్లుటతోఁబో లేదు. బెంగపెట్టుకొని యా సాధ్వి మరణించినది.

అర్జు:— శివశివా! కాలకేతునకుఁ జెంపపెట్టు గోడపెట్టు దటస్థించినది.

ఆప:—ఆతని దుస్థితికి జాలిపడి యమాత్యవర్గము నిశుంభ వధోపాయ మాలోచించుచుఁ గోటనుబలపరచి, నూతన దుర్గములను నిర్మించి, సైన్యసంపదను వృద్ధిచేయుచున్న వారు. కాలకేతువు నిశుంభునిపైఁ బగదీర్చుకొన నీభుజచ్ఛాయ నాశించుచున్నవాఁడు.

అర్జు:—మీ సెలవైనచో నిశుంభునేకాదు. శ్రీరామచంద్రునివలె సకల రాక్షససంహార మొనర్చి దక్షిణాపథము నిష్కంటకము గావించెదను. ఇప్పుడు కాలకేతు వెక్కడ నున్నాఁడు?

ఆప:—ప్రస్తుతమాతఁ డిచ్చట నేయున్నాఁడు. మనోదౌర్బల్య మింకను నాతనిని బిశాచమువలె బీడించుచున్నది. కొలది

కాలములో నాతఁడొక యుద్ధవీరుఁడై యచ్చటి వీరులను నడుప సమర్థుఁడగును.

అర్జు:— ఈ విషయమున మహారాజుగారితో నేమి మనవి చేయుమని తమ యాశయము.

ఆప:—ఇప్పుడేమియుఁ జెప్పనక్కఱ లేదు. మన కన్నివిధముల దైవము సహాయపడుచున్నాఁడనుటకు నిదర్శనముగా నీ కెఱిఁగించితిని. గ్రామవాసులు, జానపదులుగూడ మనకను కూలురై యున్నవారు. ఆశ్రమవాసులైన ఋషులు విధి విరామములు లేక పల్లెపల్లెకుఁ బోయి ధర్మబోధచేయుచు నైకమత్యమును గలిగించుచున్నారు. కాకతీశ్వరునితో మన మేకీభవించిన మూఁడు పెద్దరాజ్యములు లొక్కత్రాటి మీఁద నడువఁగలవు. ఇంద్రసేన కుమారస్వామినివలె నాంధ్రసేన నిన్ను వరింపనై యున్నది.

అర్జు:—అంతవచ్చినచో మహారాజుగారే స్వయముగా సైన్యములను నడుపఁగలరని నానమ్మకము. వారి యుద్ధోత్సాహము సాగరమువలె నపారము.

ఆప:—ఔను. ఆసంగతి నేనెఱుఁగనిదికాదు. కాని మీవంటి యువరాజులు వృద్ధులకు బని కల్పింపరు. భీమేశ్వరుఁడేకాలపువాఁడు. అతని విక్రమగాథలు చెప్పఁబూనినచో బెద్ద పురాణ మగును.

అర్జు:—ఇప్పటికి నాయనకు యుద్ధతృష్ణ యధికముగానే కలదు. ప్రతిదినము సైన్యములనుస్వయముగాఁబరిశీలింపక మానరు. శూరుల నుత్సాహ భరితులఁ గావించుటలో వారికిఁగల నైపుణ్య మత్యధికము.

ఆప:—సత్యమే. ఆ రణశూరు నాధారముగాఁ జేసికొనియే మీరు ప్రవర్తింప వలయును. దురాక్రమణతృష్ణ భీమేశ్వరుని చిత్తమును గలంపలేదు. కాని భరతఖండమునంతను నాతఁ డింతకుముందే జయించి యుండడా? ప్రజలను బిడ్డలవలె బోషింప వలయును గాని. బలవంతులముగదా యని యెన్నిప్రాణములనో బలిఁగొచ్చి పరరాజ్యాక్రమణము చేయుట న్యాయమా? అది మన పూర్వ సంప్రదాయము కాదు. అవశ్యక మైనప్పుడు దుష్టులను మూలచ్ఛేదము చేయక మానరు. శ్రీరామచంద్రుఁడు వాలినిజంపి సుగ్రీవునకు, రావణుని జంపి విభీషణునకు రాజ్యమిచ్చెను గాని తాను లేశమును గొనలేదుకదా! రాజపుత్రా! చాల ప్రొద్దుపోయినది. ఉదయమున నేనీవు విజనగరమున కేగుము. నే నను ష్ఠానములో నుందును. వేళగా సెలవక్కఱలేదు. కాకులరాజును సగౌరవముగాఁ బంపుము. భీమనాయకునితోఁ జెప్పుము, పోయి పరుండుము.

ఇరువురును లేచిరి. అర్జున దేవుఁడు రత్నమును మునివర్యునికి సమర్పించెను. దానిని గ్రహించి దీనియందద్భుతమైనయాకర్షణశక్తి గర్భితమైయున్న దనుచు శిష్యునకు సెలవొసంగి మహర్షి తన శయనాగారమున కేగెను.

మహాదేవప్రకరణము

"ఆర్యా! అర్జునదేవుని యనురాగము ఖారవేలుని యుదారత చిత్తమునకెంతయుఁ బ్రీతిదాయకము లైనవి."

"కావుననే వీరిసహాయ మపేక్షణీయమని నొక్కి చెప్పితిని."

'సాహాయ్యమల్పము. మైత్రియే వాంఛనీయము. సత్పురుషసహవాసము సర్వశ్రేయముల నొసంగును. సజ్జన సంభాషణమువలనఁ గలుగు నానందము లోకమున సాటిలేనిది."

"ఔను! సజ్జనసాంగత్యమట్టిదే. కాళింగుని సాహాయ్యము స్వల్పమని త్రోసివేయఁదగినది కాదు. వీరి సైన్యసంపద యెంతసారవంత మైనదో నావికాబలము నంత ఘనమైనది.

"ఆర్యా! వీరాంధ్రులుకదా! కాళింగుఁ డంటివేమి?"

"గౌతమీనది కుత్తరతీరమునఁగల దేశమును గళింగ దేశమనియుఁ గొందఱు వ్యవహరింతురు. వీరు నౌకాయుద్ధమున నిపుణులు."

"నౌకాయుద్ధపుఁ బ్రసక్తి మనకంతగా నుండదు. మెట్టమీఁద గూడ సాధ్యమైనంతవఱకుఁ బోరాటములు లేకుండఁగనే కార్యములు సాధింపఁ గోరుచున్నాను. రక్తముచేఁ దడియుటకు వసుమతీదేవి యెంత తల్లడిల్లుచుండునో నాహృదయము నంత వెనుకాడు చుండును."

"ఆవశ్యకము కానిదే ప్రాణివధకుఁ బూనుట యార్య సంప్రదాయముకాదు. క్రూరరాక్షసుఁడగు నిశుంభుఁడుతక్క

తక్కినవారెల్ల సామతంత్రముననే లొంగిపోవుదురు. కొండలకు పాళెగాండ్రకు కొన్ని యధికారములిచ్చి మన్నించిన లొంగు బాటునకు వత్తురు. నిశుంభుని సర్వోపాయములు ప్రయోగించి తప్పనిచో దుది యుపాయముచే లోగొనవలయును.

"నిశుంభుఁ డంత మూర్ఖుఁడని నీ యభిప్రాయమా?"

"మూర్ఖుఁడే కాదు. గర్వితుఁడును."

"కారణము?"

"సింహళ ద్వీపవాసి చూలోదరుఁ డీతని భగినీపతి. ఆతని సాహాయ్యసంపద యీతనికి గర్వకారణ మగుచున్నది. మఱియు నీతఁడు నివసించు ప్రదేశము శ్రీశైల ప్రాంత కాంతారము. కొండజాతులవారు. పాళెగాండ్రెందఱో విధేయులై యితని ననువర్తించుచుందురు. వారి క్రూరకార్యముల నీతఁడు శూరకృత్యములుగాఁ గొనియాడుచుండును."

"సింహళమునుండి తోడ్పాటు వీని కందకుండఁ జేయుటకు మనము నౌకాబలమునుగూడ వృద్ధిచేయ వలయుననియా నీ యుద్దేశము. ఔను!"

ఇట్లు మాట్లాడుకొనుచు నిరువురు రాశ్వికులు గౌతమీ నది దక్షిణతీరమునఁ బ్రయాణము చేయుచుండిరి. వీరు కాకు శేశ్వరుఁడు, సుచంద్రాత్మజుఁడు నగు విష్ణుదేవుఁడు, నాతని పినతండ్రి యగు వజ్రధరుఁడు నని పాఠకుల కవగతమే యైయుండును.

వీరు దక్షవాటి కరిగి భీమనాయకునితో మైత్రిచేసికొని తమ రాజధానికిఁ బోవుచుండిరి. వజ్రధరుఁడు రాజనీతి విశా

రదుఁడు. విష్ణుదేవుఁడు ధీరోత్తముఁడు. నూతనయౌవనమాతని యంగకములకు నవక మొసంగుచుండుటచేఁ జిగిర్చిన వసంత చూతమువలె నాతఁడు దర్శనీయుఁడై యుండెను. చక్రవర్తి లక్షణము లాతని నాశ్రయించి చూచువారల మానసముల విధేయులను బొనర్చుచుండును చంద్రబింబమువంటి ముఖమును, విశాలములైన యాకర్ణాంతనేత్రములు రాచ ఠీవికి నిలయములై భాసిల్లుచుండును. ఔన్నత్యము, పుష్టి, దర్పము నాతని సర్వావయవములకు సాధారణ లక్షణ మన వచ్చును ఆకృతి సౌష్టవమేకాక యంతరంగ శుద్ధి, నిసర్గ గాంభీర్యము, భూతదయ, శౌర్యము, ధైర్యము మున్నగు సుగుణము లాతని నాశ్రయించుకొని యుండుటచే శ్రీరాముని వంటి యవతారపురుషుఁ డీతఁడని నాఁటి జనులలోఁ జాల మంది విశ్వసించి యుండిరి. అందుకుఁ దగున ట్లాతఁడు బంధు ప్రేమ, మిత్రవాత్సల్యము గలిగి యితరులకష్టములను దనవిగా భావించుకొని నివారించుచుండెను. తన యేలుబడిలోని ప్రజలు సుఖించు చుండిరని తెలిసికొన్నప్పు డాతనికిఁ గలుగు నంతటి యానందము మఱియెన్నఁడు దేనివలనను జనింపదు. ఇట్టి యుత్తముఁడగుటచేతనే ప్రజానురాగము నాతఁడు చూఱ గొనఁగల్గెను.

వజ్రధరుఁ డాతని పినతండ్రియు, మంత్రియునై కార్యములు నడుపుచుండెను. ఆంధ్రదేశము యథాయథలుగా నుండుటకనుఁగొని పరితపించి సామ్రాజ్యస్థాపనకు బునాదులు వేసిన సుచంద్రుని సోదరుఁడగుటచే నన్నగారి యభీష్టము కుమారునికాలమందైన నెఱవేర్చుటకు దీక్షవహించివజ్రధరుడు

చాలమంది పాశ్చాత్యులను వశముచేసికొని తగువారితో రాయబారములు నెఱపి మిత్రసంపదను వృద్ధిచేయుచుండెను. అంతటితో నూరకుండక యుద్ధమునకు వీలగునౌకలను కట్టించి సముద్రముమీఁదయుద్ధముచేయు సైనికులను బ్రోత్సహించుచు అంతర్వేది, బృందావనము మొదలగు రేవులను నౌకాశ్రయములుగా కట్టుదిట్టములు చేయించెను. కోటలును దుర్గములును నిర్మింపఁజేసి కందకములనేర్పఱచెను. దేశములో వ్యవసాయము వృద్ధిచేయుటకుఁ జెఱువులు త్రవ్వించెను. దేశమునుండి దారిద్ర్యమును బాఱ ద్రోలుటయే కాక పరరాజులవలన, దోపిడికాండ్రవలన ప్రజల కిబ్బందులు లేకుండ జేయుచుండెను.

విష్ణుదేవుఁడు పినతండ్రి చేయుకార్యముల కించుకయు నడ్డుచెప్పక యాతఁడు గీచిన గీటు జవదాటక ప్రజోపయోగములగు కార్యముల బ్రోత్సహించుచుండెను. సామ్రాజ్యకాంక్ష యాతని చిత్తమును వ్యాకుల పెట్టలేకపోయెను. కాని యాంధ్రసామ్రాజ్యమును స్థాపించి తండ్రి తలంపు నెఱవేర్చి పితౄణము దీర్చికొనవలయునని యామహాశీయుడు వేగిర పడుచుండెను. యుద్ధము మాట తలంపునకు వచ్చినప్పుడు కోట్లకొలఁది ప్రాణులనువధించి యొక్కనిఅభీష్టము నెఱవేర్చుట యుక్తమా? యని యా దయార్ద్రహృదయుఁడు తత్తఱిల్లుచుండును. వజ్రధరుఁడు నల రామ యుధిష్ఠిరాదులు లోకసంరక్షణముకొఱకు గుప్తసంహారము చేసిరనియు విషవృక్షములరూపుమాపక యారామనిర్మాణము సాధ్యముకాదనియు గుమారునకు నచ్చఁజెప్పుచుండును. ఉభయ సేనామధ్యమున

బంధువధ నొనర్పఁజాలక నిర్విణ్ణుఁడైన పార్థునకు శ్రీకృష్ణ భగవానుఁడు చేసిన సదోపదేశమును మరలమరలఁజదివి మననము చేయుమనికూడ నాతఁ డతనికిఁ దెలుపుచుండును.

వజ్రధరుఁ డింతపట్టుదలతో నాతని బుద్ధికొలుపుటకుఁ గారణము లేకపోలేదు. సుచంద్రుఁడు చిరకాలము కృషిజేసి తన జీవితకాలములో నాంధ్రసామ్రాజ్యము స్థాపితమగుట యసంభవమని గ్రహించినపిమ్మట నొకనాఁడు సోదరునితో రహస్యముగా నిట్లు చెప్పెను. "తమ్ముడా! బంధుడైనను మిత్రుఁడైనను మంత్రియైనను నాకు నీవే. నామాట కెన్నఁడు నెదురాడి యెఱుఁగవు. నేను దలపెట్టిన మహాకార్యమున నీవు సహాయుఁడవై నిలుచుటచేతనే యింతవఱకైన గొనసాగినది. నాకు వయస్సు చెల్లినది. మృత్యువాసన్నమైనదనుటకు నాకెన్నొ సూచనలు గనఁబడుచున్నవి. నాకుమాఱుఁ జింకను ముక్కు పచ్చలారనివాఁడు. సామ్రాజ్యస్థాపనకు నేను నోఁచుకొట్టలేదు. నా కుమారునైన నాంధ్రచక్రవర్తిని జేయ నీవు మాటయిచ్చిన నచో హృదయశల్యమును విడిచి సుఖముగా జీవితశేషమును గడపెదను." ఈమాటలు వినునప్పటికి వజ్రధరుని హృదయము నీరయ్యెను. అన్నగారి దీనదృష్టిని జూచియతఁడు ఖేదపడెను. అతఁడేల యట్లు చెప్ప సాహసించెనో యూహింపఁ జాలక పోయెను. అన్నగారు తన్ననుమానించియుండునని యనుకొనుటకైన నాతఁ డిష్టపడలేదు. కార్యాసక్తియు, నిరుత్సాహము గలవరపెట్టదన్నట్లు కోరియుండెనేమో యని యెట్టకేల కాతఁడు మనస్సులోననుకొనెను. తగినంతనమ్మకముగలిగించి యుత్సాహపెట్టనిచో సుచంద్రునకుఁ బ్రాణాపాయస్థితి సంభ వింప వచ్చుననికూడ నతఁడు భయపడెను.

అగ్రజుని యెడఁ దనకుఁగల యపారభక్తిని ప్రత్యక్షీకరించుట కింతకంటె మంచిసమయము తన జీవితకాలములో లభించుట దుర్ఘటమని యాతఁడెంచెను. కొలఁదికాలము క్రిందటనే వజ్రధరుని ప్రేమించి పరమపదించెను ఆమెయందలి ప్రేమాతిశయముచే నన్నగారెంత చెప్పినను మరల నింకొక స్త్రీని నెంతవఱకు నాతఁడు చెట్టబట్టియుండలేదు. ఆ యువకాశమును పురస్కరించుకొని వజ్రధరుఁడు 'అన్నా! భగవంతుఁడు నీనోట నేఁడిట్టి వాక్యము నెందుకు బలికించెనో తెలియజాలకున్నాడను. నీ కుమారునికంటె నాకుమాత్ర మెవ్వరున్నారు? ఇదిగో! నా ప్రతిజ్ఞ వినుము! పోయినభార్య పోనెపోయినది. ఆ దివ్యజ్యోతి సాక్షిగా నీ కుమారు నాంధ్రరాజ్య పట్టాభిషిక్తుని జేయుటకై నా సర్వశక్తులు వినియోగించెదను. నా శక్తులనన్నిటిని కేంద్రీకరించుటకై యిఁక యావజ్జీవము బ్రహ్మచర్య మవలంబించెదను. ఇది త్రికరణశుద్ధిగాఁ జెప్పినమాట.'' అని సిరాడంబరముగాఁ బలికెను.

సుచంద్రుఁడు తెల్లపోయి ''తమ్ముడా! కార్యభారము నీకొప్పగించి వెనుకనుండి నడిపింపఁ దలంచితిని కాని యింతటి ఘోరప్రతిజ్ఞ చేయుదు వనుకొనలేదు. నీ వివాహమునకును రాజకార్యములకు నేమి సంబంధమున్నది? నామాట విని ప్రతిజ్ఞలోని చరమభాగము నుపసంహరించుకొనుము'' అని యెంతయో ప్రతిమాలుకొనెను. ''ఆడినమాట తిరుగుట వజ్రధరుని జీవితములో లేదు'' అని యాతఁడన్నతో ఖండితముగా జెప్పి ముందు జరుగవలసిన కార్యమున కాతనివలనఁ దెలియఁదగిన రహస్యము లన్నిటిని దెలిసికొనెను. ఇది జరిగిన కొలఁది

కాలముననే సుచంద్రుఁడస్తమించుట సంభవించెను. ఆ కారణముచే వజ్రధరుఁడు విష్ణుదేవుని సుకుమార కోమల హృదయమున ద్వేషబీజముల నాటుటకు యత్నించుచుండెను విష్ణుదేవుఁడు ధీరుఁడైనను దయాశాలియు, స్థిరుఁడైనను దురాగ్రహము లేనివాఁడు నగుటచే, వినశేంద్రుని యుపదేశము శీఘ్రఫలకారి కాఁజాలదయ్యెను. ఆపస్తంబుని బోధవలనఁ గుమారునకు సంగ్రామప్రీతి జనించునని తలంచి "కుమారా! యింకొక మహాపురుషునితో నీకుఁ బరిచయము గలుగనై యున్నది. ఎదుట గనఁబడునది గౌతమాశ్రమము. ఇందాపస్తంబుఁడను మహర్షి వసించుచుండును. చెంతనుండి పోవుచు మహాత్ముల దర్శింపకుండుట యపచారమగును. ఆ మహానీయునితో సంభాషించిన నీమానసిక వృత్తులలో గొంతమార్పు సంభవించును. ధర్మసూక్ష్మము లెఱుఁగఁబడును. సందేహములు పటాపంచలగును" అని నుడివెను. విష్ణుదేవుఁడంగీకరించి సమ్మతించెను. ఇరువురును నాశ్రమద్వారమును సమీపింపగానే గుఱ్ఱముల నుండి దిగిరి.

ఆపస్తంబమహర్షి వారిరాకనింతకుముందే శిష్యులవలన దెలిసికొని భావిచక్రవర్తి మన్నన్ని నాకర్షించుటకుఁ దగిన యేర్పాట్లు చేయించి యథార్థముగా నెదురేగి తీసికొనివచ్చుటకుఁ దగువారిని నియోగించెను. ఆశ్రమద్వారమున నున్న యమ్మహాపురుషులకెదురువచ్చి మునిశిష్యులు స్వస్తివాక్యము లుచ్చరించుచు లోనికి దయచేయువలసినదిగా గోరిరి. వజ్రధర విష్ణుదేవులు తమ యశ్వములను మునిబాలకులు చెప్పినచోట విడిచి ద్విజపుంగవులు చూపినదారిని మహర్షిని దర్శింపనేగిరి.

ఆపస్తంబుఁడు చతుశ్శాలలోఁ దననియమిత యాసనముపైఁ గూర్చుండెను. అతని యెడమపార్శ్వమున నున్న యాసనములు రెండు కల్పింపఁబడియుండెను. కుడివైపునఁ దాటియాకుల పుస్తకములుంచిన పీఠ మొకటియుండెను. తత్పరిసరమున వస్తర్వనము లభ్యసించెడి శిష్యులు మహర్షి కనుపస్థులై మెలఁగుచుండిరి. వారికెదురుగా నాశ్రమవాసులగు స్త్రీలు కూరుచుండిరి. నాఁడు చతుశ్శాల తోరణములు మొదలగు వానిచే నలంకరింపఁబడి దర్శనీయమై యుండెను. మహోత్సవమునకు వలె మంగళవస్తువులెన్నో సేకరింపఁబడి యచ్చటచ్చట నుంచఁబడెను. నాలుగువైపులగోడలమీద మహావాక్య చతుష్టయము నాగరలిపిలో వ్రాయఁబడియుండెను. తూర్పువైపునఁ గొలువు దీర్చిన యింద్రునకు బృహస్పతి రాజనీతి నుపదేశించుచున్నట్లు దక్షిణమునఁ గౌరవ పాండవ సేనామధ్యమున రథము నిలిపి విషణ్ణుఁడగు పాండవమధ్యమునకుఁ జక్రధరుఁడు విశ్వరూపము గనఁబఱచుచున్నట్లు, పడమటఁ గల్పవృక్షము నీడఁ బుష్పకవిమానమున వీరాసనాసీనుఁడైయున్న రామభద్రునకు వసిష్ఠమహర్షి జ్ఞానోపదేశము జేయుచున్నట్లు, నుత్తరమున వానప్రస్థాశ్రమస్వీకార మొనర్చి హరిసేవా ధురంధరుఁడై యొప్పిన యంబరీషుని జీవితమును చిత్రింపఁబడి యుండెను. అర్ఘ్యపాద్యాదులు స్వీకరించినపిమ్మట వజ్రధర విష్ణుదేవులు చతుశ్శాలకేతెంచి యాపస్తంబుని పాదపద్మములకు నమస్కరించిరి. విజయీభవ! అని యాతఁడు ప్రత్యేకముగా దీవించి ప్రక్కనున్న యాసనములఁ గూర్చుండ నియోగించెను. వారు కూర్చుండుట తడవుగా సభాసదులెల్లరు లేచి యేకకంఠముగా "జయము! ఆంధ్రచక్రవర్తికి జయము! అభ్యుదయము!

ఆంధ్రజాతికి మహాభ్యుదయము" అని పలుకుచుఁ బుష్పవర్షము గురిపించిరి. వజ్రధర విష్ణుదేవులు లేచి అందఱకు నమస్కరించిరి. వజ్రధరుఁడు "మహర్షుల వచనము లమోఘములు. కార్యసిద్ధిచేతుల కందుబాటులోనున్నట్లు తెలుపుచున్నవి" అనెను. ఉభయులును మరలఁ గూరుచుండిరి.

ఆపస్తంబుఁడు మొదట గొంత యిష్టాగోష్ఠి నడపెను. పిమ్మట సుచంద్రుని మరణమున దేశమునకుఁ గొఱంత వాటిల్లినదని తెలిపెను. మనమాంధ్రసామ్రాజ్యమును స్థాపింపగలుగుదుము. దానికి సందేహము లేదు. సుచంద్రుఁడు జ్యోతిర్మయ శరీరముతో మిమ్మాశీర్వదించుచున్నాఁడు. వజ్రధరా! మీరు దక్షవాటికేగి భీమేశ్వరుని మైత్రిసంపాదించుట శ్రేయోదాయకము. ఆ మహారాజు మీతో సగౌరవముగా మైత్రి నెఱపెనా? యనెను.

వజ్ర:—సర్వశ్రేయములకు మీ యాశీర్వచనమే మూలకారణము. మేము దక్షవాటికలోనున్నంత కాలముస్వగృహము మాట మఱచి పోయితిమి. భీమనాయకుఁడేమి, యతని సోదరుఁ డర్జునదేవుఁడేమి మమ్ము విశేష గౌరవముతో జూచిరి. కృష్ణార్జునులవలె విష్ణుదేవుఁడు నర్జునదేవుఁడు మిత్రభావమును వహించిమించిరి, అంతరంగ శుద్ధిగలవారి సఖ్యము సాప్తపదీనము.

ఆప:—విష్ణుదేవా! నికుంభరాక్షసుని సంహరించుటకు నీవొక్కఁడవే సమర్థుఁడవు. మేమందఱము నీయుద్యమమునకు దోహద మిచ్చెదము. సామ్రాజ్యలక్ష్మి నిన్ను భజింప నువ్విళ్ళూరుచున్నది. దేవబ్రాహ్మణహితార్థము నికుంభవధకుఁ

గంకణము కట్టుకొనుము. అనన్యసాధ్యమగు కార్యమును
నిర్వహించుటవలననే యశస్సు చేకూరును.

విష్ణు:—మహాత్మా! దండన మధమసాధనమని పెద్దలు చెప్పుచుండఁగా మనము కయ్యమునకే యేల కాలు ద్రవ్వవలయును! ఇతరోపాయములచే సాధ్యముగానిచోఁ, దమ శాసనము నవశ్యము శిరసావహించెదను.

ఆప:—నేను భావిని గుఱించి చెప్పుచున్నాను. అత్యంత దృప్తులయెడ నుపాయములు వమ్ములగును. అయినను బ్రయత్నింపకుండుట నీతివిదుల పంథ కాదు. సర్వవిధముల బ్రయత్నించియే కార్య నిశ్చయము గావింపఁ దగును. శ్రీరాముఁ డంగదుని, యుధిష్ఠిరుఁడు శ్రీకృష్ణుని బంపి రాయబారములు జరపలేదా?

వజ్ర:—మనము కూడ సర్వము సిద్ధము చేసికొని నిశుంభునకు రాయబార మంపవచ్చును.

విష్ణు:—కార్యవాదులు మొదటినుండియుఁ గలుపుగోలుతనమునే పూనియుండుట న్యాయము. మనతో మిత్రభావమున నుండుటకు నిశుంభుఁడు తిరస్కరించునని మనమేల ముందుగానే సిద్ధాంతీకరింపవలయును?

ఆప:—సిద్ధాంతము చేయుటలేదు. ఆతనికి మనకు నుద్దేశములలోఁ జాల వ్యత్యాసము లున్నవి. పరరాజ్యముల మాట యటుండఁగా దన దేశములోని ప్రజలనే స్వలాభముకొఱకాతఁడు పీడించుచుండుననియుఁ బాలెగాండ్ర దుండగములను శ్లాఘించి ప్రోత్సహించుచుండుననియు

దారిదోపిడిగాండ్రు తెచ్చు సొమ్ములలో నుత్తమములైనవి స్వీకరించి వారికి సాహాయ్య మొసఁగు చుండు నవియుఁ బలువురివలన వినియున్నారము. చిరకాలాను గతములై జీర్ణించియున్న దుష్టవాసన లాతనిహృదయము నీజన్మమున విడువవు. అసత్యమున వెనుకాడఁడు. విశ్వాస ఘాతము నాతని సహజగుణములతోఁ బెట్టినది, సుచంద్రాత్మజా! ఆనీచుఁడు మనతో నెన్నఁడుఁ గలిసియుండుట కంగీక రింపఁడు. ఇది నిశ్చయము. అట్లని మనము న్యాయ మార్గము ననుసరింపకమానము. అధర్మముచే నుడికిపోవు చున్న భూతధాత్రి శాంతిరవానచే వలె దుష్టుల రక్తవర్ష ముచేఁ దడియక సుఫలవంతము కాదు. మోడు కొట్టి, కాల్చి, దున్ని కర్షకుఁడు బీజావాపము చేయఁగలఁడు. గాని దుబ్బులలోఁ జల్లిన విత్తనము లెంతి ప్రశస్తము లైనను నిష్ఫలము లగును. దేశకాలము లెంత యాను కూల్యము గలిగియున్నను కృషి సక్రమముగా జరుగనిచో ఫలాశ సన్నగిల్లును.

విష్ణు:—ఈ దుష్టాత్ములను బావనుల నొనర్చుటకే మహాత్ములు కృషిచేయవలయునుఁగదా!

ఆప:—ఔను! ఇవిగో! ధర్మశాసనములు. ఎన్నియో సంస్క రణములు గావింపఁబడినవి. ఇవియున్నయు నెవరికొఱకు? లేశమును ధర్మాచరణము లేక ధర్మప్రతిబంధకులైన వారి నుండి ప్రజనిగాపాడవలసినపూచి ఋషులపై లేదా? దుష్టు లను బునీతులను జేయుటకు రెండుమార్గము లున్నవి. సంసర్గాదులవలన సంభవించిన దుష్టత్వము హితబోధచే

మానవచ్చును. నైసర్గికదుష్టత్వము దండనముచేఁగాని చక్కఁబడదు. ద్రోహి రాజదండనను ననుభవించిపురిపెతుఁ దగుచున్నాఁడు. ఆతతాయులను వధించి లోకమర్యాదను నిలువఁజాలని రాజాధముఁడు నరకకూపములఁ బడును.

విష్ణు:—అహింస పరమధర్మ మను సూత్రమును మీరెట్లు సమన్వయింతురు ?

ఆప:—కుమారా ! అహింస పరమధర్మమనుటనిర్వివాదమైన విషయమే. కానిఅహింసయొక్క స్వరూపమునుగు ర్తించుట యనుకొనినంత సులభముకాదు. గోవృత్రుణమును మేయుట కుత్సహించినట్లే బెబ్బులి ధేనువును హింసింపఁ గుతూహల పడును. భగవంతుఁడు కోమ్మ ద్రెంచి పూవుగోసి తన్నర్చించు భక్తుని మెచ్చునా? కోయుటకుఁ జేతులాడక భగవంతుని యపారవిలాసములనందే కాంచి యానందము చేయుచుండు సుకుమారహృదయుని మెచ్చునా ? ఉభయులు దేవునికి సన్నిహితులే! ఉభయులు నిష్కామకర్మాచరణతత్పరులే. మొదటివానిదికర్మయోగము, రెండవవానిదిజ్ఞానయోగము. ఎవ్వఁడాత్మసుఖముగోరి పరపీడ చేయుచున్నాఁడో వాఁడు హింసాఫలము నొందుచున్నాఁడు. తప్పుచేసిన శిష్యుని గోపించుగురుఁడును, ఒరులకు హానిచేయు దుండగులనుగాసి పెట్టు భూపాలుఁడును దోషమునుమాత్రము పొందరు.

విష్ణు:—కర్మయోగముకంటెజ్ఞానయోగము త్తమము కాదా ?

ఆప:—ఉత్తమమే ! అయినప్పుడు దానికే మనము ప్రాధాన్య మేల యొసఁగఁగూడదని నీవు ప్రశ్నింపవచ్చును. అధికారి తారతమ్యమునుబట్టి రెండునుసమప్రధానములగుచున్నవి.

ఋషియంతశ్శత్రువులను నిగ్రహించును. రాజర్షి లోకకంటకులను దునుమాడును. ఉభయులు సహింపఁ్రవతులే. అధికారవాంఛకు భోగాసక్తికిలోనై పరరాజ్యాక్రమణకు సిద్ధపడు రాజాధములుపాతకులగుచున్నారు. అట్టివారినిగూడ బుసీతులఁజేయుటకే రౌరవాది నరకములను భగవంతుఁ డేర్పఱచియున్నాఁడు.

విష్ణు:—మహోపదేశముచేత నను్ గహింపఁబడితిని. సంశయములు తొలఁగినవి.

ఆప:— వత్సా ! ఒక్కమాట వినుము. తోటమాలి నీటి బోదెలను ద్రవ్వి యెరువులు వేసి కృతార్థుఁడు కాలేదు. చీడ పట్టినయాకులను ద్రుంపి వేయక మానఁడు. చీడపురుగులను రూపుమాపును. కొన్ని చెట్ల వేళ్ళను తెగనఱకును. మొగ్గలు తొడుగుటకై కొన్ని తీగెలను దానే మోడు చేయును, దోహదము చేయుచుఁ బ్రతిబంధకముల నిర్మూలించును. రాజు నట్టివాఁడే.

వజ్ర:—కుమారా !. ఆచిత్రములను దిలకింపుము. ఇంద్రునకు గీష్పతియు, శ్రీరామునకు వశిష్ఠుడు నెట్లుపదేశించుచున్నారో యీమహర్షి నీకట్లు ధర్మముపదేశించుచున్నవాఁడు. వాసవిని వాసుదేవుడట్లు క్షత్రియ ధర్మాచరణకుఁ బురికొల్పుచున్నాఁడు. ఈమహాత్ముని యాదేశ మవశ్యాచరణీయము. ఋషివాక్యమే ధర్మశాస్త్రము.

ఆప:—ఈచిత్రముమాట యేలచెప్పవైతివి? ఇతఁడుసప్తద్వీపవిశాలభరము భుజాస్తంభమునఁ బూనియు మహాభక్తుఁడని పేరువడసినయంబరీషచక్రవర్తి. కాంతాకనకాదులం

దించుకయుసీహా లేక ప్రజను, దేవుని సమబుద్ధితో నారాధించిన మహాభక్తాగ్రేసరుఁడు. విష్ణుదేవా! ఫాల్గునివలెను శ్రీరామచంద్రునివలెను దుష్టసంహారముచేసి యింద్రునివలె వైభవమునెఱవు యంబరీషునివలె నిర్లిప్తుఁడ వగుము. ఇది నామాటకాదు. ఈశ్వరాదేశము.

విష్ణు:—శిరసావహించితిని. లోకకంటకులను మట్టుపెట్టి సాధుహితము చేయుటకు వాగ్దానము చేయుచున్నాఁడను. మంచిమార్గము నవలంబింపనిచో నింక నిశుంభుఁడు జీవింపఁడు. లోకములన్నియు నాతనికి దోడ్పడినను నధఃపతింపఁజేసెదను.

అందఱు:— జయము! ఆంధ్రచక్రవర్తికి జయము! అభ్యుదయము! ఆంధ్రజాతి మహాభ్యుదయము! (సురలు పుష్పవృష్టిఁ గురియింతురు)

వజ్ర:—లోకానందకరములైన నీనామోచ్చారణములు భగవంతునకు ప్రియమందెననుటకు సూచనగా వాయువు మెల్లమెల్లగా వీచుచున్నది. కోయిల యెలుఁగెత్తి పాడుచున్నది. గగనము నిర్మలమై నాతితీవ్రముగు ప్రభాకర కిరణములచే వెలుఁగుచున్నది.

ఆవ:—ఇంద్రునకు వరుణునికి లేనిశక్తిగల దేవుఁడే సర్వకార్యములు నిర్వహింపఁగలఁడు. ఫాల్గునకు శ్రీకృష్ణుని సాహాయ్యమువలె నీకు వజ్రధరుని శాసనము శ్లాఘ్యమైనది. ఇఁక గార్యము సిద్ధింపక యేమగును? వీరిని జూడుము! ఈయాశ్రమవాసులలో జాలమంది యాత్రికవేషులైన రాజపుత్రులున్నారు. (కాలకేతువును జూపి) ఈతఁడు కాళేశ్వరమునకుఁ ప్రభువు. ఈతనికడ నపారమైన సైన్యమున్నది. నిశుంభుఁడీతని తనయ నపహరించెను. పాపము! ఈతని

రాణి బెంగనొంది పరమపదించెను. దేశమున నా కుమార రాక్షసుని దుష్కృత్యములవలనఁ గష్టములకుఁ [illegible] యుల్లెం డటు చూచిన [illegible]రో? ఇప్పుడీ పీడలు [illegible]శ్రయ ముసు [illegible] గష్టములు పాపిగాఁ జూచుచున్నారు. వీరికి [illegible] చెప్పెను.

[illegible] కేతువు [illegible] జెంత సిలుచఁబడెను. దయార్ద్రహృదయుఁడై 'రాజా! [illegible]ఖింపకుము! సర్వేశ్వరుఁడు సత్వరముగ గరుణించి కష్టములనుండి యుద్ధరింపఁ గలఁడు.' అని విష్ణుదేవుఁడతని నోదార్చెను. కాలకేతువు, "మా పాలిటికి మీరే సర్వేశ్వరులు. గురుదేవుని పాదసాక్షిగా దేశసేవఁ దొలఁగించుటకుఁ బ్రాణములను తృణప్రాయముగా నెంచి కదనతీర్థమున మునుఁగ సంసిద్ధుఁడనై యున్నాఁడను. నావలనఁబనిగొనుఁడని పలికెను." "సమయమువచ్చినప్పుడు యథాశక్తిగా నందఱము వీరవిహారము చేయుదుముగాక! అంతవఱకు గురూపదేశములనందుచుఁజిత్తశుద్ధిని సంపాదించుకొనుచుండుఁడు. చిత్తశుద్ధితోఁజేసిన స్వల్పకార్యమును బహుఫలప్రదమగునని విష్ణుదేవుఁడాతనితోనుడివెను. ఆపస్తంబుఁడు తనకు మాధ్యాహ్నిక కృత్యములు దీర్ప వేళయైనందున నందఱికి సెలవొసంగి వజ్రధర విష్ణుదేవులు విశ్రమించుటకుఁ దగు నేర్పాటులు గావింపఁ గాలకేతువును నియోగించెను. గురువర్యు నానతిని వారు ప్రశాంత పావనమగు రమణీయ ప్రదేశమున విశ్రమించిరి. కాలకేతువు వారికి సపర్యలొనర్చుచు సమయము చూచుకొని మధ్యమధ్య తన వృత్తాంతమును జెప్పుచు నా మూలాగ్రము వారికి వినిపించెను.

నాల్గవ ప్రకరణము

మాధ్యాహ్నిక కృత్యములు ముగిసిన పిదప నాపస్తంబుఁడు వజ్రధర విష్ణుదేవుల కతిథి సత్కారము గావించెను. భోజనము లైనపిమ్మట నాశ్రమవాసులందఱు మరలఁ జతుశ్శాలకే చనుదెంచిరి. విష్ణుదేవుని యనుభావము వారి నాశ్చర్యనిమగ్నులఁ గావించెను. లోకోద్ధరణమునకై యవతరించిన శ్రీమహావిష్ణువే యాతఁడని వారెల్లరు నమ్మి యుండిరి. మహర్షి సభామందిరము నలంకరించుట తడవుగా వజ్రధరుఁడు విష్ణుదేవునితో నచటికే తెంచెను. అందఱు నుచితాసనములఁ గూరుచుండిరి. ఆపస్తంబుఁడు తాటియాకుల పుస్తకముల నొక్కొక్కటిగా శిష్యులందింపఁ జేతఁబుచ్చుకొని ముందుగా బ్రాహ్మణధర్మములను వచించి విపులముగా క్షత్రియధర్మముల నుపన్యసించెను. దైవము పౌరుషమునను వాని బలాబలములను వ్యక్తపఱిచెను.

పూర్వసంప్రదాయములను గాలోచితముగా నందు దానొనర్చిన సంస్కరణములను దెలియఁ జెప్పెను. విష్ణుదేవు డాతని సర్వజ్ఞత్వమునకు విస్మితుఁడై "తపశ్శాలురకుసాధ్యము కానిదేముండును? దైవమేవారికి విధేయమగుచున్న" దనుకొనెను. అప్పటికి ప్రొద్దువాలఁబడినందున వజ్రధరుఁడు లేచి దోసిలియొగ్గి "సద్గోష్ఠికి భంగము గలిగించి పాపముగట్టుకొనుచున్నాఁడను. ఇంకను దారిలోఁ జక్కఁబెట్టుకొనఁదగిన కార్యము లెన్నియో కలవు. ఆశీర్వదించి సెలవొసంగుటకుఁ బ్రార్థించుచున్నా" ననెను. మునీంద్రుఁడు ప్రసంగమును ముగించి

వ[illegible]సినవారిక జూచుచు నేఁడీయాశ్రమమున మూఁడో గడపి తీర్థ[illegible]యాణముచేయుటకు వీలుపడునేమోయని భావించు చున్నాను' అనెను. గురుసత్తముఁ డానతియైనచో నెప్పుడు కావలసిన నప్పుడే వచ్చెదము. నేఁటికి సెలవొసఁగుదురుగాక యని [illegible] బలుకు చెప్పెను. ఆపస్తంబుఁడట్లయినచోఁ 'నర్చ్యశేషమును ముగించెదను' అని లోనికిఁబోయి యంత లోనే మరలివచ్చి 'మహాత్ములగు నతిథులు లభించినపుడు శక్తికొలఁది బూజింపకుండుట యపచారమగును. పార్థివుఁడు రత్నహారియని పెద్ద లందురు. కావున నీరత్నము నీతఁడు పరిగ్రహించుగాక !' యని తనయొద్దనున్న రత్నమును కొన్ని పరిమళించుచున్న పుష్పములతోఁ జేర్చి విష్ణుదేవునిచేత నుంచెను. ప్రీతివిస్ఫారితములైన నేత్రములతోఁ నమ్మణినవలో కించుచు విష్ణుదేవుఁ 'డార్యా! దీని సోయగము ముదావహమై యున్నది. మహర్షుల యాశ్రమభూమి నిట్టి రత్నములభించుట యనిర్వాచ్యమగు శుభము సూచించుచున్నది. దీనిపూర్వ చరిత్రము వినుటకు కుతూహల ముదయించుచున్నది. వినఁదగునేని సెలవిండని కోరుచున్నా'ననెను. ఆమాటలువిని మహర్షి ''పూర్వవృత్తాంత ,మంతగాఁ జెప్పవలసినది లేదు. కొందఱు దోపిడిగాండ్రు దారికొట్టితెచ్చిన వస్తువులు పంచు కొనుచు నాశ్రమవాసుల కంటఁబడిరి. వారువారిని జెదరఁగొట్టి దీనిని గ్రహించిరి. ఇది నాయొద్దకువచ్చి స్వల్పకాలమేయైనది. ఉన్నంతకాలము నన్ను గలవరపెట్టుచునేయున్నది. దీనినినీకుఁ జేర్చుటతో గొప్పబరువు దించికొన్నట్లయినది' అనినుడివెను. వజ్రధరాంకుఁడు కూడ దానిని సావధానముగాఁ బరిశీలించెను. ఏమి యుజ్జ్వలత ? యని యాతఁడు విస్మయపడఁజొచ్చెను.

విష్ణు:—మహాత్మా! దీని స్వాధీనము చేసికొన్న తస్కరు నే ప్రాంతమున నాశ్రమవాసులు గానిపించిరో ?

ఆవ:—గోదావరి తీరమునందు [illegible] ములైన భూము లందు [illegible] జనులు [illegible] కొని [illegible] నిరసించుచున్నారు. వారి క్షేమమును కలిగించుటకై ద్రోహుల [illegible] నిగ్రహించుటకు నాశ్రమ వాసులు తిరుగుచు [illegible] బోవుచుందురు. ఒకనాడట్లు పోవు [illegible] గొందరు సాధు [illegible] పరిగెత్తుచు [illegible] ట. ఆశ్రమ వాసులు వారికి ధైర్యముచెప్పి యా ప్రాంతము వారిని గూడఁబెట్టుకొని యా వర్తకులు చూపిన దారిని బోయి యొక కొండలోయలో వస్తువులఁ బంచుకొనుచున్న దొంగలను జూచిరట.

వజ్ర:—అమ్మకమునకుఁ గొనిపోవుచున్న బేహారులనుండి ఈ రత్నము దస్యులచే నపహరింపఁబడి యుండవచ్చును.

విష్ణు:—ఈ రత్నమొక కన్యారత్నమునకు శిరోభూషణమై యుండుననినాయూహ. వినూత్న కాంతులనుఁజిమ్ముచున్నను నాభరణమునందు నవ్యత గోచరింపకున్నది. ఇందలిచిత్రములు రూపులు కన్యాజనము ధరింపఁదగియుండుటను వ్యక్తీకరించుచున్నవి. రత్నమే ఫణిఫణాగ్రమునుండియో గ్రహింపఁబడినదిగాని సాధారణముకాదు. ఏ రాజ కుటుంబమో దస్యులపీడ ననుభవించినదనుటనిశ్చయము.

ఈ మాటలను నప్పటికిఁ గాలకేతువు ప్రక్కనుండి సాకాంక్షముగా రత్నమును విలోకించుచుండెను. ఆతని

నేత్రము లశ్రుపూరితములయ్యెను. ఆపస్తంబుఁడు 'కాలకేతూ! ఏల గ్రుడ్ల నీరు గ్రుక్కుకొనుచున్నా' వని యడిగెను. ఒకసారి నేనా యాభరణమును జూడఁ గోరుచున్నా నని యాతఁడు దీనముగా నడిగెను. విష్ణుదేవుఁ డాతనిచేతి కమ్మణిభూషణము నిచ్చెను. కాలకేతువు గనులు దుడుచుకొని రత్నాభరణమును బరిశీలించి కెవ్వున నఱచి మూర్ఛితుఁడయ్యెను. మహర్షి 'యేమది?' యని తగు నుపచారములు చేయించెను. అందఱు నాశ్చర్యమునఁ జూచుచుండిరి. చాలసేపటికి మూర్ఛ తెలిసి కాలకేతువు 'నను సందేహ మేమి? ఇది తప్పక నా కుమారిత శిరోరత్నమే' యని మరల మూర్ఛిల్లెను. ఆపస్తంబుఁడు మరల నుపచారములు చేయించుచు '[illegible] లెంత దుర్భరములు. ఎంత [illegible] నైజప్రకృతిని విడువఁ జాలవుగదా!' యనెను. ఎట్టకేలకుఁ గాలకేతువు తేఱుకొనెను. అతని నెల్లరుఁ గూర్చుండఁబెట్టి ఋషులు ధైర్యము చెప్పుచుండిరి. [illegible] వజ్రధర విష్ణుదేవులవంకను నాపస్తంబునివంకను వెఱ్ఱిచూపులు చూడసాగెను.

విష్ణు:—మిత్రమా! నీదుఃఖమునకుఁ గారణము విస్పష్టముగా వినఁగోరెదను.

ఆప:— మానవులకు దుఃఖము జన్మముతోఁ బుట్టినది. దానిని నిగ్రహింపక యెవ్వఁడును సుఖపడఁ జాలఁడు. కాలకేతూ! ఇది సీతనయ శిరోరత్నమని యెట్లు నిర్ధారణ చేయఁగలవు? అయినమాత్ర మిప్పుడేమి పుట్టిమునిఁగిన దని యట్లు వాపోయెదవు? ధైర్యమువహించినీకుఁదోఁచిన విషయములను గూడ వినిపింపుము.

కాల:—గురువర్యా! నా యజ్ఞానమును సహింపుము. దుఃఖావేశము నా ధైర్యసారము నగల్చినది. ప్రకృతి మస్వజమగుటచే నేనిట్టి దురవస్థకుఁ బాలైతిని.

వజ్ర:—కానిమ్ము! ధైర్య మవలంబించి దీనిని గుఱించి నీయాశయమును దెలుపుము.

కాల:—ఆర్యులారా! ఏమి మనవిచేయుదును? నేనొకనాఁడు మత్పురప్రాంత కాంతారమున మృగయావినోదినై విహరించి యొకచో విశ్రమించితిని. అత్తఱి నొక యోగిపుంగవుఁ డనుగ్రహించుటకో యనునట్లు నాయెదుట ప్రత్యక్షమయ్యెను. విధేయుఁడనై నమస్కరించు నన్నుఁ జూచి 'నృపోత్తమా! నీయెడ నాకు దయ కలిగినది. ఈ యమూల్య రత్నమును గైకొనుము. దీనిని ధరించు కన్యామణి చక్రవర్తిని జెట్టపట్టగలదు. నీకుఁ గూఁతు రున్నది కాదా?' యనుచు దీనిని నాకొసంగెను. చిత్రమని గ్రహించితిని. ఆ యోగి మఱియు సెల్లెటింగించెను. 'రాజా! స్వప్నమునందు నాగేంద్రుఁడు ప్రత్యక్షమై దీనిని నాకొసంగెను' అని యింకను నేమో చెప్పఁదలఁచియుఁ జెప్పక తటాలున వెడలిపోయెను. అష్టదళపద్మము లిం దనిగిరి చెక్కఁబడి యున్నవి. సూక్ష్మముగాఁ బరికించిన నాగేంద్రుని వేయి పడగలు నా పద్మముల కాశ్రయములై యుండుట గననగును. దానిని సువర్ణముతోఁ గట్టించినది నేను. నాభార్య ప్రోత్సహింపఁగా మా కులాచారము ననుసరించి యా రూపులుగూడ నేనే చెక్కించితిని. రత్నము దోపిడిగాండ్ర వశమైన దనుటచే నా తనూజ యేస్థితికిఁ

బాలై యెక్కడ నెంతగా వగచుచున్నదో యని హృదయము తలుగుకొని పోవుటచే నల్లుధైర్యము విడనాడితిని.

ఆప:—అధైర్యపడి మన మేకార్యము జేయఁగలము ? ధృతిసంపన్నులు కష్టముల నెదిరింతురు. వారికష్టములుకొండల వంటివైనను మంచువలె విరిసిపోఁగలవు. నిశుంభునియింట నుండుట కిష్టము లేక నీకూతురు తప్పించుకొని పోవుచు దొంగలచేతఁ జిక్కలేదుకదా ?

వజ్ర:—ఒకవేళ నిశుంభునింటనే దొంగతనముజరిగిన దేమో?

విష్ణు:—గూఢచారులను బంపి యదార్థము తెలిసికొనక యేదియు నిశ్చయింపఁగూడదు. (సదయముగాఁజూచుచు) కాలకేతూ ! నీ కుమారితె జాడలు తీసి యామె యెచ్చట నున్నను రక్షించెదను. విచారము నొందక మహార్షి యుపదేశప్రకారము మీరుగూడ నరయుచుండుడు. ఆపస్తంబు నిఃశో-మునీంద్రా! మాకు సెలవొసంగుఁడు. అచిరకాలము ననే మరల సందర్శనభాగ్య మబ్బుఁగాక !

ఆపస్తంబుఁడు 'సర్వము శుభపరిణామి యగుఁగాక !' యని వారికి సెలవొసంగెను. వజ్రధర విష్ణుదేవులు ఋషికుమారులచే రక్షింపఁబడుచుండిన తమ వాహానములను సమీపించిరి. మునిసత్తముని యాజ్ఞగొని కాలకేతువు కొంత దూరము వారిని సాగనంపి వచ్చుటకు బయలుదేరెను. ముగ్గురును గుఱ్ఱములెక్కి పశ్చిమాభిముఖులై వెడలిరి.

ఐదవప్రకరణము

వజ్రధర విష్ణుదేవులు కొంతదూరము పోయినపిమ్మట కాలకేతువునకు సెలవొసంగిరి. ఆతఁడు నమస్కరించిపోవుచుండఁగా విష్ణుదేవుఁడు పినతండ్రితో నీతఁడు 'తనకుమారి నామము జెప్పియుండెనా?' యనెను. వజ్రధరుఁడు కాలకేతువు [illegible] 'పేరే'మనియడిగెను. 'వసుంధరాదేవి'యని యాతఁడు బదులు చెప్పెను. 'సరే! ఇక నీవు వెళ్ళవచ్చు'నని వానిని బంపివేసి వజ్రధర విష్ణుదేవులు గుఱ్ఱములను వదలిరి. ఆజవనాశ్వములు గండ్లుదాటుచుఁ గొండలెక్కుచు మార్గమును గబళించుచున్నట్లు పరువెత్తసాగెను. కొంతదూరముపోయినపిమ్మట వజ్రధరుఁడు 'నాయనా! యీప్రాంతమున నెల్లపాలెమను గ్రామమున్నది. అందు గురునాథుఁడను భూస్వామి కలఁడు. కులమునకు శూద్రుఁడైనను గుణములనగ్రవర్ణములవారికిఁ దీసిపోఁడు. మీతండ్రికి నచ్చినబంటు. మనమాతని గలిసికొని పోవలయును. తిరుగుదలలో వచ్చెదమని యింతకుముందే వర్తమానమంపినందున మనరాక కాతఁడెదురుచూచుచుండును. నీయభిప్రాయమే' మనెను. విష్ణుదేవుఁడు 'తప్పకయట్లుచేయుద' మనఁగా వజ్రధరుఁడా గ్రామమునకు దారితీసెను. ఊరి పొలిమేర చేరునప్పటికిఁ గొందఱాశ్వికులెదురువచ్చి వారి నామము నడిగి తాము గురునాథుననుచరులైనట్లు విన్నవించిరి. వారితో నుచిత సంభాషణము గావించుచు నా రాజన్యులెల్లపాలెము చేరిరి. గురునాథుఁ డెదురువచ్చి వారిని సగౌరవముగాఁ దన గృహమునకుఁ దోడ్కొని పోయెను. అనంతర

ముచిత సత్కారములుచేసి పూజాస్థానమండపమున నాసీనుల గావించి వినయసంపద యతిశయిల్ల గురునాథుని ప్రక్కసిలు చుండి యిట్లు వాక్రుచ్చెను "మీరాకచే మా యిల్లు పావన మైనది. ఇల్లే కాదు- యీసంతతియుఁ బవిత్రమైనది, మిమ్ముఁజూడఁ గానే సుచంద్రమహారాజును జూచినట్లు మహానందమబ్బినది."

వజ్ర:—గురునాథా! మీపాలెములలోని ప్రజలు సుఖ జీవనము చేయుచున్నారా? ఆటవికులవలన మీకేమియు బాధలు కలుగుట లేదు కదా?

గురు:—సుఖముగానే బ్రదుకుచున్నారు. దొరగారిపేరు చెప్పు కొన్నప్పటినుండి యవిమూకలు మా లికి వచ్చుట మాని వేసిరి కాని—

విష్ణు:—కాని యనుచున్నా రేమి? ఎచ్చటనైనఁ బ్రజాపీడ సంభవించినదా?

గురు:—మనవారి కెట్టి బాధయుఁ గలుగలేదు ఈ మధ్య నెవ్వరో బాటసారులీప్రాంతమునుండి పోవుచు దొంగలచే నడ్డగింపఁబడిరి.

వజ్ర:—వారికేదైన నపాయము సంభవించెనా?

గురు:— అంతగా లేదనవచ్చును. మాకావిషయము తెలియ రాఁగానే కొందఱను గుఱ్ఱములమీఁదఁ బంపితిని. వారు పోవునప్పటికే దొంగలు పాఱిపోయిరి. దొంగ లా బాట సారులను జెదరఁగొట్టి దోచుకొనిరఁట! పాపము వారితోఁ గొందరు స్త్రీలున్నారు. పురుషులు ప్రాణముల కాసించి పాఱిపోవుటచే దిక్కు లేక యడలుచున్న యాఁడువారి

నిచ్చుటకుఁ దీసికొనివచ్చిరి. వారికిఁ గావలసిన [illegible] ములు సమకూర్చి దేవర దాసుఁడు సురక్షితముగా నుంచి నాఁడు.

విష్ణు:—ఎంతపని జరిగినది? స్త్రీలను విడనాడి పాఱిపోయిన యాపురుషాధములెంతటి పాపాత్ములు. పారిపోయి మృత్యువును దప్పించుకొనఁగలరా! అట్టి యపయశస్సుకంటె మృత్యువు భయంకరమైనదా! [illegible] స్త్రీలిపుడెందున్న వారు ! వారిదే దేశము ! ఎచ్చటికిఁబోవుచు నీయాపదకు లోనైరో !

గురు:—భయభ్రాంతలై వారేమియుఁజెప్పకున్నారు. పురుషు లెవరైన వెదకుచు వత్తురేమో యని వారిని మాయింటనే యుంచి కాపాడుచున్నాఁడను.

విష్ణు:—మంచిపని చేసితివి సుచంద్రమహారాజునకుఁ దగిన మిత్రుఁడవు.

గురు:—సురక్షితముగా వారినిండ్లకుఁ బంపికదా యామాట యనుకొనవలయును.

వజ్ర:—అదటు తగ్గిన పిమ్మట నడిగి యెచ్చటికిఁబోవ నెంచిన నచ్చటికే పంపవచ్చును. వెంటనే ప్రయాణముచేయుటకు జంకుదురు. ఇంతలో వారిబంధుగులును జాడలు తీయుచు రావచ్చును.

గురు:—తమరాకచే వారివిషయమున నాభారముతగ్గినది. మీారెట్లునిర్ణయించిన నట్లు చేయఁగలవాఁడను మఱియొక మనవి.

జ:—నిస్సంశయముగాఁ జెప్పుము.

గురు:—మీదర్శనము చేసి కృతార్థులు కావలయునని పల్లెలవారు మిగులఁ గుతూహల పడుచున్నారు. సెల వైనచో వారిని రావించెదను.

విష్ణు:—అభ్యంతరమేమి? మిత్రులనందరి నొకసారి చూచి యానందింప నాహృదయమును గుతూహల పడుచున్నది. ఇప్పుడే యాపని కావింతము.

గురు:—నేఁడు పల్లెవారందఱు గూడుట సాగదు. ఈసాయం కాలమునకు వారందఱకువార్తనంపెదను. రేపు జాముప్రొ ద్దెక్కులోపుగాఁ జేరుకొనఁగలరు.

వజ్ర:—అంతవఱకు మేమిచట వ్యర్థముగా నుండవలయును.

గురు:—వ్యర్థమని మీరు తలంపఁగూడదు. పాలెములో మీ యశము వ్యాపించి యెంతపనియైనఁ జేయఁగలదు. ఏమైనను నామనోరథము నెఱవేర్పవలయునని వేఁడుచున్నాను.

వజ్ర:—అట్లే కానిమ్ము! రేపైనను సత్వరముగా మమ్ము విడువ వలయును. గురునాథుఁడు వెంటనే తగువారిని బిలి పించి యొక్కొక్కని నొక్కొక్క గ్రామమునకు బంపెను. వారికిఁ జెప్పవలసిన వన్నియుఁ జెప్పెను. వజ్రధర విష్ణు దేవులు విశ్రమించుటకు దగు నేర్పాటులు గావించెను.

గురునాథుఁడు పనిమీఁదవెళ్ళిన పిదప వజ్రధరుఁడు 'కుమారా! మన పక్షమును వహించియున్న గ్రామాధిపతులు నీదర్శనముచే నూతనోత్సాహభరితులు కాఁగలరు. వారినిబట్టి మఱికొందఱు పాళెగాండ్రుకూడ మనవైపు కలయుదురు. గొప్ప కల వారు కావచ్చును. ఎప్పుడైన మన మీపని చేయవలసినదే'

విష్ణు:—ఔను! వారి నందఱిని ప్రత్యేకముగాఁ గలిసికొన నక్కఱలేకుండ నగరనాయకులు మంచి యేర్పాటు చేసియున్నారు.

ఇట్లు మాటలాడుకొనుచు వారాగృహమునంటియున్న యుపవనమునఁ బ్రవేశించిరి. అందుఁ గొన్ని ఫలవృక్షములు వరుసగాఁ బెరిఁగియుండెను. మధ్యమధ్య పూవుల మొక్కలు పెంచబడుచుండెను గృహస్థులకు నిత్యకృత్యములకుపయోగించు లతావృక్షాదులే యందు వారికెక్కువగఁ గానవచ్చెను. నగర వాసులకంటెఁ గ్రామవాసులు సాధువులును నుపకారులునయినట్లే రాజోపవనవృక్షములకంటె నందలివృక్షములు క్రొత్తిసుశోభతో విరాజిల్లుచుండుట వారుగుర్తించిరి. దోహదము నక్కర లేకయే పుష్పఫల సమృద్ధితో నొప్పుచున్న యాభూరుహములను జూచు నప్పటికి విష్ణుదేవునిహృదయ మించుక సంచలిత మయ్యెను. ఆపస్తంబుఁ డిచ్చిన రత్నభూషణము నొక్కసారి పైకిఁదీసి సవిమర్శముగా విలోకించెను. దీనినిధరించు కన్యామణి కాల కేతుని తనూజయేయగునా? ఆమెయంతటి యనన్యసామాన్య లావణ్యవిలసితయైయుండునా? ఇది తాను జేయించినభూషణమే యని యా రాజన్యుఁడు నిశ్చయించుచున్నాఁడు. అతఁడు చెప్పినచందముగా నందలి పద్మములయందుగల సహస్రఫణా మండలము గానవచ్చుచున్నది. ఆహా! ఏమి వైచిత్ర్యము. దీనినిజూచినప్పటినుండియు నాహృదయము స్నిగ్ధమగుచున్నది అనుకొనెను. వజ్రధరుఁ "డేమి? రత్నభూషణమును జూచు చుంటివి ?" అనెను.

విష్ణు:—దీనిసోయగ మే నామనస్సును వికలపఱచుచున్నది.

వజ్ర:—నైకల్యమున కవకాశమేమున్నది ?

విష్ణు:—అనర్ఘమైన మణికదా ! కోలుపోయినవారెంత విచారించుచుందురో ?

వజ్ర:—యథార్థమే. గడ్డిలోమల్లె. అవి మనచేతఁబడినవి.

విష్ణు:—అయిన నేమి ?

వజ్ర:—ఏమాత్రమైన జాడ తెలియవచ్చిన నివి వారికి దీని నందఁజేయవచ్చును.

ఇట్లనుకొనుచుండ వారి కొక కలధ్వని వినవచ్చెను. విష్ణుదేవుఁడార్యా ! కోకిల కూజితమా ! యనెను. వజ్రధరుఁడు కాదు. అబలాజన సల్లాపమువలె నున్నదని చెప్పెను. విష్ణుదేవుఁ డైనచో మన మీప్రక్కకుఁ బోవుదమని యట్లుచేయఁ బోఁగా నిట్టి క్రింది సంభాషణ స్పష్టముగా వినవచ్చెను.

"మల్లికా ! బావ వచ్చినాఁడు [illegible] ?"

"చెలీ ! అమ్మ [illegible] ఎక్కడ ?"

"చూచితివా [illegible]"

"[illegible] ! పోయి [illegible]"

బిలబిల [illegible] వారున్న వంకకు వేగముగా [illegible] వచ్చి యుండఁగా [illegible] చుండఁగా వజ్రధరుఁడు "[illegible] గుణనాథుని [illegible] మావలన [illegible] మైనఁగా పలసినచోఁ జెప్పవచ్చు" ననెను. వారేమిచేయుటకుఁ బోఁపక నిలిచిపోయిరి. చిన్నవారు పెద్దవారిచాటున నొదిగిరి.

అందిరువురు కన్యకలు, ఇరువురు యువతులు, ఒకతె వయసు మరలిన మగువ. వారి నాగరికతను, వేషభాషలను బట్టి యందలి నలుగురు నేమహారాజకుటుంబమునకో చెందిన వారనియు అందఱికంటె పెద్దయై కానవచ్చు స్త్రీ వారి దాసి యనియు సులభముగా గ్రహింపనై యుండెను. కన్యలిరువురు ముగ్ధాజన సాధారణమగు లజ్జతోనై చెంతనున్న యువతుల నవలంబించి నిలిచిరి. అందొకతె తప్తకాంచనగాత్రి. రెండవది యుండు గౌరాంగి ఒకతె పద్మపత్రాయతవిశాలవిలోచన. రెండవది స్ఫుటవికసిత నీలోత్పలాక్షి. ఒకతె బింబాధర. ఇంకొకతె పల్లవాధర. ఉపయుద్యౌవన యొకతె. ఉదిత యౌవన యింకొకతె. ఇరువురి యపాంగములు తమకుం చాటునుండి విష్ణుదేవునివైపు ప్రసరించుచునే యుండెను. కాని మొదటి ముద్దియ దృష్టియందు సౌందర్య పిపాసయు, రెండవలతకూన చూపులతో ననుభావగౌరవము వ్యక్తమగు చుండెను.

విష్ణుదేవుడును వారినోరకనాఁ విలోకించెను. పరవనితల దిలకించుట సత్పురుష లక్షణము కాదని యతఁడు దృష్టిని మరల్చెను. దృష్టి [illegible] తరుణుల [illegible] కాతఁడాశ్చర్య పడెను. [illegible] బాలామణి సుకుమా[illegible] నాదరించెను. ఇంతటి సౌందర్య[illegible]! ఈమె దేవకన్యక కాదుగదా! [illegible] మెచ్చి యింద్రాదులు రాయబార మంపుట విని పరిహసించితిని. ఇంద్రాదులకే కామ-బ్రహ్మాదులకును గనువేసురు జనింపఁజేయు లావణ్యాతిశయము మానవ భామలకు గలుగవచ్చునను నమ్మక

మిఃప్పుడునాకుగలుగుచున్నది, ఈమెవదనారవిందము నింకొక్క సారి తనివితీఱఁ జూచెద నని కోరుచుండియు ధైర్యముతో నేనట్లు చేయఁజాలకున్నాను అని తనలోఁదా ననుకొను చుండెను.

వజ్రధరుని మాటలకువృద్ధవనిత యిట్లుబదులుచెప్పెను. అయ్యా! మీనాగరక వేషములనుజూచి మాపిల్లలు బందుగు లని భ్రమచెందిరి. క్షమింపవేడెదము.

వజ్ర:—క్షమించుట కేమున్నది ఈవేళ భ్రమయైనది. రేపు ప్రమ కాకూడదా? పశుపత్న్యాదు లేకూడి మనుచుండఁగా మానవు లట్లుచేయుట కాటంక మేమున్నది? మీరు గురునాథుని యాప్తవర్గములోనివారే యగుదురా?

వృద్ధ:—మీసౌజన్యము మాకుఁ జనవిచ్చుచున్నది. అయ్యా! మాసమాచార మెఱింగించుటకు, మానుటకు మనసొప్పకున్నది.

వజ్ర:—కొంతవరకు బోధపడినది. దారిఁబోవుచు దొంగలచే నడ్డగింపఁబడి భయపడిన కొందఱను గురునాథుఁడు రక్షించినట్లు చెప్పియున్నాఁడు. మీరు వారిలో గొందఱై యుందురు.

వృద్ధ:—ఆర్యా! మీ తలంపు సత్యమైనదే.

వజ్ర:—మీ రెక్కడికిఁ బోవవలయునో చెప్పినచో దప్పక మిమ్మక్కండ్లకు జేర్చు యత్నము కావించెదము.

వృద్ధవనిత తరుణులవంకఁ జూచెను. వారేమియు మాటాడలేదు. వారి ముఖములు ప్రసన్నములై హృదయ సముచ్ఛ్వాసమును సూచించుచుండెను. ఆమెకును తమ

వృత్తాంత మెఱింగించి వారి సాయమున నూరు చేయుటకుఁ బోద్పాటు కోరవలె నను నాస జనించెను.

వ్రజ:—ఏమిట్లు మొగమొగములు చూచుకొను చున్నారు. ఈతఁడు కాకులేశ్వరుఁడగు విష్ణుదేవుఁడు. ఈతని రక్షణమున నుండఁగా మీమీఁద నీఁగయు వాలదు. అభ్యంతరము లేనిచో మీవృత్తాంతము సవిస్తరముగాఁ జెప్పవలయునని యడుగుచున్నాను.

విష్ణుదేవుఁడు వ్రజధరుని ప్రసంగమును గోన మెచ్చుకొని "ఆర్యా! పాప మీయబలల నెంత సేపునిలుపఁబెట్టెదవు. ఈరమణీయ ప్రదేశమునఁ గూరుచుండి మాటలాడుకొనవచ్చునుగదా! యనెను. "చెప్పఁదొడఁగినచో మాకథ భారతమగును. ఆలకింపఁ గుతూహల మున్నచోఁ గూరుచుండుటే మంచిది" అందఱు ననుకూల ప్రదేశమును జూచుకొని కూర్చుండిరి. వృద్ధస్త్రీ యిట్లు విన్నవించెను. మహాశయులారా! మీ యనుభావము మా మానసముల విశ్వాసమును జనింపఁ జేయుటచేఁ బ్రబల దకరమైననిస్సహాయస్థితిలోనుండి బయటఁబడఁగలుగుదుమను నాస యుదయింప మా నిజస్థితిని మీకు విన్నవించుచున్నదానను. దయదలఁచి మేమిల్లు చేరునట్లనుగ్రహింపుఁడు. శ్రీశైలము దాపున రత్ననానువను దుర్గము కలదు. దానిని నిశుంభుఁడను రాజేంద్రుఁడు పాలించుచున్నవాఁడు. మీరా మహారాజు బంధువులు.

వ్రజ:—నిశుంభుఁడు మహాశూరుఁడు. మేమాతనిని గుఱించి యింతకుముందు వినియున్నారము. అంతటివాని బంధువులయ్యు నాటవికుల కేల చిక్కితిరి? ఆ రాజన్యుని పేరు చెప్పినఁ బులులు నీళ్ళు త్రాగవు.

వృద్ధ:—నిక్కమే. మాకును నష్టమున్నది. కొండచరియల క్రిందట మేము సింహళద్వీపమునకు బోవుచుంటిమి. ఈ తరుణి నిశుంభుని తోబుట్టువు. ఆ దేశమేలు మహారాజసుతుం డీమెభర్త. ఈమె కోసమై మా మహారాజు తన తనయామణి నామెను జూడబంపెను. నీరు మా నరేంద్రుని సోదరుని భార్యా పుత్రికలు.

వ్రజ:—నిశుంభునకు సోదరులున్నట్లు లిదివఱకు వినియుండ లేదు.

వృద్ధ:—సాక్షాత్తుగా సోదరుఁడు కాకపోయిన వారియిరువురకు సఖ్యభావము నిరూఢమైయున్నది కావుననే మహారాజా శూరుని సర్వసేనాధిపత్యమిచ్చి గౌరవించెను.

వ్రజ:—ఆతని పేరు ?

వృద్ధ:—మహీంధరుఁడు. ఈమె యా సేనానాయకుని తనయ మల్లిక. ఈమె యాతని రాణి యశోదాదేవి. సింహళద్వీపాధిరాజ్ఞియైన ఈమెను యశోధర యందురు. ఈమె తనయన్నగారిని జూచిపోవలయునని స్వదేశమునకు వచ్చుచున్న మాతో నోడనెక్కినది.

వ్రజ:—సరే! ఈ ముగుద నిశుంభతనయ యని తెలిసినది. సింహళమునుండి యింటికి బయలుదేరిపోవుచు నిక్కడ జిక్కుపడితిరన్న మాట.

విష్ణు.—ఆర్యా! నిశుంభుని కౌరస సంతతి—

వృద్ధ:—మహాశయులారా! మా మహారాజున కౌరససంతతి లేదు. ఒకప్పుడు కాళేశ్వరప్రభువుతో నాతనికి గొప్పయుద్ధము కలిగెను. అప్పుడు బందీకృతుండైన శత్రువు తన

కుమారితను గానుకగా నిచ్చి విముక్తినొందెను. మా రాణి విశ్వంభరాదేవి గర్భవాసముకంటె నెక్కువగా నీమెను బెంచెను. మా దురదృష్టముచే నామె కొలఁది కాలము క్రిందటనే దివ మలంకరించినది. కుమారితయం దెంత వాత్సల్యమో యామెకు—"ఈబిడ్డ కేలోపము రానీయ" నని మహారాజుచేతిలోఁ జేయివేసిన గాని యామె ప్రాణములు పోలేదు.

ఈమాటలు చెప్పుచుండఁగా విశుంభుతనయ కంటనీరు పెట్టుకొనఁ దొడఁగెను. వృద్ధస్త్రీయది చూచి 'బిడ్డా! యిటురా! తల్లీ!' యని దగ్గరకుఁ దీసికొని బుజ్జగించెను. అందఱు నామెను జూచి జాలిపడిరి.

వృద్ధ:—ఈబిడ్డ నామహారాజు కడఁ జేర్చునంతవఱకు మాప్రాణములు కుదుటపడవు. పరిపూర్ణానుగ్రహముతో మాకుఁ దోడ్పాటు చేయఁ గోరెదము.

విష్ణు:—సింహళమునుండి మీదేశమునకుఁ బోవుట కింత చుట్టుతిరిగి యేల రావలసివచ్చెను?

వృద్ధ:—బృందావనమున నోడ దిగవలయు ననుకొంటిమి. ఆ రేవును బాగుచేయుచున్నందున నావికులు మమ్మింత ఱేవిలో దింపిరి. అచటి యధికారి మమ్మెంతయో గౌరవించి వలయు సదుపాయములన్నియుఁ జేసెను. బండ్లు కుదుర్చుకొని బయలుదేఱితిమి. సముచితపరివారముతో మాసోదరుని పెద్దకుమారుఁడు మణినాగుఁడు బండ్లు కాపాడుచుండెను. తెల్లవాఱుజామున నిద్రావశులమై యున్న మమ్ముదొంగ లడ్డగించిరి. ఆగందరగోళములో నేను

జరిగినదో తెలియదు. కొందరు గుఱ్ఱపురౌతులు మమ్ముఁ దీసికొనివచ్చి గ్రామమందిరమున నుంచిరి. మా యునికిపట్టు తెలిసికొనవలెనని వారెంతయో ప్రయత్నించిరి. ఏమికీడు మూడునోయని యేమియుఁ దెలుపనైతిమి. ఆ భయంకర దృశ్యము తలంపునకు వచ్చి మా రాకుమారి గుండెలు కొట్టుకొనుచున్నవి. అమ్మా! యింక భయము లేదు. మన యింటికి జేరినట్లే!

విష్ణు:—ఇంచుకంతయు భయపడనక్కఱలేదని నిశ్చయముగా జెప్పుచున్నాను. మీ రాజపుత్రికి ధైర్యము చెప్పవచ్చును. మిమ్ముఁ దెచ్చిన యీ గ్రామాధికారి యుత్తముఁడు. మాకు మిత్రుఁడు. రాజధానినుండి సాయుధసైనికుల రావించి సాయమిచ్చి మిమ్మింటికిఁ బంపుట కేర్పాటు చేయించెదను. నిర్భయముగా నుండుడు. మీ బంధువుల నందఱ వెదకించి తేఁ బంచెదను. ఆర్యా! ఆపని యిప్పుడే చేయుమని గురునాథునితోఁ జెప్పిరమ్మా!

వజ్రధరుఁడు గురునాథుని గలిసికొననేగెను. అచటివారి హృదయములు వజ్రధరు ననుగమించినవి. ఏదైనఁ జల్లని వర్తమానము వినఁబడునేమోయని వారు తహతహ పడుచుండిరి. విష్ణుదేవుఁడు రాజపుత్రికను సాభిలాషముగాఁ జూచెను. ఆతని మాటలవలన జాతకుతూహలయైన రాకొమరియు నా మారసుందరునీక్షించెను. ఉభయుల దృష్టులు మార్గమధ్యమున మిళితములై తళుక్కున మెఱసెను. ఉభయుల గండములు చెమర్చెను. ఈషన్నమ్రములైన స్మేరాననములర్ధవికసిత పుండరీకములవలె దర్శనీయములయ్యెను, నేత్రకోణముల లజ్జా

భరము చెక్కిళ్లమీఁద నరుణరేఖలకు వన్నెఁగూర్చుచుండెను. అదనుగని పెట్టి చలద్దూసలసహాయుఁడై రతీవల్లభుఁడు బాణ పరంపరలు ప్రసమ్మరించెనో యనునట్లు మందహాసరుచి కంపితమైన చెంతనున్న బొగడచెట్టునుండి పువ్వులు జలజలరాలెను. అచ్చటివారెవ్వరు నీమనోభవవిలాసముల గుర్తించి యానందించినట్లు తోఁచదు. ఒక్క మల్లిక మాత్రము తల్లిచాటునుండి తొంగిచూచుచు నించించుక గ్రహింప గలిగెను. విష్ణుదేవుని హస్త మప్రయత్నముగా మణిభూషణము వంకఁ బ్రసరించెను. దానిని బైకిదీయుచుఁ 'గోదలు దొంగలు సొమ్ము పంచుకొనుచుండ మాయాప్తులు వారిని బెదరఁగొట్టి కొన్ని వస్తువులు దెచ్చిరట! అందొకటి నాకడకు వచ్చినది. ఇది యీ రాజపుత్రికదై యుండవచ్చు' ననెను. అందఱు దాని నీక్షించి యాశ్చర్యహర్షము లభినయించిరి. వృద్ధవనిత 'దీని కొఱకు బిడ్డ బెంగపెట్టుకొన్న' దనెను 'మణిని గోలుపోయిన నాఁటంగనవల నీమొయిది లేకచిన్నవోయిన'దని యశోధర పలికెను.' 'నిర్భయముగా బావగారి మొగము చూడగలదు. త్రిలోకదుర్లభమైన రత్నము కుమారితకు లేకపోయెనని యీ రాజేంద్రు డెంత దిగులుపడునోయని మనసారాటపడినది, అది లేకుండ దైవమనుగ్రహించె' నని యశోద తనలో ననుకొనెను. మనవస్తువులన్నియు నొకయెత్తు, ఇదియొకటియు నొకయెత్తుఅని మల్లిక తలంచెను. రాజపుత్రి దానిని సప్రత్యభిజ్ఞముగాఁ జూచి 'యిది నా శిరోమణియే! సందేహము లేదు. ఇట్లుంచుకొను' మని వృద్ధవనితవంకఁ జేయిజాపెను. నీదైన నీవే గ్రహింపుమని మల్లిక సాభిప్రాయముగా ననెను. సాత్వికోదయముచే స్విన్నమగు విష్ణుదేవుని చేతినుండిజారి యారత్నాభరణము రాజపుత్రిచేతఁ

బడెను. 'ఎంత చనవిచ్చిన నట్లు గైకొనుటతగునా? తల్లీ!' యని వృద్ధవనిత యారత్నము నందుకొని పరిశీలించి మరలనామెకే యిచ్చెను. రాజపుత్రి యించుక తెల్లబోయి రత్నభూషణమును గనులకద్దుకొనుచు మల్లికవైపు జరిగెను. 'చెలీ! నాకిరీటము లభించునా,' యని మల్లికతో ననెను. 'ఔను కిరీటము లభించినది. పట్టాభిషేకము తరువాయి' యని యామె జనాంతికముగా వాక్రుచ్చెను. రాజపుత్రి బొమలు చిట్లించి 'సఖీ! దీనిని సరిగాఁ జూచితివా?' యనెను. మల్లిక 'యలంకరించి నాపనిపూర్తి యైనది ఇఁక'-రాజపుత్రి 'చెప్పబోయి యేలమానితి' వని యడిగెను. 'ఏమియు లేదు: అలంకృతమైన నీమొగము నాకే ముద్దు వచ్చుచుండగా....,' రాజపుత్రి లజ్జావివర్ణమైన ముఖమించుక వంచి 'చెలీ! నీమాటలు నాకర్థమగుటలేదు' అనెను.

ఇంతలో వజ్రధరుఁడు వచ్చి 'కుమారా! గురునాథుఁ డింతకుముందే యాప్రయత్న మొనర్చెనఁట. కాని యాపురుషుని జాడ యేమియుఁ దెలియ రాలేదఁట. రేపు నలువైపుల నుండి దూతలు వత్తురు కావున నేమైన విశేషము తెలియఁగల దేమోయని యతఁ డాసించుచున్నాఁ'డని చెప్పెను. విష్ణుదేవుఁడు 'గురునాథుని యూహ సమంజసముగానే యున్నది. శ్రేష్ఠమైన వార్త తెలియఁబడ వచ్చును' అని పలికి 'వారితో మీరు నిర్వ్యాపారముగ నుండుఁడు. మీ మిత్రుల చేర్చు భారము నాది' యనెను. వజ్రధరుఁడు రాజపుత్రికి శిరోభూషణమును జూచి 'యీమణి యీమె దేనా? ఈ బాలామణి నామము వసుంధరాదేవి కాదా?' ఆ యువిద లాశ్చర్యము నొందించుక యనుమానసంపదఁ దొడఁగిరి. ఎట్లు గ్రహింపఁగలిగితి రని వృద్ధవనిత యడిగెను. ''ఈమె జనకుండు కాలకేతువు మాకు

మిత్రుడు' అని వజ్రధరుడు అనివచించెను. ఆమాటలాయబలల చెవులకు ములుకులయ్యెను. ముల్లుపుచ్చి కొఱ్ఱడఁచిన ట్లయినదే మన యవస్థ యని వారనుకొనిరి. తాము పూర్తిగా శత్రువుల చేతిలోఁజిక్కినట్లూహించిరి. అయినను అనుభావవిశేషము, సంభావన మాధుర్యము, విశ్వాసమును బురికొలుపుచునే యుండెను. ఏమైన నిఁక వారక్కడ నుండ లేకపోయిరి. ఏమి చేసినను మీదే భారమని చెప్పుచు వృద్ధవనిత లేచెను. అయ్యా! మాకు సెలవొసంగుఁడని వారితో ననెను. వజ్రధరుఁడు మంచి దనెను. ఆస్త్రీలు మందిరాభ్యంతరమున కరిగిరి. పోవునప్పుడు వసుంధర యవకాశము కల్పించుకొని విష్ణుదేవునివంక సానురాగ నిరీక్షణములఁ బసరింపజేసెను. సుచంద్రకుమారుఁడును దన్మార్గానుగత మగుదృష్టిని బ్రయత్నముమీఁదఁగాని మరలింపజాలకపోయెను. వారేగినపిమ్మట నారాజపుత్త్రుఁడు పినతండ్రితో 'నార్యా! నీ తుదివాక్యములు వారికి సంకోచ కారణములైన వనుకొందు' ననెను. వజ్రధరుఁడు "కావచ్చును. కాలకేతువు తమకు శత్రువని యోచియుందురు. అంతమాత్రమున వారు భయపడవలసిన దేమున్నది? కాలకేతువు నెఱిఁగియున్నంత మాత్రమున మనము తమకు హానిచేయుదు మనుకొనుట న్యాయమా? ఒకవేళ స్త్రీస్వభావముచే నట్లు పొరపడినను బిమ్మట యథార్థమును గుర్తింపకపోరు. చేయవలచిన దెట్లును మనముచేయకమానము" అని పలుకుచు దమకై యెవరో నిరీక్షించుచున్నట్లుగ్రహించి 'కుమారా! గురునాథు ననుచరులు మనకొఱకె దురుచూచు చున్నట్లున్నారు' అనెను, ఇరువురు తమ విడిదిగదిలోఁ బ్రవేశించి వచ్చిన వారితో యథోచితముగా బ్రసంగింపఁ దొడఁగిరి.

ఆఱవ ప్రకరణము

ఎఱ్ఱపాలెము చిన్న నలుచదరమైన గ్రామము. నాలుగైదు వందలకంటె నెక్కువ యిండ్లుండవు. అమితమైన నధిక నాగరికతను సూచింపని సాధారణశృంగారముతో నొప్పుచుండెను. ఊరిచుట్టు విరళములైన చెట్లతో గూడిన తోటలున్నవి. వాని కవ్వల మెట్టపైరులు పండుపొలములు కనుచూపుమేర వ్యాపించి యుండెను. ఊరికి దాపుగా మంచినీటి చెఱువొకటి గలదు. అందలి నీరే గ్రామవాసులు స్నానపానాదులకుపయోగింతురు. దానికింగొంచెము దవ్వుగా పశువుల యుపయోగార్థము మఱియొక తటాకము కలదు. ప్రతియింటికి ముందు వెనుక విశాల ప్రదేశము విడువంబడి యుండెను. గురునాథుండు పెత్తనము వహించినప్పటినుండి గ్రామవాసులకుం బాడిపంటలలోపము లేకుండెను. గ్రామవాసు లైకమత్యము గలిగి యింతకంటె నెక్కువ జనసంఖ్యగల గ్రామములనుగూడ దాము చెప్పినట్లు నడచుకొనం జేయంగలుగుచుండిరి. ఊరినడుమ విశాలమైన గ్రామకంఠముగలదు. అందు సుందరమైన యొక చావిడి యుండెను. గ్రామస్థు లప్పుడప్పు డందుం జేరి గ్రామవిషయములను జర్చించుచుందురు.

నేఁడా మందిరము చక్కఁగా నలంకృతమయ్యెను. చుట్టును గల ప్రదేశమున గ్రొత్తతాటియాకుల పందిరి వేయఁబడెను. మామిడిచిగుళ్లతోఁ దోరణములు గట్టిరి. నేల చదునుచేసి కలయంపి చల్లిరి. మధ్యమధ్య గుత్తులతోడి పూలమాలికలు వ్రేలాడ గట్టిరి. ఆభవనమందొకవైపున రెండున్నత పీఠ

ములు సిద్ధము చేయఁబడి యుండెను. పెద్ద పెద్ద తాటియాకుల చాఁపలు వానికెదుటఁబఱచి సభ్యులు కూర్చుండుట కేర్పాటు గావించిరి.

శిరముల కిరుప్రక్కల మెత్తని బఱాకములు పఱపఁబడి యుండెను. గురునాథుని సేవకు లచ్చటచ్చట నిలిచి వచ్చెడి వారిని యథాస్థానముగా లోనికిఁ బంపుచుండిరి.

జాముప్రొద్దెక్కినది. నగరిముజనముచే గిక్కిరిసిపోయెను ఊరిచుట్టునున్న తోఁటలలో నశ్వహేషలు, వృషభరావనములు నందడించెను. బండ్లచే మార్గము లిఱుకాటము లయ్యెను. పొరుగూళ్లనుండి వచ్చినవారినందఱను జావడిలోఁగూర్చుండఁ బెట్టి గ్రామస్థులు మర్యాద చూపుచుండిరి. అంతయుసిద్ధమైన పిమ్మట గురునాథుఁడు మఱికొందఱు గ్రామణులు ననుగమింప వజ్రధర విష్ణుదేవులా ప్రదేశమునకు విచ్చేసిరి. ఆరాజేంద్రుని రాకచే నాసభాగ్రణ మొకింత వేలాతి క్రమణ మొనర్చెను. కాని యంతలో మర్యాదకు లోఁబడి నిశ్శబ్దముగ నుండెను. అందఱు విష్ణుదేవుని జూచి తగిన జేఁజని సంతసించిరి. అయనాఁటిముద లె నారాజపుత్రుని నిసర్గ మధుర గంభీరా కృతి ప్రజల చిత్తముల నాకర్షించెను. మహాసభకు నమస్క రించి యా పురుషసింహులు తమకై యేర్పఱుపఁబడిన యాసనము లలంకరించిరి.

మొదట వజ్రధరుఁడు లేచి సుచంద్రుని సుగుణములను ప్రజల కెఱిఁగించి యాతఁడు దేశవాసులకుఁ గావించిన సదుపాయములను బేర్కొనెను. పిమ్మట గురునాథుఁడు విష్ణుదేవుని ప్రజల కెఱుకపఱచి యాతని యుపదేశామృతమును జెవు

లారఁ గ్రోలి ధన్యులుకండని ప్రార్థించెను. అనంతరము విష్ణుదేవుఁడు పృథుమధుర భాషణముల సభ్యుల నిట్లుత్సాహపఱచెను.

“మీరందఱు నాయందవ్యాజప్రేమఁ గనఁబఱచుచు నిక్కడ చేరుటచే నాకత్యంతసంతోషము కలిగినది. మీలో గొందరిపఱిచయమైన నాకింతకుముందు లేదు. ఒక్కసారిగా నిందఱి పరిచయము సంపాదింపగలిగినందున నాజీవితములో నీదినము సుదినము. మీరందఱు నన్నెంతగాఁ బ్రేమించుచున్నారో అంతకు రెండింతలు స్నేహముతో మిమ్ము నా ప్రజలుగా భావించుచున్నాఁడను.

ప్రస్తుతము దేశమేస్థితిలో నున్నదో మీకు విశేషించి చెప్పనక్కఱలేదు. ఆటంకులు మార్గస్థులకుఁ జేయుచున్న యిబ్బందులను గళ్ళారఁజూచుచునేయున్నారు. మీరందఱైకమత్యముకలిగి సంఘీభావముతో మెలఁగుచున్న నాటవికులే కాదు—ప్రపంచమేకమైనను మీకుఁ గించిత్తుపహాసముఁ జేయఁజాలదు. ఈదుస్థితిని దొలఁగించి యూంధ్రదేశమును నిష్కంటకముగాఁ జేయుటకు మీరందఱు నడుముకట్టవలయును. దీక్ష వహించి కంకణములు గట్టుకొనవలయును. దేశసౌభాగ్యము కొఱకు ధనప్రాణములనుదృణీకరింపవలయును ఐకమత్యఫలము మన కనుచూపుమేరలో నున్నది. ఇష్టసాధనము లక్ష్యముగాని యొకరెక్కువ యొకరుతక్కువ యనెడి మనోదౌర్బల్యమునకు లోనుగాక స్వార్థమును బూర్తిగా విసర్జించి పనిచేసినఁగాని యభీప్సితము నెఱవేఱదు. సాధకుఁడు దైవము చేయు నగ్నిపరీక్షలకు నిలఁబడి ఆదర్శప్రాయుఁ డగుచున్నాఁడు. సన్యశ్యా

మలమగు మాతృభూమిని రక్తసిక్తముగాఁ జేయుఁడని మిమ్ము ప్రోత్సాహ పెట్టుటలేదు. దుండగులు మీామీాఁదికి వచ్చి నప్పుడు ధైర్యస్థైర్యములుఁ గలిగి నిలఁబడుఁడు రేని పాఱుబోతులు పాఱిపోవక మానరు. అంతమాత్రము చేసితిరా గుంపులు మన దేశమును విడిచిపోఁగలవు, లేదా దుర్గేంద్రుఁడు సాధుమార్గము నవలంబించి మనతో నేకీభవించుఁగాక. వీఁడు సాధువు, వీఁడసాధువనుటకు బుద్ధి, చేష్టలు కారణముగాని జాతి, మతము హేతువులుగావు. ఒక దేశమున నివసించుచు నొక తావునఁ బండిన పైరు భుజించుచు నొకే గమ్యమును జేరవలసిన మానవులందఱు దేశమాతకు బుత్రులే యగుట వారన్యోన్యము పశువులవలెఁ గాట్లాడుకొనుట ధర్మము కాదు. పశువులైన నిట్టిపని చేయవు. ఒక జాతిజంతువులు మందగాఁ గూడియు నొక జాతిపక్షులు గుంపుగానుండియు నాత్మరక్షణ జేసికొనుచుండుట మీారనుదినము చూచుచుందురు. వికారచేష్టలు చేయు కోతులు సైతము సంఘముగా వనమ్ములఁ దిరుగాడుచు నితరుల భయపెట్టుచున్నవి. అంతటికిఁ బోవుచున్నవా? ఎవఁడైన దుష్టుఁడు వెనుకబడిన పిల్లకింకుక హాని చేయజూచిన దానికూయివిని గద్దరి కోఁడు పండ్లిగిలించి గుఱ్ఱుపెట్టును. అంతటితో శత్రువు కాళ్ళకుబుద్ధి చెప్పకున్నచో వానరసమూహము వానిని జుట్టుముట్టి మట్టుపెట్టక మానవు. బుద్ధిబలము, శరీరము కలవారమయ్యు మనము దొంగ లనుటకోడనే భయపడుచున్నాము. నిక్కమాలోచించినచో నధర్మపరు లెంతమందియున్నను దుర్బలులే. వారికి మానసికశక్తి యుండదు. ధర్మాత్ముఁడధర్మము నెదిరించి ప్రాణములు గోలుపోయియు విజయమునే పొందుచున్నాఁడు.

మనము చేయవలసిన కార్యమును కేటాకసారి జ్ఞప్తికి దెచ్చుచున్నాను. మనమందఱ మాంధ్రులము. ఆంధ్రులశక్తి సామర్థ్యములు వెల్లడియగుటకు మనమైకమత్యముఁ గలిగి యుండవలెను. ఐకమత్యముచే సాధింపరాని దేదియు నుండదు. మీయం దిమిడియుండిన తేజమును రగులుకొలిపి దేశమున కుపయోగించునట్లు చేయగల నాయకులు మీకుగావలయును. అట్టిపెద్దలు మీలో లేకపోరు. వారికిఁ దక్కినవారు విధేయులై కార్యజాలమును నడుపవలెను. మీనాయకులకు గురునాథుఁడు ప్రతినిధియై మీకష్టసుఖములను మా కెఱిఁగించుచుండును. మీకుఁ గావలసిన సదుపాయముల నేమఱక మేము చేయు చుందుము. మీ క్షేమము మా క్షేమము; మీసుఖ మేమాసుఖము మిమ్ము విడిచి మేమెన్నఁడు నానందింపము. అందఱు సోదర భావముతోఁ బరస్పరము ప్రేమించుకొనుచుఁ గష్టముల నెదిరింపుఁడు. సత్యము, ధర్మము దైవమునకుఁ గన్నులు. ఏకన్ను గ్రుడ్డిదైనను వికలత్వ మేర్పడకమానదు. తన్ను వికలునిగఁ జేయఁజూచు మానవుని దేవుఁడు త్యజించును. త్యజించుటతోఁ బోక పరిభవించును. దైవపరాభూతునకు శ్రేయము లడుగఁటును. పావనములగు కృష్ణాగౌతమీ నదుల మధ్య నివసించు మీ రసాధుమార్గము నవలంబింప జాలరు. ఆనదీ ప్రవాహములమీఁదనుండి వీచు పవిత్రవాయువులు ధర్మబుద్ధిని బుట్టింపఁగలవు. ధర్మదేవత యనుగ్రహించి యచిరకాలముననే సామ్రాజ్యమును స్థాపింపఁగల శక్తిని మాన కొసంగుగాక!

ఇప్పటికేఁ జాలఁ బ్రొద్దెక్కినది. ఇఁక మిమ్ము శ్రమ పెట్టను. గురునాథుఁ డిచ్చునాతిథ్యమును గ్రహించి సుఖముగ

నిండ్లకుఁ జేసికొనుఁడు. ఐకమత్యమును బెంపొందించుకొనుఁడు ఆంధ్రమాతకు జయము.''

అందఱు ఆంధ్రమాతకు జయమని యఱచిరి. అమాయకులగు గ్రామవాసుల హృదయముల నారాజపుత్రునియుపదేశము శుద్ధవస్త్రమున నూతన వర్ణమువలె నంటుకొనెను. అత్యుత్సాహముతో 'జయము సార్వభౌమా!' యని యేకగ్రీవముగాఁ బలికిరి. జయనినాదము మిన్నుముట్టెను. అనంతరము గురునాథుని ప్రార్థనననుసరించి వారందఱు నియమిత స్థలమునకుఁ బోయి యాతిథ్యము స్వీకరించిరి. నగరమంతట విష్ణుదేవునిపొగడ్తలే వినవచ్చెను. యశోదాదులు ప్రజల యుత్సాహమును, రాజభక్తినిఁగన్నారఁజూచి విష్ణుదేవుని సుగుణసంపదనగ్గించిరి. కాని తమ విషయమై శ్రద్ధతీసికొనుట మఱచెనని తలంచి యించుక దిగులుచెందిరి. వసుంధరాదేవి రాజపుత్రుఁడున్నంత కాలము తమ్మగ్రామమున నుంచుమని దైవమును బ్రార్థించుచుండెను. ఆతనిఁ జూడఁగలిగినపుడెల్ల నానందపారవశ్యము నొందుచుండెను. ఆతనికీర్తి చెవులపండువు గావింపఁ బులకిత గాత్రియై 'నే నంతటి యదృష్టము నోచిపుట్టితినా?' యని నిట్టూర్పు పుచ్చుచుండెను.

భోజనము లైనపిమ్మట విష్ణుదేవుఁడు జానపదులకు సెలవొసంగుచు వారి నాయకులతో ముచ్చటించి కొన్ని గ్రామముల నొకకూటముగాను, గొన్నికూటముల నొకమండలముగాను నిర్ణయించి వానికిఁ దగిన యధికారుల నేర్పఱచి ఆయధికారులందఱికిఁ దగునాలోచనలు చెప్పుటకు, రాజధాని నుండి వచ్చెడియాజ్ఞలను గ్రామముల కందఁజేయుటకు గురు

నాథుని నియోగించెను. మఱికొందర మాటకారులను జీతము లేర్పఱచి కృష్ణాగోదావరీనదుల మధ్యనున్న గ్రామములలోని ప్రజలకుఁ గొండదొరలకు నచ్చచెప్పి కూటములు స్థాపింప నియమించెను. ఇదంతయు నాతఁడు వజ్రధరునియభిప్రాయము ననుసరించియే చేసెను. వనవాసులనుండి పన్నుబందులు రాఁబట్టుటకు, నవి వారి యుపయోగమునకు వెచ్చించుటకు, లెక్కలు తేల్చి రాజధానికిఁ బంపుటకుఁదగు నుద్యోగులనక్కడి వారనే జనానురాగముగల యనుభవజ్ఞులను గురునాథునితో నాలోచించి నిర్ధారణచేసి తక్షణమే వజ్రధరునిచే ననుమతి పత్రములువ్రాయించియిచ్చెను. ప్రతిగ్రామమునకునేదో యొక మేలు జరుగుటకు బ్రతిగ్రామస్థునకు నిదిమన దేశము; ఇదిమన సామ్రాజ్యము; ఇది మనజాతి యనెడి యుద్దేశము నాటుకొను టకు వలయునన్ని కట్టుబాటులు గావించెను. మాటలదియ్యదనమునకుఁ, జేఁతల చక్కదనమునకు, నిష్కాపట్యమునకు వశులై యెల్లవారు విష్ణుదేవుని దైవముగా భావించిరి. ఆతని యాజ్ఞ శిరసావహించిరి. ఆరాజేంద్రుని కార్యములపట్లనించుక యపచారము సంభవించినను మహాదోషము సంభవించు నసియు, జ కృతజ్ఞతతో రాజునుమెప్పించిన దేవుఁడు సంత సించుననియు వారిమానసముల గాఢవిశ్వాసముపాదుకొనెను.

జానపద సందర్శనము ముగించి వజ్రధరవిష్ణుదేవులు ప్రయాణాభిముఖులైరి. వారి తురగములు సిద్ధముచేయఁబడి నవి. వారిని సాగనంపివచ్చుటకు గురునాథుఁడు తగువారిని నియోగించెను. వజ్రధరుఁడు గురునాథునితో 'నీయేర్పాటు చాల బాగున్నది. ఇంచుమించుగా సామ్రాజ్యము స్థాపిత

హైనట్లే. మాయెడ నీవుచూపిన యనురాగము నెన్నఁడు మఱవఁజాల' మని ప్రశంసించెను. అతఁడు నిసర్గవినయసంపదకు రాజభక్తి వన్నెపెట్ట 'మహాత్మా ! నేఁజేసిన దేమున్నది. దేవర మహిమాతిశయమే యన్నిటిని సమకూర్చుచున్నది. అచిర కాలములోనే మనము సుచంద్రమహారాజునభీష్టమును సిద్ధింప జేసి ఋణవిముక్తులము కాఁగలము. విష్ణుదేవసార్వభౌముని కీర్తి యిఁకఁ గొండగుహాలలోఁ బ్రతిధ్వనించుచు దుర్గమారణ్యములకు నూతనోత్తేజమును గలిగింపఁగలదు?' అనెను. విష్ణుదేవుఁ డాతనిభుజము సవరించుచు 'సుగుణధుర్యా ! నీవంటి యుత్తములు మాకు సహాయులై యుండ సామ్రాజ్యము స్థాపించుటెంతటిపని. మాతండ్రిగారి మిత్రరత్నము వగు నిన్నేమని కొనియాడవలయునో నాకుఁ దోఁచుటలేఁ' దనెను.' 'ఆర్యా ! కొనియాడుటకు నేనెంతవాఁడను? నాయం దేమైనగుణలేశము కానవచ్చినచో నది దేవర పాదసేవాఫలము కాని వేరుకాదు. ఆజ్ఞాపించి పనులు చేయించుకొనఁ దగినవాఁడే కాని గురునాథుఁడు మీ కన్యుఁడుకాఁ' డని చిఱునవ్వుతో సమాధానమిచ్చెను. వజ్రధరవిష్ణుదేవులు గురునాథుని భక్తితాత్పర్యములకు నిర్భరానందము నొందిరి. పోయివచ్చెదమని చెప్పిరి. గుఱ్ఱము లెక్కఁబోవుచుండగాఁ గొన్ని యుపహారములు తెప్పించి గురునాథుఁడు వారికి సమర్పించెను. వారు వానిని స్పృశించి 'నీభక్తియే మా కమూల్యోపహారము. రాజకార్యములను జక్కఁగానిర్వహించినవారికి మేమొసంగినట్లు పంచిపెట్టు' మనిచెప్పిరి. వారి యాశ్రితవాత్సల్యమును గొనియాడి గురునాథుఁ డందుల కియ్యకొనెను.

విష్ణు:—మనమిక౯ బోవచ్చును మఱి—

వజ్ర:—ఔను. గురునాథా! మేము వెంటనే రాజధానినుండి సాయుధభటులను బంపెదము. దొంగలచేఁ గొట్టఁబడి భయపడియున్న యీ స్త్రీజనమును జాగ్రత్తగాఁ దన్నగరమున కంపుము. శ్రీశైలప్రాంతమునందలి రత్నసానువు వారి నివాసమఁట. కాలకేతుతనయ సురక్షితయైయున్న దని గౌతమాశ్రమముననున్న మహర్షికి తెలియఁజేయుము.

గురు:—దేవర సెలవిచ్చినట్లు తప్పక చేయుదును.

విష్ణు:—వారితో వచ్చిన పురుషులజాడ యేమియుఁ దెలియ రాలేదు గదా?

గురు:—సరే! బ్రహ్మా! మన మొకసారి వారిని బలుకరించి యుమ్మాహూ... బరిచిపోవుట యుక్తము కాదా!

వజ్ర:—అట్లే చేయవచ్చును.

గురునాథుడు ముందునకుఁ బోయి రథమునుండి స్త్రీలున్న మందిరమునకరిగి వారిరాకకు గారణమడిగి తమ వారి వృత్తాంతమేమైన వినవచ్చునేమో యని జెప్పలప్ప గించిరి. "అమ్మా! మీ బంధుగుల కొఱకు దేశమంతయు వెదకించుచుంటిమి. ఇంతవఱకు వారిజాడ తెలియరాలేదు. అయినను మీరు విచారింప నక్కరలేదు. మీరు తగిన సంరక్షణలో నున్నారు. మా సార్వభౌముని యాజ్ఞప్రకారము సాయుధభటులఁదోడిచ్చి మిమ్ము మీ దుర్గమునకు బంపెదను. మీ బంధుగులు చెల్లాచెదరై యింతకుముందే యిల్లు చేరి

యుందురు. వారిని కలిసికొని మీరు సుఖింపఁగలరు. ఒక వేళ వారెచటనున్న మీకొఱకు వెదకుచున్నచో నేఁడో రేపో యిచటికి రానేవత్తురు. వారు వచ్చినను మీకుఁ దగురక్షణ మొసఁగియే పంపెదను" అని గురునాథుఁడు వారితోఁబలికెను. అయ్యబల లేమియు ననక తలలువంచిరి. "అయ్యా! మా ప్రాణములు మీచేతిలో నున్నవి. నీటముంచినఁ బాలముంచిన మీదే భార"మని వృద్ధవనిత బదులు చెప్పెను. "భయమక్కఱ లేదు. ధైర్యముతో నుండుఁడు. రేపే మీరు మీ నగరమునకు ప్రయాణము చేయవచ్చును" అని వజ్రధరుఁడు వారికి ధైర్యము చెప్పెను. విష్ణుదేవుఁడు వసుంధరాదేవి ముఖారవిందమును దిలకించుచుఁ 'బోయివచ్చెదము. సెలవొసంగుఁడు. శుభసమయములందు స్మరింపుఁ'డనెను. వృద్ధవనిత 'రాజపుత్రా కాదు—సార్వభౌమా! ఎంతమాట! ఇట్టి యుపకారము నొనర్చిన మిమ్ముఁ బ్రాణములుండఁగా మఱవఁ గలమా?' యనెను. యశోదా యశోధరలు 'తెలివితక్కువచే నవుకఁబడితిమి. అది మేమనవలసిన మాట' యనిరి. వసుంధర యేమియు ననజాలక పోయెను ఆమె తన శిరోరత్నమును సవరించుకొనెను. ఒక్కసారి మల్లికవంకఁ జూచి మొగలోని బుష్పమాలికను బదిలపఱచుకొనెను. విష్ణుదేవుఁడిక నచట నిలువఁజాలక పోయెను. వెనుదిరిగి నెమ్మదిగా నడువసాగెను. వజ్రధరుఁ డాతనిని వెంబడించెను. గురునాథుఁ డశ్వములు నటకుఁ దెప్పించెను. వారు గుఱ్ఱములెక్కిరి. గురునాథు ననుచరులు కొందఱు వారి ననుగమించిరి క్రమక్రమముగా వారు వనరాజిచే సంతిరోహితులైరి. గురునాథుఁడు మందిరాభ్యంతరమున కరిగెను. అందఱు వెడలి పోయిన పిమ్మట నయ్యబల లిట్లు మాటలాడుకొనిరి.—"

వృద్ధ:—కాలకేతునిమిత్తులమనుటచే మనము శత్రువశమున నుంటిమని యదటు కలుగుచున్నను లోకాధికమగు వీరి సౌజన్యసంపద యొకింత కూటిట గూర్చుచున్నది. కావున మనము భయపడ నక్కఱలేదు. "భయముమాట యటుంచుము. దైవము మనల నింకేమి చేయగలడు. నిన్నటి నుండియు మణినాగుడు మనమున్నతావు కనుగొన లేకపోయెనా? అతని కేమి కీడుమూడెనో యని నామనసు చలించుచున్న" దని యశోధర వచించెను.

యశోద:—గుట్టవు రాతులు మనలఁ దెచ్చునప్పటికిఁ గుమారుఁడు దొంగలను వెంబడించి తఱుము చుండెను. పరిజను లాతనికి సాహాయ్య మొనర్చుచుండిరి. కావున నాతనికి హాని సంభవించు ననుట కవకాశము లేదు.

మల్లిక:—అట్లుకాదు. కాకు లేశ్వరుఁడు తనకీరత్నము లభించిన విధమును వివరించుచు దొంగలుపంచుకొనుచుండ వారిని దమ యాపులు చెదరఁగొట్టినట్లు వచించెను. అప్పటికి భావమేమై యుండును.?

యశోధర:అయ్యో! యీదిక్కుమాలిన దొంగలు నాబిడ్డ నికి ప్రాణాంతకము తెచ్చిపెట్టి యుండరుగదా! (కన్నీళ్లు విడుచుచు) ఆచందమామ మరల నాకళ్ళఁ బడునా? హా! యెట్టి దుర్ముహూర్తమున బయలు దేఱితిమో కదా!

వృద్ధ:—అమ్మా! నీకుమారుఁ డంతటి దుర్బలుడా! దొంగల సంఖ్య యధికమగుటచేత మనము మూటముల్లె కొలుపో వలసివచ్చెఁగాని యెదిరించి నిలిచిన తెప్పపాటుకాలము లోనే కదా వారు కాళ్ళకు బుద్ధిచెప్పవలసిన వారైరి.

వస్తువులకొఱకు [illegible] వారిని వెంబడించి యుండును. ఆతనిధాటికి కోర్వలేక దొంగలు వస్తువు[illegible] [illegible]పెట్టి పోయియుందురు. ఏదైనఁగాని [illegible] [illegible]! వానినిగాక పంచుకొనుచు [illegible] [illegible] బడి యుందురు కావున నీ [illegible] [illegible] భయము లేదు.

యశోధర:—అట్లైన వాఁడింత తడవేల చేయును?

యశోద:—దొంగలను ద్రోలివచ్చునప్పటికి మనమచ్చట లేము కదా! మనకై వెదకుచుండును. అరణ్యమార్గము లారయుచున్న మణినాగునకు మనమిచ్చటనున్నట్లు దెలిపి పుణ్యము గట్టుకొనువా రెవరైన నుండవలదా?

మల్లి:—ఒకవేళ నీయడవులలో దారితప్పి యాతఁడెటులైన పోయి యుండెనేమో!

వసుం:—మనమిటురాఁగానే బండ్లవాండ్రు తమదారిని పోయి యుందురు. మణినాగుఁడచ్చటికి వచ్చి బండ్లు, మనము లేకుండుటచే ధైర్యముచేసి మన మింటిమార్గము పట్టి యుందుమని యూహించి మనలఁ గలిసికొను తలంపుతో త్వరితగతిం జని రత్నసానువును జేరియుండును.

మల్లి:—అట్లు జరిగినచో మహారాజున కీ వృత్తాంత మెఱిఁగించి సైన్యసమేతుఁడై యీ ప్రదేశమును గాలించి యాటవికుల మట్టుపెట్టి మనలఁ దీసికొనివెళ్లుటకై యీ పాటికి వచ్చుచుండడా?

వృద్ధ:—తప్పక వచ్చుచుండును. మీరన్నది సమంజసముగా నున్నది. అదిగో కాకి కూసినది. మణినాగుఁడు మనకై

బయలు దేఱి వచ్చుచున్నాఁడు. ఔషో మాషో మనఁజూడ బట్టి యింటికి రానిచ్చును.

యశోధర:—ప్రభావము. ఇంటికిఁ జోడుగానే నీకుఁ గోరినబహుమాన మిచ్చెదను.

వృద్ధ:—కోడండ్రు చల్లగా నుండవలయుఁగాని నాకు బహుమానములతోఁ గలదా? (మల్లికా వసుంధరల వంకఁ జూచుచు) ఎన్ని శుభపరంపరలు కనిపెట్టుకొని యున్నవి? మణినాగుఁడే మాచక్రవర్తియైనచో నాకొట్టె నేతిలో బడదా

యశోధర:—ఈగండము గడచి గట్టెక్కనిమ్ము. పిమ్మటఁ జూచుకొందము.

యశోద:—ఆఁడువారితలంపు లిట్లేయుండును. చాలులెండు!

వసుంధర:— ఎందుకువచ్చిన యధికసంభాషణము?

మల్లిక:—(తనలో)వసుంధరకుబావమాటహితమగుటకష్టమే అఘటిత ఘటనా పటిష్ఠమగు దైవమేమి చేయునున్నదో? (ప్రకాశ) ఇంటికి సుఖముగాఁజేరకుండ నెట్టి గొంతెమ్మ కోరికలు? ఈ ముసలమ్మ నేమి చేయవలయును?

వృద్ధ:—నీవా? అధికారమున్నచో నేమైనఁ జేయింతువు. కావుననే మాబంగారు తల్లిని కనిపెట్టుకొని యున్నాను.

వారిట్లు సల్లాపించుకొనుచుండ గురునాథుని పరిచారికలు కొన్నిఫలములు భక్ష్యములు తెచ్చి వారికి సమర్పించిరి. నిన్నటికంటె నేఁడు వీరిమొగములు తేటగానున్నవని వారను కొని యావిషయమును తమ యజమానునకుఁ దెలిపిరి. తమ యెడ వారికి విశ్వాసము జనించియుండునని గురునాథుఁ డూహించి సంతసించెను.

ఏడవప్రకరణము

శ్రీశైలము పురాణప్రసిద్ధిగల క్షేత్రము. ఆప్రాంత కాంతారము లతిగహనములై యుండును. తత్సమీపముననే నిశుంభనివాసమగు రత్నసానుపురముగలదు. నిశుంభుఁడనార్య జాతిలోజనించినవాడని యాకాలమునందలి యార్యులు తలంచెడివారు. ఆతని యనుచరులను రాక్షసులని వ్యవహరించెడి వారు. ఆతని సింహళద్వీపవాసులతో నాతనికిఁగల సంబంధము దానిని బలపఱచుచుండెను. యథార్థము విచారించినచో నది యార్యానార్యసమ్మేళనకాలము. పలువురనార్యులార్యుల యాచారముల నవలంబించి వారినాగరకత నలవరచుకొని యార్యులతో సంబంధ బాంధవ్యములు చేయుచు వారిలోఁ గలియుచుండిరి. ఆర్యులు తమ ప్రాబల్యమును వృద్ధి చేసికొనుటకు, దేశమున సుఖనివాసములభించుటకు వారిని తమలోఁగలిపికొని మన్నింపసాగిరి. నిశుంభునిభార్య యార్య జాతిస్త్రీ. ఆమె పెంచిన వసుంధర యార్యక్షత్రియుఁడైన కాల కేతునిపుత్రిక. ఆతని సేనాధిపతి మహీధరుఁడార్యానార్య దంపతులకు జనించినవాఁడు. ఇట్లార్యానార్య రక్తసమ్మేళనము జరుగుచున్నను సముద్రప్రాంతము లందును, నదీతీరములందును బరిశుద్ధార్యసంతతివారగు మహర్షులు, సుక్షత్రియ జాతివారగు రాజేంద్రులు నివసించుచుఁ గొండలందు నరణ్యములందుఁ జరించుచుఁ దమశాంతికి భంగముగలిగించు ననార్యజాతులనీసడించుచుండిరి. సుచంద్రుడట్టియుద్దేశము లేకయాంధ్రదేశమున నివసించువారందఱు నేజాతివారైన నేమతమువా

రైన నయాన గౌరవ ప్రపత్తులతో నైకమత్యముగలిగి సుఖజీవనము చేయవలయుననియు నందుకువారందఱు నొకసామ్రాజ్యమున భాగస్వాములు కావలయుననియు సంకల్పించి దిగువ జాతులవారితో మైత్రినెరపుచు సదాచారములు సన్మార్గము వారి కలవడఁజేయుచుఁ గృష్ణాగౌతమీ మధ్య భూభాగమున నొక నూతనోత్తేజమును గలిగించెను. అనేకగ్రామములవారాతని యుపదేశమును తమసత్వరాభివృద్ధికి హేతువని నమ్మి యాతఁడే తమ రాజేంద్రుఁడని చెప్పికొనుచుండిరి. సుచంద్రుడు గతించినపిమ్మట వజ్రధరుఁడు తన్మార్గమునే యనుసరించి జానపదుల నాదరించుచుండెను. సుచంద్ర తనూజుఁడగు విష్ణుదేవుఁడును బలసమగ్రత గలిగియు నిర్బంధించి జనుల లోఁబఱచుకొనుటకంటె నార్జవముచే వారి చిత్తముల నాకర్షించి స్థాపించిన సామ్రాజ్యము సుస్థిరమై యుండఁగలదని తలంచి ప్రజానురాగమును జూఱగొనుటకే యెల్లవిధములఁ బాటుపడుచుండెను. ఒకరిని ద్వేషించుటయు నొకరిమీఁద దండెత్తుటయు లేకుండుటచేఁ బెక్కుగ్రామముల వారు తమంతఁదామే యాతని యాశ్రయము గోరి వశులగుచు వచ్చిరి. కొన్నసాను దుర్గము రాజధానిగా నా ప్రాంతమేలు నిశుంభుఁడు బలవంతుఁడై యార్యజాతులతోఁ గలియక స్వతంత్రుఁడై శత్రుభయంకరుఁడై యుండెను. అందుచే నిశుంభుఁడు సమీప దుర్గముల జయించి కొల్లగొట్టించుచుఁ గొండజాతుల వారిని గ్రామములమీఁదికిఁబంపి వశమొనర్చుకొనుచుండెనని యార్యజాతులవారు తఱచుగాఁ జెప్పికొనసాగిరి. విష్ణుదేవుని భక్తితో గౌరవించువారి సంఖ్య హెచ్చినకొలఁదిని నిశుంభుని ద్వేషించువారి సంఖ్యయు నధికమగుచుండెను. నిశుంభుఁడు

సంగరోత్సాహముగల శూరుఁడు. తనచేయి పైనుండవలయు ననెడి యహంభావముగల మానవంతుఁడు. ధనము, దర్పము, వైభవము నాతనికి ప్రియములు, పరివార రక్షణము ప్రియతమము. దయాసత్యశౌచము లాతని ప్రధానాశయములు కావు, కాని వానిని విడచుటకంతగా నిష్టపడఁడు. కొల్లగొట్టి తెచ్చిన వస్తువుల నన్నిటి రణశూరులకుఁ బంచిపెట్టక తానొక్కఁడు నుపయోగింపఁడు. రాజ్యమును విస్తరింపఁజేయవలయుననెడి కోరికచే దండయాత్రలు సలుపును. నిష్కారణముగాఁ బ్రజాపీడ కాతఁడుత్సహింపఁడు. అపకారులను రూపుమాపనాతఁడు త్తపడుఁగాని యాశ్రితపోషణమునకు వెనుదీయఁడు. స్త్రీలౌల్యము, కాముచారము నాతనియం దంతగాఁ గానరావు.

సైనికులకు సేనానాయకులకు నధికముగా వేతనములిచ్చుటే కాక సమయము వచ్చినప్పుడెల్ల ననర్ఘ్య వస్తువులచే బహూకరించి వారి నుత్సాహపఱచుచుండును. ఆ కారణమున వారందరు నాతనియెడ గాఢప్రేమ గలిగియుండిరి. ఇట్లాప్తులచే యోగ్యుఁడని విరోధులచే రాక్షసుఁడని తలంపఁబడు నిశుంభుఁ డార్యానార్యగుణసమ్మేళనమున కాశ్రయుఁడై యుండెను.

ఒకనాఁ డాతఁడు కొలువుదీర్చి దేశవాసుల విజ్ఞప్తులాలకించుచుండెను. ఆతని వదన ముత్సాహ సూచకముగా లేదు. ఆతని మంత్రి ప్రసేనుఁడు నెమ్మదిగా ప్రజలకుఁ జెప్పవలసినది చెప్పి రాజానుమతి నెఱిఁగించి పంపుచుండెను. కొంతసేపటి కందఱు కార్యసాఫల్యమును బడసి ప్రీతులై చనిరి, నిశుంభునాప్తవర్గము, పరిచారకులుమాత్రము మిగిలియుండిరి. అప్పుడు ప్రసేనుడు 'రాజా! నేఁడేమో క్రొత్తగా కనబడు

చున్నారు' అనెను. నిశుంభుఁడు మంత్రివంక సాదరముగ జూచుచుఁ 'చక్కఁగాఁ గనిపెట్టితివి. నా మనస్సు మనస్సులో లేదు. రాత్రి తెల్లవారుజామున నొక పాముకల గంటిని. అది మనస్సును కలవరపెట్టుచున్న'దని బదులుచెప్పెను. ప్రక్కనే కూరుచున్న మహీధరుఁడు 'స్వప్నమాత్రమునకే మహారాజింత వంతనొందుచుండెనా ? హిందూరాజ్యము చలించుచున్నది' అనెను. నిశుంభుఁడు సోదరా! స్వప్నవృత్తాంతమును విన్నచో నీవట్లనవు. మన బాలికలు సింహళమునకేగి రెండుమాసము లైనది కాదా?

మహీ:—అగును. రెండుమాసములు గడచినవి. మూఁడవ మాసము జరుగుచున్నది. మొన్ననే క్షేమసమాచారము తెలుపుచు బావగారు జాబు వ్రాసిరి.

నిశు:—అందుఁ బిల్లలను బంపుదు నన్నట్లు వ్రాసెనుగాదా?

మహీ:—ఔను. కొలఁది దినములలో మన వారందరు బయలు దేరి రాగలరన్నట్లు తెలిపియున్నారు.

నిశు:—రాత్రి శయనాగారమును జేరునప్పటికి వసుంధర ముద్దుమొగము స్మరణకువచ్చినది. అప్పుడనే మీావదినె యెదుట నిలువఁబడి కన్నీరు ముడిచికొనుచు బిడ్డనింత కాలము విడిచి యుండుదురని యెన్నఁ డనుకొనలేనైతిననెను. తమ్ముఁడా! ప్రసేనా! ఇది స్వప్నమని తలంపకుఁడు. జాగ్రదవస్థలో జరిగినదే యీవిశేషము.

ప్రసే:—పుత్రికావాత్సల్యమట్టి చిత్తవిభ్రాంతికిఁ గారణమైనది. నిజముగా నెన్నఁడు మీారింత కాలము కుమారీమణిని విడిచి యుండలేదు.

మహీ:—మహారాణికిఁ దనయునిపైనంతటి ప్రేమాతిశయమున్న మాట నిక్కువము. ఆబిడ తేజోరూపము స్వప్న మిమ్మ గానవచ్చినను రావచ్చును. ఎందులకీ సిద్ధాంత రాద్ధాంతములు. సత్వరముగాఁ బంపుఁడని చంద్రోదర మహీపాలునకు వర్తమాన మంపునము.

ప్రసే:—అటుచేయుట మంచిదే. మహారాజుహృదయము పుత్రికాముఖావలోకమునఁగాని స్వస్థపడదు.

నిశుంభు:—స్వప్నవృత్తాంతము నాకుఁ జెప్పుడు. నేను సౌధోపరి భాగమునఁనుంటినఁట! ప్రక్కను మహాసముద్రము కల్లోలమాలికలచే నాభీలమైయుండెను. అందొక నౌక గిరగిరఁ దిరుగుచుండెను. అందు వసుంధర మల్లిక యశోద యునొండొరులఁబట్టుకొని ప్రాణభయముచే వణకుచుండిరి. క్షణకాలములో నౌక సముద్రమున మునిగిపోయెను. అమాంతముగా మేడమీఁదనుండి నే నా యకూపార మధ్యమున దుమికితిని. మల్లికావసుంధరలునూతన నాంబరశోభితలై సముద్రగర్భమున నిద్రవరుణునిచే రక్షింపఁ బడుచుండిరి. ఇంతలో నక్ర మొకటి నాకాలుపట్టుకొని యీడ్చుకొని పోయినది. ఎక్కడికిఁబోయితినో తెలియదు. ఎట్లు వచ్చితినో యెఱుఁగ. శ్రీశైలపర్వతముమునుంచి క్రిందికి దొర్లిపడి మేలుకొంటిని.

మహీ:—భయంకరమైన స్వప్నము. బిడ్డలను సుఖముగా దోడితెచ్చుటకుఁ దగువారిని బంపుట యుత్తమము.

ప్రసే:— సేనాపతులగు మీరు కూడ నట్లు నుడువుచున్నారు? చిత్తమునఁ గుమారిక తలంపు గలుగ మమత్వము గాఢ

నారాటము హెచ్చెను. నిశుంభుఁడు ప్రయాసపడి మాటలాడ లేకపోయెను. మహీంధరుఁడు 'యశోదా మల్లికలు జీవించి యున్నారా?' యని ప్రశ్నించెను. మణినాగుని మోము వివర్ణ మయ్యెను. ప్రసేనుఁ డిదిచూచి యేదో ఘట్టిముసఁగి యుండ వచ్చుననుకొని 'రాజకుమారా! [illegible] నెఱిఁగింపక యట్లు దీనుఁడవై యున్న మా[illegible] క్షోభింప చేదు? జరిగినది జరిగినట్లు చెప్పి కర్తవ్యము పదేశింప [illegible] గాని యిట్లు మౌనము వహించియుండుట భావ్యమా!' యనెను. మణినాగుఁడు మాట తెమల్చుకొని 'వారింటికి చేర లే—?' యనెను. మహీంధరుఁడు 'అట్లడుగు చున్నావేమి? మీరు వారికి సహాయులై వచ్చితిరా?

మణినా:—వచ్చితిమి. దారిలో—

నిశుంభుని గుండె దడదడ లాడెను. మహీంధరుని యొడలు జల్లుమనెను. కల కల్లగాక సత్యమయ్యెనా యని ప్రసేనుఁడును దిగులందెను. రాజపుత్రా! ప్రవహణము సరిగా నోడ్డు చేరినదా? అనుకొన్ననాటికి రేవున దిగితిరా?

మణినా:—అనుకొన్నట్లు జరుగలేదు. మేమెట్టి దుర్ముహూర్తమున బయలుదేఱితిమో? బృందావనము రేవున దిగఁదలఁచితిమి. ఆ రేవు సరియైన స్థితిలో లేదని నావికులు మమ్మంతర్వేదిలో దింపిరి.

ప్రసే:—మీరందఱు సురక్షితముగా దిగితిరా?

మణినా:—సురక్షితముగానే దిగితిమి. అచటి యధికారియు మమ్ముఁ జాల గౌరవించెను.

మహీ:—(ఉచ్ఛ్వసించి)జలగండము గడచి గట్టెక్కితిగదా! అంతయు దైవానుగ్రహము. ఇంక జరిగినది సవిస్తరముగా నెఱిఁగింపుము.

మణి:—వేగముగా నిలుచేరవలెనని బండ్లెక్కికొని మేమరణ్యమార్గమున బయలుదేఱితిమి. కొంత ప్రయాణము చేయునప్పటికి సూర్యాస్తమయమాయెను. బండ్లవాండ్రు భయము లేదని చెప్పినందున రాత్రికూడ ప్రయాణము చేసితిమి. ఒక నిసివేళఁ గొందఱు ఆటవికులు మాబండ్ల నడ్డగించిరి. వారు మాకంటె నధికసంఖ్యాకులుగా నుండిరి. అయినను మేము జంకక వారి నెదిరించితిమి. దొంగలు మామాట ముల్లి దోఁచుకొనిరి. స్త్రీలఁగాపాడుటతో మా ప్రయత్నము సరిపోయెను. వారికి హాని కలుగకుండ నొకచోఁజేర్చిదొంగల మీఁదఁదిరుగఁబడితిమి. వారు పలాయనులైరి. మేము కొంత దవ్వు వారినదరిమి కొల్లఁదివస్తువులను మరల స్వాధీనము చేసికొని యెప్పటిచోటికి వచ్చితిమి. మనవార లచట లేరు. బండ్లుగాని బండ్లమనుష్యులుగాని మాకుఁ గానరాలేదు. అప్పటికి దెల్లవాఱవచ్చినది. బండ్లు ముందుకు సాగిపోయిన జాడ కానవచ్చెను. ఆప్రమాదకరమైన ప్రదేశమున నుండుటకంటె ముందుకుబోవుట మంచిదని తలంచి మాఅమ్మయు నత్తయు ధైర్యము వహించి బండ్లు తోలించుకొని వచ్చియుందురని మేమిటు వచ్చితిమి. వారింటికి జేరియుందురనియే మే మనుకొంటిమి.

ఆ వృత్తాంతమును విని సశంభుడు దీర్ఘముగా నిశ్వసించెను, యశోధరకూడ బయలుదేరినదా! యని యతిప్రయ

త్నము మీఁదనడిగెను. ఆ దేవి మీఁదదర్శనము చేసిపోవలయునని మాలింద్రశి యనుమతి వేఁడి మాతో వచ్చినది.

ప్రసే:—ప్రమాద మేమియు సంభవించి యుండదు. యశోదా దేవియు నూహాపోహాలు, ధైర్యస్థైర్యములు గల రాణి. ఆ ప్రాంతమందేదో గ్రామము చేకొని మీరాక కెదురు చూచుచుందురు. మీ రిట్లు వచ్చుటచే వారు నిస్సహాయులైరి.

మహీ:—తత్క్షణమే కొంత సైన్యమును దీసికొనిపోయి యా ప్రాంతగ్రామములు గాలించి తగులఁబెట్టి బిడ్డలఁ దీసికొని వచ్చెదను.

మణినా:—మీ కెందులకు శ్రమ, కొలఁదిమందినితోడిచ్చినచో నేనా పని చేయఁజాలనా?

ప్రసే:—గ్రామములమీఁదదండెత్తవలసినంతయేమివచ్చినది. ఎవరో బాటసారులని తలంచి యాటవికులు కొల్లగొని యుందురు. వారొకవేళ మన యేలుబడిలో నివసించు వారే యేమో?

విశం:—మనవారే మనకు హానిచేసి యుందురా? అది యే ప్రాంతమై యుండునో గుర్తింపఁగలరా?

మణి:—కృష్ణాగోదావరుల మధ్య దేశము. ఇంచుక గోదావరికే చేరికయైయుండును.

మహీ:—అయినచో నది కాకులేశ్వరుని యేలుబడిలోని దేశము. ఆర్యులమని విఱ్ఱవీఁగువారి దేశములోనే యిట్టి దుండగములు జరుగుచున్నవి.

నిశుం:—ఏది యెట్లుకానిమ్ము ! మదీయాత్మజాత వదనార విందమును నేత్రపర్వముగాఁ జూడక ప్రాణములు భరింప జాల. అదిగో! విశ్వంభర రోదనధ్వని శ్రవణ విదారణమై వినవచ్చుచున్నది. మహీంధరా! సైన్యము నాయత్తపఱచుము. స్వయముగా నేపోయి కుమారికనరసికొనివచ్చెదను.

ప్రసే:—దేవర తొందరపడుచున్నారు. ఆజ్ఞామాత్రమున నఖిలదేశమును గజగజలాడించు నిశుంభప్రభు వీ స్వల్ప కార్యమునకు బయలుదేఱవలయునా ? అట్లుచేయుట యనుచరు లసమర్థులని యంగీకరించుటకాదా ? ఒకటి రెండు దినములు వేచియుండుఁడు. ఎచ్చట నున్నను మీపుత్రికను గాలించి తెచ్చుభారము నాయది.

మహీ:—కోఁడి మంది సాయుధ భటులఁ దోడిచ్చిన నేనే యాప్రదేశమునకుఁ బోయి వారిం దోడితెచ్చెద. ఇంత మాత్రమున కేల పెద్దప్రయత్నము?

నిశుం:—సోదరా ! ఈతనికిఁ దగు సాహాయ్యమిచ్చి తక్షణమే పంపుము.

అందఱు దానికి సమ్మతించిరి మహీంధరు నాజ్ఞవహించి నూఱుగురు రాశ్వికులు మణినాగుని వెంబడించిరి. జవనాశ్వము తనకై వచ్చునప్పటికి మణినాగుఁడు ప్రయాణ సన్నద్ధుఁడయ్యెను. మామలకు నమస్కరించి మంత్రిచే ననుమతుఁడై యాతఁడు పయనమై పోయెను.

ఎనిమిదవ ప్రకరణము

కాంచీల మాళవపు నగరరాజములలో నొకటి. అది కృష్ణానదీతీరమునఁ గట్టఁబడియుండెను. తీర్చినవీథులు సూటిగా నుండెను. ఇరువైపుల సౌధరాజము లలంకృతములై యుండెను. నగరమున నొకవైపు రాచనగరు కృష్ణవేణికిఁ జేర్చి నిర్మింపఁ బడెను. దానికిఁ జుట్టు నెత్తైన ప్రాకారము కలదు. దాని నాలుగు వైపుల నాలుగు బురుజు లున్నవి. అందు శత్రువుల నెదుర్కొను టకుఁ దగుసన్నాహము సిద్ధముఁ జేయఁబడియుండెను. కోటకు మూఁడువైపుల నగరము వ్యాపించియుండెను. ఒక వైపునఁ గృష్ణవేణి మనోహర మూర్తిమై యందకరాజమై విలసిల్లు చుండెను. విశాలములైన విపణివీథులతోడను రమణీయము లగు చంద్రశాలలతోడను, ఎప్పటికప్పుడు చక్కఁజేయఁబడిన రాచబాటలతోడను కల్పకము వంటి వృక్షరాజములతో బ్రాగు నుపవన వాటికలతోడను దర్శనీయమగు నన్నగర మమరావ తిని బోలియుండెను. అందఱు ధర్మాచరణ తత్పరులై; అంద ఱును న్యాయపథవర్తులై. భోగలాలసులయ్యు నీతిని వీడరు. రణకౌశలులయ్యు మదోన్మత్తులు కారు. సుకుమారులయ్యు భీరువులు కారు. వ్యాయామ కర్కశులయ్యు నిర్దయులు కారు. ఇట్టి జనానీకముతో భాసిల్లువప్పురవరమును వజ్రధరుని సాచివ్య మున విష్ణుదేవుఁ డేలుచుండెను. ఆరాజేంద్రుఁడు తన శయన మందిరమున నిటునటు దిరుగుచు నిట్లనుకొనెను. 'ఈపాటికిఁ బూర్ణభద్రుఁ డెల్లపాలెమునుండి అయ్యబలలఁ దీసికొని రత్న

సాను శాశ్వతమునకు బదులు దేజెరియుండును, మన మొనర్చిన సాహసకృత్యమునకు మెచ్చి నిశుంభుఁడు మనయెడ స్నేహభావము వహించినకపోవునా ఇప్పటికిఁ నిర్భాగ్యపు పూర్తి కీర్తిఁడొక యుద్ధశక్తి యని భావించుచుంటిని. దైవానుగ్రహమున నీతనికి సద్బుద్ధి యుదయించిన సుమతీతలము రక్షిక్షితముగాకుండ నాంధ్ర సామ్రాజ్యము స్థాపితము కాఁగలదు'

ఆహా! ఆకోమలి లావణ్యాతిశయము. కార్యభారభుగ్నమగు నా హృదయమున నను రాగమును మొలకలెత్తించుచున్నది. నాయందా విలాసినికి భావోదయ మయ్యెననుటకు సూచన లేకపోలేదు. అయ్యనాళకుంతల చపల చపలముగ నన్నీక్షించుచు నీలోత్పలమాలికలఁ గుమ్మరించినది. అనర్ఘమగు నా మణిభూషణము ధరించుట కమ్ముకుదయే తగు. దానినందు కొనునప్పుడా బాలామణి గండములు చెమర్చినవి. ఇదిగో చంద్రబింబము. ఆ సుముఖి ముఖశోభలో దీని సుషమ యెన్నదవంతు, సర్వత్రచంద్రికా ప్రసారముచే ధగద్ధగితములగు కృష్ణాతరంగ పరంపరలు నిత్యమువలె నేఁడు నన్నలరింపఁ జాలకున్నవి ఈ మృదు సురభిళ వాతపోతములు నా గాత్ర తాపము నుపశమింపఁజాలకున్నవి. ఆ సింహకిశోరమధ్య నింకొకసారి చూచుట ఘటించునా?

ఓహో! నామనసు మెంతదూరము పరుగెత్తినది. ఆకన్య కామనస్థితి యెట్లున్నదో? నిశుంభుని తలంపేమో? రిత్తకోరికలు జేసెడి వెఱ్ఱివాని వంటివాడు తలపాటునొందుట యుక్తము కాదు

ఇట్లు తలంచి యా రాజపుత్రుఁడు నిసర్గ ధైర్యగరిమచే చిత్తము పరాయత్తము కాకుండఁ జిక్కఁబట్టి శయనించెను.

అన్యాయసంగ వికృతిదర్శనముచే నీర్ష్యవహించినదో యనునట్లు నిద్రాదేవి చిరకాలమునకుఁగాని యాతనిఁ జేరరాదయ్యెను.

రాత్రి గడచినది. తెల్లవాఱినపిమ్మట నిత్యకృత్యములు దీర్చికొని విష్ణుదేవుఁడు రాజకార్య సమీక్ష చేయుచుండ వజ్రధరుఁడాతనికడ కరుగుదెంచెను. 'ఆర్యా! ఏమివిశేష' మని యతఁ డాతని నడిగెను. కృష్ణాతీరమునందలి మఱికొన్నిగ్రామములందలి జనులు మన యుద్యమమునఁ బాల్గొన దలఁచినట్లు వార్తవచ్చినది; నేనచటికిఁబోయి తగినయేర్పాటు చేసివచ్చెదనని వజ్రధరుఁడు తెలిపెను. విష్ణుదేవుఁడు సమ్మతించెను. వజ్రధరుఁడు తగుసన్నాహముతో బయలుదేఱి వెళ్ళెను. అఁతఁడు వెళ్ళిన కొంతసేపటికిఁ బూర్ణభద్రుఁడువచ్చి ప్రభు సందర్శనమొనర్చెను. ఉచిత మర్యాదలు జరిగిన తరువాత 'రత్నసానుపురమునకు బోయివచ్చితివా?' యని రాజేంద్రు డడిగెను.

పూర్ణ:—దేవర సెలవుదీసికొని సాయుధులగు రక్షకభటులతో నెల్లిపాలెమున కేగితిని. గురునాథుని గలిసికొని ప్రభువు నానతి నెఱింగించితిని. అతఁడిట్లు చెప్పెను, పూర్ణభద్రా! నీకు వృథా శ్రమమైనది. రాజేంద్రుఁ డింటికిఁ బోయినరాత్రి నయ్యబలలకు ధైర్యముచెప్పి కావలసిన నదుపాయములు చేయ ననుచరుల నియోగించి వచ్చి శయనించితిని. తెల్లవాఱునప్పటికి సేవకుఁ డొకఁడు వచ్చి యావనితల నెవ్వరో తీసికొనిపోయిరని చెప్పెను. ఆశ్చర్యముతో నే నచటికేగి చూచితిని. మన భృత్యుల కాళ్ళు చేతులు బంధింపఁబడి యుండెను. మాటాడకుండ నోట గుడ్డలు గ్రుక్కఁబడెను. వారి యొడళ్ళు పరవశములై

యుండెను. బంధవిముక్తి చేయించి యడుగఁగా వారు చెప్పినదిది: ఒకరాత్రివేళ సాయుధులైన కొందఱు పాశ్చాత్యకులు నిశ్శబ్దముగా వచ్చి తమ్ముబంధించి యయ్యాబలలఁ దీసికొని పోయిరఁట. ఆ వచ్చిన పురుషులతో నాస్త్రీ లరమరిక లేక వర్తించిరఁట. దీనినిబట్టి తదీయ బంధువులు వారిని గొని పోయియుందురని సిశ్చయించుకొంటిని. అయ్యాశ్వికులు నిశుంభుని సైనికులై యుందురు. వారట్లు దొంగతనముగాఁ దీసికొని పోవుటకుఁ గారణ మూహింపజాలనైతి. పోనిమ్ము మనకు శ్రమతప్పినది. దీన మనకుఁ బోయిన దేమున్నది! వారు తమ నైచ్యమును వెల్లడించుకొనిరి. ఎంత చెప్పినను వారు మనలను విశ్వసింప లేదని వ్యక్తమైనది.

పూర్ణభద్రుని మాటల నాంధ్రనాథుఁ డాశ్చర్యముతో వినుచుండెను. కొంతసేపటివఱకు నాతనికి నిశ్చితాభిప్రాయ మేదియుఁగలుగదయ్యెను. సాయుధ భటులు నిశుంభుని సైనికులే యైయుందురు. వారట్లు చోరకృత్యమునకుఁ బాల్పడవలసినంత యావశ్యక మేమి సంభవించినది.? గురునాథుని భృత్యులను బాధించుటకు నాస్త్రీలెట్లు సమ్మతించిరి? పాలుపోసిన వారిని రాల రువ్వుట భావ్యముకాదని వారికేఁ దోఁచదయ్యెనా? ఇది నిశుంభుని పన్నుగడ యనుట సమంజసముగాఁ దోఁచుచున్నది. ఆతని యనుచరులు కితవులై యీ పని చేసియుందురు, నిజము తెలిసికొని యాతఁడు సైనికులఁ గోపింపఁగలఁడు. మన మిప్పుడు యథార్థ మెఱిఁగించుచు నిశుంభునకు జాబువ్రాయుట యుక్త మేమో! వజ్రధరుఁడు వచ్చినపిమ్మట నాలోచించి తగునట్లు చేయవచ్చును. పూర్ణభద్రా! నీవు పొమ్ము! వజ్రధరుఁడు రాఁగానే యీ సంగతి నాతనికి విన్నవించి నన్నుఁ గలిసికొను

మని చెప్పుము అని పలికెను. పృథ్వీశ్వరుండు [illegible] నును వెడలిపోయెను. అతఁ డేగినపిమ్మట నా [illegible] కార్యజాతమును గుఱించి యించుక యోచించెను. ఒకవేళఁ జెప్పెడు మాటలకుఁ బ్రియుఁడై నిశుంభుఁడు విరోధము పాటించిన నాతని వధించి సామ్రాజ్యలక్ష్మితోఁ [illegible] రత్నమును గూడ వరించెదఁగాక యని నిశ్చయించుకొనెను. ఆపస్తంబుఁడు కాలకేతువును జేరఁదీసి యాతనియిష్టము ననుసరించుచున్నాఁడు గదా! నిశుంభవధ యవశ్యము భావ్యమని యా ఋషిసత్తముని యుద్దేశమైనట్లు మొన్న నాతని వచోధోరణి స్పష్టముచేసినది. పితృ్యాదేశము, ఋషిసమ్మతి, ప్రజాభీష్టము, దేశశాంతి సముకూర్చుటకు జేయఁబడునది కావున నీ యుద్ధము ధర్మయుతమై హింసాఫలము నొసఁగదని నాయంతరాత్మ విశ్వసించుచున్నది. సమయము వచ్చినప్పుడు క్షత్రియుఁడు క్షాత్రమునవలంబింపక పోయిన ధర్మచ్యుతుఁ డగును. లోకసంరక్షణమే క్షాత్రమునకు ఫలము.

అధర్మమునుండి ధర్మమును గాపాడుటకే దైవము క్షాత్రమును సృజించియుండును. క్షాత్రము లేనినాఁడు లోక పద్ధతి స్ఖాలిత్యమునకు గురియగును. ఎవరికి వారే పెద్దలగుదురు. అట్టి దుర్భరస్థితిని రూపుమాపుటకే కదా పితృపాదులు సంకల్పించినది. గౌతమాశ్రమమున మునివర్యులకుఁ జేసిన [illegible] నముకూడ విస్మరింపరానిది. మార్దవము సుఖ [illegible], ప్రమాదరహితమనుట సత్యమే. కాని యదియత్యంతమైనచోఁ బరిభవకారణ మగును. కావున నేనిత్తరి క్షాత్రమునకు వెనుదీయరాదు. సామాద్యుపాయములు సంపూర్ణముగా నశించి [illegible] పిమ్మటనే దండమునకుఁగడంగవచ్చును. ఈ విషయమున భీష్ము

నాయకుని యభిప్రాయ మెట్లుండునో మరల నొకవరి తెలిసికొనుటయు నావశ్యకము. ముందుగా విశుంభుని చిత్తవృత్తి యెట్లున్నదో గ్రహింపవలయును. సామగ్న్యమాని యుద్దేశమైనచో సర్వము ననుకూలమే యగును. తండ్రి తరువాతఁ దండ్రియంతవాఁడు వజ్రధరుఁ డేమనునో చూచియే కార్యనిర్ణయము చేయనచ్చు" నని యా రాజేంద్రుఁడు తెలంపెను.

వజ్రధరుఁడు కార్యమును జయప్రదముగా నిర్వహించు కొని సాయంసమయమునకుఁ దిరిగివచ్చెను. పూర్ణభద్రుఁడాతని గలిసికొని ప్రభుని యాజ్ఞచొప్పున సర్వము నివేదించెను. వా రిరువురు విష్ణుదేవుని జూడఁబోయిరి. విష్ణుదేవుని మొగము మిగుల తీవ్రతపహించి యుండుట వారు గుర్తించిరి. వజ్రధరుని జూడగానే విష్ణుదేవుఁ డుచితమర్యాదలు నెఱపి ఆర్యా! వెళ్ళినపని యేమాయె నని యడిగెను. "ఏమాయె నట్లగును? అంతయు మనకు వీలుగానే యున్నది. నీవొక పర్యాయము వారికి దర్శనమిచ్చినచో వారి యనురాగ మినుమడించును" అని వజ్రధరుఁడు వచించెను.

విష్ణు:—పూర్ణభద్రుఁడు డెబ్బపాలెము వృత్తాంతము నెఱిఁగించెనా?

వజ్ర:—తెలిసికొంటిని. దుష్టులు తమసహజ వక్రత్వమునే వెల్లడించుకొందురు.

విష్ణు:—ఇప్పుడు మన మాపనయమున నేమిచేయుట యుక్తము?

వజ్ర:—అంత తొందరపడి యేమియుఁ జేయ నక్కరలేదు. ఆ ముష్కరులవలన గురునాథున కెట్టి హానియు జరుగకుండఁ గాపాడవలయును. ఒక వేళ గురునాథుఁడే దొంగలగురువని

యీ బుద్ధిహీనులు తలంచి యీయాటవికులఁ బురికొలిపినచో శాంతజీవనము చేయుచున్న గ్రామవాసు లలజడికిఁ బాల గుదురు.

విష్ణు:—అట్లయినఁ గొంత సైన్యము నెట్టిపాలెము ప్రాంతమున నిలుపుట మంచిది.

వజ్ర:—కాదు. అచ్చటి జనులనే సైనికులనుగా సిద్ధముచేయ వలయును. అప్పుడుకాని దేశము వీర్యవంతము కాదు. పూర్ణభద్రుఁడు కొంతకాల మెట్టిపాలెమున నుండి ప్రజలకు శిక్షణ మొసంగును. ఏగ్రామమున కాగ్రామమాత్మసంరక్షణ మేగాక సామ్రాజ్యరక్షణముగూడఁ జేయఁగలుగును.

విష్ణు:—అయినచో మన మాయుధసామగ్రిని బెంపొందింప వలయును.

వజ్ర:—ఇప్పటి కాయుధములు వలసినన్నియున్నవి. కాని ఇలోధికముగా నాయుధసంపదను వృద్ధిపొందింపవలయును.

విష్ణు:—పూర్ణభద్రా! ఆర్యుని యభిప్రాయప్రకారము చేయుటకు నీకభ్యంతరమేమైనఁ గలదా ?

పూర్ణ:—ఉత్సాహముతో నాపని నిర్వహించెద. దేవర సెలవే తడవు.

విష్ణు:—అయినచో నీవేగి ప్రయాణ ప్రయత్న మొనర్చుకొను చుండుము.

పూర్ణ:—దేవరవారి చిత్తము.

పూర్ణభద్రుఁడు వెడలిపోయెను. వజ్రధర విష్ణుదేవులు కొంచెముసేపు నిశ్శబ్దముగా నుండిరి. కొంత తడవైన పిమ్మట

విష్ణుదేవుఁడు ఆర్యా! తనకుటుంబ మింటికిఁ జేరిన పిమ్మట నిశుంభునిప్రవృత్తి యెట్లుండెనో తెలిసికొనుట యావశ్యకము కాదా? యనెను. వజ్రధరుఁడు తెలియుటకేమున్నది? నీరు పల్లములోనికే ప్రవహించునట్లల్పబుద్ధి నీచతకే పాల్పడుచుండును. వారొనర్చినకృత్యమే దీనినివ్యక్తముచేయుచున్నది. మీఁగాళ్ళు వాఁచుచుండ నద్దముతోఁ జూడవలయునా?'' యని యాతఁడు బదులు చెప్పెను.

విష్ణు:—నిశుంభుని యనుమతి లేకుండ దదనుచరు లీ యకృత్యమొనరించి యుండఁగూడదా? గొడవ గాకుండ దమవారిని దీసికొనిపోయి రాజసమ్మానము నొంద వారు వాంఛించియుందురు,

వజ్ర:—కావచ్చును. రాజు వారిట్టి ఘనకృత్య మొనర్చినందు లకుఁ దప్పక బహూకరించియే యుండును.

విష్ణు:— ఇది ఘనకృత్యమని నిశుంభుఁడు తలంచునందువా?

వజ్ర:—కుమారా! ఏలతలంపడు? దొంగలచే గ్రామములు దోఁపించు రాక్షసున కిది ఘనకార్యముగాఁ దోఁపదా? అంతటితోఁ బోయినమేలే. అతనికో గ్రాధాగ్నిజ్వాలలెందఱిని జుట్టుముట్టునో చూచెదవుగాక!

వారిట్లు మాటాడుకొనుచుండఁగా నెల్లిపాలెమునుండి వార్తాహరుడు వచ్చెనని దౌవారికుఁడు విన్నవించెను. శ్రీఘ్రముగాఁ బ్రవేశింప నిమ్మని వారు వచించిరి. తత్క్షణమే వార్తాహరుఁడు వచ్చి నమస్కరించి విష్ణుదేవునెదుట లేఖ నుంచెను. దాని నాతఁడు చదువుకొని వజ్రధరుని కిచ్చెను.

వజ్రధరుడు సమగ్రముగాఁ జూచి "ఆశ్చర్య మేమున్నది. అనుకొన్నట్లే జరిగిన" దనెను. వార్తాహరునిజూచి 'సరే నేను నా ప్రయత్నము మీదనే యున్నానని గురువుగారితో జెప్పుము. అణుమాత్రము సంచలింపనక్కఱ లేదని తెలుపుము. నీవు వెంటనే బయలుదేరి పొమ్ము. నీకంటె ముందుగానే పూర్ణభద్రుఁ డచటికి రాఁగలడు" అని చెప్పెను.

విష్ణు:—ఆర్యా! ఈ జాబునుబట్టి నిశుంభుఁడు గురునాథుని గుప్త చారులలో నొకనిగా నెంచియున్నట్లు స్పష్టమగు చున్నది కదా! జరిగినది జరిగినట్లుగాఁ దెలుపుచు నిశుంభునకు మన మొక జాబు వ్రాయుదము. మనము ఋజుమార్గము నవలంబించినను నాతఁడు తన పంథ మార్చుకొనక పోయినచో దుష్కృత్య ఫల మనుభవింపఁగలఁడు.

వజ్ర:—దుష్టులకు నీతిబోధ చేయుట కాఁగుచున్న తైలముపై శీతలోదకము చల్లుటవంటిది. అయినను నీమాట యేల త్రోసివేయవలయును? చెడిన కాపురమునకు ముప్పేమి? జాబు సిద్ధము చేసెదను.

విష్ణు:—అట్లయిన పూర్ణభద్రుని బంపవద్దని నాయుద్దేశము కాదు. దీని తెన్నున నిది జరుగవలసినదే.

వజ్ర:—అట్లయినఁ బూర్ణభద్రున కాజ్ఞాపత్రము వ్రాసిపంపుము.

విష్ణుదేవుఁడు సత్వరముగా నొక పత్రము వ్రాసి వార్తాహరునకిచ్చి యిది మా సేనానాయకున కిమ్ము! ఆతఁడు చెప్పినట్లు చేయుమని యాతనిఁ బంపి వేసెను. వజ్రధరుఁడు నిశుంభునకు జాబు వ్రాసెను. కుమారా! వినుము. ఇంకేమైనఁ జేర్పవలసినచోఁ జేర్చెదనని యిట్లు చదివెను.

“శ్రీ [illegible] మన్యాధినాథుండగు నిశుంభ మహారాజు [illegible] సుచం [illegible] సుహృద్భావ పురస్సర [illegible] క్షేమసమాచారము. కొలంది దినముల క్రిందట [illegible] మై మేమొక్కపాలెము పోయియుంటిమి. అప్పుడు [illegible] వచ్చుచు మీయంతఃపుర స్త్రీలు దస్యుల [illegible] వారిని సగౌరవముగా రక్షించుచు [illegible] చితిమి. వారిని భద్రముగా నింటికిం జేర్ప [illegible] ము వేండిగాం గొందఱు నాయుధ భటులను [illegible] వారు గురునాథుని గలిసికొనుటకుం బూర్వమే [illegible] యొకటి వచ్చి కావలి వారిని బం [illegible] మీ యంతఃపురమునకు దోడ్కొని పో [illegible] మీ కుటుంబ మిల్లు చేరినందులకు సంతో [illegible] చెప్పుచున్నారము.

మీ [illegible] మార్గము నవలంబించి నందులకు వారిని [illegible] తలంచితిమి. ఇప్పుడు గురు నాథుం [illegible] బట్టి వారి యవినీతిని మీరు గ్రహించి [illegible] తెలిసికొను యథార్థస్థితి మీకెఱుక పరచుటకై యీ లేఖ వ్రాసితిమి, ప్రజాపీడ చేయు నాటవికుల విద్రోహులుగా భావించుట, వారిని నయమున భయమున సాధు మార్గావలంబుల నొనర్చుట మన కందఱకుం గర్తవ్యమే. ఏపాపమెఱుంగని పైగా నుపకారియైన గురునాథుండు ద్రోహులతోం జేరి మీపై గుట్టకట్టుచున్నాం డనుకొనుటయు, శరణు వేండు మనుటయు నెట్టి యకార్యమో ప్రాజ్ఞులగు మీకు వివరింప నక్కఱలేదు.

ఆటవికుల మదమడంచి దేశమున శాంతిస్థాపన చేయుటకు మావలె మీరు నిశ్చయింతురేని మనమందఱ మొక సమితిగాఁజేరి యాంధ్రదేశ మొకేగొడుగునీడ సుఖించునట్లుచేయవచ్చును. ప్రజాక్షేమమే ప్రధానలక్ష్యముగాఁ గొన్నచో మన కది దుస్సాధ్యము కాదు. ఆ విషయమై ముఖాముఖిని గాని రాయబారుల ముఖమునఁగాని సంప్రతించుట కెంతకభినుత మేని మేము సిద్ధముగా నున్నారమని ప్రణయపూర్వకముగా హృదయమిచ్చి చెప్పుచున్నాము. దేవుఁడు సదుద్దేశమునకు దోహద మొనఁగుఁగాక.''

విష్ణుదేవుఁడంతయు సావధాన మనస్కుఁడై యాలకించెను. ''అన్ని విషయములను కూలంకషముగా వినఁ గంటిని. ఇఁక నేమియుఁ జేర్పనక్కర లేదు. నిశుంభుఁడు దీనికి సుముఖుఁడుగానిచోఁ దప్పక ఘాతుఁడగును'' అనుచు నందుఁ దన హస్తాక్షరిలిఖించెను. ''పురుషకారము మనపని. పర్యవసానము దైవాధీనము'' అని చెప్పుచు వజ్రధరుఁడు జాబునందుకొని మడఁచెను. దీని నెవరిచేతఁ బంపుదమని యాంధ్రనాయకుఁ డడిగెను. పూర్ణభద్రుని సోదరుఁడు మణిభద్రుఁడిందులకుఁ దగినవాఁడని వజ్రధరుఁడు వచించెను. అంగీకార సూచకముగా విష్ణుదేవుఁడు తలయూచెను. తత్క్షణమే యతనిరావించి చేయవలసిన దంతయు నెఱిఁగించి 'మణిభద్రా! పోయి కార్యము పండించుకొనిరమ్మ'ని వజ్రధరుఁడు పలికెను. మణిభద్రుఁడు వజ్రధర విష్ణుదేవులకు నమస్కరించి యుత్తమాశ్వము నధిరోహించి వాయువేగమున రత్నసాను నగరాభిముఖుఁడై యేగెను.

తొమ్మిదవ ప్రకరణము

రత్నసానుపురము రమణీయమైన దుర్గము. అది సర్వసంపదలచే సమృద్ధమై యుండెను. చుట్టును సాంద్రములైన యరణ్యసంకులు కనుచూపు దూరము వ్యాపించి యున్నవి. ఆ కొండదారులలో నేది సరియైనమార్గమో తెలిసికొనుట కష్టము. క్రొత్తవారగిచితులా పురమును ప్రవేశించుటకు తబ్బిబ్బు పడకమానరు. నిర్మాణసౌష్ఠవముకంటెఁ బ్రకృతిశోభ యా నగరమున కెక్కువ వన్నె తెచ్చుచుండెను. రాజసౌధమున్నతమైన పర్వతశిఖరమున నిర్మితమైయుండెను. తెల్లని సున్నపు బనిచే శోభిల్లు సౌధోపరిభాగము కైలాసనగరమునుస్మరింపఁ జేయుచుండును. రాజోపచారముల కనువగు సకలవస్తువులు నందు సర్వసిద్ధము చేయఁబడియుండెను. మేలిరకపు మేలికట్లు చిత్రవిచిత్రములగుజవనికలురవము తైవుజాలరులతో నొప్పారు హంసతూలికా తల్పములు, జీవకళ యుట్టిపడునట్లు చెక్కఁ బడిన రత్నపాంచాలికలు, శుకశారికామరాళముఖరితములగు సువర్ణపంజరములు, శీతలబిందు నిస్యందముగల జలయంత్రములు, ప్రత్యగ్రపుష్పవిరాజమానములగు పూఁజప్పరములు సకలేంద్రియసుఖావహములై యుండెను. ఆసౌధరాజమున నొకగదిలో నిలువుటద్దము నెదుటనిలిచి వసుంధర యలంకరించుకొనుచుండెను. ఎంత దిద్దుకొన్ననామెకుఁదృప్తిజనించుట లేదు. అప్పుడే వికసించిన పూవులు, నీడనార్చిన చిగుళ్ళు, సువర్ణాభరణములు యథాస్థానముగాగై సేసెను. ఆమెసుందర సుకుమారరూపము వసంత వనదేవతాకుమారికయాకృతి

నధఃకరించి యుండెను. ఒక్క సారి [illegible]
నిలిచి నిదానించుకొనెను. [illegible]
"అపర్యాప్తము! ఏమికారణము! ఓహో! [illegible]
కొని పులుగడిగియుంచిన [illegible]
ప్రభ వినిర్మల దర్పణప్రతిఫ[illegible]
రుచుల వెదచల్లెను. [illegible]
మును విమర్శించుకొనెను. [illegible]
నము తాండవమాడుచుండెను. [illegible]
శమునుండి వెడలివచ్చిన నాగకన్యక [illegible] 'నేనా'
మహాపురుషునకు, ఆసుకుమార మూర్తికి, [illegible]
నకుం దగుదునా?' యని యూమెతలంచెను. [illegible]
ముగా తగుదు' వని నిశ్శబ్దమైన యా సౌధాంగణమున [illegible]
గవాక్షముచాటునుండి సన్ననియెలుంగు వినవచ్చెను. ఆరాజ
పుత్రి యించుక సంభ్రాంతయై 'యెవరక్కడ' యని తెరాలున
బోయి పరికించెను. ఎవ్వరును గనంబడరయ్యెను. గవాక్షసమీ
పమున వ్రేలాడు పంజరమున చిలుక [illegible]
కనవచ్చెను. దాని యెదురుగానున్న సువర్ణపంజరమున శారిక
స్మేరాననయై యుండెను. తానువిన్న [illegible] చిలుకపలుకని నిశ్చ
యించుకొని వసుంధర కుతూహలముతో 'నీవంటివి? ఎంత
ప్రియవాదము! ఎట్టిసమయోచితి? మంచి యుపశ్రుతి. మరల
నొకసారి చెప్పు' మనెను. ఆ శుకరాజము విస్ఫారితనయనము
లతో గోరువంక దిలకించెను. శారిక వ్రీడావినమ్రము
వదనయై ముక్కుతో రెక్కలు సవరించుకొనెను. ఇంతలో
నడుగులచప్పుడు వినవచ్చెను. ఎవ్వరో యునిఘూనముం గనే

మల్లిక యిచ్చటికివచ్చి 'సఖీ' ఒంటరిగా నిం డేమి చేయుచుంటివి?'

వసుం:—ఈ శుకశారికలతో వినోదించుచున్నదాన.

మల్లి:—నీకోరిక సిద్ధించుఁగాక !

వసుం:—నే నేమి కోరితిని ?

మల్లి:—ఊరకే యీ శుకశారికలను జూచుచున్నావా? అట్లే నీవును—

వసుం:—నీ వేమో క్రొత్తగా మాటలాడుచున్నావు.

మల్లి:—సఖీ! నీవన్నదికాదనను, నామాటలు నీకుఁ గ్రొత్తగాఁ దోఁచవచ్చును. కాని యీ వేళ నాకు నీవే పూర్తిగా క్రొత్తగాఁ గనబడుచున్నావు! ఏమి యీశృంఖలశృంగారము! దీనిని జూచి యానందించుటకు లోన నెవరైన నున్నారా ?

వసుం:—మల్లికా! నీ విట్టిమాటలాడవచ్చునా ? ప్రాణమని నమ్మిన నీ విట్టి యసందర్భప్రలాపములా ?

మల్లి:—(కరస్పర్శచేయుచు)సోదరీ! నేనేమియు నసంబద్ధముగ ననుట లేదు. ఇచ్చట నెవ్వరు లేరుగదా! నాతో నేల చెప్పవు ? నీ మనసులో నెవ్వఁడైన నున్నాఁడా యని యడుగుచున్నాను,

వసుం:—ఎవ్వరందువు ?

మల్లిక:—మీ బావ !

వసుం:—మీ బావ !

మల్లిక:—కాదు, నీకే బావ.

వసుం:—కాదు. నీకే బావ.

మల్లిక:—పరిహాసముల కేమి గాని యొక్కటి యడిగెదను. మర్మము విడిచి చెప్పెదవా!

వసుం:—అడుగు! చిన్నప్పటినుండి మాయమర్మము లెఱుంగని నేను క్రొత్తగా నేఁడు నేర్చుకొందునా?

మల్లి:—చిన్నప్పటిదారి వేఱు. వనలతలకుఁ గాలమురాఁగానే వసంతుఁ డాచార్యక మొనర్చినట్లే వయసు రాఁగానే మదనుఁడు మగువలకు గురుత్వము నిర్వహించునందురు.

వసుం:—నీ కావిధముగాఁ జేయుచున్నాఁడేమో!

మల్లి:—నేనుమాత్రము నీవంటిదానను గానా? నాకును-

వసుం:—నీవడుగదలచినదేమో అడుగు! నన్ను విసిగింపకు!

మల్లి:—చెప్పెదనంటివే నడిగెదను. వృధా వాగ్వాదయ మెందులకు?

వసుం:—సఖి! ఏలనన్ను నమ్మవు? నీతోఁగాక మఱియెవ్వరితోఁ జెప్పుదును? నీకంటె నాకాప్తు లెవ్వరున్నారు? తల్లియా? తండ్రియా?

మల్లి:—కన్నీళ్ళుదుడుచుకొని వసుంధర కన్నీళ్ళుతుడుచుచు దగ్గరగాఁ దీసికొని, సోదరీ! నీ వట్లనవద్దు! మహారాజు నీ ముద్దుచెల్లింపక యెన్నఁడు విడువఁడు. నీ విచ్చగింపని పని యొకప్పుడు చేయఁడు. నీవేవిషయమున నెట్టి సంకోచము నుంచుకొనకుము. ఏది? యెప్పటి చిరునవ్వుతో నావంకఁ జూడుము. నేను మాతండ్రి కొక్కతెనే కామా, రైనా. నీ యభీష్టమునకడ్డువచ్చు తృణమున్నైన వజ్రాయుధ

ములో నటుకొనట్లు మాతండ్రితోఁ జెప్పి చేయించెదను. నీ సుఖమునకు భంగము కలిగినచో యావజ్జీవము సన్న్యాసినినై యుందును.

వసుం:—అక్కా! ఎంతమాటంటివి? నీకు నాయెడ నంత చెలిమి కలదని నే నెఱుఁగనా? ఏదో యడిగెదనంటివి? ఆమాట మఱచిపోయితివా?

మల్లి:—అడుగుట కేమున్నది? నేఁడు నీ వింతగా శృంగారించుకొనుటకుఁ గారణమేమని యడుగఁదలఁచితిని. నీ కిష్టమైనఁ జెప్పవచ్చును. నిర్బంధము లేదు.

వసుం:—ఈ వేళ నా శిరోరత్నమును బులుకడిగితిని. పోయి లభించినదనెడి యుత్సాహము జనింప దానిని మన్నించుటకై యిట్లు చేసితిని. అంతకంటె నేమియు లేదు.

మల్లి:—దానిని మన్నించుట యనఁగా—

వసుం:—(వ్రీడావికసితవదనయై యంగదములవలోకించుచు) దానిని మన్నించుటే!

మల్లిక:—సఖీ! చెప్పకున్నను నాకుఁ దెలిసినది. ఆనాఁడే నాకు గోచరమైనది. శిరోమణిని మన్నించుటయనఁగా దానినొసంగిన నాయకశిరోమణి నన్నమాట. ఔనా?

వసుం:—(ఇంచుక సేపు లజ్జావనతవదనయై యుండి) కిరీటము వంటి యీ యాభరణము నొసంగిన యామహాపురుషుని మన్నించుట తప్పిదమగునా?

మల్లి:—తప్పిదమేమియు లేదు. ఆమహాశీయుని యెడఁ గృతజ్ఞురాలవై యుండుమనియే నేనును బ్రోత్సహించుచున్నాను.

వసుం:—కృతజ్ఞత గలిగి మనమేమి చేయగలము?

మల్లి:— చెలీ! కృతజ్ఞతకుసాటి కృతజ్ఞతయే. అది యమూల్యమైనది. తక్కిన వన్నియు దాని వికారములు; పరిణామములు; పరిపాకములు.

వసుం:—(నెమ్మదిగా) నేనంతటి యదృష్టము నోచిపుట్టినదా?

మల్లి: నోఁచియే పుట్టితివి. సందేహము లేదు. నిన్నుఁ జూడఁగానే యారాజకుమారునకు భావోదయమైనట్లు నాకుఁ బొడగట్టినది. అనురాగభరితములైన చూపులు, భావగర్భితములైన మాటలు స్వేదలవ సమలంకృతములైన యంగకములు నాతలఁపును దృఢపఱచినవి. అవకాశము లేక నేఁటివఱకునా ప్రసక్తి తేనైతిగాని, విధాత మీయిరువురి దాంపత్యము సంఘటించి యుండెనని నాఁడే నిశ్చయించుకొంటిని. మహానదిని సముద్రముతోఁ జేర్పనిచో విరించి లోకనింద భరింపఁ గలఁడా ?

వసుం:—అందనిపండ్ల కఱ్ఱులుచాచుచుంటినని సంకోచించుచున్నదానను.

మల్లి:—అట్లు సంకోచింపకుము. కోడికూయకనే యంధకారము తొలఁగునా? కొంతతడవునకుఁగాని మార్గము గోచరింపదు.

వసుం:—ఔనుగాని—ఏమమ్మా! మనల నట్లు దయజూచి మన్నించిన గ్రామాధికారి నవమానపఱచి యిట్లు తెచ్చుట నీకు నచ్చినదా ?

మల్లి:—ఎవరికిని నచ్చలేదు. అసహాయస్థితిలో నుండుటచే బావనుజూడగానే అత్తకు మాయమ్మకు ప్రాణములు లేచి

వచ్చినవి. గోడవకాకుండ యింటికిఁ జేరుకొనుటే వారు జూచిరి.

వసుం:—అయినను వారితోఁ జెప్పవచ్చిన దేమి ప్రమాదము? నూటుగురాశ్రితులు లోనున్నవారే? మీ బావ ఎంతటి శూరుఁడు. పైఁగాఁ గావలి వారిని బంధించుటయా?

మల్లి:—బావ యీ దేశమునకుఁ గ్రొత్తవాఁడు. పైఁగా నచ్చట జరిగిన సభావృత్తాంతమును మా యత్త యాలించి కలఁగించినది. ఏదైన వికటించిన మన కది విదేశము. వారికి స్థానబల ముండును. ప్రేటువడిన ప్రాణములగుటచే నెట్లో యిల్లు చేరుకొన్నఁదరు వాతఁజూచుకొనవచ్చునని యత్తయెక్కువ తొందరపెట్టినది. ఆబిడమాట మాయమ్మ త్రోసివేయఁ జాలకపోయెను. అనుభవము చాలకపోవుటచే బావయు దానికి సమ్మతించెను.

వసుం:—మనమెంత సమర్థించుకొన్నను బైవారి కది నీచతగా దోఁపకపోదు. అట్లుచేయుట మహారాజు ప్రతిష్ఠకు భంగము కాదా?

మల్లి:—చెలీ! అవి రాజకార్య విషయములు. వారే సమ సమర్థించుకొందురు. మన కేల యీ విచారము?

వసుం:—రాజకీయముగా నేను మాటాడలేను. నైతికముగాఁ జెప్పితిని. అంతవఱకు మానవమాత్రులకుఁ గావలసినదే కదా!

మల్లి:—రాజనీతి పెక్కువంకరలు గలది. కోవిదులకే కొఱుకు వడదు, ముగుదలకు మనకు బోధపడునా?

వారిట్లు సంభాషించుచుండ 'మల్లికా?' యని కేక వినఁ బడెను.

'అమ్మ పిలుచుచున్నట్లున్నది. ఇప్పుడే వచ్చెదనని, మల్లిక చెప్పి మెల్లగా వెడలిపోయెను. వసుంధర తనగదిలోఁ బ్రవేశించి యుత్తమాసనమున నాసీనయయ్యెను. ఆమెదృష్టి యథాలాభముగా నెదుటనున్న చిత్రపటములపైఁ బ్రసరించెను. అశోకవృక్షము క్రింద రాక్షసస్త్రీల నడుమ శోకనిమగ్నయయ్యుఁ బాతివ్రత్యమహిమచే నగ్నిశలాకవలె మెఱయుచున్న జానకి కామె నమస్కరించెను. త్రిమూర్తులను శిశువులం జేసియాడించుచున్నయనసూయ కామె మ్రొక్కెను. పాంచాలిని బరిభవింపఁ బోయి ప్రభాకర ప్రేషితుఁడైన రాక్షసునిచే గొట్టఁబడిన కీచకునిజూచి మానవతుల నవమానింపఁ బోవు గుణహీను లగచాట్లు పడ్డకుందురా యని యాకోమలి భావించి దరస్మిత మొనర్చెను. ఇంతలో నెదుటబల్లమీఁద నుంచబడియున్న వీణ యామె దృష్టి నాకర్షించెను. 'మల్లిక వచ్చువఱకు దీనితోఁ గాలక్షేప మొనర్చెద' నని దానినందుకొనిచక్కఁజేసిమనోహరముగా మోహనరాగ మాలాపింపఁ దొడఁగెను. వీణా నినాదమిళితమై యా పికవాణి పంచమస్వరమున గవాక్ష రంధ్రముల వెలువడి మలయసమీరణ తరంగపరంపరలచే బ్రక్కనే యుపవనవిహార మొనర్చుచున్న మణినాగుని శ్రుతిసీమఁ జేర్పఁబడెను. శ్రవణరసాయనమగు నాగానము వీనుల విందుగా వినఁగోరియాతఁడు వెంటనే యాసౌధరాజ మధిరోహించెను. ఒంటరిగాఁ గూరుచుండి స్వేచ్ఛగాఁ బాడుచున్నయారాజపుత్రి సౌందర్యమునువిలోకించి మణి

నాగుఁడు ముగ్ధుఁడై యించుక సేపు నిశ్చేష్టత వహించెను. 'దేవుఁడు నన్నెంత యనుగ్రహించినాఁడు. ఒంటరిగానీమెతో ముచ్చటించి యానందింపవలెనని చిరకాలమునుండి కోరుచున్న నాకోరిక సఫలమగుటకు నేఁడవకాశము కల్పించెను. ఆహా! యేమిచక్కఁదనము? ఎన్ని పర్యాయములు చూచిన నెప్పటికప్పుడు క్రొత్తగాజూచినట్లు నాహృదయ మున్మేషము గాంచుచుండును. అందును నేఁ డేమొ విలక్షణ విలాస భాసురమై కనఁబడుచున్నది. ఒక్కసారిపోయి తనివితీర ముద్దాడెదను. (పోఁ బోయి) ఏమి? నిశుంభనృపాలుఁ డీమెను నాకొఱకు మీఁదుకట్టి యుంచెనని యెఱిఁగియుఁ బ్రదీప్తమగు నగ్నిశిఖనువలె స్పృశించుటకు మనసు జంకుచున్నది. అట్లుకాదు. వెనుకనుండిపోయి కన్నులు మూసి పరిహాసించెద. అట్లు చేయుటయు రసభంగముగానే తోఁచుచున్నది. ఆపాట పూర్తియగువరకు నీమె ముఖాంబుజమును గన్నులారఁ జూచుచు నానందించెద. ఎంతదుర్భరము. ఒక్క నిమిషమైన నిఁక నిలువజాల! ఏమైననునరే? ఒక్కసారి గట్టిగాఁ గౌఁగిలించుకొని సుఖించెద' నని నిశ్చయించుకొని యామెను సమీపించెను. వసుంధర పాట చాలించి 'ఓహో మణినాగుఁడా! రమ్ము! కూర్చుండుమని' యాసనము చూపెను. అట్లు చేసి

మణి:—— మాని వేయుదు వేమి! పాట వినవలయునని యేవచ్చితిని. పాడు?

వసుం:——ఏదో! తోచనపుడు కాలక్షేపము.

మణి:—— నీకింతటి గానకౌశలమున్నదని యింతకు ముందెఱుగను.

వసుం:—ఎఱుఁగవా? సింహాళమున నొకనాఁడు మీయమ్మ ముచ్చటపడఁగా నేను, మల్లిక పాడితిమి కాదా?

మణి:—ఔను మఱచితిని, ఆవేళ మీరిరువురు బాడుటచేఁ బ్రత్యేకించి నీనేర్పు నాహృదయమున కెక్కలేదు. ఈవేళ నిన్నుఁజూచిన నీగానము విన్న నాకు మిత లేని యానందము కలుగుచున్నది. కారణము నిరూపింపఁ జాలకున్నాను.

వసుం:—ఏమి కారణము కావలయును? నీమనసున బంధు ప్రేమ తొలఁకాడుచుండును.

మణి:—చక్కఁగా జెప్పితివి. నాకు మొదటినుండియు బంధుగులన్న స్నేహమెక్కువ. నాఁడు దొంగలు కొట్టినప్పుడు మిమ్మెంత చాకచక్యముతోఁ గాపాడితిని. మీకేమియుఁ బ్రమాదము లేకుండఁజూచుకొనుచుఁ జోరులఁ బీఁచమడచితిని.

వసుం:—(నవ్వాఁపికొనుచు) 'కాదా మణీ. ఔనుఁగాని మహారాజాశ్వికదళము తోడిచ్చెఁగదా? మమ్మట్లు దొంగతనముగాఁ దెచ్చితివేమి?

మణి:—అందులోనే యున్నది రాజనీతి; కిటుకు. దానిని గ్రహించియే మీతండ్రి నాకీ వజ్రపుటుంగరమును బహుమానముగా నిచ్చెను. ఇదిగో చూడుము! (లేచి సమీపింపఁ బోవుచున్నాఁడు.)

వసుం:—(వారించి) బాగుగానున్నది. కూర్చుండుము. తగిన మర్యాద జరిగినది.

మణి:—వసుంధరా! నీ నిమిత్తమై నే పడ్డ పాటునకు నీవు కృతజ్ఞతచూపవా?

వసుం:—చూపవ కేమి ? మహారాజుతోఁ జెప్పి నీకింకను గొప్ప బహుమాన మిప్పించెదను.

మణి:—ఇంత మాత్రమునకు మహారాజుతోఁ చెప్ప వలయునా? ఒక్కసారి నావంక దయతోఁజూచి చిరునవ్వునవ్వినఁ గృతార్థుఁడ నగుదును.

వసుం:—మణినాగా! ఏలయిట్లనుచున్నావు? నేను నవ్వుచునే మాట్లాడుచుంటినిగదా ?

మణి:—అయినచో నేది యొక్కసారి యీ నగుమొగము ముద్దాడనిమ్ము ! (లేచి సమీపింపఁబోవును.)

వసుం:—(అదలించి) ఏమి? ఎన్నఁడు లేని యీ సాహసము. ఎవరితోనో యెఱిఁగి మాటాడుచున్నావా ?

మణి:—(ఇంచుక జంకి) ఎఱుఁగ కేమి ? నీవు రత్నసానుదుర్గాధీశ్వరుని ముద్దు పట్టివి. నేను సింహళద్వీపాధిపతి పెద్ద కుమారుఁడను. మీతండ్రి నాకు మేనమామ. మన దాంపత్య ముభయుల పెద్దలకు నభిమతము. నీ వేల సంశయించెదవు ?

వసుం:—మణినాగా ! అసందర్భపుమాట లాడకుము. మీయమ్మ గౌరవము నెంచి సైరించితిని. పొమ్ము ! ఆవలకుఁ బొమ్ము !

మణి:—రాజపుత్రీ ! నీవింత కఠినముగా మాటాడుదువని యెన్నఁడనుకొననైతి. నాపై దయలేదా ?

వసుం:—దయయుండుటచేతనే యిట్లూరకుంటిని, అంతరువు. లెఱుఁగక వదరుట నీకు దగునా?

మణి:—అయినచో నామీఁద నీకుఁ బ్రేమ లేదన్న మాట.

వసుం:—నీవనుకొనుచున్నట్టి యా పాడుప్రేమ లేదని నిశ్చయముగా నమ్ముము.

మణి:—నిశ్చయముగా—

వసుం:—ముమ్మాటికి—

మణి:—సింహళములో సౌధోపరిభాగమునుండి సముద్రమును జూచుచున్నప్పుడు 'బావా! నీవా సముద్రుఁడవు; మేమా తరంగములు' మని మల్లిక చెప్పినమాటలు జ్ఞప్తియందున్నవా?

వసుం:—లేకేమి? మనస్సు మోహదూషితమై యున్నందున నిర్మలమైన ప్రేమస్వరూపము నీకు గోచరము కాదు. పరిశుద్ధమైన బంధుప్రేమ నీయెడ నాకిప్పుడు నున్నది.

మణి:—ముఖముమీఁదఁ గఠినోక్తులాడుట ప్రేమలక్షణమా!

వసు:—ప్రేమస్వరూపము నీకుగోచరింపదని తెలిపితినిగాదా? మహాత్ములు మోహమే ప్రేమయని భ్రమింతురు. మోహము సవ్యాజము. ప్రేమనిర్వ్యాజము. మోహము సకారణము ప్రేమ నిష్కారణము. మోహము భ్రాంతి విలసితము. ప్రేమ జ్ఞానవిలసితము. మోహము దుఃఖ హేతువు. ప్రేమ యానంద హేతువు. మణినాగా! నీవు మోహము నవలంబించి చెప్పుచున్నావు. నేను ప్రేమ నవలంబించి చెప్పుచున్నాను. కావుననిటనుండి నెమ్మదిగా వెడలిపొమ్ము!

మణి:—అంత సందిగ్ధముగా వచించెద వెందులకు? ఇచట నెవ్వరు లేరుకదా! నీమీఁద నాకుఁ బ్రేమయున్నది. ఇది

సమయము కాదని నీయూశయమా? అట్లయినచో నిదిసమ యమే! మనము మాటల ధోరణిని గ్రహింపఁజాలమైతిమి. చూడుమెంత ప్రొద్దుపోయినదో ? రత్నదీపములు తేజఃపుంజముల నీనుచున్నవి. వలరాజు మేనమామ అల్లదె చందమామ నీముఖమున కోడికావలయు జెట్లచాటునుండి నెమ్మదిగా లేచుచున్నాఁడు. ప్రేయసీ! ఇంక నన్నల యింపకుము. ఒక్కసారి నీముఖ చంద్రబింబమును——

వసుం:—(తనలో) వీనికి వెఱ్ఱి తలకెక్కినది. నామాటల కపార్థముకల్పించుకొని యున్మత్త ప్రలాపము చేయుచున్నాఁడు. (ప్రకాశము) రాజపుత్రుఁడవగు నీవనుచిత వాక్యములాడఁగూడదు. నామాటవిని నెమ్మదిగా వెడలిపొమ్ము !

మణి:—పోనిమ్ము! ఒక్క మాటకు సమాధాన మిమ్ము! దానితోఁ దృప్తిఁ బొందెదను. నన్ను నీవు వరింతువా ?

వసుం:—ఎన్నటికి వరింపను.

మణి:—మీతండ్రి నాకిచ్చి వివాహము చేయుట కంగీకరించినచో——

వసుం:—ప్రాణత్యాగము చేసెదనని ఖండితముగా దెలిపెదను

మణినాగుఁడు తెల్లపోయెను. ఒడలు జల్లుమనెను. బుసకొట్టుచున్న పణాధరకన్యవలె యామె వానికంటికి భయంకరమై కానిపించెను. తన్నణుమాత్రము నామె ప్రేమించుట లేదని నిశ్చయించుకొనెను. కొంత సేపటికిమాట తెమల్చుకొని అంత నిర్దయవహించుటకు నేఁజేసిన యపరాధ మేమి ? యని యడిగెను.

వసుం:—నాకుఁ దెలియదు. దైవము నడుగుము.

మణి:—నీకుఁ దెలిసినంత చెప్పఁగూడదా?

వసుం:—మణినాగా! ప్రేమ యతి పవిత్రమైనది. మోహము వంటిదిగాదు. ఎవరి కెవరిమీఁద ననురాగము జనించునో యెవ్వరెఱుఁగుదురు? అది దైవ రహస్యము. దమయంతి యింద్రాదులను దృణీకరించి నిషధేశ్వరునివరించినది. ప్రేమ మోహము వలెఁ జంచలము, కృత్రిమము కాదు. చాపల్యము, ప్రలోభము దానిని సమీపింపఁ జాలవు. కావుననే పెద్దలు యఱామైత్రిక మందురు. అది వలదన్న నుడుగదు; వలయునన్నఁ గలుగదు. నీ వీ సత్యమును గ్రహించి చిత్త నైర్మల్యమునొందుము. నిర్మలచిత్తులకు దోషము లంటవు. దోషదూషితముగాని దృష్టికిఁ బ్రపంచమునం దంతట ప్రేమ, శాంతి గోచరించుచుండును. మలినమైన యద్దమునఁ దోఁచు ప్రతిబింబము మలినమై కానవచ్చునట్లు మోహదుష్టచిత్తులగు వారికిఁ బ్రేమ భోగేచ్ఛగాఁ గనఁబడును.

మణి:—వసుంధరా! ఇంతవఱకు నిన్నొప్పింప వలయునని యోర్చితిని. ఇఁక నిమిషమైనను సహింపజాలను. నిన్నర్థించువాఁడుసింహళద్వీపాధినాథునితనయుఁడు; రత్నసానుపురాధీశుని మేనల్లుఁడు; కాఁగల సార్వభౌముఁడునని గ్రహింపజాలవైతివి. అతివినయ మవజ్ఞాకారణమని చెప్పుదురు. నాసామర్థ్యము నిప్పుడైనగ్రహించి యాదరింపుము. నీవను మతిచేయకున్నను బలాత్కారముననైన నాయభీష్టమును నెఱవేర్చుకొనక మానను. నన్నుగాదని నీకుఁదోడ్పడువాఁడిందొక్కఁడును లేఁడు.

వసుం:—ఏమంటివి? ఉత్తమక్షత్రియజాతికన్య నవమానించు టకు నీవెంతటివాడవు? పల్లెటూరికాఁపు పరివారమును బంధించుట యనుకొను చున్నాఁడవు కాఁబోలును. (చివాలున లేచి యాసనమును వెనుకకుఁ ద్రోయుచు వీణాదండ మును బట్టుకొని) నీవిప్పుడే యావరణము దాఁటి పోవేని తల పగులఁగొట్టెదను. ఛీ! నీచుఁడా!

ఆమె రౌద్రాకారమును జూచి మణినాగుఁడు చకితుఁ డయ్యెను. ఆసమయముననే పంజరములోని చిలుక జయము! జయము! అని గంభీరనినాదమున నఱచెను. అదివిని రాజపుత్రి "అదిగో! యీకీరము మాతండ్రిరాక సూచించుచున్నది. ఇప్పుడే దుష్టవర్తనకుఁ దగినఫల మనుభవించెదవుగాక!" యని నుడివెను. మణినాగుఁడు మఱిమాటాడ లేదు. వెనుకకుఁ జూడక మాఱుదారిని వడివడిగా మేడదిగి పోయెను.

వసుంధర వీణాదండమును గ్రిందఁ బారవైచెను. నిశ్వాసధూసరితమైన యామె యధరోష్ఠమింకను గంపించుచునే యుండెను. జేవురించిన మొగము ప్రసన్నత వహింప లేదు. ఉబ్బిన కనుఁబొట్టలు ప్రకృతినొందలేదు. ఒకింత సేపుశయ్యపైబడి యిటు నటు పొరలెను. భోజనమునకు బిలువవచ్చిన మల్లిక నామె చూడనే లేదు. మల్లికయు నామె వికృతాకారమును గనుఁగొని భీతిజనింప నొక్కింతతడవు నిశ్చేష్టయై నిలిచెను. మొదట మదనావేదనయనితలంచెను. కానియదియింత భీషణముగునా? యనిసంశయించెను. నెమ్మదిగాదగ్గఱఁజేరి యామెశరీరమును స్పృశించెను. వసుంధర 'ఎవర'ని తీవ్రస్వరముతో వాక్రుచ్చెను.

మల్లిక:—నేను.

వసుం:—ఇప్పుడే వచ్చెదనని చెప్పి యింత జాగుచేసితివా?

మల్లిక:—ఏమి యిట్లున్నావు?

వసుంధర కనుగొలుకుల నుండి బాష్పబిందువులు స్రవింపచెను. మొగముసంకుచితమయ్యెను. మల్లికదగ్గఱకూరుచుండి దీనికంతకు నామహాపురుషుఁడేనా కారకుడని మందముగాబలికెను. వసుంధర దిగ్గన లేచికూర్చుండి 'మహాత్ములుపరులనెప్పుడుపీడింపరు. ఆ స్మరణ తెచ్చి నాకించుకసుఖము కలిగించితివి. ఆ ప్రసన్నమూర్తిని దలఁచికొన్న నా కానందమే కాని యన్యమేల కలుగును? ని వేగినపిమ్మట నానీచుడు-ఆ ముచ్చు వచ్చి నోటికిరానిదుర్భాషలాడెను, దానిచే మనసువికలమైనది. ఇంకను స్వస్థముకాలేదు'' అనెను.

మల్లిక:—ఎవరు? బావా?

వసుం:—ఛీ! నీవుకూడ వానినట్లనుట నాకవమానకరముగానే తోఁచుచున్నది. వాని తలంపు తేకుము. నా యొడలుడికి పోవుచున్నది.

మల్లిక:—సరే! మహారాజుతోఁజెప్పి వానికిఁ దగిన శాస్తి చేయింతము. ప్రొద్దు పోవుచున్నది. లెమ్ము! భోజనము చేయుదము.

వసుం:—సఖీ! నాకీపూఁట భోజనము రుచింపదు. నీవుపోయి కానిమ్ము!

మల్లి:—నేనట్లు చేయఁజాలను. ఈ సంగతి యెఱిఁగిన మహారాజును భుజింపఁడు.

వసుం:—మాతండ్రి యింకను భుజింపలేదా?

మల్లి:—లేదు. ఏదో రాజకార్యముల తొందరచే నాలస్యము చేసెను. చెలీ! నీకొక ప్రియ మెఱింగించుచున్నాను. కాకులమునుండి జాబుగొని యెవరో వచ్చిరఁట.

వసుం:—పరిహాసము చాలును లెమ్మ!

మల్లిక:—పరిహాసముకాదు. యథార్థమే. నామాటనమ్మవేని మహారాజునే యడిగి తెలిసికొందువుగాని రమ్మ!

వసుం:—ఏదీ! చేతిలోఁ జేయి వేయుము.

మల్లిక:—(అట్లుచేయుచు) నిజమే నమ్మా!

వసుంధర నెమ్మదిగా శయ్య నవరోహించెను. ఇద్దఱు సలీలముగా మేడమెట్లు దిగిరి.

పదియవప్రకరణము

మణిభద్రుఁడు శీఘ్రప్రయాణమొనరించి రత్నసాను దుర్గముచేరెను. అతనిరాక నగరమందలి రాజకీయవేత్తలలో నూతన సంచలనమును గలిగించెను. నిశుంభుఁడు సర్వస్వతంత్రుఁడై శ్రీశైలప్రాంతము నేలుచుండెను. మన్నీలనేకులాతని చెప్పుచేతలలోవర్తించుచుండిరి. సామంతులనుమన్నించుటలో నిశుంభుఁడు నిపుణుఁడు, వారి పరిపాలనమున నాతఁడు కలుగఁ జేసికొనఁడు. ఇతరులతో వారికి గలుగు సంఘర్షణములలోఁ దాను సాహాయ్య మొనర్చి ప్రతిఫలమపేక్షింపఁడు. న్యాయమో అన్యాయమో జయము సాధించుటయే ఆతని యభిమతము. ఆకారణముచే నాతని సామంతు లెంచుమించుగా నవినీతి

వరులై యుండిరి. ఎఱ్ఱపాలెము దాపునఁ దస్యువారికి జరిగిన పరాభవమున కాతఁ డాగ్రహావిష్టుండయ్యెను. విద్రోహులతో జేరి తనమీఁదఁ దిరుగుబాటు చేయుచున్నాఁడని తలంచి గురునాథునకు మందలింపుఁగమ్మ వ్రాసి పంపెను. వజ్రధర విష్ణుదేవు లక్కడకు వచ్చి వారికి దుర్బోధ చేసిరని మణినాగుఁడు చెప్పినది విశ్వసించియుండెను. గురునాథుఁడు భయపడి వజ్రధరునిద్వారా క్షమార్పణపత్రము పంపియుండునని, మణిభద్రు నియోగమునమున కంతకంటెఁ బ్రయోజనముండదని యాతఁ డూహించెను. కావుననే మణిభద్రుని యథార్థముగా గౌరవింప నియోగించి 'నేఁడు ప్రొద్దుపోయినది; రేపు సావకాశముగా మాటలాడవచ్చు'నని యాతనికిఁ జెప్పించెను. మహీంధరుని సామంతులఁ గలిసికొని వారివారి గ్రామములలోని జనులలో నుత్సాహమును రేకెత్తించి తమశాసనము నెల్లవారు శిరసా వహించునట్లు కట్టుదిట్టము చేసిరమ్మని పంపియుండెను. దేశములో నెక్కడనేమి జరుగుచున్నదో, తన్ను గుఱించి ప్రజాభిప్రాయమెట్లున్నదో తెలిసికొని యెప్పటికప్పుడు నివేదించుటకు గూఢచారుల నేర్పాటుచేయుమని ప్రసేనునికి ముదలయొసంగెను. ప్రసేనుఁ డాంధ్రదేశమంతటఁ దిరిగి విశేషములు తెచ్చుటకు వేగవంతులగు వేగరుల నియోగించెను.

నాఁడు నిశుంభుఁడు సుఖముగా భుజించి ప్రాసాదోపరిభాగమున నుత్తమాసనమునఁ గూరుచుండి చెంత నుచితాసనములఁ గూరుచున్న మల్లికానసుందరితో నిష్టసంభాషణము చేయుచుండెను. చంద్రికాప్రకాశముచే విశ్వము వికసించియుండెను. మలయసమీరణుఁడు పురోపవనముల సేకరించిన సుగంధము నారాజేంద్రునకుఁ గాన్కవెట్టుచుండెను. మల్లిక

యేమేమో ప్రశ్నించుచుండెను. తా నన్నిటికి సమాధానము చెప్పుచుండెను. వసుంధర యాలకించుచు మధ్యమధ్య సంతోషముగా నవ్వుటయుఁ జెప్పటయుఁ జేయుచుండెను. విశుంభుఁడామె వైఖరి యుత్సాహసూచకముగా లేకుండుట గ్రహించి ఏమమ్మా! నీ కెప్పటివలె నా చెవులో నమృతము చిలుకకున్నావు?

వసుం:—తలవంచుకొని యూరకుండెను.

మల్లి:—ఒకటి యడుగవలయునని యామె యుద్దేశించినది. అడుగవచ్చునో కూడదో యని తటపటించుచున్నట్లున్నది.

విశుం:—తటపటు లెందులకు? అడుగుట కభ్యంతరమే మున్నది? చెప్పవచ్చునేని చెప్పెదను. అక్కఱమాలినదైన వలదందును. అభినివేశమేల?

మల్లి:—అభినివేశము లేదు. కౌతుకభంగమగునేమో యని సంకోచము.

విశుం:—బిడ్డా! మీ కౌతూహలము భగ్నమగుట నాకు సుఖావహమా?

మల్లి:—వసుంధర వంకఁ జూచి యామెచేఁ బ్రేరితయై, కాకుల మునుండి వార్తాహరుఁడు వచ్చెనఁట! నిజమేనా?

విశుం:—(ఇరువురి మొగములు పరిమర్శగఁ జూచి) సత్యమే. వ్యవహారములలోఁ బాల్గొనఁ గుతూహలము జనించెనా?

మల్లిక:—వ్యవహారము కొఱకుఁగాదు. మొన్న కాకులేశ్వరుని మంత్రిమాటల సందర్భములోఁ గాలకేతువు తమ మిత్రుఁడని చెప్పెను. ఆమాటవిని మాయామ్మ యులికిపడి

నది. తరువాత నడుగఁగా నీమె కాలకేతు పుత్రికయగుట యెఱింగించినది. ఆ కాలకేతుఁ డెట్లుండునో యని యీమె చూడఁగోరుచున్నది. ఆతనికి నట్టియుత్సాహముండవచ్చును గదా? ఆ సందర్భమైన వార్త యేమైన తెలియనగునా యని—

నిశుం:—అట్టహాసముచేసి, ఎలుకను బట్టుటకుఁ గొండ త్రవ్వవలయునా? కాలకేతువును రమ్మన్న నా మాట కళ్ళకద్దుకొనిరాఁడా? (వసుంధర చుబుకమును దువ్వుచు) తల్లీ! కన్నతండ్రిని జూడఁ గోర్కె జనించెనా? త్రేపు వర్తమాన మంపి రావించెదను. ఆకఠినుఁడు నాఁటినుండి నీమాటయే తలపెట్టఁడయ్యెను. పాపము! అనఁగూడదు. ఆతఁడును భార్యావియోగముచే వికలుఁడయ్యెను.

వసుం:—ఇప్పటి సమాచారము దేనిని గుఱించి యని మహారాజు తలంపు.

నిశుం:—ఇది వేఱువిషయము. మొన్న జఱిగిన దానినిగుఱించి యాపాళెగానికిఁ గొంచెము గాటుగాఁ గమ్మ వ్రాసితిని. దాని పర్యవసాన మిదియై యుండునని యూహించుచున్నాను. క్షమింప వేఁడికోలు కావచ్చును.

వసుం:—తండ్రీ! పాళెగాని యపరాధమేమున్నది! మమ్మతఁడెంతో మన్నించియుండెనే!

నిశుం:—బిడ్డా! దొంగలగురువు లట్లేయుందురు. తేనెపూసిన కత్తులు, పయోముఖ విషకుంభములు. మీరచ్చటనుండఁగానే యొకకుట్ర యేర్పాటు చేయబడెనఁట! మీ రేమెఱుఁగుదురు.

వసుం:—స్వల్పబుద్ధితో గ్రహించినదానిని జెప్పుచున్నాను. ఆగ్రామణియేమి - ఆప్రజలేమి - వారిప్రభువేమి నిష్కపట స్నేహభావముతో మమ్మాదరించిరి. అట్టివారితోఁ జెప్ప కుండ వారిపరిచారకుల బంధించి ముచ్చులవలె వచ్చుట నాకవమానకరముగాఁ దోఁచినది.

నిశుం:—ఏమంటివి? మిమ్ముదీసికొని వచ్చుటకు వారు నమ్మ తింపక యుద్ధసన్నద్ధులు కాలేదా? ఆశ్వికదళము వారి నెదిరించి పోరలేదా! మణినాగుఁడు వారినిజయించిమిమ్ము రక్షించి తెచ్చినట్లు చెప్పినాఁడు.

వసుం:—అభాగ్యులు నీచెవిలో విషముపోసినారు.

నిశుం:—ఏమి ? మల్లికా ! అంతయు బూటకమేనా!

మల్లి:—అట్లు జరుగలేదు. వారిని వంచించి వచ్చితిమి. అది యంతయు యశోధరాదేవి ప్రోత్సాహము.

నిశుం:—మణినాగుఁ డేమయ్యెను.?

మల్లి:—ఆతఁడీదేశమునకుఁ గ్రొత్తవాఁడుకావునఁ దల్లిమాట జవదాఁటలేకపోయెను.

నిశుం:—అశ్వదళాధికారి యీదేశ మెఱుఁగఁడా? ఎంతయవ మానకరము! శత్రువు లెల్లిదము చేయరా? సరే!

రేపు విచారణ జరిపెదను. ప్రొద్దుపోయినది. పోయి పరుండుఁడు. మల్లికావసుంధరలు పరుండబోయిరి. మల్లిక మరల వచ్చి మణినాగుఁడు వసుంధరయెడఁ గావించిన నపచారమునుమాత్రము నిశుంభునకు రహస్యముగాఁదెలిపి యామెక్రుద్ధయై యున్నదనియుఁజెప్పెను. నిశుంభుఁడు 'ఛీ'

మూర్ఖుఁ డెంతపని చేసినాఁడు? మల్లికా! నీవు వసుంధరను గనిపెట్టియుండుము. నిమిషమైనను విడువకు" మని చెప్పి పంపెను. నిశుంభునకుఁ గార్యతంత్రము తల్లకిందులైనట్లు తోఁచెను. ఆతఁడు చాలసేపు కార్యాలోచనము చేసెను. ఆవలఁ దోఁబుట్టువు; ఈవల పుత్రిక; ఎవరిని గ్రహించుటకు సాహసింపలేకపోయెను. మూర్ఖుఁడెంత తొందరపడినాఁడు. స్త్రీల హృదయములు కుసుమముకంటెఁ గోమలములు, వజ్రముకంటెఁ గఠోరములు నని యెఱుంగక పశువువలె ప్రవర్తించినాఁడు. నాతనయ నవమానపఱచుట నన్నవమానఁబఱచుట కాదా? ఎట్టి యసత్యము! తానెంతో శ్రమపడి శత్రువుల జయించినట్లు చెప్పెను. ఇట్టి ద్రోహులను నమ్మి రాజకార్యములు నడపినఁ బరాభవము తప్పదు. ఏమైన నిది కుటుంబకలహమునకు సమయము కాదు. చూలోదరుని మొగమైనఁ జూడవలదా? యశోధరతోఁ జెప్పి ప్రస్తుతము చీవాట్లు పెట్టించెదఁగాక?" యని తలంచుచు శయనాగారమును జేరెను.

మఱునాఁ డుదయమున సముచిత పరివారముతోఁ గొలువుకూటము నలంకరించి నిశుంభుఁడు మణిభద్రుని రావించెను. మణిభద్రుఁ డుచిత మర్యాదలు నిర్వర్తించి 'మహారాజ! ఇది మా ప్రభువర్యుఁడు స్నేహపూర్వకముగాఁ దమ కందఁజేయుచున్న లేఖ' యని దాని నాతని యెదుటఁ బెట్టెను. రాజానుమతినిఁ బ్రసేనుఁడు ముందుగా జదువుకొని మహారాజ! చదువుచున్నాను, వినుఁడని విస్పష్టముగాఁ జదివి వినిపించెను. అన్యాగ్రహృదయుఁడై నిశుంభుఁ డాలకించెను. ఇంకేమైనఁ జెప్పుమనెనా? యని మణిభద్రు నడిగెను.

'ప్రజాక్షేమమునుగోరి దేవరయొసంగిన యభిప్రాయమును దివ్యసందేశముగా గ్రహింతుమని మాక్షేమ తెలుపు మనియె'నని మణిభద్రుడు విన్నవించెను. 'మేమాలోచించు కొని శీఘ్రముగానే సమాధానమిచ్చెదము. నీవు బసలో నుండుము' అనినిశుంభుఁడు వచించెను మణిభద్రుఁను చిత్త మని తనవిడిది చేరెను. నిశుంభునానతినిప్రసేనుఁడావశ్య కులుగానివారి నందఱ సెలవిచ్చి పంపివేసెను. పిమ్మట వారిట్లు సంభాషించిరి.

నిశుం:—ప్రసేనా ! మఱియొకసారి జాబు చదువుము.

ప్రసే:—(చదివి) గౌరవమున కేమియు లోపము లేదు. విష యము సత్యదూరము. అతి వినయము శంకింపదగియున్నది

నిశుం:—విషయము విభాగించి చర్చింతము.

నిశుంభుని మాటవిని ప్రసేనుఁడచ్చెరువందెను. జాబు వినఁగానే నేయిపోసిన హుతాశనునివలె బగ్గున మండవలసిన నిశుంభుడు శాంతుడై యించుకేనియు వికృతినొందక విషయ చర్చకుఁ బాల్గొనుట కేమికారణమని యతఁడు గాఢముగ యోచింపసాగెను. ఎంత పరికించిన నేమియుబోధపడదయ్యెను. రాజాభిప్రాయమెఱుగక తానేమి చెప్పుటకు సాహసింపజాలక పోయెను.

నిశుం:—ప్రసేనా ! మహీంధరుఁ డింకను రాలేదా?

ప్రసే:— మహారాజా! వచ్చినట్లులేదు. అతఁడు రాకుండ మనము చర్చించినఁ బ్రయోజన మేముండును.

నిశుం:— చర్చించుటకేమి? నిర్ణయమాతఁడు వచ్చిన పిమ్మ టనే చేయవచ్చును. మణినాగుఁ డెచ్చట?

ప్రసే:—అతని యభిప్రాయము వినవలసినదే! ఇప్పుడే పిలి పించెదను.

ప్రసేనుఁడొక సేవకుని పిలిచి నీవుపోయి మణినాగుని సగౌరవముగాఁ దోడ్కొనిరమ్మని నియోగించెను. వాఁడు రాజమంత్రులకు నమస్కరించి వెడలిపోయి కొంతసేపటికివచ్చి దేవా! వారు శరీర మస్వస్థముగా నుండుటచే నేఁడు రాజ సందర్శనము చేయఁజాలనని సెలవిచ్చిరని తెలిపెను.

నిశుం:—ఆలాగుననా? మొన్న మణినాగునితో నెల్లిపాలెము పోయిన యాశ్వికనాయకుని బిలిపింపుము.

ప్రసేనుడట్లు చేసెను. వాఁడు వచ్చి జయము మహా రాజ! యని వినయ విధేయతలు మెఱయ నిలువఁబడెను.

నిశుం:— మొన్న మా మేనల్లునికిఁ దోడుగాఁబోయి రాజ కుటుంబమును గాపాడి తెచ్చిన యాశ్వికసేన కధికారివి నీవేనా?

అశ్వదళాధిపతి:—చిత్తము మహారాజా! నేనే.

ప్రసే:—అప్పుడు ప్రభు వొసంగిన బహుమానము నీకడ నున్నదా!

అశ్వ:—ఇదిగో! బంగారు పిడిగల యీ ఖడ్గము మహారాజు గారీసందర్భమున బహూకరించినదే. అమాత్యులవారు చూడవచ్చును.

ప్రసే:—చూచి నిశుంభునకుఁ గనఁబఱచి తిరిగిచ్చివేసెను.

నిశుం:—రాజకుటుంబమును దెచ్చు సందర్భమున మీవారు నన్నగర వాసులకు ఘర్షణ జరిగినది కాదా?

అశ్వ:—ఘర్షణ యనుచున్నారా? పెద్ద సంగ్రామము జరిగినది. ఆగ్రామాధికారి సెలవుపొంది గ్రామస్థులు బల్లెములు ఈటెలు మొదలగు సాధనములతో మమ్మెదిరించిరి. మణినాగకుమారుఁడు విక్రమసంపద సొంపుమీఱ వారి నుక్కడగించెను. నేను వారికి బానిసనైతిని. ఆశ్వికులందఱు ప్రాణములకుఁ దెగించి పోరాడిరి.

నిశుం:—అప్పుడు స్త్రీలు మీతో నున్నారా?

అశ్వ:—చిత్తము ప్రభూ! మాతోడనే వారున్నారు. వారి సంరక్షణము ముఖ్యముగా నాపని యని కుమార ప్రభువు సెలవిచ్చినందున జాగరూకుఁడనై యుంటిని.

నిశుం:—అమాత్యవరా! జాబులోని మొదటి భాగమును జదువుము.

ప్రసే:—చదువును.

నిశుంభుడు:—ఇప్పుడేమి చెప్పెదువు?

అశ్వ:—మహారాజా! ఇది కేవలమసత్యకల్పనము. శత్రువులు మాయెడ నేలికకు క్రోధము పుట్టించ భేదతంత్రము నడప యత్నించుచున్నారు.

నిశుం:—ఓయీ! నిన్నడుగుచున్నది చండశాసనుఁ డగు నిశుంభుఁడని మఱచిఁగి చెప్పుచున్నావా? ఇందలి సత్యము మాకుఁ దెలియవచ్చినది. ఇప్పుడైన నిక్కమెఱింగించి ప్రాణములఁ గాపాడుకొనుము. (అని గద్దించి పలికెను.)

అశ్వ:—(భయముతో) దేవా! ఏమి మనవి చేయుదును? (సంశయించుచును)

ప్రసే:—(ఆశ్చర్యముతో తనలో) ఈజాబును మహారాజింత విశ్వసించుటకుఁ గారణమేమైయుండును. దీనికిఁ గొంత పూర్వరంగముండి తీరును. దాని తెలిసికొనంగక నేనేమి చెప్పినను ప్రమాదమే! (ప్రకాశ)అశ్వికవరా! ఏలయట్లు సంశయించెదవు? యదార్థ మెఱింగింపుము. ఏలిక యెదుట మాటాడుట యనఁగా దేవునియెదుటఁ జెప్పుటయని తెలియదా?

అశ్వ:—(ఖిన్నుఁడై యధోముఖుఁడై యుండును.)

ప్రసే:—పిచ్చివాడా! జరిగినది జరిగినట్లు చెప్పుము. అప్పుడు నీవు నిర్దోషి వగుదువు.

అశ్వ:—అమాత్యవరా! నేనుమహాపాపాత్ముఁడను; ద్రోహిని; అబద్ధములు చెప్పి మహారాజును మోసముచేసి పారితోషికము వడసితిని.

నిశుం:—అట్లేల చేయవలసివచ్చెను?

అశ్వ:—మహాప్రభూ! అది కుమారరాజుగారి యాజ్ఞ.

నిశుం:—మీకును గ్రామస్థులకును ఎట్టిఘర్షణ జరుగలేదు.

అశ్వ:—లేదు మహాప్రభూ !

నిశుం:—ఈ జాబులోని విషయము సత్యము.

అశ్వ:—సత్యమే కాని కాకులమునుండి సాయుధభటులువచ్చిరో లేదో మాకుఁదెలియదు. రాజకుటుంబమునకుఁ గావలివారికి దక్క మా రాకపోకలెవ్వరికి దెలియవు.

ప్రసే:—(తనలో) సిగ్గు సిగ్గు! మహారాజు మేనల్లుఁడే చోరవృత్తికిగడంగెనా! (ప్రకాశము) ఓయీ! కుమారుఁడవయ్యు

నకార్యమును గావించి మాకందఱకుఁదలవంపు తెచ్చిపెట్టితివి ? ఇట్టి పనులవలన విరోధులకు లోకువకామా?

అశ్వ:—మహాప్రభూ! బుద్ధి గడ్డితినన్నది. ఇఁక నెన్నఁడు నిట్టి యకృత్యము చేయను. మొదటి తప్పిదముగా క్షమింప వేఁడుకొనుచున్నాను.

నిశుం:—క్షమించితిమి! ముందు బుద్ధిగలిగి ప్రవర్తింపుము రాజును మోసగింపరాదని గ్రహింపుము. పొమ్ము!

అశ్వ:—అనుగ్రహింపఁబడితిని. (వంగి వంగి మ్రొక్కి వెడలి పోయెను.)

నిశుం:—ప్రసేనా! నీవాశ్చర్య పడనక్కఱలేదు. రాత్రి నిద్రలో నాకు దేవి ప్రత్యక్షమై సర్వము నెఱిఁగించినది. తదనుకూలముగాఁ గార్యతంత్రమునఁ గొన్ని మార్పులు జరుగగలవు. జాగరూకుఁడవై కృత్యములు నిర్వహించుచుండుము. మనకన్నులను జెవులను, నమ్మరానిదినములని తెలిసికొనుము.

నిశుంభునిస్వప్నములను గుఱించి ప్రసేనుఁడింతకుముందెఱుంగును. రాజకుటుంబ మాపదనొందినప్పుడు తదనుకూలమైన కలఁ గాంచియుండెను. ఆకారణమున నిశుంభుని వాక్యములు యథార్థములని ప్రసేనుఁడు నమ్మెను. దేవరకు గొప్ప యాత్మశక్తి కలదు. కావుననే భావిట్లు స్వప్నరూపమున విశదమగుచుండునని పొగడెను. ముందేమి చేయవలయునో యూహింపజాలక రాజు ముఖమువంకఁజూచుచు నతనియాజ్ఞకై యెదురుచూచుచుండెను. కొంత తడవు సభాస్థలి నిశ్శబ్దముగ నుండెను.

నిషం:—అమాత్యపుంగవా! రెండవ విషయమును గుఱించి నీ వేమి చెప్పెదువు?

ప్రస:—ఇందు రెండవ విషయము గురునాథుని సంగతి. ఆతఁడు నిర్దోషియని రూఢియైనందున క్షంతవ్యుఁడే కాని హంతవ్యుఁడు కాఁడు.

నిషం:—ఆతని కేమైనా వ్రాసి పంపవలయునందువా?

ప్రస:—వేఱుగా సేఁయు నక్కఱలేదని నా యుద్దేశము. దీనికి సమాధానము వ్రాయుచు నందు గురునాథుని క్షమించితిమని తెలిపినఁజాలును.

నిషం:—సత్యము గ్రహించిన పిమ్మట గురునాథునకు కృతజ్ఞత తెలుపవలసియే యున్నది. ఏదైన నీ వన్నట్లు దీని సమాధానములో జత పరుపవచ్చు. తరువాత విషయమును గురించి చెప్పుము.

ప్రస:—ఇది ముఖ్యమైన విషయము. మహీధరుఁడు వచ్చిన పిమ్మటఁ గలిసి యాలోచించుట యుత్తమమని తోఁచుచున్నది. మీఁద దేవర చిత్తము.

నిషం:—నిర్ణయ మాతఁడు వచ్చిన పిమ్మటనే చేయుదము. దానిని విమర్శించి మంచిచెడ్డలు పరికించికొనుటక భ్యంతర మేముండును? రాజకార్యములనుగురించి యెంత యాలోచించిన నంత మంచిది. క్రమక్రమముగాఁ గాని యందలి సూక్ష్మాంశములు స్ఫురించుచుండవు, వారేమని కోరిరి?

ప్రస:—మహారాజా! ఆంధ్ర దేశము నేకచ్ఛత్రాధిపత్యముగా నేలవలయునని—

నిశుం:—ప్రసేనా! సకలవిమర్శింపుము. ఏకచ్ఛత్రాధిపత్యము వహింపఁగలవా రెవరు ?

ప్రసే:—ఆ విషయమిందుఁ గప్పదాఁటుగానున్నది. 'మనమందఱ మొక సమితిగాఁ జేరి యాంధ్రదేశమొకే గొడుగునీడ సుఖించునట్లు చేయవచ్చును,' అని యిందు వ్రాయఁబడి యున్నది.

నిశుం:—మఱియొకనిని జక్రవర్తిఁగా జేసి వానికిఁ జేతులు జోడించుటకు నిశుంభుఁ డెన్నఁ డంగీకరింపఁడని వారికిఁ దెలియదా? సుచంద్రునినాటినుండి యీవిషయము నలుఁగుచునే యున్నది. సమితిగాఁ జేయుట యననేమి?

ప్రసే:—సంఘముగాఁ జేరి కార్యనిశ్చయము చేసికొందమని వారి యాశయమై యుండును.

నిశుం:—మంచిది అట్లే కానిమ్ము. అప్పుడా సంఘములో బలవంతుఁడు ప్రధానుఁడు కాఁడా? అతనినే చక్రవర్తిగా నిర్ణయింపరా? ముందు వాక్యములోఁ బ్రజాక్షేమమే పరమలక్ష్య మనుటలో నా కొక యంతరార్థము గోచరించుచున్నది.

ప్రసే:—దేవరబుద్ధిక పార్థము స్ఫురింపదు. వివరింపఁగోరెదను.

నిశుం:—వారు స్వతంత్రముగా సామ్రాజ్యము స్థాపింపదలఁచి విఫలమనోరథులైరి. నిశుంభుఁడు వారికిఁ గొండకంటె పెద్ద యడ్డంకి యయ్యెను. ఆ కారణముచే వారిప్పుడు ప్రజాక్షేమమే ప్రధానాశయమను నెపమున మనమైత్రి సంపాదించుకొన జూచుచున్నారు. మన యనంతరము చక్రవర్తి

త్వము తమకు లభింపఁగలదని యాశించు చున్నారు. రాయబారిద్వారా మనమావిషయ మెఱుకపరిచినసుజాలు నని వేఁడుచున్నారు. చూడుఁ! ఈ యర్థమును మనమున నుంచుకొని వేఱొకపరి జాబు చదివిచూడుము.

ప్రసే:—(అట్లుచేసి) దేవర సెలవిచ్చినది కాదని నిర్ధారణ చేయుటకుఁ బ్రబలాధారములు లేవు. కాని-మహేశ్వరును గాదు వజ్రధరుడు దీనినిస్వయముగా లిఖించెను. అతఁడు మేధావి. బృహస్పతిని మించినవాఁడు. తొందరపడి యువ్విళ్ళూరఁ గూడదు. దేవర యిదివరకే సార్వభౌములు. అనేకులు సామంతులు మీా శాసనము శిరమునఁ దాల్చుచున్నారు. ఈ యొడంబడికవలన నిప్పుడు మన కెక్కుడు లాభము గలుగునని యాశ జనించుటలేదు. అయినను మహీధర విభుఁడు కూడ మీా యభిప్రాయముతో నేకీభవించిన నట్లే చేయుదము. ఆతండువచ్చు నందాఁక సందేశహారు డిచ్చటనే యుండగలడు.

నిశుం:—అమాత్యవర్యా! నీ యాలోచన చక్కనిది. అయిన నేనొక్కమాట చెప్పుచున్నాను. పగగొని వీరు మన నేమియుఁ జేయలేరు. తమంతటఁ దాము లోఁబడుదురా మనకేమి సేగి! ఆంధ్రదేశమునఁ గల్లోలములు తగ్గును. చక్కని సామ్రాజ్య మేర్పడును. ఆంధ్రసామ్రాజ్య స్థాపకుఁడని కలకాలము జనులు చెప్పుకొందురు. వజ్రధ రాదులు నీ యాలోచనను గన్నుల కద్దుకొనుచుందురు. కానినాఁడు నిమిషమాత్రమున నిగ్రహింపఁగలము.

ప్రసే:—దేవర కుతూహలమున కడ్డు కలిగించు చున్నానని భావింపఁజనదు. సర్వవిధములమనకిది శ్రేయోదాయకము

కాదు. వారు మనకు వశులైయుండుట కొకప్పుడు నంగీక రింపరు. ఆ విషయమిందు ధ్వనించు చున్నది. ఇప్పుడు సంఘముగాఁ జేరనంగీకరించిన వారెవరు ? వారిలో నెవ రెంతటి వారు ? మన ప్రాభవమును బాటించు వారెంద అున్నారు ? ఇవేమియుఁ దెలియకుండ మన మొక నిర్ణ యము కావించితి మేని యాశాభంగము నొందవలసిన వారమగుదుము; ఇల్లలుకఁగానే పండుగ కాదు. బుట్టుష్మ మనఁగానే గాలమునకుఁ దగిలినదనుకొనుట వెఱ్ఱితనము. సావకాశముగాఁ బరికించిన దేవరకుఁ దెలియకపోదు.

నిశుం:—(ఇంచుక యోచించి)అట్లయిననిప్పుడొకటిచేయుదము. మీజాబు నిండు మనంబుతోఁ బరికించితిమనియు, ముఖా ముఖి ప్రసంగింపక కొన్ని సందియములుపీడవనియు, నన్ని విషయములు సమగ్రముగా మాటలాడఁగల రాయబారిని బంపినచో మీసూచనల విమర్శింతుమనియునీసందేశహారు నకుఁ జెప్పిపంపుదము. దానిపై వజ్రధరుఁడో మఱియొకఁ డంతటిసమర్థుఁడో మనవీటికిరాగలఁడు. ఇంతలో మహీధరు డును నింటికిఁ జేరఁగలడు; లేదా శీఘ్రముగాఁబనిముగించు కొని రమ్మని వర్తమాన మంపుదము. అప్పుడు కార్యనిర్ణ యము మనకు సుకరమగును. వ్యర్థముగా జంపు నడపుట నాకభిమతముకాదు.

ప్రసే:—అట్లు చేయవచ్చును. అందున కేమియుఁ గొఱగామి కానరాదు.

నిశుం:—అయినచో సందేశహారుని బిలిపించి చెప్పుము !

ప్రసే:—మహారాజా! నోటిమాటలకన్న వ్రాసిపంపుట యుక్తమము. పండితమానులగుదూతలు తమపైత్యమును జోడింతురు. రాజకార్యముపట్ల నట్టియనకాశము నొసంగరాదు.

నిశుం:—అటులేని జాబు వ్రాయుము.

ప్రసేనుఁడు సావధానముగా లేఖపూర్తిచేసెను. రాజును మతినిదానిపైముద్రవైచెను. మణిభద్రునిబిలిపించి లేఖనిచ్చెను. ఇదిమీప్రభునికందజేయుము. మహారాజుగారునిర్మలాంతఃకరణముతో దేశక్షేమమును గోరుచున్నారని తెలుపుము. శ్రమయుడుగునంతదనుక విశ్రమించి నీవేగవచ్చును అని చెప్పెను. మణిభద్రుఁడు రాజమంత్రులకు నమస్కరించి తన బసకేగి యశ్వము నధిరోహించి నిజనగరాభిముఖుఁడై చనియెను ఆతఁడేగినపిమ్మట నిశుంభుఁను ప్రసేనునిజూచి "యమాత్యాగ్రణీ! ఇంకొక స్వల్పకార్యముమిగిలియున్నది దానినిగూఢముగింత" మనెను. దేవరసెలవిచ్చుటేతడవని ప్రసేనుఁడనెను. నిశుంభుఁడు కాలకేతునికడకొక శీఘ్రగామినిబంపవలయును. వసుంధరకన్నతండ్రినిజూడఁ గుతూహలపడుచున్నది. ఆమెకోరికను మన్నించుట నాకుఁదప్పనిసరి యనెను. ప్రసేనుఁడట్లే చేయవచ్చును. కానియతఁడు మనయెడ విరోధభావము గలిగియుండునేమో యనెను. నిశుంభుఁడేనాటిమాట! అట్టియు ద్దేశమాతనికున్నచో నింతకాలముదాఁగునా? పాపమాతఁడును నావలెనే భార్యావియోగముచే దుఃఖతుఁడయ్యెనఁట! ఆతనికిమనముచేసిన దేమి యంతపగబూనుటకు? వానిరాజ్యము వానికే యిచ్చితిమి. బిడ్డను బిడ్డగాఁగాని మనిచితిమి. కన్నకూఁతునుజూడరమ్మనుచుంటిమికాని చేఁదు మేయుమంటిమా! సందేహపడనక్కఱ

లేదు. మన వర్తమానమును గళ్ళకద్దుకొని వరుగెత్తుకొని వచ్చెను. జాబు వ్రాసి పంపుము' అని యానతిచ్చెను. ప్రసేనుఁడట్లే చేసెదనని కమ్మ వ్రాసి రాజునెదుటఁ బెట్టెను. నిశుంభుఁడు పరిశీలించి 'చాలు! బాగుగనే యున్నది. తగువానిచేఁ గాళేశ్వరము బంపు'మని చెప్పి నాటికిఁ గొలువుచాలించిగృహాభ్యంతరమున కేగెను. ప్రసేనుఁడును గార్యశేషములు ముగించుకొని యింటికేఁబోయి స్వకృత్యములందుఁ బ్రవృత్తుడయ్యెను. మల్లికావసుంధరలు లోనికిరాఁగానే నిశుంభునకు మ్రొక్కి నిలిచిరి. అతని ముఖము వికాసభాసురమై యుండెను. దానిని లక్షించి కాశులమునుండి వచ్చినసందేశము సంతోషదాయకమేయని తలంచి వారును బ్రీతినొందిరి. కానియది యేవిషయమునకుఁ జెందినదో తెలిసికొన వలయునని కుతూహలపడుచుండిరి. తండ్రి తనంతటఁ దానే చెప్పునని వారియభిప్రాయము. కాని యట్లు జరుగలేదు. అడుగుటకు వారును సంశయించిరి. ఇంతలో భోజనమున కాహ్వానమువచ్చెను. భోజనానంతరము గాని తండ్రి యీప్రసంగము చేయదలఁచి యుండలేదని నిశ్చయించుకొని వారు సౌధోపరిభాగమునకుఁ బోయిరి. నిశుంభుని హృదయమునఁ గార్యాలోచనమే యతివేగముగా జరుగుచుండెను భోజనమునకుఁ బిలువు వచ్చినదనుమాట నాతఁడు విస్మరించెను. ఎంతసేపటికిని రాకుండుటచే యశోధర మరల బిలువవచ్చెను. ఆమెనుజూడగానే మణినాగునిమాటస్మరణకు వచ్చి సోదరీ! మణినాగుఁడెట్లున్నాఁడు ? అనియడిగెను. ఏదో బాధపడుచున్నట్లు పండుకొన్నాఁడు అని యామె చెప్పెను. 'అదిరోగము కాదు. దొంగజబ్బు!' అని నిశుంభుఁడు జెవురించిన మొగముతోననెను. యశోధర 'అన్నా!ఏమట్లనుచున్నా'వని

దగ్గఱకు వచ్చెను. నిశుంభుఁ డాతని యపరాధములను యశో ధర కెఱిఁగించి చీవాట్లుపెట్టుమని చెప్పెను. ఆమెయు లజ్జించు కొని 'అన్నా ! మొదటితప్పునాది' అనెను. 'ఎవరిదైననేమి ? నాతోనిజముచెప్పవలదా? సైనికులకసత్యమునేర్పుట ప్రమాద కరముకాదా ?'యనెను. యశోధర యిఁక మాటాడలేక పోయెను. 'వానిపక్షమున నేనువేఁడుచున్నాను. క్షమింపుము. మనసులోఁ గల్మషముంచుకొనకు' మనిప్రార్థించెను. క్షమింప కెవ్వరిని శిక్షింతును ? ఇందన్యులెవ్వరు ?—అనుచు భోజన శాలకేగెను. యశోధరయు వెంటనేగి యాతని ప్రసన్నుని జేయ నన్నివిధములఁ బ్రయత్నించుచుండెను.

పదునొకండవప్రకరణము

పూర్ణభద్రుఁడు గురునాథుని గలిసికొని యంతకు ముందు వజ్రధర విష్ణుదేవులచ్చట నేర్పఱచిన కూటములను, మండలములను బర్యవేక్షగావించెను. ప్రతిమండలముననొక యోధకేంద్రము నేర్పాటుచేసి యుత్సాహముగల యువజనుల యోధవారముగాఁ జేర్చి వారికి సైనికశిక్ష యొసంగెను. ఒక్కొక్క కేంద్రమునకుఁ గావలసిన సాధనసామగ్రిని రాజ ధానినుండి తెప్పించి యవి యుపయోగించు విధానమును వారికి బోధించెను. అశ్వికులను బదాతులను నేఱువేఱుగా రణవిద్యా విశారదులఁ గావించెను. అతని రాకచే నా ప్రదే శము వినూత్న తేజోవంతమై యాటవికులకే కాక దురాక్ర మణ తత్పరులగు రాజులకుఁగూడ భయంకరమై కానవచ్చెను.

ఈ సమాచారమును శిష్యులవలన నెఱిఁగి యాపస్తంబ మహర్షి పూర్ణభద్రున కాహ్వానమంపెను. పూర్ణభద్రుఁడావిషయమును ప్రభువునకుఁ దెలియఁబఱచి వారి యనుమతినొంది మహర్షిని సందర్శింపనేగెను.

ఆపస్తంబుఁ డాశ్రమవాసుల నాతనికిఁ జూపి కాలకేతుఁడు వారి కొసఁగిన శిక్షణమును బరిశీలింపఁ గోరెను. పైకిఁ గాషాయ వస్త్రములు గడ్డములు జడలు ధరించి కనఁబడుచున్నను మునిశిష్యులందఱు రణోత్సాహము గలిగియుండిరి. కాలకేతువు వారి కాయుధవిద్య గఱపెను. పూర్ణభద్రుఁడు వారి విద్యాకౌశలమును బరీక్షించి పెక్కు మెలఁకువలను వారికి బోధించెను. వ్యూహరచనా కౌశలముల నెఱింగించెను. మెఱికలవంటి కొందఱఁ గుమారవీరుల నేఱి యాపస్తంబుననుమతినొంది యెల్లపాలెము ప్రాంతపు మండల కేంద్రస్థానముల వసించి ప్రతిదినము నచ్చటి యోధవ్రాతముచే సాధన చేయించునట్లు నియమించెను,

కొండ లెక్కుట, క్రిందినుండి మీఁదివారితోఁ బోరాడుట యలవఱచుటకు సైనికపంక్తులను బర్వతప్రాంతములకుఁ గొనిపోయి వంతువరస నభ్యాసమొనఁగెను. వారి గమనాగమనముల విలోకించి యాటవికులు భయభ్రాంతులై పూర్ణభద్రుని శరణుచొచ్చిరి. వారికభయమిచ్చి వారినిగూడ సన్మార్గావలంబుల నొనర్చుచు నీఱుపోరాటమున నిపుణులఁ గావింపఁ దొడఁగెను. కొలఁది కాలములోనే గౌతమీ పశ్చిమతీర మండలి పెక్కు గ్రామములు సైనిక శిబిరములుగా సిద్ధములయ్యెను.

వజ్రధరుఁడు నియమించిన మాటకారులు తఱచుగా బోధించుటచే గుంపులవాండ్రు దొంగతనమును మాని కృష్యాది వృత్తుల నవలంబించి జీవింపసాగిరి. దురాచారములు క్రమముగా వీడి సుఖజీవనమున కలవడఁజొచ్చిరి. పూర్ణ భద్రుని ప్రచారముతో మాఱుమూలల దాఁగియున్న దోఁపిడిగాండ్రు కొండఱు డాగువాఱిన డెందములతో దేశమువిడిచి పాఱి పోయిరి. మిగిలినవారు గ్రామములు, పల్లెలు చేరి స్థిర నివాసము లేర్పఱచికొని యచ్చటివారితోఁ గలిసిమెలసి బ్రతుకుచుండిరి. వారి సాహాయ్యమునఁ బూర్ణ భద్రు ననుయాయులు దస్యు నివాసముల నెఱిఁగి యరణ్య ములనుండి వారిని బయటికి రావించి నయమున భయమున లోఁబఱచికొనిరి.

వజ్రధర నియుక్తులగు నుద్యోగులు బాటలు వేయిం చియు, చెఱువులు త్రవ్వించియు, వాఁగుల నేర్పఱచియుఁ బ్రజలసౌఖ్యమును వృద్ధిచేసిరి. అటవుల ఛేదించియు, భూముల జదును చేయించియు విరివిగాఁ బంటలు బండించుటకు వీళ్ళు కల్పించిరి. అనతి కాలములోనే గౌతమీ తీరము సుభిక్షమై నిష్కంటకమై వీర్యవంతమై యైకమత్యము గలిగి శోభిల్ల సాగెను. పూర్ణభద్రుఁడిట్లు సామ్రాజ్యమున కంకురారోపణ మొనర్చి హృష్టహృదయుఁడై రాజధాని కరిగి తానొనర్చిన కృత్యమును బ్రభుమంత్రులకుఁ బూసగ్రుచ్చినట్లు నివేదించెను. ఆతని రాజభక్తికిఁ గార్యదక్షతకుమెచ్చి విష్ణుదేవుఁడు మృదు పరిష్వంగముచే సైన్యాధ్యక్షుని బహూకరించెను.

వజ్రధరుఁ డింతకుముందే కృష్ణాతీరమునందలి పెక్కుగ్రామ ములలోఁ గట్టడ గావించియుండెను. అచ్చటిప్రజలయు త్సాహ

సంపదనుకూడఁ గొంతవర్ణించి నిశుంభునకు సందేశమంపిన సమాచారమును బూర్ణభద్రుని కెఱిఁగించెను.

వజ్ర:—కుమారా! యిప్పటికి కృష్ణగాతమీమధ్య దేశ మంతయు నిష్కంటకమై నీయాజ్ఞకలోనైయున్నది. ఇంచుమించుగా సామ్రాజ్యము స్థాపితమైనట్లే. అంతయు మీ తండ్రి చలువయని సంతోషించుచున్నాను.

విష్ణుదేవుఁడు:—భక్తినమ్రుఁడై మీ యుభయుల తోడ్పాటు నాధారముగాఁ గొని పితృాద్దేశము నెఱవేర్చి కృతార్థుఁడఁ గాగోరుచున్నాఁడ.

పూర్ణ:—మహారాజసుచంద్రుని యనుభావమేమిన్ను సింహాపీఠము నెక్కింపఁగలదు. దేవర యుదార గుణసంపదకు సింహాసనమెంత? త్రైలోకాధిపత్యము నత్యల్పమనియే నాయూహ. సాటిలేని శౌర్య ధైర్యగుణముల, వానికిఁ దీసిపోని దయాదాక్షిణ్యములు, వన్నిటిని మించిన నిసర్గసౌహార్ద్ర మధుర సంభాషణముగల మనచక్రవర్తి తప్పక మహావిష్ణు వంశ సంభూతుడనుభావము జానపద చిత్తముల నిరూఢమై యుండుట నెడనెడఁ గాంచి విస్మయావిష్టుఁడనైతిని. బాల్యముననే యింతటి ప్రజానురాగ మార్జించిన నరపాలు నింతకుముందుఁ గనివిని యెఱుంగము.

విష్ణుదేవుఁడు:—పూర్ణభద్రా! నాజీవితము కొంతవఱకుఁ జరితార్థమైనదని భావించుచున్నవాఁడ. నేనాసించునది ప్రజానురాగమే కాని సామ్రాజ్యభోగము కాదు. ఏరాజు రాజ్యమునఁ బ్రజలు సుఖింతురో వానిది ధన్యజీవనముగాని క్షణవినశ్వర మగు విభవానుభవమూ మానవునికి జీవిత

సాఫల్య మొనఁగునది? ఎన్ని వేలసంవత్సరములు గడచినవి. ప్రజలిప్పటికిని రామరాజ్యమని, శ్రీరామ రక్షయని చెప్పుచున్నారు. అట్లనుట కమ్మ్మహనీయుని ప్రజా వాత్సల్యము కారణముకాని, భోగలాలన హేతువు కాదుగదా!

వజ్రధరుఁడు:—దైవమనుగ్రహించెనేని యాంధ్ర సామ్రాజ్యము దాక్షిణాత్యులకు మేలుబంతి కాగలదు. నీప్రశస్తియుఁ బౌరాణిక నుతిపాత్రము కావలయునని కోరుచున్నారము. ఆపస్తంబాది మహర్షులాశీర్వదించుచున్నారు. ఒక్కటి చెప్పవలసియున్నది. శ్రీరాముని మనస్సుకంటె నీమనస్సు మెత్తనిది. ఎంత చెప్పిన నిశుంభవధ కుత్సహింప కున్నాడవు. యజ్ఞమునఁ బశువిశసనము వేదసమ్మతము. మనము తలపెట్టినది మహాయజ్ఞము. నిశుంభ రాక్షసుఁడీ క్రతువునఁ బశువు కావలయును. సంపూర్ణోత్సాహములో దీక్షవహించి యీక్రతువున యాజమాన్యము వహింపుము. మేమందఱము ఋత్విక్కుల మగుదుము.

విష్ణు:—(చిఱునవ్వుతో) ఆర్యా! ఆవశ్యకమైనచో నిశుంభుని సపరివారముగా సంహరించెదనని యింతకు ముందే ప్రతిజ్ఞ చేసితినిగదా? మన మంపిన సందేశమున కాతఁడనుకూలుఁడైనచో—

వజ్ర:—వాని స్వభావము నెఱుఁగక యట్లనుచున్నావు. నాకిసుమంతయు నాశాలేశము లేదు. ఆగర్వితుఁడు—ఆబలశాలి - ఆ రాక్షసుఁడు- సాధుమార్గ మవలంబించుననుకొనుట పులి-గోవగు ననుకొనుటే కాని వేఱుకాదు.

వాఁడొకవేళ మెత్తని మాటలాడినను విశ్వసింపరాదు. వాని సామ్రాజ్యకాంక్షకుఁ బరిమితి లేదు.

పూర్ణ:—తానే చక్రవర్తిత్వము వహింప నాశపడునని మీ యభిప్రాయమా?

వజ్ర:—నాయభిప్రాయమే కాదు. ప్రాజ్ఞులందఱు నట్లే తలంచు చున్నారు. మహార్షి యాపస్తంబుఁడు నిశుంభవధకుఁ గంకణబంధము గావింపుమని చెప్ప లేదా? భీమనాయకుఁడు నిశుంభరాక్షసుఁడు తెగటాఱనిదే దేశక్షోభ ముపశ మిల్లదని కంఠోక్తిగాఁ జెప్పియుండ లేదా?

విష్ణు:—నిశుంభునకు సామ్రాజ్య కాంక్షయున్నచో రాజ్య భోగములాతనికే యర్పించి నేను బ్రజాసేవ యొనర్చెదను. ప్రజాసౌఖ్యమే పరమలక్ష్యముగాఁగల నాకీ దుర్భరభార వహనక్లేశము తొలగుటయు, సావధానముగాఁ బ్రజా సౌఖ్యము సమకూర్ప నవకాశము గలుగుటయు సంతోష దాయకములు గావా?

వజ్ర:—(నవ్వి) శరీరము లేక ధర్మాచరణ మెట్లు సాధ్యము కాదో క్షత్రియునకు సామ్రాజ్యము లేక ప్రజాసేవయు నట్లే సాధ్యము కాదు. ప్రతివృక్షము తన ఋతుకాలమునఁ గొలఁది గానో, ఘనముగానో ఫలము లిచ్చుచునే యుండును. కల్ప వృక్షమాశ్రితులకు మనోరథఫలము లిచ్చును. సద్బుద్ధిగల మానవమాత్రుఁడు తనశక్తి కొలఁది బరోపకార మొనర్చు చుండును. కులమును, జాతిని, దేశమును సముద్ధరించి సేవ యొనర్చుటకు సమ్రాట్టు కాక ఘటితుఁడు వనికి రాఁడు.

ఆధ్యాత్మిక సేవచేయు మతకర్తలకుఁ గూడ సమ్రాట్టు తోడ్పడనిచో మతస్థాపనము కొనసాగదు.

పూర్ణ:—సామ్రాజ్యకాంక్ష కలదని నిశుంభుని సింహాసన మెక్కించుట ధర్మమగునా? ఆఁకట వాపోవుచున్నదని పైతృకము కుక్కకుఁ బెట్టవచ్చునా? కాకసామ్రాజ్య మెవ్వరిది? ప్రజలది! ప్రజలు తమ కభిమతుఁడగు వాఁడు సింహాసన మెక్కిపాలించుట కంగీకరింతురు కాని యధికార వాంఛ, భోగలాలస మిక్కుటమై నవయుచున్నాఁడని యనర్హునిదయదలంచి ప్రాణములమీఁదికిఁ దెచ్చికొందురా? ఎవ్వఁడు సామ్రాజ్యము ప్రజలదని గ్రహించునో వాఁడు దానికై ప్రాఁకులాడఁడు, ప్రాఁకులాడువాఁడు నిప్పుననొక కాలు, చందనమున నొకకాలు నుంచి నిలువఁగలుగునా? నిలువఁ జాలనివాఁడు పదవినే కళంకితము గావించును.

విష్ణు:—(ఆదరముతో)పూర్ణభద్రా!నీవన్నదితథ్యము తథ్యమే కాదుప్రియమును. సింహాసనము బాహ్యచిహ్నము. సత్య మైనసామ్రాజ్యము మానవ హృదయములందేయుండును. ఆసింహాసన మధిష్ఠింపగలవాఁడే ధన్యుఁడు. మూఢులుభోగ తృష్ణచే బాహ్య పరికరములఁ గాంచి మురిసిపోవుదురు. వలదన్నను దానే యధికారపదవిం గోరి ప్రజాహితమున కవరోధ మొనరించినచో నిశుంభునేకాదు—వానికొవ్వఁడు తోడైవచ్చినను సంహరించి ప్రజాభీష్టము సిద్ధింపఁజేసెదనని త్రికరణ శుద్ధిగాఁ జెప్పుచున్నాఁడను.

ఆమాట లనునప్పుడు విష్ణుదేవునియాస్య మించుక జేవు రించెను. నేత్రకోణములఁ గోకనదచ్ఛాయ యంకురించెను. అప్రయత్నముగా దృష్టి కరవాలముపై వాలెను.

వజ్ర:—(హర్షించుచుం దనలో) ఉత్సాహానుభావములు నేంటి కీతనియందు గోచరించినవి. ఇంక స్థాయియై భావము రసత్వము నొందఁగలదు. (ప్రకాశము) కుమారా! సుచంద్రుని దివ్యజ్యోతి తళుక్కుమని మెఱసినట్లయినది. గ్రహించితివా?

విష్ణు:—గ్రహించితిని. సమయము కాఁగానే యాన్రృణ్యమొందెదను వ్యర్థ ప్రగల్భములు నాకభిమతములు గావు.

పూర్ణ:—దేవర కేకాదు, దేవర సేవకులకుఁ గూడఁ బ్రగల్భము లిష్టములుగావు, అసలాంధ్రులే కార్యరంగమునఁ బ్రవేశించు నంతవఱకు నివుఱుగప్పిన నిప్పులు. తీవ్రవాదము వారి కభిమతముకాదు. అది వారిజాతికిఁ బ్రత్యేకలక్షణము.

విష్ణు:—భీమేశ్వరుఁడు మనతో నేకీభవించియున్నాఁడు. కాలకేతువు కార్యార్థియై యనుసరించుచున్నాఁడు. నిశుంభుని మాట తేలిపోఁగానే ద్రాక్షారామకాళేశ్వరములఁగలిసికొని శ్రీశైలముమీఁదుగాసువర్ణ ప్రాకారమునిర్మించి యాంధ్ర రాజ్యము స్వర్గ రాజ్యమని, యాంధ్రులాదర్శపురుషులని, యాంధ్రదేశము వజ్రభూమియని దశదిశల పేరుమ్రోఁగునట్లు చేయఁగల వాఁడననికూడ మీకు మాట యిచ్చుచున్నాను.

వజ్ర:—(హర్షాతిశయముతోఁ గౌఁగిలించికొని) కుమారా! నీనోటినుండి వినవలసినమాటవిని ధన్యుండనైతిని. చూడు చూడు! ఆంధ్రమాత ప్రీతి విస్ఫారిత నయనములతో నానంద బాష్పములు విడుచుచున్నది.

పూర్ణ:—దేవర తలంచినచో నిది ఎంతటిపని!

వారిట్లు సంభాషించుచుండ మణిభద్రుఁడు ముందుగా, దనరాక నెఱిఁగించి యనుమతినొంది సమీపించి యుచిత రీతిని ముగ్గురకు నమస్కరించెను. వారు వాని నాదరించి నిశుంభుఁడు మనజాబు నాదరించెనా? విశేషమేమి యనియడిగిరి. మణిభద్రుఁడు వ్యతిరేకము లేకుండుటయే గొప్పవిశేషము. ఆతఁ డుచితరీతిని నన్నాదరించి యీజాబు వ్రాయించి యిచ్చెను. మన శేఖను గుఱించి వారు మాటాడుకొను నప్పుడు నన్ను విడిదికిఁ బంపివేసిరి. బయలుదేఱి వచ్చుచుండ ప్రసేనుఁడు 'మా మహారాజుగారు నిర్మలాంతఃకరణముతోఁ బ్రజాసౌఖ్యమును వాంఛించుచున్నారని మీప్రభువర్యుని కెఱిఁగింపుమని చెప్పెను. అని తెల్పి జాబు వజ్రధరుని కందిచ్చెను. ఆతఁడు దానిని జదివికొని యిది యొక విధమైన యంతరాయ మనుచు విష్ణుదేవుని కొసగెను. విష్ణుదేవుఁడు సావధానముగా జదివికొని నీవుకూడ విలోకింపుమని పూర్ణభద్రున కొసంగెను. పూర్ణభద్రుఁడు చదివికొని 'యేమిది? నిశుంభున కింతటి సామరస్యము గలుగుట చిత్రముగానున్నది. ఇది విశ్వసనీయమేనా?

వజ్ర:—కాదని దాని వాలకమే చెప్పుచున్నది.

విష్ణు:—మన మసందిగ్ధముగా నేమియు వ్రాయలేదు. ముఖాముఖిని మాటలాడినఁగాని సందేహములు తొలఁగవనుటకు హేతువేమి?

పూర్ణ:—అన్ని విషయములు నిష్కర్షగా మాటలాడఁగల రాయబారిని బంపుమనుటచే వారొక నిర్ణయము చేసికొనిరని తోఁచుచున్నది.

వజ్ర:—వారి యుద్దేశము "మీరు సామ్రాజ్యభారము వహించుటకు మేమంగీకరించితిమని విస్పష్టముగాఁ దెలుపుచు రాయబారి నంపుమని.

పూర్ణ:—అసంభవము. దురాశ దుఃఖముఁ జేటు.

విష్ణు:—(ఇంచుక యోచించి) ఆర్యా! ఏమైనఁ గానిమ్ము. ఆరంభింప కేపోవలయు; ఆరంభించినఁ గడముట్టఁ జూడక నడుమవిడుచుట బుద్ధిమంతులలక్షణము కాదు. ఈవిషయమును మన మొకరమే నిర్ణయించుట తగదు. సత్వరముగా నీయర్థము మహానీయుఁడగు నాపస్తంబునకు, విక్రమధురీణుఁడగు భీమనాయకునకు నెఱిఁగించి వారి యుద్దేశములు విశ్వాసపాత్రులచేఁ దెలుపవలసినదిగాఁ గోరుచు విజ్ఞాపన మంపుము. వారియాశయములు దెలిసికొన్నపిమ్మట మనము కార్యనిర్ణయ మొనరింతము.

వజ్ర:—అట్లేచేయుదము. మనమందఱ మొక సమితిగాఁ జేరి దేశక్షేమమునుగూర్చి సమాలోచన చేయుదమని చెప్పిన దానికి వారంగీకరించినట్లు తోఁపదు.

పూర్ణ:—అందుఁ దప్పేమున్నది? వారు తమ యుద్దేశము లెఱిఁగింపవచ్చును. సమంజసములైనచో వాని నందఱు గ్రహింతురు కాని విడుతురా?

విష్ణు:—సరే! ఏమైననగుఁగాక! కట్టవంపు ప్రొయ్యిలోఁద్రోవ గలదు

వజ్రధరుఁడు జాబులు వ్రాసి విష్ణుదేవునకిచ్చెను. వానిని బరిశీలించి యతఁడు వానిపైఁ దనహస్తాక్షరి లిఖించెను. వేగవంతుఁడగు నొక యాశ్వికభటునిచే దీనిని బంపుమని సేనానికిచ్చెను. పూర్ణభద్రుఁ డడఁకువతో నందుకొని నమస్కరించి

వెడలిపోయెను. అనంతరము మణిభద్రునకుఁ దగిన బహుమాన మీయవలసినదిగాఁ గోశాధ్యక్షునకుఁ జీటివ్రాసి వాని నాతని కడకంపి వజ్రధర విష్ణుదేవు లభ్యంతర గృహమున కేగిరి. కొంతకాలమైన పిమ్మట విష్ణుదేవు డేకాంతముగఁ గూరుచుండి మణిభద్రుని రావించి యాతనితో నిట్లు ప్రసంగించెను.

విష్ణు:—మణిభద్రా! రత్నసానుదుర్గమున నీవింకేమైన విశేషములు గనుగొంటివా?

మణి:—ఒక యాశ్వికుఁడు ఖిన్నుడై పోవుచు మణినాగునిఁ దిట్టుచుండెను. ఆదరపూర్వకముగా నడుగ వాఁడిట్లు చెప్పెను. 'రాజు మేనల్లుఁడు మణినాగుఁ డంతఃపురస్త్రీలను దెచ్చునపుడు పాలెగాండ్రతో యుద్ధము చేసితిమని చెప్పు మనెను. మేమట్లే చెప్పితిమి. అది యసత్యమని యెట్లో రాజునకుఁ దెలిసినది. దయగల వాఁడగుటచే నన్నుక్షమించి యుంచి విడిచిపుచ్చెను. ఇట్టినీచుని రాజదుహితచేపట్టునా? అయ్యో! మీరెవ్వరో యెఱుఁగ. గోడలకుఁ జెవులుండును. రాజకుటుంబమును గుఱించి మనము ప్రసంగింపఁ గూడదు. నిశుంభుడు చండశాసనుడు' ఇట్లు చెప్పి వాఁడు తనదారిని బోయెను.

విష్ణు:—అనుచరుల ప్రవృత్తిని విచారించెనన్నమాట. అంత వఱకు సంతోషదాయకమే. ఆవిషయమైయేమియు వ్రాయఁడయ్యెను. అనుతాపము నెఱిఁగించుట సత్పురుషలక్షణమని తెలియఁజాలక అహంభావమునకువశులై లోపమును గ్రహించియుఁ గొందఱు పొరపడితిమని యొప్పుకొనరు.

మణి:—ఇంకొక సమాచారము. దేవర కది—

విష్ణు:—సంశయింపక వచింపుము. నీకంతెనాకాప్తులెవరు ?

మణి:—దేవరకది చెప్పవచ్చునో కూడదో! ప్రియమో ? అప్రియమో ?

విష్ణు:—రాజు ప్రియమైన నప్రియమైన హితులవలన నెల్ల విషయములు దెలిసికొనవలయును. తామెఱింగినది తెలుపని భృత్యులు రాజద్రోహులగుదురు.

మణి:—రాజాంతఃపురమునుండి యొక చేటిక నాకడకువచ్చి ప్రియపూర్వకముగాఁ దమకుశలము నడిగియెనో ప్రశ్నించినది. దానినిబట్టి రాజదుహితమిమ్ము ప్రేమించియున్నదనినాకుఁ దోఁచినది.

విష్ణు:—ఇది యప్రియమని ఏల శంకించితివి ?

మణి:—దేవరయుత్తమ క్షత్రియ సంభూతులు, విశ్వామిత్రుఁడు రాక్షసుఁడు. తత్కన్యాపరిగ్రహణమునకు దేవరచిత్త మొప్పఁ బడదని తలంచితిని. ఒకవేళ గుణమునే ప్రధానముగా గొని దేవరయంగీకరించినను వజ్రధరుఁడు నావంటి సామంతులగు పెద్దలు జాతిసాంకర్యము నేవగింతు రనుకొంటిని.

విష్ణు:—పెద్దలు గర్హించు కృత్యమెన్నడు నాకు రుచింపదు. నామనస్సునకు హితవైనది ధర్మబద్ధమనియేనానమ్మకము

మణి:—దేవర సెలవిచ్చినది సత్యము. మహర్షులు చెప్పినట్లు ధర్మశాస్త్రమో మహాపురుషులనడవడియు నట్టిసదాచార మగుచున్నది. ఉభయులు జితేంద్రియులు, ఉభయులు లోకానుగ్రహ తత్పరులు.

విష్ణు:—చేటిక యేమని ప్రశ్నించినది ?

మణి:—భద్రముఖా ! నీవొనర్చునది హంసదౌత్యమా, నల దౌత్యమా యని చమత్కారముగా నడిగినది. మొదట నమ్మాటల యర్థము గ్రహింపజాలనైతిని. పదపడి నేను సందేశహారుఁడనని యెఱిఁగించితిని.

విష్ణు:—సంభాషణము సరసముగానేయున్నది. పిమ్మట—

మణి:—పిమ్మటనామె నీవుచిలుకవా? కోఁతివా యని మరల ప్రశ్నించినది. నేనుజిలుకనుగాను-కోతినిగాను- పావురము నంటిని. ఇంతలో నాహ్వానము వచ్చినందునఁ గొలువు కూటమున కేగితిని. తిరిగివచ్చునప్పటికామె యచ్చట లేదు. వెళ్ళినపని పూర్తియైనందున జాగుసేయక బయలుదేఱి వచ్చితిని.

విష్ణు:—మణిభద్రా ! మనజాబువిలోకించినపిమ్మటనిశుంభుని చిత్తవృత్తి నేమైన గ్రహింపఁగలిగితివా ? ఆకారచేష్టా దులవలనఁ బరేంగితము సూచితము కాకమానదు.

మణి:—వారు సంభాషించు కొనునప్పుడు నన్నావలకుఁబంపి వైచినందున నెక్కువగా గ్రహించుట కవకాశము లేక పోయెను. ప్రసేనుఁడు జాబుచదువుచుండగాఁ నిశుంభుఁడు స్తిమిత గంభీరమైన దృష్టితో నాలకించెను. అతని ముఖ మున దుర్వికారము లేవియుఁబొడకట్టవయ్యెను. దర్పము, రాజసము మాత్రము లలాటమున నెలకొని యున్నవి. అతఁడు సుముఖముగా నున్నట్లే నాకుఁ దోఁచినది.

విష్ణు:—కానిమ్ము. ఈవిషయముల నింకను రహస్యముగానే యుంచుము. పోయిరమ్ము. మణిభద్రుఁడు సెలవు తీసి కొనెను. అతఁడేగినపిమ్మట విష్ణుదేవుఁ డించుక సేపు పర

ధ్యానముగా నుండెను. రాజపుత్రి మనసున ననురాగలతిక యుదయించిన మాట నిక్కము. అదియింకను బల్లవితావస్థయందే యున్నది. నిశుంభుఁడు తనయను మణినాగుని కిచ్చు తలంపున నుండవచ్చును. క్షత్రియకుల సంజాతయగు వసుంధర వానియెడఁ బ్రేమానుబంధము కలిగి యుండఁజాలదు. క్లిష్టపరిస్థితు లెన్నో యాపేశలగాత్రి యెదుర్కొనఁగలవు. దైవసంకల్పమే వానినన్నిఁటి దొలఁగించి మార్గమును జక్కచేయఁగలదు. విషయలౌల్యమునకు నేనిత్తరి తావీయరాదు. ప్రేమ పవిత్రమైనదే యైనను నొకప్పుడు చిత్తస్థైర్యమును జెఱఁగొట్టును. అవ్యవస్థిత చిత్తులు సావధానముగఁ గార్యతంత్రము నడుపఁజాలరు. సుచంద్రమహారాజు నాటిన యీ కల్పవృక్షము వజ్రధరుని దోహదముచేఁ బెఱిఁగినదై భీమేశ్వరుని స్నేహామునఁ బల్లవితమై యాపస్తంభుని కరుణచేఁ గోరకితమై విలసిల్లుచున్నది. నా ప్రమాదమువలన నది చీడవాఱినచోఁ జిరకాలమునుండి ప్రజలాసించుచున్న ఫలానుభూతి విలంబితము కాఁగలదు. ప్రజావాంఛితము నాటంకపఱచు సౌఖ్యముతో నాకుఁ బనిలేదు. బుద్ధిమంతుఁడు ప్రధానోద్దేశము నేమఱక యితర ఫలముల సాధించుటయుఁ దప్పుగాదు. తోఁటమాలి ఫలముకొఱకు వృక్షమును బెంచును. శాఖోపశాఖల విస్తరిల్లిన యా తరురాజము ఫలములనే కాక చల్లనినీడను గూడ నొసంగిన ననుభవించుట నిషిద్ధమగునా? ఈసత్కార్యమునకు నిశుంభుఁడు తోడ్పడనిచో కంటక తరుస్కంధమునఁ దగిలియున్న సన్నజాజి తీఁగను

నవయకుండఁ దప్పింపవలసిన బాధ్యత తోఁటమాలికి లేదా?

కొంత తడవిట్లు వితర్కించుకొని యా ధీరోదాత్తుఁడు క్రమముగా నియత కార్యాచరణ పరతంత్రుఁడయ్యెను.

పండ్రెండవ ప్రకరణము

నిశుంభుఁడు రాజసౌధమున సుఖాసీనుఁడై యుండెను. మల్లికావసుంధరలు ప్రక్కలఁగూరుచుండిరి. కాలకేతువును దోడితెచ్చుటకుఁ బోయిన పురుషుఁడు తిరిగివచ్చి కాళేశ్వరమునఁగాలకేతువు లేఁడనియుఁ గొంతకాలముక్రిందట నాతఁడు మతిభ్రమణము చెంది, యెటకోపోయెననియు ముఖ్యమంత్రి రాజునన్వేషింపఁదగు వారిని నియోగించి రాష్ట్రమున నల్లరులు లేకుండఁ జూచుచుండెననియు నెఱింగించెను. ఆతనిస్థితికి నిశుంభుఁడుజాలిపడెను. వసుంధర యించుక వగచెను. మల్లికయామె నూరడించెను. 'తల్లీ! నీకువగవఁబనిలేదు. నీకేలోపమునురానీయను. మాయమ్మతోఁ జెప్పినట్లే నాతో నీవన్నివిషయములు, సంకోచింపక చెప్పుచుండుము. ఎంతదుర్ఘటమైననీముద్దుచెల్లించి తీరెదను. నిత్యవికస్వరమగు నీముఖపద్మమున విషాదరేఖలు జేరిత్తనీయకుము; వానిని నేఁజూడఁజాల'నని నిశుంభుఁడు దుహితృముఖారవిందమునుపైకెత్తిమూర్ధాఘ్రాణ మొనర్చెను. మల్లికయు 'సోదరీ! దైవకృతమున కెవ్వరేమి చేయఁగలరు? మహారాజిట్లు చెప్పుచుండఁగా నీకుఁ గొఱఁతయేముండును?

తల్లియుఁదండ్రియుఁ దానై మహారాజే నీయభీష్టమును నెఱవేర్ప గలడు' అనియామెముఖమును దుడిచికుంతలములు సవరించెను.

వసుంధర:—మల్లికా! మహారాజుకంటె బంధువు నాకెవరు గలరు? తల్లిలేకున్నను దానే తల్లియుఁదండ్రియునై నన్నుఁ బోషించుచున్నాఁడు. కాని ఆదయానిధి-ఆప్రేమమూర్తి మా యమ్మ విశ్వంభరాదేవిని దలఁచుకొన్నప్పుడు నా ధైర్యము చెదరకుండుట లేదు. తమంతటఁ దామే కన్ను లశ్రుపూరితము లగుచుండును. చేయివెట్టి కలఁచినట్లు కడుపులోఁ జెప్పరాని బాధకలుగును. మనసు వైకల్యము నొందును.

ఇట్లు చెప్పుచు నామె గద్గదకంఠయై మాటాడ లేకపోయెను. నిశుంభుఁడు దగ్గఱగాఁ దీసికొని యామెకు ధైర్యము చెప్పుచు మొగము వెనుకకుఁ ద్రిప్పి బాష్పము లవనయించుకొనెను. మల్లికయు బాష్పనిరోధ మొనర్చుచు 'మహారాజా! నీవలైనచో నీమె బెంగటిల్లదా?' యని ప్రయత్నముమీఁద వచించెను. కొంతసేపందఱు నిశ్శబ్దముగానుండిరి. ఎట్టకేలకు ధైర్యమవలంబించి నిశుంభుఁడు "బిడ్డా! కాలకేతు వెక్కడనైన జీవించి యున్నచో వెదకించి పిలిపింతును. నీవు ధైర్యముతో నుండుము. వగవకు మనెను.

వసుం:—తండ్రీ! ఆతనిగుఱించి నాకంతవంత లేదు. అందఱు తండ్రితండ్రియన్న గాఁబోలు ననుకొంటిని. ఆతని మొగము నే నెఱుగుదునా? నా మొగ మాతడెరుగునా; ఊహ వచ్చినప్పటి నుండియు నీవే తండ్రివని నమ్మియుండుటచే నాకు నీయెడలనే పితృభావ మమరియున్నది. దైవసంకల్ప

మున్నచో నొకసారిచూచుట సంప్రాప్తమగును. లేకున్న లేకపోవును. నీవు శ్రమపడవద్దు.

నిశుం:—(వాత్సల్యముతోఁ జూచుచు) నాయెడ నీకెట్టి పితృభావమున్నదో నే నెఱుఁగుదును. తల్లిచాలున మనుటచే నాకుఁగల దుహితృవాత్సల్యము నీవు గ్రహించకపోవచ్చును. బిడ్డా! నాకు నీతోడిదే లోకము.

వసుం:—తండ్రీ! ఆమాట నేనెఱుఁగకపోలేదు. మల్లికతో నెప్పుడు చెప్పుచునే యుందును.

మల్లి:—ఔను మహారాజా! నామీఁద నీమె రొుక బాకీ పెట్టినది. కాకులమునుండి వచ్చిన వార్తయేమో వినవచ్చునేని యీామె కుతూహలము దీర్పఁగోరుచున్నాను.

నిశుం:—(తనలో) ఎట్టిపాలెమున వీరాతని జూచినట్లున్నారు. దైవమునన్ను విషమపరిస్థితిలోఁ బెట్టి పరీక్షింపనున్నాఁడు కాబోలు. (ప్రకాశము) కాకులమును సుచంద్రుడనునార్య క్షత్రియుఁడు పరిపాలించుచుండెడివాడు. చక్రవర్తికావలయునని యాతనికిఁ గొంతెమ్మకోర్కి జనించినది. దానితో వాఁడుమట్టమయ్యెను. ఆతనితమ్ముఁడు వజ్రధరుఁడనువాఁడన్నకొడుకునుసామ్రాట్టునొనర్పవలయునని ప్రయత్నించుచున్నట్లు వినుదుము. కుఱ్ఱవాఁడు యోగ్యుడనియే భావింపవచ్చును. ఆతఁడుతనసామర్థ్యమును గ్రహించిమనలఁగూడ గట్టుకొనక యప్పనినెఱవేఱదని మనతో రాయబారములు సాగింపగోరుచున్నాఁడు. ప్రజాక్షేమ మని నెపము పెట్టుకొని యాంధ్ర దేశమునందలి రాజుల నొకసంఘముగాఁ గూర్పఁ గోరుచున్నట్లు తెలిపియున్నాఁడు.

వసుం:—న్యాయదృష్టితోఁ బరికించిన నది సదుద్దేశముగానే తోఁచుచున్నది.

నిశుం:—విపరీతదృష్టితో నేలచూడవలయును ? నేనందుకే సామరస్యము వ్యక్తమగునట్లు ప్రతిసందేశమంపితిని. మన వారిలోఁ గొందఱి కది యాశ్చర్యజనకమైనది.

మల్లి:—మీరంపిన ప్రతిసందేశమంత నిర్వైరపాటునకుమూల మయ్యెనా ?

నిశుం:—శత్రువులయెడ మార్దవము వహించుటకు వారు నిర్ఘాంతపడిరి.

వసుం:—వారు మనకు శత్రువులా ? ఇంతకుముందు వారికి మనకుఁ బోరాటము జరిగియుండెనా ?

నిశుం:—పోరాటము జరిగియుండ లేదు. వారి సంకల్పమునకు నేను ప్రతిబంధకుఁడనని వారియూహ. ఇతరులవలె నణఁగి మణఁగి చేతులొగ్గి యుండువాఁడను గాకపోవుటచే వార లభిప్రాయపడి యుందురు.

వసుం:—అంతమాత్రమున విరోధులనుకొనుట యెంత యవి వేకము.

మల్లి:—రాజులకుఁ గార్యానుకూలముగా శత్రుత్వ మిత్రత్వ ములు తల్లక్రిందులగుచుండును. మహారాజా ! మీరంపిన ప్రతిసందేశ మేమి ?

నిశుం:—మీబాబు నిండుమనంబులోఁ బరికించితిమి. ముఖా ముఖ సంప్రతించుకొని యొక నిర్ణయము చేసికొందమని వర్తమానించితిని.

వసు:—(సంతోషముతో) మల్లికా! మహారాజెంత విశాల హృదయుఁడు!

మల్లి:—దీనికిఁదప్పక వారంగీకరించిన్యాయముగానో సమర్థుల మగఁడనో సంప్రదింతురు.

వసు:—దీనితో దేశమందలి యుల్లరులన్నియు నిర్మూలము లగును కాదా! తండ్రీ!

నిశుం:—కొనసాగినచో నట్లేయగును. నావంటి వానికుటుం బమే తెక్కలికాండ్రవలన నలజడి పడఁగా సామాన్యు లేవిధముగా బాధపడుచున్నారో!

వసుం:— దేశమున నగు దైన్యమును కొనసాగున ట్లనుగ్రహింపుమని నిన్నుఁగోరుచున్నదాన. ఆలోచించిన కొలది నందలి మహోత్కృష్టత గోచరించుచున్నది.

నిశుం:—అనుగ్రహించుట కిది యనుకొనినంత సులభ సాధ్యముకాదు. వజ్రధరుఁడు తిన్ననివాఁడు కాఁడు. మన ప్రాభవమున కాతఁ డిచ్ఛగింపడేమోయని—

వసుం:—ఇందుఁ బ్రాభవమునకే మున్నది? అందఱు సంఘ ముగాఁ జేరి యైకమత్యముతో దేశసౌభాగ్యమును బెం పొందింతమనికదా వారు కోరిరి.

నిశుం:—మాటమట్టు కట్లేయుండును. సంఘమునం దందఱు నెంతి యైకమత్యముతో నుండఁ దలఁచినను విభిన్నాభి ప్రాయము లుప్పతిల్లక మానవు. ఎవరికివారే వాని నన్నిటి నాచరణలోఁ బెట్టఁ గడఁగిన సంఘము నిర్జీవమగును. ఎవరికివారే తమ మాట చెల్లించుకొనుటకుఁ బ్రయత్నిం

తురు. అప్పుడు కక్షలు బయలుదేఱును. అవి విద్వేష కారణము లగును. కావున సంఘము న్యాయబద్ధమై నడచుట కొఱకని యధికారమునకుఁ దక్కిన వారు లొంగి తీఱవలయును. అనఁగా నామాట వారో—వారి మాట నేనో శిరసావహించు చుండవలయును. ఇంతియ? బతుకు ప్రకృతి యొక్క కట్టువాని పాదమూలమునఁ జంకలలోఁ జేతులు ముడుచుకొని నిశుంభుఁడు నిలువఁ జాలఁ డన్నది జగద్విదితమే కద! వారి మాటయేమో మఱి!

మల్లి:—(ఆశ్చర్య హాసములతో) సోదరీ! తెలిసినదా రాజనీతియొక్క జిగిబిగి ఎట్లుండునో!

వసుం:—(కొంచె మాలోచించి) నాకంత దుష్టబుద్ధి గాఁ గానవచ్చుట లేదు. ఏముందురా? ఎప్పుడో ఏదో విషయమున నభిప్రాయములు భేదింప వచ్చునని కుదురునే మూలచ్ఛేదము చేయుట పాడికాదు. తన మాటకే చెల్లుబడి కావలయునన్న దురభిమాన మెందుకు కలుగ వలయును? హితము ధర్మసహితమునై ననయ్యది యెవ్వరు చెప్పినను గ్రాహ్యమే. వయసు కాదు—జ్ఞానము ప్రధానము. బాలుఁడు చెప్పినను సుభాషితము స్వీకారార్హమే. నెల పొడుపునాటి చంద్రుఁడు బాలుఁడయ్యు వర్ధిష్ణుఁడగుటచే నెల్లవారు తలలొగ్గి మ్రొక్కుచుందురు.

నిశుం:—బిడ్డా! నీమాటలలోఁ బూర్వాపరవైషమ్యము చూపుచున్నావు. జ్ఞానమేకాని వయసు ప్రధానము కాదు. మంచిదే! అనుభవము మీఁదఁ గాని జ్ఞానము లభ్యము కాదు. ఒకవేళ శాస్త్రాభ్యాసాదులవలన లభించుననుకొందము.

అదినిష్ణాతమనవచ్చునా? వయసు చెల్లనివానికనుభవమెట్లు నిష్పన్నమగును. కావుననే కాఁగి చల్లారిన పాలందురు. అనఁగా వయస్సు గడచినవాఁడు, శాస్త్రము లభ్యసించిన వాడు, లోకపరిపాటి నెఱింగినవాడు, వృద్ధుడు. వానిమాట తమ కప్పటికి సమ్మతముకాకున్నను, హితవని యార్యు లాదరింతురు. ఇంకొకటి తనమాట చెల్లవలయుననుట దురభిమానముకాదు. తేజస్వి లక్షణము. తేజశ్శాలి పరాభిభవము సహింపఁడు. పరోత్కర్షకోర్వఁడు. పరప్రశంస విననొల్లడు. ఇవన్నియు, దుర్గుణము లగునేని క్షాత్ర మవలక్షణమే యగును. మఱియొకటి, ఏకార్యము నైనంజక్కఁగా యోచించి ప్రారంభించుట నీతి విదుల లక్షణము. సంభవింపఁగల యనర్థముల నుద్ఘాటించి పరిహారముల నరయుటయే యోచన. ఆనుకూల్యమువలె వైషమ్యముతటాలునస్ఫురింపదు. కీడెంచి మేలెంచవలయు ననుమాట నీవును వినియుందువు. అనాలోచితముగా భుజము లెగురవేయుటకంటె నాలోచించి తలయొగ్గుట మంచిది. విమర్శమాత్రమున మానముచ్ఛిన్నమగుచో నది యట్లు జరుగవలసినదే. అట్టి దుర్బల మానమెప్పుడు నిర్వాహకము కాదు.

మల్లి:—ఆశాజనకముగాని కార్యమున రాయబార మేమిటి ?

నిషం:—మహీధరుఁడుపాళెములఁబరిశీలించివచ్చుతలంపుతో నేగియుండెను, ఆతనితో నాలోచింపక కార్యనిర్ణయము చేయనిచ్ఛగింపనైతిని. ఇంక మీరేగుఁడు. నేఁ గొలువు కూటమునకుఁబోవు వేళయైనది. ప్రసేనుఁడు నాకై యెదురు చూచుచుండును.

ఇట్లు చెప్పి నిశుంభుఁడు కొలువుకూటమున కేగెను. అతఁ డనుకొనినట్లే ప్రసేనుఁడు రాజాగమనము నిరీక్షించు చుండెను. రాజాస్థానము నలంకరింపఁగానే గూఢచారులవలనఁ దెలియవచ్చిన ముఖ్యసమాచారముల వినిపించెను. ఆపస్తంబా శ్రమమునందలి విశేషములు, గురునాథుని యాజమాన్యమున నెల్లిపాలెము ప్రాంతమున సైనికశిక్షణము, సముద్రతీరమునందలి రేవుస్థలముల నొనర్పఁబడుచున్న కట్టుబాటులు సర్వము వివరించెను. నిశుంభుఁడంతయు విని 'వారు దేశమును బలపఱచుచు మనలను రాయబార నెపమున జోకొట్టఁ జూచుచుండ లేదుగదా!' యని యడిగెను. ప్రసేనుఁడు నేనట్లే తలంచుచున్నాఁడను. ఇతరుల యాధ్వర్యము నంగీకరించు నంతటి వెఱ్ఱివాఁడా వజ్రధరుడు? ఇంతదనుక మనతో మాటలాడుటకే వారికి శక్తి చాలదయ్యెను ఇప్పుడు కొంత బలము చేకూర్చుకొనుటచే రాయబారము జరుపుటకు ధైర్యము కలిగినది. ఇఁక మన మూదమఱచి యుండకూడదు. వారి వాలకము చంకదుడ్డు, శరణార్థి యన్నట్లున్నదని వచించెను. నిశుంభుఁ డించుక యాలోచించి 'ప్రసేనా! నావిక్రమ సంపద వారెఱుంగకపోరు. తగరువచ్చి కొండను ఢీకొనునేని తల పగిలి చచ్చును. కాక మహీంధరుఁడు సామంతులఁ గలిసికొన నేగెనుగదా! అతఁడు వారి నుత్సాహపఱచి వచ్చును. మనకు గావలసినంత సైన్య మున్నది. కోశబల మపరిక్షీణము. పురుష కారముచేఁ గ్రొత్తగా మనము సాధింపవలసిన దేమున్నదో చెప్పుమనెను. ప్రసేనుడు "మహారాజా! మనకు లోప మున్నదని నేననుట లేదు. శత్రువుల మాయావాగురలోఁ బడ రాదని మనవి చేయుచున్నాను. ఎంతబలవంతులైనఁ బ్రమాద

పడియున్నచో విరోధులు తిరస్కరింతురు. అరాతి బలము కంటె మన బల మధికముగా నున్నను ప్రస్తుత మపర్యాప్త మనియే నే దలంచుచున్నాడను. ఆయుధసంపదయుఁ గొఱవడి యున్నదని వచించెను.

అనసుయమున మహీధరుఁడు వచ్చి ప్రభువునకు నమస్కరించెను. నిశుంభుఁడాతనిఁగుశలమడిగి దేశమునందుఁజూచిన విశేషముల నెఱింగింపుమని కోరెను. తాను సామంతులతో మాటలాడి వచ్చిన వివరములు రాజుమంత్రులకుఁ దెలిపిమహీధరుఁడిట్లు చెప్పెను. "మహారాజా! సామంతులు మనపట్లబద్ధానురాగులై యున్నవారు. సెలవైనచోఁ బ్రళయాగ్నిలోనైన నుఱుక సంసిద్ధులమైయున్నామని చెప్పిరి. జనపదములందలి ప్రజానీకమునఁ గొంత వైపరీత్యము గాన వచ్చినది. వజ్రధరుఁడు దుర్బోధచేసి వారికి మనమీఁద విద్వేషమును జనింపఁ జేయుటచేఁ గొండజాటవికుల స్వేచ్ఛావిహారములకు భంగము కలిగినదఁట. కొండఱు గుంపులు గుంపులుగా లేచివచ్చి మన దేశమున నివాసము లేర్పఱచుకొనుచున్నారు. ఏమైనను దొంగతనము విస్తారముగా జరుగుచుండుటచే దేశవాసులకు స్తిమితము లేకయున్నది. మనము శీఘ్రముగాదీనికిఁదగినచికిత్స చేయనిచోఁ బల్లెలు మనకు స్వాధీనములైయుండవు. ఇప్పటికే కొన్ని స్వయంపోషకములై బాగరెక్కి మన యధికారమును ధిక్కరింపఁ జూచుచున్నవి."

నిశు:—అధికారము ధిక్కరింపఁ జూచుచున్నవా? అట్టివానిని నేలమట్టముచేయుదుమని నొక్కిచెప్పకపోయితివా? ముందుగా నా గ్రామములు కొల్లగొట్టింపుము. అంతటితోఁ బాగరణఁగును.

ప్రసే:—ప్రభూ! తొందరపడి యేకార్యమును జేయవలదు. ఎవరి బలము నాశ్రయించుకొని వారిట్లు గర్వించుచు న్నారో తెలిసికొని దానికిఁ బ్రతీకారము చేయుట యుక్తము. అట్లుకానిచో వ్యయప్రయాసములధికమగును.

మహీ:— ఎవ్వరు వారికిఁ దోడ్పడుచున్నట్టు లేదు. కాని కొంత దూరమున విరోధులయేలుబడిలోని గ్రామములనివ సించువారప్పుడప్పుడు వచ్చి యేదో దురోభ్రథ చేయుచున్నా రని యూచూకి తెలియవచ్చినది.

నిశుం:—అట్టివారిని బట్టి యేల బంధింపవైతివి?

మహీ:—అందుకుఁ దగిన కట్టడ యేర్పఱచి వచ్చితిని. ఇఁక మీఁదట నట్టి వారెవ్వరైన మనగ్రామాదులలోనడుగిడిన వెంటనే బద్ధులై రాజధానికిఁ బంపఁబడఁగలరు.

ప్రసే:—మంచిపని చేసితివి, తస్కరులఁ బట్టుకొనుటకుఁ గూడ నొకమార్గ ముపదేశించితివా ?

మహీ:—కొందఱు సైనికు లాయాగ్రామముల సంచరించుచు ననుమానముగలవారి యూస్తులు పరిశీలించి భయపెట్టు చుండునట్లుగాఁ జెప్పివచ్చితిని.

ప్రసే:— చాలు! ఇట్లుకొన్నిదినములు నడచినచో నల్లరి తగ్గి పోవును.

నిశుం:—నీవు చెప్పఁదలఁచిన దంతయుఁ బూర్తియైనదా? ప్రసేనా! ఇచ్చటిసమాచారమును కూడ మహీధరున కెఱిఁ గింపుము.

మహీ:—ఇచ్చటనేమి విశేషము జరిగినది?

ప్రసే:—సేనాధ్యక్షా! కాకులమునేలు విష్ణుదేవుఁడు మనకొక జాబు వ్రాసిపంపినాఁడు. ఇదిగో దీనిని సావధానముగాఁజదివి కొనుము.

మహీ:—(చదివికొని) మహారాజా! ఈవైపరీత్యమునకుఁగారణ మేమైయుండును?

నిశుం:—వైపరీత్యమం దేమున్నది?

మహీ:—మూఁడేండ్లముక్షుపచ్ఛలారనివాఁడిట్లుజాబువ్రాయ సాహసించుటే మొదటి వైపరీత్యము. సంఘముగాఁ జేర వలయునఁట! తమతో నాతఁడు సమానప్రతిపత్తి గోరుట కంటె వేఱువైపరీత్య మేమున్నది? విధేయత నెఱేఁగించెడి యక్షర మొక్కటియు నాకిందుఁ గానరాకున్నది.

నిశుం:—(నవ్వి)అనుభవము చాలని వాఁడవగుటచేనట్లున్నది. దాని నంతగా నేబరిగణింప లేదు. విషయమునకే ప్రాధాన్య మిచ్చితిని.

ప్రసే:—ఈజాబు విషయమున మహారాజు చిత్తవృత్తి వింత గానే నాకును బొడ గట్టినది. రాణిగారు స్వప్నములోఁగన బడి కర్తవ్యముపదేశించిరనియు, దదనుకూలముగాఁగార్య తంత్రమున మార్పుజరుగుననియు, ప్రభువు సెలవిచ్చుటచే మాటాడ లేక పోయితిని.

నిశుం:—ఆమాట సత్యమే! కాకులేశ్వరునితో మన కేదో అనిర్వాచ్యసంఘటన జరుగనైయున్నట్లునాయంతరాత్మకు బొడకట్టునట్లు దేవి చేసినది.

మహీ:—అట్టి యుద్బోధదృష్టితోఁ బరికించిన నీలేఖయందు సామరస్యమే గోచరించును.

నిశుం:—ఐహికముగా గూడ నే జెప్పెద నాలకింపుము. వారొనర్పఁ బూనినది ప్రజాహితమని కదా దీనివలన వ్యక్తమగుచున్నది. దానికి మనము వ్యతిరేకులము కాము. ఇక సంఘమునం దెవరిచేయి పయినుండవలయుననునదే ప్రశ్న. వారు దాని నిదమిత్థమని నిర్ధరించుకొనక రాజకార్యములు నడుపయత్నించెదరు. వారే కాదు నిశుంభునిగుఱించి యించుకంత విన్నవారెవ్వరు నాతడన్యులకు వశవర్తియైయుండునని సంభావించియుండరు. అది విస్పష్టము చేయుటకై యే కదా మన ప్రతిసందేశము. రెండు మూడు దినములలో నదియుఁ దేలిపోగలదు.

మహీ:—ప్రతి సందేశముగూడఁ బంపబడినదా ?

ప్రసే:—నీవువచ్చునంతకునిరీక్షింపుమని కోరితిని. కానియట్లు జరుగలేదు.

నిశుం:—మించిపోయిన దేమున్నదిప్పుడు. నిస్సందేహముగా ముఖాముఖి మాటలాడగల రాయబారిని బంపుమంటిమి. అతఁడు వచ్చెడులోపుగా మనము విమర్శించుకొని సావకాశముగాఁ గార్యనిర్ణయము చేసికొనవచ్చును.

మహీ:—నిర్ణయమున కేమున్నది ? ఖడ్గము ధరించుటా ? పాటువేయుటా ? ఒక్కటే మాట !

ప్రసే:—సేనాధిపతి చెప్పవలసినమాట చెప్పితివి. రాణీగారి యభీష్టమును మన్నింపవైతివి.

నిశుం:—మన యధికారమును వారు గౌరవింతురేని కత్తికిఁ బనిలేదు. అందుకేమాత్రము ప్రతివిరోధము తటస్థించినను శస్త్రధారాతీర్థావగాహనమునకందఱు సంసిద్ధులముకావ

లసినదే. ఇందుసందేహము లేదు. తమ్ముడా! తినఁబోవుచు రుచి యడుగనేల? నేఁడో రేపో రాయబారి రాఁగలఁడు. ఒక్కమాటలో సంశయవిచ్ఛేదము కాఁగలదు.

మహీ:—చాలదినములైనది. భుజాకండూతినపనయించుకొన నొక్కయవకాశ మొసఁగవలయునని మహారాజును గోరుచున్నవాఁడ.

నిశుం:—ఉత్సాహ జనకములైన నీ మాటలకు మేను బులకరించుచున్నది. కేలు కరవాలుపై వ్రాలుచున్నది. కాలు ముందంజ వేయుచున్నది.

ప్రసే:—మహారాజుగారు ప్రకృతికిఁ దగినట్లు సంభాషించుచున్నారు. రాణిగారి సందేశమును మఱచియుందురు.

నిశుం:—ప్రసేనా! అవశ్యం భావినెవ్వఁడు తప్పింపజాలఁడు, తెల్లతమునకుఁ గొఱఁత వాటిల్లనంతవఱకే మాట దబ్బఱ కాకుండఁ జూడగలము. పిమ్మట నెవరికి వారే యమునా తీరే...

మహీ:—మన మిప్పు డెవరికేమి మాటయిచ్చితిమి? రాయబారి నంపుమనుట తత్ప్రణాళికనంగీకరింతుమనుట కాదు. దానిసి విమర్శించుటకు, మార్చుటకు, త్రోసిపుచ్చుటకు మనకు సర్వాధికారమున్నది.

నిశుం:—సందేహ మేమి? అంగీకారముకానిచోఁ బాతాళమున బాతి వేయుదము.

ప్రసే:—అకుంఠిత వీర్యవిరాజితమగు మన ప్రతిష్ఠ కావంతయు భంగకరముగాని యొడంబడికయైనచో మేలే! కాని నాఁడంగీకరించుట కెవ్వ రిష్టపడుదురు?

నిశుం:—మహీధరా! వేయేల? ఆయుధ సంపద నభివృద్ధి చేయుము. కరి తురగాది పరికరముల స్థిరము చేయుము. ఆజ్ఞలకు నాహ్వానములకు నెదురుచూచు చుండవలసినదిగా సామంతులకు లేఖలు వ్రాయుము. ఆయుధవిద్యా ప్రదర్శనములు జరిపి సైనికుల యుత్సాహము ప్రోత్సహింపుము. సర్వసన్నాహములతో నుండుము. ఇట్లు చెప్పుచుంటినని కార్యవిఘాతమునకే కడంగుదునని యెంచకుము. ఇది తుది సాధనమని మఱువవలదు.

ఇట్లాదేశించి నిశుంభుడు కొలువు చాలించెను. అందరు నుత్సాహపూరితులై యిండ్లకుఁ బోయిరి.

పదమూడవ ప్రకరణము

విష్ణుదేవుఁ డాస్థాన మండపమున నాప్తులతో రాజకార్యములు ముచ్చటించుచుండెను. వజ్రధరుఁడు పూర్ణభద్రుడు నిరుప్రక్కల నాసీనులైయుండిరి. అగ్నిదేవుఁడు కాలకేతువు నెదుట నుచితాసనములఁ గూరుచుండిరి. మణిభద్రుడు కొంచెము దూరమునుండి లోనికెవ్వరు రాకుండ వీక్షించుచుండెను.

విష్ణు:—రాజా! మహనీయుఁడైన యూపస్తంభుఁ డేమియాదేశించెను? మనకందఱకు నమ్మహాత్ముని యుపదేశము శిరసావహింపఁ దగినది.

కాల:—"సార్వభౌమా! నిశుంభరాక్షసునితో రాయబారము జరుపుచున్నాఁడవని విని యానందించితిని. సర్వవిధముల

దేశక్షేమమే మన యభీష్టము. దాని నిర్వాహణమునకై మనమెట్టి మార్గముననైన నవలంబింపవచ్చును. ఇదే దారి యను పట్టుదల యెుకప్పుడు కూడదు. మనము త్రొక్కుచున్న బాట న్యాయబద్ధమై యుండునట్లు చూచుకొను చుండవలయును. అపమార్గమున నార్జించిన స్వర్గమును సౌఖ్యదాయకము కానేరదు. అవినీతుల పొత్తు పాముల చెలిమివంటిది, ఎంత జాగరూకత నహించినను తుదకు దుష్టమేయై పరిణమించును. అడియాసలకు లోనై కార్య విలంబము చేయుట నీవంటి నీతివిదునకు సమంజసము కాదు. అయినను ప్రారంభించి తుదముట్టఁజూడక విడువ రాదు. నిష్పక్షపాతముగను, గూలంకషముగను జేయు టార్యసాంప్రదాయము. ప్రజాభిమతమును బాటింపుము. ప్రజాభిప్రాయమును గుర్తింపని సామ్రాజ్యము చిరస్థాయి కాఁజాలదు. దీనినెఱింగి యప్రమత్తుఁడవై వజ్రధరుని యంగీకృతిని బడసి సమాలోచనము జరుపుము. అర్జున దేవుఁడు నిత్యము సహాయుడగుగాక! అని యాపస్తంబ మహర్షివర్యుఁడు మీ కెఱిఁగింపు మనియె.

విష్ణు:—(లేచి నమస్కరించి). మహాత్ముని యాదేశమునకు హృదయమునఁ బ్రధానస్థానము నొసంగితిని. (కూర్చుండి) కాలకేతూ! మహాత్ముఁడింకేమయినఁ జెప్పుమనెనా?

కాల:—లేదు. ఇది యంతయు విలంబ హేతువని మహర్షి యాశయము.

విష్ణు:—సందేశమే దానిని వ్యక్తపఱచుచున్నది. నిశుంభుఁడు మనతోఁ గలిసియుండడని మహర్షి దృఢనిశ్చయము.

వజ్ర:——ఒక్క మహర్షియే కాదు మనలోఁ జాలమంది యట్లే తలంచుచున్నవారు.

విష్ణు:——వారు స్థితప్రజ్ఞులు. ఐనను రాజనీతిని గౌరవించుట మనవిధి. రాయబారము విఫలము కాకుండ నేసంగ్రామము ప్రవర్తిల్లలేదు.

వజ్ర:——విఫలమగు మార్గముమీఁదనే రాయబారము జరుగవలయును.

విష్ణు:——అది యుత్తమ లక్షణము కాదు, నిష్పక్షపాతముగను, కూలంకషముగను నిర్వహించు టార్యసంప్రదాయమని కదా మహాత్ముఁడు సెలవిచ్చి యున్నాఁడు. అపమార్గ మాశ్రయణీయము కాదు. అభినివేశము కూడదు.

కాల:——ఏపనినైన సదుద్దేశముతోనే చేయవలెను. అప్పుడే ధర్మదేవత హర్షించును, ధర్మమే జయమునకుఁగారణము.

విష్ణు:——మిత్రమా! భీమనాయకుని యభిమతమును గూడ వివరింపుము.

అర్జు:——మీరవలంబించినది యార్యసమ్మతమైన పద్ధతియని వారు మిగుల నానందించిరి. కాని నిశుంభున కంతటి గ్రహణశక్తియుండదనియభిప్రాయపడిరి. ఏమైనను మనము రాయబారము జరుపుట సజ్జనహృదయాకర్షకమనిమీతో నుడువుమనిరి.

విష్ణు:——ఇఁక మనముశత్రువులతో——కాదురత్నసానుదుర్గాధీశునితోఁ గావించుకొనవలసిన యొడంబడిక యెట్లుండవలయునో నిర్ణయింతము. మీమీయభిప్రాయములను మొగమాటమువీడి నిష్కర్షగా వచింపుఁడు.

కాల:—వజ్రధరుని మార్గమును మే మనుసరింతుము.

వజ:—కుమారా! అపమార్గమును విడిచి సద్బుద్ధితో దేశ క్షేమమునకు మన మొనర్చు కార్యములకు సహాయపడుచు నీసార్వభౌమత్వమున కంగీకరించినచో నిశుంభుఁడు గ్రాహ్యుఁడే. అప్పుడైన మనకునాతఁడు సామంతుఁడై యుండ వలయును. పాళిగాంద్రమీఁద నాతనికావంతయుఁ బెత్తన ముండకూడదు.

అర్జు:—వజ్రధరుఁడు చెప్పినది తుదినిర్ణయము. ముందుగానే కర్ణకఠోరముగా వచించుట కార్యవాదులకుఁ బాఁడికాఁదు.

పూర్ణ:—అర్జునదేవుని వాక్యము ధర్మసమ్మతమైనది. సుకు మారములైన మాటలతో వజ్రదేవుని యభిప్రాయమును నిర్వచింపవలయును. ఒకవీసమేనియు మనమంతకుఁ దగ్గ రాదు. కోఱలు పెఱికియే పాములవాఁడు పామునాడించును.

కాల:—శత్రుసన్న్యాస మొనర్చినఁగాని నిశుంభునినమ్మరాదు. ఆతని దుస్తంత్రము నాకనుభూత పూర్వము.

వజ:—నాయాశయమును మీరు మన్నించుచో భాషనుసవ రించుటకు నాకభ్యంతరము లేదు.

అర్జు:—భావోచితమగు భాష, భాషానుకూలమగు భావము నుండునట్లు వాచికమును సిద్ధముచేయుము.

వజ:—వాచికముతోఁ బనియేమున్నది. ముఖాముఖిసంభా షింపఁగల సమర్థునిబంపుమని నిశుంభుఁడు కోరియుండెను. మన యొక్క ముఖ్య సూత్రము నిర్ణయించితిమికదా! దానిని సాధించుటకునిశుంభునితోనుచితరీతిని మాటలాడఁ

గలసమర్థుని బంపుదము. అతఁడేగి వారాడు మాటలకు సమయానుకూలముగా నుత్తరము లొసంగుచు వాక్చాతుర్యము మెఱయఁ గార్యము నెరవేర్చుకొని వచ్చును. ఎంత చెప్పినను మన సూత్రమును వారు గ్రహింపరేని రాయబారము భగ్నమైనట్లే తలంచి యెవరి ప్రయత్నము వారు చేసికొన వచ్చును.

అర్జు:—ఇది బాగుగానున్నది. ఈమాట యిట్లు చెప్పవలయునని నిర్ణయించుకొని పోవుటయుఁ జిలుకవలె నాపలుకులక్కడఁ బలుకుటయుఁ గార్యసాఫల్యమునకు హేతువుగాదు. వారేమియడుగుదురో యెట్లు నిర్ణయింపగలము. సమయస్ఫూర్తిగల రాయబారి ప్రధానోద్దేశమును మనసున నుంచుకొని దానికి వలయుమాటలు సామము నవలంబించి వచింపవలయును. వారియుక్తులను బ్రతిహితములు గావించుటతోఁ దృప్తినొందక యెట్లైన వారినొప్పించుటకే నచ్చఁజెప్పవలయును. పైని బర్యవసానము దైవాయత్తము. అట్లుచేయుచే నిష్పక్షపాతముగాఁ గూలంకషముగా, గార్యము నిర్వర్తించుట యగును.

విష్ణు:—నాదొక ప్రతివాదనమున్నది. రాయబారి యుభయపక్షముల శ్రేయము నాకాంక్షించిసముచితవాక్యములతో నిశుంభును దేశించి తదీయులెల్లరు వినుచుండ నిట్లు చెప్పవలయును. "ఈదేశమున నివసించు ప్రజలు పెక్కు సంఘములుగా నుండుటవలన నొకరినొకరు రీసడించుకొనుట పరిపాటియైనది. దానిమూలమున నంతఃకలహములు జనించుచున్నవి. ఎవరిమట్టుకు వారే ఘనులమని విఱ్ఱవీగుటతో

దృప్తినొందుచున్నారు. బలవంతులమధ్య బలహీనులనేకులు నలిగిపోవుచున్నారు. ఈయవకాశమును బురస్కరించుకొని దోఁపిడిగాండ్రు మార్గస్థులను హింసించుచున్నారు. ఆటవికులు గ్రామములు కొల్లకొట్టుచున్నారు. వారిదేశములకుహానికలిగినప్పుడు వీరు, వీరిప్రజలకు హాని కలిగినప్పుడు వారు సంతసించుచున్నారు. లేదా తటస్థులై చూచుచున్నారు. మఱికొందఱు దుండగులను బ్రోత్సహించుచున్నారు. ఇది నాగరికతకు లక్షణముకాదు. దేశమున శాంతి నెలకొనుటకుఁ బలుకుబడిగలవారందఱునైకమత్యముగలిగి తమ తమ ప్రాంతవాసుల సౌఖ్యమునకుఁ బాటుపడవలయును. విద్రోహులను శిక్షింపవలయును. ఇట్టి కార్యములు సక్రమముగా జరుపవలయు నన్నఁ బేరుపొందిన యాంధ్రరాజు లందఱొక సమాజముగాఁ గూడి, సర్వజనసమ్మతి వహించిన బలశాలిని సమర్థుని బెద్దనెన్నుకొని తదనుమతిని శాసనముగా భావించుచు ననూయాది దుర్గుణములకు లోనుగాక తామువర్తించుచు నితరులు వర్తించునట్లు చేయవలయును. న్యూనాధిక భావముగాని, యధికారవాంఛగాని యెవ్వరికి నుండఁగూడదు. ఒకరొకరి మత సాంప్రదాయములకుఁ గాని, కులాచారవ్యవస్థలకుగాని భంగకరముగాఁ బ్రవర్తింపరాదు. పరస్పరసహకారము, దేశసౌభాగ్యము, జాతిగౌరవము, పరమలక్ష్యములుగాఁగొని సాధ్యమైనంతవరకుస్వార్థపరత్వమును వీడి ప్రజాభీష్టమును మన్నించుచు సత్యము, ధర్మము నాయుధములుగాఁ బ్రజారాజ్యమేలవలయును. రాజా! ఇది మాయాశయము, ఈయాశయమునుబురస్కరించుకొనియే

మేము సామ్రాజ్యమును స్థాపింపఁ గోరుచున్నారము. ఇది మీకు సమ్మతమేని యిందలి పరమోత్కృష్టతను లక్షించి మన మాంధ్రులము, ఇదిమన దేశము, ఇది మన జాతియని యెంచి వ్యక్తిగతములైన యహంకార మమకారములకు ప్రాధాన్యమీయక మాకుఁ జేదోడు వాదోడై నిలువుఁడు. దేశమును, ప్రజను, దైవమును జూచి మాయుద్యమమునకుఁ బాల్గొని మమ్ముత్సాహముతో నడపుదురుగాక యని స్నేహముతో వాంఛించుచున్నాము."

ఈమాటలువిని నిశుంభుఁ డేమనునో, ఆతని మంత్రులు సేనాపతులు నేమందురో ఆలకించి యిందలి మూలసూత్రములకు భంగము కలుగకుండ రాయబారి నచ్చఁజెప్పవలయును. అప్పటికి నాతనిబుద్ధి పెడదారిని వర్తించునేని చెండ నాడక తదభిమత మెఱిఁగింపుమని యడుగవలయును, న్యాయబద్ధములైన యాతని సూచనలు తప్పక మన్నింపఁబడునని విశ్వాసము పుట్టింపవలయును. అచిరకాలములోనే విజయవాటికలోఁ గనకదుర్గా సమక్షమున సర్వజన సమావేశము జరుగుననియు, నందు నేతృనిర్ణయము ప్రజాభిప్రాయమునుబట్టి పెద్దలచేఁగావింపబడుననియుఁదెలిపి వారిని, వారిపక్షమువారిని ఆహ్వానింపవలయును.

ఇట్లొనర్చితిమేని యాపస్తంబ మహర్షి యాదేశమును మనమాచరించిన వారమగుదుము. కర్మాచరణమున కేపురుషుఁడధికారి; పర్యవసానము దైవాయత్తము.

అర్జు:—(హర్షముతో) నీ వాక్యపద్ధతి హృదయంగమమై యున్నది. ఇంత సరళముగాఁ జెప్పిన గ్రహింపఁడేని నిజ

ముగా నిశుంభుఁడు రక్కసుఁడే. రక్కసుఁడే కాదు—
ఘోరక్కసుఁడు.

పూర్ణ:—కార్యవిధానము నిపుణముగా నీతియుతముగా నిష్క
పటముగా నిర్ధరింపఁబడినది. దేవరబుద్ధిసంపద కిది యొక
ఘనకార్యముకాదు.

అర్జు:—ఔను. మనలో మనము చక్రవర్తులమనుకొని మురి
యుటకంటె సర్వజనసమక్షమునఁ బెద్దలఘనుమతిని గనక
దుర్గానమక్షమునఁ బదవిస్వీకరించుటే శ్రేయోదాయకము.

వజ్ర:—ఇందలి వైషమ్యమును మీలో నొక్కరు గ్రహించి
నట్లుతోఁచదు. సర్వజనసమూహముచే విష్ణుదేవుఁడేఆంధ్ర
చక్రవర్తిగావరింపఁబడునని మనము నిర్ధారణచేసి గర్వింప
వచ్చునా ? దేశము విశాలము. లోకము భిన్నరుచి.
నిశుంభుఁడు తులువ. ఏదైనా విఘ్నము సంభవింపవచ్చు.
ప్రజాదరము మఱియొక్కనికి లభించుట తటస్థించినచో—

పూర్ణ:—అసంభవ మసంభవము. ఎన్నఁటికి నట్లుఁజరుగదు.

విష్ణు:—ఆర్యా! ఏలయిట్లు సంశయించెదవు. మఱియొక్కనికిఁ
గాదు నిశుంభునికే ప్రజాదరము లభించినను వానినే
సమ్రాట్టుగా నంగీకరించి ప్రజాక్షేమము కుంటుపడకుండ
రక్షించెద. దీనికెవ్వఁడు విఘ్నమాపాదింపఁ గడంగినను
తత్క్షణమే వధించెదను. త్రిలోకము లెత్తి వచ్చినను
సత్వరముగా నాంధ్ర సామ్రాజ్యము స్థాపితముకాఁగలదు.
నమ్ముము! ముమ్మాటికి నమ్ముము!

అర్జు:—(స్వగతము) అహా ! ఏమి యుదారత! ఈతని జూచి
నపుడు నాహృదయము ప్రహ్వీభావమును వహించు

చుండును. తగిన మిత్రుఁడని యవ్యాజముగాఁ బ్రేమించు చుండును. నిక్కముగాఁ జక్రవర్తిత్వమున కీతఁడే తగును. (ప్రకాశము) మిత్రమా! ఆర్యసంతతి క్షత్రియవీరుఁడు వచింపవలసిన మాట వచించితివి. హర్షావేశముచేఁ గౌఁగిలింపఁ దలంచితినిగాని యర్హుఁడనో కానో యని సంశయించి మానితిని.

విష్ణు:—(కౌఁగలించుకొని) మిత్రమా! అర్హతానర్హతలు మైత్రికి లేవు. హృదయసంసర్గము పూర్వజన్మవాసనచేఁ గాని లభింపదు. తనువులు గలిసియున్న నెందఱి మనస్సులు వేఱు కావు? తనువులు వ్యవహితములైన నెవ్వరిహృదయము లొక్కటి యగునో వారే మిత్రులు.

వజ్ర:—(నిశ్వసించి) కుమారా! ఎఱుఁగకపోవుటచే నింతలి నా బాధ్యతను గణింపవైతివి. మీజనకుఁడంత్యకాలమున గోరగాఁ నిన్ను సింహాపీఠ మెక్కించి సార్వభౌముం జేయుదునని నా దేవి యాధ్యాత్మికజ్యోతిసాక్షిగా మాట యిచ్చితిని. మరణాంతము బ్రహ్మచర్యము బాసచేసితిని. హస్తగతమైన ఫలమును సంశయగ్రస్తముగా నొనర్చిన నేనేమిచేయుదును. ఎట్లు జీవింతును?

విష్ణు:—(స్వాంతపడి కొంతసేపటికి) ఆర్యా! నా యపరాధము‌ను క్షమింపుము. సహజమైన నిర్లిప్తతచే నయత్నసిద్ధముగా నమ్మాటలు నోట వెడలినవి. ఆడినమాట తప్పుట రాచపుట్టువునకుఁ బాడికాదు. ఉభయులము ఆత్మసుఖాభిలాషులము గాము. ఉభయులము నిష్కల్మష హృదయములతోనే ప్రతిజ్ఞలు చేసితిమి. ఉభయుల

ప్రతిజ్ఞా నిర్వహణమునకు భగవంతుఁడే దారిచూపఁగలడు. అందును బ్రహ్మచర్య వ్రతానుష్ఠానపరుఁడవగు నీ ప్రతిన నెఱవేఱదేని వేదశాస్త్రములు సారహీనములై యప్రమాణములు గావా? నిర్వేద మెందులకు?

వజ్ర:—క్షత్రియునకుఁ బ్రతిజ్ఞా నిస్తరణము నిర్వాణము. కాని నాఁడు నిర్వేదముగాక మఱియేమిగతి?

విష్ణు:—నీకెన్నఁడు ప్రతిజ్ఞాభంగము రాదు. ఆర్యా! అనుమానము త్యజింపుము.

వజ్ర:—నీవనుకూలుడవైయున్న నాకెక్కడప్రతిజ్ఞాభంగము? (నవ్వును)

విష్ణు:—(తనలో) ఈతని హృదయము ప్రసన్నమైనది. బ్రతుకు జీవుడా! (ప్రకాశము) ఆర్యా! విష్ణుదేవుఁడు నీవు పెంచిన మొక్క! అనుకూలుఁడు కాకేమి?

వజ్ర:—ఈ సందర్భమునఁబని మఱచితివి. రాయబారిగా నెవ్వరిఁ బంపుదము.

విష్ణు:—దీనిని సమగ్రతతో నిర్వహింపగలవాఁడు నిన్ను విడిచిన యర్జునదేవుఁడొక్కఁడే యని నాతలంపు. మిత్రమా! ఇకార్యమున నార్యవజ్రధరుని శ్రమపెట్ట నిచ్ఛ జనింపకున్నది. మణిభద్రుఁడు నీకుఁ దోడురాఁగలడు. అతడు రత్నసానుదుర్గమునకుఁ బరిచితుఁడు. కార్యము నెరవేర్చుకొనిరమ్ము. ఆర్యా! శీఘ్రముగాఁ బ్రయాణసన్నాహము కావింపుము.

అర్జునదేవుఁడు తన యంగీకారమును దెలిపెను. వజ్రధర నియుక్తుఁడై పూర్ణభద్రుఁడు తత్తమాశ్వములఁ దెప్పించెను.

వజ్రధర విష్ణుదేవుల సెలవు తీసికొని యర్జునదేవుఁడు పయన
మయ్యెను. మణిభద్రుఁడును బ్రయాణోన్ముఖుఁ డయ్యెను.
అశ్వారోహణ మొనర్చుచుండ నర్జునదేవుని కుడిభుజమదరెను.
ఎన్నియో శుభశకునములయ్యెను. దీని కేమి ఫలితమని కౌతు
కములో నర్జునదేవుఁడు మనసులో విమర్శించుకొనెను. నిశుం
భుఁడు సదుద్దేశముతో లోఁగివచ్చునని విష్ణుదేవుఁడు శుభ
శకునములఁ గాంచి వచించెను. రాయబారము భగ్నమై
కుమారునకు విజయముతో సామ్రాజ్యము లభించునని వజ్ర
ధరుఁడు హర్షించెను. మన కనుకూలముగాఁ గార్యము పర్యవ
సించునని పూర్ణభద్రుఁడు తలంచెను. నిశుంభుఁడు హతుఁడగు
ననియుఁ గూతురు తనకు లభించుననియుఁ గాలకేతుఁ డువ్వి
ళ్ళూరెను. క్షణములో నర్జునదేవుఁడు మణిభద్రానుగమ్యమా
నుఁడై నగరమార్గమునతిక్రమించెను. వజ్రధర పూర్ణభద్రులు
నిజనివాసముల కరిగిరి.

విష్ణుదేవుఁడు గమనోన్ముఖుఁడైన మణిభద్రునివంక సాభి
ప్రాయముగఁ జూచెను. ఆతఁడు తేని అభిప్రాయము నెఱింగిన
వానివలె నభినయించెను. అర్జునదేవుని రాయబారిగాఁ బంపు
టలో నాతని కార్యసమర్థతయే కాక విష్ణుదేవుని గహాస్యోద్దేశ
మొకటి కలదు. మల్లిక కాతఁడు తగిన పురుషుఁడని యాతని
యభిప్రాయము. రత్నసాను దుర్గమునకుఁ బోవునప్పుడు గోచ
రించిన శుభసూచన లాతని యుద్దేశమును బలపఱచెను.
రాయబారము నడపించు దినములలో నర్జునదేవుని మల్లిక
చూచుట తటస్థించెనేని దైవసంకల్పము సూచితముకావచ్చు
నని విష్ణుదేవుఁ డూహించెను. కాఁగలకార్యములు పవిత్రము
లగుహృదయములందుముందుగాఁ బ్రతిబింబించుట యనుభవ

విరుద్ధముకాదు. మహర్షుల చిత్తములకు భూత భవిష్యత్తులు వర్తమానమువలె గోచరించునని చెప్పుదురు. విశుద్ధహృదయులగు రాజర్షులు నట్టివారే.

విష్ణుదేవుఁ డందఱు వెడలిపోయిన పిమ్మట నొక్కింత తడవుత్కంఠితుఁడై స్తబ్ధుఁడయ్యెను. ఆరాకాచంద్ర బింబానన-ఆ జంగమ కల్పవల్లి - ఆ సజీవ స్వర్ణప్రతిమ కైవసమగుట యేనాఁటికో? అని యతఁడు వలవంత పాలయ్యెను. అర్జునదేవుఁడు తెచ్చు సందేశముతోఁబాటు మణిభద్రుఁడుగూడ నేమైన సందేశము తేవచ్చునని యతని కాశ జనించెను. 'నాగుట్టు తెలియక మొన్నటివట్టు చేటిక ప్రసంగమును గుఱించి శ్రద్ధచేయఁడయ్యె. ఈ పర్యాయము రాజపుత్రికతో ప్రసంగించిరాఁడా?' యనియు నాతఁ డనుకొనెను. దినములు గడుపుట దుర్భరముగాఁ దోఁచెను. అన్నపానీయములుగూడ నాతనికంత రుచింపవయ్యెను. ఆతఁడు పెక్కు విధములగు స్వప్నదృశ్యములఁ గాంచుచుండెను.

పదునాల్గవ ప్రకరణము

వసుంధర తిరస్కరించుటయు నిశుంభుఁడు కోపించుటయు మణినాగుని మనోవేదనకుఁ గారణములయ్యెను. అన్ని విధములఁ దనకుఁ దగిన కన్నియయని, రెండురాజ్యము లిచ్చువచ్చున నేలవచ్చునని, వనవిహారములు నౌకాయానములు వసుంధరా సహితుఁడై చేయువచ్చునని యేమేమో చిరకాలము నుండి మానస కాసారమున నాందోళితములైన భావతరంగము

లొక్కపరి శాంతించుటయే గాక ప్రేమరసపూరము లింకఁ బోవుటయు నిరాశాపంకము బయలుపడెను. మేనమామ మొగము చూచుటకు జంకుజనించెను. అతని కిచ్చట నుండుటయే కష్టముగాఁ దోఁచెను. స్వగృహమునకుఁ బోయినఁగాని చిత్తశాంతి లభింపదని యాతఁ డనుకొనెను. ఆ విషయమై తల్లితో నాతఁడిట్లు ప్రసంగించెను.

మణి:—మనమువచ్చి చాలదినము లైనది. తండ్రిగారు మన రాక కెదురుచూచు చుందురు. వచ్చినపని యైనదికదా! ఇఁక బయలుదేఱి పోవుదము. మామ సెలవు తీసికొనుము.

యశో:—అగుటకుఁ గాక పోవుటకుఁ బనియేమున్నది? చాల దినము లైనదని యొకపరి చూచిపోవలయునని వచ్చితిమి. వచ్చినందుకు బాగుగానే యైనది. ఆ మంకుపిల్లతో నీకు వేళాకోళమేమిటి? ఏదో పరిహాసము చేసెనని తలంపక యా వెఱ్ఱిమొగము గోరంతలు కొండంతలుచేసి తండ్రితోఁ జెప్పినది. తన తెలివి యేమి తెల్లవారినది, వరాయులా? దానికిఁ బెద్దగొడవ చేసినాఁడు.

మణి:—జననీ! పెండ్లికాదని భయమా? మామ నాతో నింతవఱకు మొగమిచ్చి మాటాడలేదు. ఇక్కడ నొకక్షణ ముండుటయు నాకు శ్రమగా నున్నది.

యశో:—నిన్ననే నేను పెద్దమామయ్యతో మేము వెళ్ళవలయునని చెప్పితిని. చిన్నమామయ్యకూడ నక్కడనేయుండెను. అతఁడుగూడ నీగొడవ యాలకించెను గాఁబోలు. అక్కా! నీమనస్సులోఁ గష్టముంచుకొనకుము. వసుంధరయేకాని మల్లిక నీకుఁ దగిన కోడలుకాదా? యనెను. ఎందుకుఁ

గాదు? మీ దయాబిడమాత్రము తక్కువ తిన్నదా? ఆమె కెన్ని కోరికలుండునో? యంటిని. ఆ మాటలు విని పెద్ద మామ కోరిక లెవ్వరికిలేవు. తల్లిలేని కూనయగుటచే మనసు నొప్పింపఁ జాలకున్నాను. ఈ గొడవ జరుగనిచో మీరు మీారు చెప్పిన బిడ్డకాదనునా? ఇంతకు ఘటన లేదు. ఇప్పుడామె మనస్సుకెంత చెప్పిన నచ్చదనెను.

మణి:— నాకునచ్చునదనుకొనుచున్నావా ? మీరందఱభిలపిం చుచున్నారనినేను మనసువిప్పి మాటలాడితినిగాని యింక దానిమొగము జూడను. కట్టె కాళ్ళమీఁదఁ బడవేసిన నామెను ప్రేమింపఁజాలను. ఏది విఱిగిన నదుకనగు గాని మనసు విఱిగిన నెన్నడు కలియదు. ఆ మాట నాకుఁ జెప్పకు. ప్రయాణముమాట చూడుము.

యశో:—నాతో సంబంధము తెగిపోవలసినదేనా ? చిన్న మామయ్య దేవులాడుచున్నాఁడు. మల్లికయే నాకళ్ళకు జక్కఁగాఁ గనఁబడును. వసుంధర మొగముతీ తెప్పును మబ్బులోఁ బ్రొద్దు గ్రుంకినట్లే యుండును.

మణినాగుఁడు మాటాడలేదు. ఆతని డెందమున నానాంకురములు మొలకలెత్తెను. రాగద్వేషములు రెండు తుల్యనిరూఢిగాంచుచుండెను. మల్లికతోఁ దాను మహావిభవ ము లనుభవించుచు వసుంధర చిత్తము చిన్నపోయి పశ్చా త్తాపము పాలగునట్లు చేయవలెయుననెడి సంకల్ప ముద యించెను. మహీధరుఁడు సేనాధిపతి. రాజుతరువాత రాజు. ఆతడు తన కండయై నిలచినచో నిశుంభుని నిలకడమీఁదఁ

ద్రోసి రాజనవచ్చుననియు, వసుంధర నే పరిచారికునకో కట్టిపెట్టి పరిభవించనచ్చుననియుఁ గూడ నాతఁడూహించెను. ఈ యూహాసందోహముచే మణినాగుని మనసున ననురాగ లతిక మరలఁ జిగిర్చెను. మంచి యుపాయము లభించినందు కాతఁడు సంతసించెను. ముఖమున సంకుచితభావము సన్న గిల్లెను. ఆనందరేఖలు పరిఢవిల్లెను. మాతా! నీయభిలాష మును భంగపఱచుటకు సాహసము చాలకున్నది. మాటనిలు కడలేని వీరిని నమ్మి యాశాభంగము నొందెదవేమో యని జంకుచున్నాను. నీయభిమతమునకెన్నడు నేనడ్డుచెప్పువాడను కాను'' అని యాతఁడు తల్లితో నుడివెను. కుమారుని మాట లకు యశోధర హర్షించెను. మల్లికను బెండ్లియాడుట కంగీ కారము సూచించినందుల కామె వానిని మెచ్చుకొనెను. ''కుమారా! నాయందు నీకుఁగలభక్తినెఱుఁగనా? ఆశాభంగ మొందుటకు వారినేమి ప్రార్థించితినా? మహీధరుఁడు రాజు దగ్గరనుండఁగా జెప్పినమాటకు వెనుకాడిన నాజీవితములో నింక వీరిమొగముజూతునా? శ్రీశైలమునకు సింహాళమెంతో సింహాళమునకు శ్రీశైలము నంతే. ఎందుకు? ఇప్పుడే సంగతి తేల్చుకొందును. ఇష్టపడినచో వెంటనే వివాహము; కానిచో రేపే ప్రయాణము'' అని స్త్రీస్వభావ సులభమగు నుబలాట ములో ననెను.

మణి:—తొందరపడవద్దు. వారిప్పుడు రాజకార్యములలో మునిఁగియున్నారు. మొన్ననేదో యొక రాజునొద్దనుండి సందేశమువచ్చినదట. మరలనిన్న వారిరాయబారి వచ్చె నట, రాయబారము భగ్నమైనచో ఘోరసంగ్రామము తప్పదనుకొనుచున్నారు. మహీధరుఁ డొకవంక యుద్ధ

ప్రయత్నములు గూడఁ జేయుచున్నాఁడు. ఏమికారణమో కాని పెద్దమామయే శాంతముగా రాయబారము వినుచున్నాఁడట. అది తక్కిన యుక్కిరివారి కెవ్వరి కంతగా నభిమతమైనట్లు కనఁబడదు.

యశో:—యుద్ధము తటస్థించిన సైన్యముతోఁ దోడురమ్మని మీతండ్రిగారికి వర్తమానము పంపఁగూడదా ?

మణి:—ఏమో? మనకేల యీపిలువని పేరంటము? వర్తమానమే బలిపినఁ దూర్పుతీరమంతయు యుద్ధనౌకలతో నింపి వేయుమా ? ఒకవేళ రాయబారము పర్యవసానము చూచుకొని యీపని చేయుదురేమో ?

యశో:—అట్లయిన మహీంధరుఁడు నిన్నిప్పుడు విడిచిపెట్టడు. యశోధరచిత్తవృత్తి యెట్లున్నదో కనుఁగొనుట కభ్యంతరముండునా ?

మణి:—అభ్యంతరము లేదు. సమయమెఱిఁగి మాటాడనిచో హితవైన వెగటుగాఁదోచునని చెప్పితిని. పైని నీయిష్టము.

యశోధర వెడలిపోయెను. మణినాగుని చిత్తమున నూహలపై నూహ లుప్పతిల్లఁ దొడఁగెను. రాయబారము భగ్నమైయుద్ధమేతటస్థించిన సైన్యసమూహముతో మహీంధరునకు బాసటయై నిలిచి తన నైపుణ్యమును జూపవచ్చునని యువ్విళు లూరసాగెను. ఆతనిచిత్తఫలకమున మల్లికాసౌందర్యము ప్రతిఫలింప జొచ్చెను. ఊహాతరంగముల తాఁకుడుచే నాతఁడొకప్పుడు ముదితుఁడు, నొకప్పుడు ముగ్ధుఁడు. నొకప్పుడు విభ్రాంతుఁడు నగుచుండెను.

యశోధర లోనికరుగు నప్పటికి యశోద యొంటరిగాఁ గూరుచుండి మల్లిపూవులను దండగాఁ గూర్చుచుండెను. క్రమముగా మాటఁ ద్రోవఁ దెచ్చి యామె మల్లిక పెండ్లివిషయమై ప్రస్తావించెను. మహీధరుఁ డింతకుముందే యశోదతో నావిషయము ముచ్చటించియున్నందున యశోద సుముఖతగానిపింప సమాధాన మిచ్చెను. భర్త యంగీకారమే తనయంగీకార మనియు భర్తమాట కెదురాడుటకుఁ దానెంతయు జంకుదు ననియు వదినెగారి కెఱిఁగించెను. యశోధర హృష్టహృదయయై మునుపటికంటె మల్లికను స్నేహ గౌరవములతో లాలింప సాగెను.

పదునైదవ ప్రకరణము

రాజప్రాసాదమునకుఁ బ్రక్కనున్న చిన్న సౌధమున నర్జునదేవునకు విడిది యేర్పరుపఁబడెను. మణిభద్రుఁడాతని నన్నివిధముల ననువర్తించుచుండెను. ఆతని సత్ప్రవర్తనమునకు మెచ్చి యర్జునదేవుఁడు మణిభద్రా! నీవు రాజునకుఁ దగిన బంటువని ప్రశంసించెను. వినయవిధేయతలుప్పతిల్ల మణిభద్రుఁ డర్జునదేవునకు విష్ణుదేవునివలెనే సపర్యలొనరించుచుండెను. విష్ణుదేవుఁడు చెప్పుమన్నరీతిని రాయబారము విషయములను మఱింత పొందుపఱచి యర్జునదేవుఁడు నిశుంభున కెఱిఁగించెను. నిశుంభుఁడు శాంతచిత్తముతో విని మేము పర్యాలోచనము చేసికొని మీకు సమాధాన మిచ్చెదము. అంతవఱకు మీరు మాకతిథులై యుండఁగోరెదనని సగౌరవముగా వచించెను. విమర్శించుకొనుటకు న్యాయముగాఁ గావలసినంత యవకాశము

పూర్తిగా మీరు వినియోగించుకొనవచ్చునని చెప్పి యర్జున దేవుఁడు విడిదలకువచ్చెను. కుఱుమట్టమైనయాసౌధరాజమున రాజకుమారోచితములగు భోగ్యవస్తువు లనేకములు పొందు పరుపఁబడియుండెను. సౌధము చుట్టుపుష్పలతలు గున్న చెట్లపై నల్లిబిల్లిగాఁ బ్రాఁకి సౌరభమును వెదజల్లుచుండెను. మేడ వెనుక సుందరోద్యానము రాజసౌధోపవనములోఁ గలిసి వివిధవృక్ష వితానములతో విరాజిల్లుచుండెను, అర్జున దేవుఁడు సౌధోపరిభాగమున మహోన్నతాసనమున నుపవిష్టుఁడైయుండెను. మందమలయానిలుఁ డాతని యుత్సాహసంపదకుఁ దగినట్లు పరిచర్యచేయుచుండెను. ఆరాజకుమారుఁడు మణిభద్రునితో నిట్లు ప్రసంగించెను.

అర్జు:—నిశుంభుని వైభవ సమగ్రత నిరుపమాన మైనది. మన మింతకుముం దనుకొనినంత క్రూరత్వ మీతనియం దున్నదా యని నాకు సందియము పొడముచున్నది. దర్పము, రాచఠీవి, మన్నన యించుకంతయుఁ గొదువ లేక యొప్పారుచున్నవి.

మణి:—నాకు నట్లే తోఁచినది. నిపుణతతోఁ గార్యము పరిశీలింపఁగల బుద్ధిసంపదలకుఁగూడఁ గొఱత లేదు. తనకుఁ గలిగిన యభిప్రాయము నెవ రెంత చెప్పిన మార్చుకొనఁ జాలఁడని యతని పరిజనులు చెప్పుచున్నారు. తన దే వయిచేయిగా నుండవలయునను పట్టుదలతోఁ గార్య తంత్రములు నడుపుచుండునఁట.

అర్జు:—అదిదుర్గుణముకాదననుగాని బలశాలికది నైసర్గికము.

మణి:—అకసంబమున దే మహారాజునంతఃపుర సౌధము. దానిని జూచినప్పుడు కైలాస శిఖరము స్ఫురించుచుండును. అందే సార్వభౌముని దేవి.—(నాలుక కఱచుకొని తెల్లవోవును.)

అర్జు:—ఏమట్లు సంశయించెదవు? సార్వభౌముని దేవి యూ? ఎవరు? నిశుంభునకుఁ బత్నీనియోగము తటస్థించినట్లు వినియుంటిమి.

మణి:—దేవా! దేవరహస్యము. నోరు జాఱినది.

అర్జు:—విష్ణుదేవుఁ డొకటి నేనొకటి కాదు. రహస్యమునుచు వెల్లడింపను. చెప్పుము.

మణి:—నిశుంభుని తనయ యందు నివసించుచుండును. మన సార్వభౌముని హృదయసీమ ననురాగలతి నాటిన సౌందర్య రాశి యామె.

అర్జు:—(ఆశ్చర్యమార్గముతో)నామిత్రుఁడు నిశుంభుని తనయను వలచెనా? వజ్రధరుఁడు దీనికి సమ్మతించెనా? ఓహో! ఆమె కాలకేతుని తనయై యుండును. ఆపస్తంబునివలన నాసమాచారమును వినియున్నాఁడను. ఇది యెట్లు సంఘటించినది.

మణి:—మొన్ననే సార్వభౌముఁడు చెప్పఁగా వినియున్నాను. ఈ మధ్యసింహళమునుండివచ్చుచు నిశుంభుని బంధువులు దొంగలచేఁ గొట్టఁబడి యొట్టపాలెమున నొకటిరెండుదినము లాఁగిరఁట! అప్పుడు దేవుఁ డాపస్తంబాశ్రమమునుండి యాదారినే వచ్చుట తటస్థించెనట. అక్కడ వారొండొరులఁ జూచుకొనిరి. ప్రథమ సందర్శనముననే యిరువురి మనసు లేకమైనవి.

23

అర్జు:—మిత్రుని వలపించిన యాకన్యామణి వేల్పుఁగన్నియల మించియుండుననుట నిస్సంశయము. నిశుంభుఁ డింత శాంతుఁడై రాయబారము సాగించుట కిదియే కీలకమై యుండవచ్చును. నీవామె నవలోకించితివా?

మణి:—ఇంకనుజూడ లేదు. చూచిరమ్మని ప్రభువాజ్ఞాపించెను. (తనలో) అమూల్యమగు రత్నభూషణ మామెశిరమున నలరారుచు దివ్యకాంతులు చిమ్ముచుండునఁట?

అర్జు:—(తనలో) ఆప స్తంబుఁడు చూపిన మణిభూషణము కాదుగదా! (ప్రకాశము) ఆ రత్నభూషణమును గుఱించి మిత్రుఁ డింకేమైన వివరించెనా?

మణి:—ఆప స్తంబమహర్షి దానిని దేవునకు సమర్పించెను. సార్వభౌముఁడు దాని నామె కొసంగెనఁట!

అర్జు:—అయినచో నేనారత్నభూషణమును జూచితిని. అది జేరఁదగినచోటఁ జేరి ధన్యమైనది, మణిభద్రా! నిశుంభ తనయ-కాదు-కాలకేతు తనయ తప్పక యిందిరాదేవి యవతార మేమో యని నాకుఁ దోచుచున్నది.

వారిట్లు సంభాషించు సమయమున రాజసౌధోపరి భాగమున మల్లికా వసుంధరలు విస్రంభ విహారము సలుపుచుండిరి. గవాక్షమార్గమునుండి మణిభద్రుఁడు వారినిస్పష్టముగా జూచెను. శిరోభూషణమందలి రత్నదీధితులు శంపా లతల వలె మిఱుమిట్లు గొలుపుచుండెను. అర్జునదేవునకుఁ జూపి యామెయే మన రాణియని మణిభద్రుఁడు వచించెను, ఎంత ప్రసన్నమైనయాకృతి. లోకమున ననుగ్రహింప నవతరించిన మహాలక్ష్మియో, రాజరాజేశ్వరియో కాక సామాన్యమానవ

వనిత కేమి, యిట్టి యనన్య సామాన్య సౌందర్యగరిమయేమి? నాఁడు మహర్షి యూప స్తంబుఁడా రత్నమును జూపినప్పుడు కలిగిన ప్రహ్వీభావమే, మాతృబుద్ధియే నేఁడీమెను జూడగా జనించుచున్నది. మిత్రుని కర్ధాంగి యగుట కీమె యెంతయుఁ దగియున్నది. మణిభద్రా! ఆమెతో విహరించుచున్న యా తనుగాత్రి యెవ్వరు? ఆమెయుఁ గన్యకవలెను, రాజదుహిత వలెను గానఁబడుచున్నది.

మణి:—ఆమె నిశుంభుని సోదరుఁడు, సేనాధిపతియగు మహీధరుని కూఁతురు మల్లిక యఁట. వీరిరివురు నెప్పుడు గలిసి యుందురని ప్రభువే సెలవిచ్చెను. వారి నెఱుగుట కేరత్నాభిజ్ఞానము తెలుపఁబడినది,

అర్జు:—ఎంత మధురమైన యాకృతి. వీరిద్దరు విశాఖా నక్షత్రముల వలె మెఱయు చున్నారు. అన్నదమ్ములబిడ్డలా?

మణి:—(అర్జునదేవుని దృష్టి సాభిలాషముగా మల్లికపై ప్రసరించుట కనిపెట్టి) బయటికిబోయి పరికింతము.

అర్జు:—వలదు వలదు. మనము వారిని జూచుచున్నట్లు గ్రహించిరేని లోనికిఁబోవుదురు. విస్రంభవిహారమొనర్చు వీరిదర్శనము నాకు గనువిందొనర్చుచున్నది. ఏమి సౌకుమార్యము! ఎంత చక్కదనము? సమానరూప లావణ్యశోభితలైనను వీరియాకృతి మాధుర్యమున భేదము లేకపోలేదు. ఒకటి రత్నమువలె నుజ్జ్వలము. ఒకటికాంచనము వలె కమనీయము. ఒకటి యుషస్సువలె తేజోవంతము. ఇంకొకటిచంద్రికవలెఁజక్షురుత్సవకరము. ఒకటికోరకము; మఱియొకటి ప్రవాళము. అది మిత్రప్రీతి విధాయకము.

ఇది యాత్మానంద సంధాయకము. అట్లయ్యు న్యూనాధిక వివక్షకుఁ దావిచ్చుటలేదు.

మాణి:—రాజపుత్రా! మనము రాయబారుల మను మాట మఱచిపోయితివా ?

అర్జు:—(వినిపించుకొనక) అదిగోవారు పావురములతోనాడు చున్నారు. కపోతవల్గనముకంటె వారిముఖవల్గనము హృదయాకర్షకమైయున్నది. అదె యొక కలరవ మిటు వచ్చుచున్నది.

పావురమువచ్చి కోఁటిగ క్రింది కటకటాల కమ్మిపై వాలెను. అర్జునదేవుని ప్రోత్సాహమున మణిభద్రుఁడు మెల్లగా బోయి దానిని బట్టుకొనెను. రాజకుమారుఁడును గుతూహలముతో దాని నందుకొని చూచుచుండెను. రాజపుత్రికలు పావురము నరయుచుఁ దటాలున వారినిఁ జూచిరి, లజ్జాపరవశలై కొనికరిగి వీరెవ్వరైయుందురని వితర్కించుకొనుచు గవాక్ష రంధ్రములనుండి పరికింపసాగిరి. "ఆర్యపుత్రునివలె మధుర ప్రియదర్శనుఁడగు నీరాజకుమారుఁ డెవ్వరైయుండును. కాకు లేశ్వరుని మిత్రుఁడై యుండవచ్చును. మాతండ్రితోనామహా హాఁడు రాయబారము జరుపుచుండెనుగదా!" యని వసుంధర తలంచెను. మల్లికయు నర్జునదేవుని ఱెప్పవేయక పరికించుచు "నీరాజకుమారుని సందర్శనమున నాడెంద మేల యిట్లుస్నిగ్ధమగుచున్నది? ఈతఁడురాయబారియైనంత మాత్రమున ప్రేమ్యుఁడగునా? శ్రీకృష్ణుఁడు యుధిష్ఠిరునకు, నిషధేశ్వరుడింద్రునకు దౌత్యమొనర్ప లేదా? మిత్రకార్యసంపాదనమునకై పూనివచ్చిన యీరాజకుమారుఁ డేదేశమును దననివాసముచేఁ బవిత్రము

గావించుచున్నాడో ? ఈ జయంతునిగన్న యామె యెంత పుణ్యము చేసెనో? ఈ సుకుమారుని బేర్కొనుచు నే యకన్యకలు స్వప్నముల గాంచుచున్నవో ?'' అనుకొనుచుండెను.

వసుం:—మల్లికా! చిత్రప్రతిమవలె నట్లే నిలిచి కన్నార్పకున్నా వేమమ్మా!

మల్లిక:—(వినిపించుకొనక తనలో) ఏమి యామనోహరమైన తీరు! ఆకర్ణాంత విశాలములైన యా కనుదమ్ముల ధావళ్యము. సర్వావయవములు చెప్పినట్లు స్పందించి సలలిత తన కౌశలము చూపినాడు.

వసుం:—ఏమమ్మా! మాట వినిపించుకొనవు ? అంతటి పారవశ్యమా?

మల్లి:—నీ వేమంటివి ? ఏమి వినిపించుకొనకుంటిని ?

వసుం:—చిత్రప్రతిమ వలె నట్లే నిలిచితి వేమని యడిగితిని.

మల్లి:—పావురమును విడిపించుట కుపాయ మాలోచించుచున్నాను. అది యా పురుషపుంగవునకుఁ జిక్కినది!

వసుం:— అది యొక్కటే చిక్కినదా!

మల్లి:—(నర్మహాసముతో) అందరు నీవలెననుకొనుచున్నావు. కనులువచ్చఁబడినవారికి లోకమంతయుఁ బచ్చగాఁ గానిపించునఁట !

వసుం:—నీగడుసరిమాటల కేమిగాని పావురమును నకతాళముల చే నాహ్వానింపుము. అది వచ్చునేమో ?

మల్లి:—ఎట్లు వచ్చును ? దానిని బట్టుకొన్నారమ్మా !

వసుం:—(మందస్మితముతో) ఎవరు ?

మల్లి:—(ప్రణయ కోపముతో) ఎవరా ? మీ యాయన రాయబారి !

వసుం:—(ఇంచుకసమ్రమమై) మంచిదే. ఆమాటే నేను దిరుగ వేయుచున్నాను.

మల్లి:—ఎంత చమత్కారపు గుల్లవో! పైకేమియు నెఱుంగని దానివలె నుందువు. పైగా నావి—గడుసరిమాటలు.

వసుం:—పోనిమ్మా! పావురమును దెచ్చుటకుఁ జేటినిబంపుము. అదియా పురుషవరేణ్యుని గోరి తేఁగలదు. సాయంసమయమునకుద్యానముఁ బ్రమదవనమునకుఁ బోవుదమనుకొంటిమి గదా? దానికిఁ గాల మతీతము రాకుండఁ జూడు.

మల్లి:—ఓ నట్లే చేసెదను.

అని యామె క్రిందికిఁ బోయెను. చేటికనుబిలిచి రహస్యముగాఁ బావురముసంగతి నెఱిఁగించి యానెపమునఁబోయి యారాయబారి కులగోత్రములను తెలిసికొని కాకతీశ్వరుని ప్రణయకథ నెఱిఁగిగమ్మని పంపెను. నీవు వచ్చుట కాలస్యమైనచో మేముప్రమదవనముననుందుమనికూడ నామె చేటికతోఁ జెప్పెను. చేటిక బయలుదేఱఁబోగానే తాను మరల సౌధోపరిభాగమున కేగి వసుంధర వనగమన సన్నాహములో నున్నందున నెప్పటియట్లు తోరణగండ్లనుండి రాయబారి సౌధమువంకనే చూచుచుండెను. కొంతసేపైనపిమ్మట రాయబారియు ననుచరుఁడును మేడదిగి క్రిందకేగుట నుపలక్షించెను. అప్పటికి వసుంధరసన్నాహము పూర్తియైనందున నిరువురు గలిసి ప్రమదవనమున కేగిరి.

మల్లికచే నియుక్తయై చేటిక రాయబారియున్న పిసిదల కేగెను. అర్జునదేవుఁడు పావురమును దగ్గఱనుంచుకొనియే నిశుంభుఁడు తెలిపినసందేహములకు సమాధానములు వ్రాయు చుండెను. చేటికయించుకదవ్వుగాచాటునసిలిచెను. మణిభద్రుఁ డామె తమతోఁ బనిగలిగి వచ్చినట్లు గ్రహించి యచ్చోటి కేగెను. ఆమెమణిభద్రుని బ్రశ్నించియర్జునదేవుని కుశలవార్తా దులు తెలిసికొని పావురమునిమ్మని యడిగెను. రాజపుత్రుఁడు పని తొందరలోనున్నాఁడు; అదిపూర్తియగునందాఁక నిరీక్షిం పుము. వారిసెలవుపొంది తెచ్చియిచ్చెదను అని చెప్పెను. ఇరు వురు నొక్కప్రక్కగాఁ గూరుచుండి యిట్లు సంభాషించిరి.

చేటి:—మొన్న నీవు వచ్చినపనిని గుఱించియే నా యిష్టము సమాలోచన జరుపుచున్నది. పర్యవసాన మెట్లుండునో యేమైన నూహింపఁ గలిగితివా?

మణి:—మొన్నటివిషయమే. దానినివిపులముగా విమర్శించు చున్నారు. ఇప్పటివఱకు సంభాషణము సామరస్యము తోనే జరుగుచున్నది. శుభోదర్కము గావచ్చుననియే యూహించుచున్నాము.

చేటిక:—దైవ మనుగ్రహించుగాక! మీ రాజేంద్రునకు క్షేమమా?

మణి:—ఆమహాత్మునిక్షేమమున కేమి కొఱఁత?

చేటిక:—మీ ధరణీపాలుని హృదయము కఠినమైన దను కొందును.

మణి:—కాదు! ఆప్రభువు దయాసముద్రుఁడు. నీ వేల యట్లను చున్నావు?

చేటిక:—చందమామ సుకుమారమైనదనియే అందరు తలం తురు. రాయి కఠినమైనదని తెలియని వారుండరు గదా! చంద్రకిరణములు సోకినంతనే ద్రవించు చంద్రకాంతము కఠినమా ? చంద్రుఁడు కఠినుఁడా ?

మణి:—ఉదయించినంతనే చంద్రుఁడు చీఁకటిని బటాపంచలు చేయ మొదలుపెట్టును, దేనికైనఁ గాల మనుకూలము గావలయుఁగదా? ఎంత తొందర పడినను శరత్కాలము రానిదే మేఘావరణము తొలఁగునా ?

చేటి:—మేఘములచాటున నుండియుఁ గలానిధి తొంగకన్ని యును సవరించుచునే యుండును. అదియాతని ప్రకృతి.

మణి:—మొన్నటి నీ ప్రసంగము మా ఱేఁడు ప్రణయపూర్వ కముగా నాలకించెను. మీరాజపుత్రిక కరగ్రహణమునకా దేవుఁ డెంతయుఁ దమకించుచున్నాఁడు.

చేటి:—నీమాట తథ్యమగుఁగాక! మా రాజపుత్రి విరహ వేదనచే నలిగాఁగుచున్నది. ఆ మహాపురుషుని గుణవర్ణ నముకంటె నితరము లామెకు రుచింపకున్నవి.

మణి:—మీ నృపాత్మజ యేమైన సందేశ మొసంగినచోఁ గొనిపోయెద.

చేటి:—రేవు ప్రొద్దు వాలఁబడఁగనే యీ సౌధమునంటి యున్న యుపవనసీమకు మీరాయశారి నొకసారి తీసికొని రాఁగలవా? మా రాజపుత్రికలు మన్మథపూజ చేయు దురు. సౌభాగ్యవర్ధక మగుటచే యశోదా దేవి కుమారికల నావ్రతమాచరింప నియోగించినది. అప్పుడక్కడ వారిరు

పురు. నేనుదప్ప నొరులెవ్వరు నుండరు. నీవు,మీరాకొము రుఁడు వచ్చినచో మా రాజపుత్రి నీతో మాటాడుటయే గాక మఱియొక మేలుకూడఁ గంటఁబడఁగలదు.

మణి:—మా రాజమిత్రుఁ డట్లుచేయుట కిష్టపడునేని వచ్చెదము. రాజకార్యముల తొందర కలిగినను, నాతఁడిష్టపడుకున్నను నట్లు చేయఁజాలము.

చేటిక:—అట్లయిన వారికీసంగతి యెఱుకపఱుపకుము. వనవిహారము వంక పెట్టుకొని యటుచేయువచ్చును. మా రాజపుత్రికలకుఁగూడఁ దెల్పను.

మణి:—రాజాంతఃపురములోఁ బనికత్తెలతోఁ జెరలాటము ఏవిధముగానైన కార్యభంగమునకుఁ గారణమగునేని—

చేటిక:—ఎన్నటికి నట్లుకాదు. రాజ రహస్యమును జెప్పుచున్నాను. నిశుంభ మహారాజే తనయ యభీష్టమును మన్నించియున్నట్లు, దానిననుసరించియే రాయబారములు జరుపుచున్నట్లు మహీంధరాదు లూహించుచున్నారు. ఈ రాయబారమునకు వారందఱు విముఖులయ్యు మహారాజునకు వెఱచి కిక్కురుమనకున్నవారు. అదిగో! మీ ప్రభుఁడు నీకై యరయుచున్నట్లున్నాఁడు.నన్నుశీఘ్రముగాఁబంపుము

మణిభద్రుఁడు తొందరగా నర్జున దేవుని సమీపించెను. ఆతఁడు మడఁచిన పత్రిక మణిభద్రునిచేత నుంచి వేగముగా దీనిఁ గొనిపోయి నిశుంభున కందఁజేసి రమ్ము! అంతవఱకుఁ బావురముతోఁ గాలక్షేపము చేసెద నిటు తెమ్ము" అనెను. మణిభద్రుఁడు పావురముకొఱకుఁ జేటిక వచ్చినట్లు విన్నవించెను. అయినచో నిటురమ్మను మని రాజపుత్రుఁడు కుతూ

హాలముతో ననెను. మణిభద్రుఁడు చేటికకా సంగతి యెఱిగించి తాను నిశుంభు నాస్థానమునకుఁ బోయెను. చేటికవచ్చి యర్జున దేవునకు మ్రొక్కెను. పావురము చేటికను జూడఁగానే యర్జున దేవుని చేతిపట్టు విడిపించుకొని యమ్మొగుద భుజాగ్రమున వాలెను. చేటిక నవ్వుచుఁ బశుపక్ష్యాదులు మచ్చిక చేయువారిని విశ్వసించును. రాజకుమారుఁడు వినోదింపఁ దలఁచినచో నుంచుకొని తరువాతనే విడువవచ్చును అని పావురమును బుజ్జగించి చేతి కందీయబోయెను.

అర్జు:—వలదు వలదు. దాని యభిమతమునకు భంగము చేయుట నాకు సమ్మతము కాదు. నీవుతీసికొని పోవచ్చును. దీని—(సంశయించి యూరకుండును.)

చేటి:—దేవరవారేదో చెప్పఁదలఁచి సంశయించిరి. ఈదాసి యన్యురాలని తలఁప నక్కఱలేదు. ఆర్యా! రాజాంతఃపురముల—నందును గన్యాంతఃపురమున మెలఁగుచుండు మాకుఁ గత్తులమీఁది నడక బాల్యాభ్యస్తము.

అర్జు:—కావచ్చును. ఇపుడు దాని యుపయోగమేమియు నుంతగా లేదు. దీనికొఱకు మీరాజపుత్రిక లెవ్వరైన విచారింతురని చెప్పఁబోయి నీరాకయే దానిని వ్యక్తము చేయుచుండ మఱి చెప్పనేలయని విరమించితిని. నీవింక నేగవచ్చును.

చేటిక 'యేమిగాంభీర్య' మనుకొనుచు వెడలిపోయెను. అర్జునదేవుఁడు రాజపుత్రికలను గుఱించియేమో యనుచుఁ దలఁచి సంశయించినమాట నిజమే. చేటి వెడలిపోయిన సమ్మట మల్లికాముఖపుండరీకమునే స్మరించుచుఁ దదీయవిలాసములనే మననము చేయుచుండె. ఆమెకుఁ దనపై వలపు జనించినట్టు

లోనికిఁ బ్రవేశించుట కెట్టి యవకాశము చిక్కదయ్యెను. చేటికతో ప్రసంగమెత్తి తన హృదయమును వెల్లడించుట కాలము సరిపడక నాలుకచివరకు వచ్చినమాటను నిరోధించెను.

మణిభద్రుఁడు నిశుంభునకుఁ బత్రిక సమర్పించి తిరిగి వచ్చెను. అర్జునదేవుఁడు 'వార్తేమైనఁ జెప్పుమనిరా' యని యడిగెను. ఱేపు 'ముఖాముఖినన్ని విషయములు చర్చింతమని నిశుంభుఁడు మీకెఱింగింపు మనియె' నని మణిభద్రుఁడు తెలిపెను. వారి ముఖలక్షణము లెట్లున్నవని రాజకుమారుఁడు ప్రశ్నించెను. 'యథాపూర్వకముగానేయున్నవి. వచ్చుచుండగా వారిలో నొక భటుఁడు విజయవాటిక కెట్లు పోవలెననియడిగి సావధానముగా మార్గమును దెలిసికొన్నవాఁడు. ఆతని వాలకము చూడఁగా విజయవాటికకు నిశుంభుఁడు ప్రయాణమగుచు ముందుగా నచ్చటి స్థితిగతులు చూచిరమ్మని పంప వాఁడు పోవుచున్నట్లు తోఁచినది.'

అర్జు:—నీమాట లుత్సాహ జనకము లైనవి. కార్యము ఫలింపఁజేసికొని పోఁగలమను ధైర్యముకలిగినది. ఇంకొక దిన మాలసించినను వచ్చినవని యనుకూలమగునేని ముదావహమగును.

మణి:—మీరువచ్చుటయు మఱియొకలాగున జరుగుటయుఁ బరస్పర విరుద్ధములు కావా? రత్నసాను దుర్గమంతయు మీరాకచే దాఁగిలిమూఁతలకు లోనైనది. ఎక్కడఁ జూచినను గుస గుస లే.

అర్జు:—శుభాంతమగుఁగాక! రమ్ము! పైకిఁబోవుదము.
(ఇద్దరును నరల మేడమీఁది కేగిరి.)

పదునాఱవ ప్రకరణము

మరునాటి యుదయమున నర్జునదేవుఁడు కాలకృత్యములు నిర్వర్తించుకొని నిశుంభుని యాహ్వానమున కెదురు చూచుచుండెను. కార్యకలాపమును ముగించుకొని శీఘ్రముగా గాకులముపోయి మిత్రుఁడు తనమీఁదఁ బెట్టిన భారమును డింపుకొన వేగిరపడుచున్న యాతని డెందమును మల్లికవెనుకకు లాగుచుండెను. ధీరుఁడగుటచే మనసుచిక్కఁ బట్టుకొని రాజకార్యములఁ బ్రమాదము సంభవింపకుండ శ్రద్ధాళువై వేయి కన్నులతోఁ జూచుచుండెను. ఆతఁడు పూర్వాపరముల విమర్శించుకొనుచుండ మణిభద్రుఁడు నమస్కరించి యమాత్య ప్రసేనుఁడు దర్శనార్థియై వచ్చినట్లు విన్నవించెను. లోనికిఁ దీసికొనిరమ్మని యథార్హసత్కారము లొనర్చి 'మీమహారాజుగారొక నిశ్చయమునకువచ్చిరా,' యనియతఁడాతనిఁ బ్రశ్నించెను పిమ్మట నుభయులు నీక్రింది విధముగా సంభాషించిరి.

"చాలభాగము నిర్ణీతమైనట్లే. కొన్ని ముఖ్యవిషయములను మనమిప్పుడు తేల్చికొందము"

"మీ విషయవిభాగము నెఱిఁగింపుఁడు పరిశీలింతము"

"సమితి సమకూర్చుటకివి ప్రబలాటంకములు కావు. కాని నిష్కర్షమంచిది."

నిష్కర్షచేయక యే యంశమును విడువవలదు, హృదయపరిశుద్ధికి స్నేహవృద్ధికి నిష్కర్ష ప్రధానకారణమగును. సందిగ్ధముగానున్న విషయము స్వల్పమైనను గార్యము సాగనీయదు."

"అందుకనే మనవిచేయుచున్నాను. ఇప్పుడు మనము మనసుకలిసి మాటలాడుకొనుచున్నాము. ఇంతకుఁ బూర్వ మెవరి కే ప్రదేశ మందుబాటులోనున్న వారా ప్రదేశమును లోఁబఱచుకొని పాలించుచున్నారు. ఇఁకముందు పరరాజ్యాక్రమణము నిరోధింపఁబడును. కావున నెవరి దేశ మెంతవఱకో హద్దులు నిర్ణయించుకొని పొలిమేర లేర్పఱచుకొనవలయును. ఇది మొదటి విషయము."

మంచిదే! "దీనికి నా నిర్ణయము సూచించుచున్నాఁడను. గోదావరీనది కెగువనున్న దేశము మాయన్నగారి యేలుబడిలో నుండును. అది భీమమండలమని వ్యవహరింపఁబడును. కృష్ణాగౌతమీ ముఖద్వారముల నడుమనున్న ప్రాచ్యభాగము కాకులేశ్వరుని యధికారమునకు లోఁబడి యుండును. అది క్షీరరామమండల మని ప్రసిద్ధికాంచఁగలదు. శ్రీశైలపర్వతమునంటియున్న మధ్యదేశము మహీంధరమండలమను పేర మీరాజేంద్రునిచే రక్షింపఁబడుచుండును; కాళేశ్వరము మొదలుకొనియున్న యింద్రావతీతీరము వాయవ్యమండలమను పేర కాలకేతు సంతతివారిచే నేలఁబడు దేశమని భావింతము. ఆయా దేశముల మధ్యనున్న గ్రామములను కూటములుగా, మండలములుగా విభజించి పరిపాలనకు సౌకర్య మనువుపఱచి. సామ్రాజ్యరథము నిరాఘాటముగా సాగిపోవుటకు రాచబాట నిర్మింతము. ఎవరి దేశమునువారు స్వతంత్రులై పాలింపవచ్చును. కాని యందఱు సామ్రాజ్యసమితియొక్క నిర్ణయములను శిరసావహించి సమ్రాట్టుగౌరవమును గాపాడుచుండవలయును.'

"మీసూచన సమంజసమైనదే, ఇఁక రెండవ విషయము-మాప్రభునకు నితరద్వీపములతో సంబంధమున్నదని

మీ కెఱుంగుదురు. అక్కడనుండి రాకపోకలు జరుపుటకు మాకుఁ గొంత తీరభూమి యావశ్యకము. మా దేశమున నరణ్యము లెక్కువగా నున్నవి. గనులమీఁద స్వాతంత్ర్యము కూడ మాకుండవలెను.”

“అయినచో బృందావనమునకు దిగువనొక రేవుస్థలము నిర్ణయించుకొందము. అదిమాత్రము నెవరికి నేయభ్యంతరము నుండదు. నదులు సర్వసాధారణములని యంగీకరింతము. ఇతరులకు బాధ కలిగింపకుండ నెల్లరు వాని నుపయోగించుకొనవచ్చును. ఆయుపయోగ సందర్భమున సంఘర్షణలు జరుగకుండఁ జూచుటకు, ప్రయాణ సౌకర్యము లొనర్చుటకు సామ్రాజ్యసమితి యధికారము గలిగియుండును. అట్లయిన స్వార్థపరత్వముతో నెవ్వరు వర్తింపఁజాలరు.”

‘సామ్రాజ్యసమితి నెవ్వరు నిర్ణయింతురు. దానిపై నధికారమెవ్వరు వహింపవలయునన్నది మూఁడవ విషయము.’

“అమాత్యవర్యా! ఇది మనము నిర్ణయింపవలసిన యంశము కాదు. ప్రతి మండలమునందు నుపమండలములు, కూటములు నేర్పఱుపఁబడ వలయును. అందలి ప్రజలు తమ కిష్టులగు వారిని ప్రతినిధులుగాఁ బేర్కొందురు. ప్రజా ప్రతినిధులు సామ్రాజ్యసమితిలో నుండఁదగిన సభ్యులను నిర్ణయింతురు. ఆసభ్యులు తమలో నొక్కని సమ్రాట్టును జేయుదురు. సమ్రాట్టు ప్రజాభిమతమునకులోఁబడి సర్వాధికారము గలిగియుండును. ఈ ప్రణాళికలో నేవైన మార్పులు చేయవలయునన్న రేపు విజయవాటికలోఁ గూడనున్న సమావేశమున మీ రుపపాదింపవచ్చును. వివిధపక్షములు నాయకులు

ప్రజలకు వాని మంచి చెడ్డలను వివరింతురు, సర్వజనాంగీకృతి వడసిన సూత్రములు ధర్మశాస్త్రములోఁ జేర్పఁబడును. కావున దానికై యిప్పుడు సందేహపడ నక్కరలేదు.''

''అంగబలముచేఁగాని యర్థబలముచేఁగాని యసమర్థు డధికారి యైనచో''

''మీమాటలు నాకు నవ్వు పుట్టించుచున్నవి. సహజమగు సుగుణసంపద లేక కేవల మంగబలముమీఁద నర్థబలముమీఁద నాధారపడి పురుషుఁడు మహాజనాంగీకృతి వడయఁ గలుగునా? ఒక్కనాఁటికి నట్టి వైపరీత్యము తటస్థింపదు.''

''పోనీ! అట్టి సంశయమునకుఁ బ్రథమమునఁ దావీయకుండ మీయగ్రజునో మాప్రభునో చక్రవర్తిగా నంగీకరింపఁగూడదా?''

''ఒక్కనాఁటికి నట్లు జరుగఁబోదు. మనలో మనమే చక్రవర్తులమైనచో నీసంస్థకు నవ్యత యేముండును. అట్లు జరిగినచో దీని మహోత్కృష్టతయే కుంటుపడును. పవిత్రతయే నశించును. ప్రజాభిమతముగాని యధికారమునకు మీప్రభువు సిద్ధపడునా? మాయన్న వాంఛించునా? ప్రసేనా! అధికారవాంఛను భూస్థాపితముచేసి మాటాడుమని మామహారాజులతో ఖండితముగాఁ జెప్పుము. అట్లుకానిచో నది ప్రజాసంస్థయే కాఁజాలదు.''

''మావిభుఁ డయ్యధికార పదవి కర్హుఁడు కాఁడని మీ నిర్ణయమా?''

''ఎంతమాత్రము కాదు. ఆ విషయమున మాకొక నిర్ణయము లేదు. రేపటి సమావేశమునకు వివిధప్రాంతముల నుండి మహాజనులు విచ్చేయుదురు. గుణమునుబట్టి, బలమును

బట్టి, సమర్థతనుబట్టి వారెవ్వరినిసామ్రాట్టుగా నంగీకరింతురో ఆ మహానీయుఁడే యాంధ్రసామ్రాజ్యమున మూర్ధాభిషిక్తుఁడు కాఁగలఁడు. ఆతని యధికారము చెల్లుటకు మేమందఱము తోడ్పడగలము. మాతో బాటేమీరుననని మాయాశయము.''

''అధికారవాంఛ కాదుకాని మొట్టమొదటి యాంధ్ర చక్రవర్తి యనిపించుకొనవలయునని మా మహారాజునకుఁ గుతూహలము కలదు. అందుకుఁ దగిన యుత్సాహము, బలము, శౌర్యము, కార్యదక్షత సమగ్రములై యున్నవి. మీయన్నగారిని విడిచి యింతటివాని నింకొకని ప్రేలుమడచి నిరూపింపుఁడు. మీ యన్నగారు పాపము వృద్ధులు.''

అర్జునదేవున కఱకాలిమంట నెత్తికెక్కెను. కత్తితోఁ గాని వీరికిఁక సమాధాన మీయరాదనియెంచెను. తొందర పడి కార్యభంగము చేయుటయుక్తముకాదని తలంచి భావ వికారము పైకిఁ గనఁబడనీయక ''అమాత్యవరా! నీమాటల యందు నీకు విశ్వాసమున్నచో నంత సంశయమెందుకు ? ప్రజలు బుద్ధిహీనులా? ఉత్సాహము శౌర్యము సమగ్రముగాఁ గల సమర్థుని విడిచి కుక్కనో నక్కనో సింహాసన మెక్కింతురా? మీరు, మీపరివారము రేపటి సమావేశమునకు రండు. మీరాజేంద్రుఁడే ప్రజాదరమునకు లక్ష్యమైనచో నాతని యభిలాషము సిద్ధింపఁగలదు. కానినాఁడు విచారపడఁ గూడదు. అందులకైయింత చెప్పవలసివచ్చినది.'' అనిశాంత ముగా బదులుచెప్పెను, ప్రసేనుని కామాట లాశాజనకము లయ్యెను. సపరివారుఁడై నిలచిన నిశుంభుని కాదని యెవఁ డన్యుని జక్రవర్తిగాఁ జేర్కొనఁగలఁడు. మూర్ఖులై ప్రజలొక వేళ నితరుని పేరుచెప్పినను నెవఁడు నిశుంభుని యెదుట

'నహామస్మి' యని సింహాసన మెక్క సిద్ధపడఁగలడనియాతఁడు తలంచెను. "మీతో సంభాషించుటవలన మాకు సంశయ నివృత్తియైనది. మాతేపికిది యంతయువిన్నవించి తుది సమా ధానము మీకుఁ దెలుపఁబడును. నేఁడెట్లును సాగదు. రేపు మీ ప్రయాణము తప్పదని" వచించి సెలవు తీసికొని ప్రసేనా మాత్యుడు కొలువు కూటమునకుఁ బోయెను. మహీధరా దులు, నిశుంభుఁడు ప్రసేనునిరాక కెదురుచూచు చుండిరి. మహీధరుఁడు ప్రసేనుని జూచి ' కాయా? పండా? ' యని యాత్రపడుచున్న వానివలెనడిగెను. ప్రసేనుఁడు 'మిగులముగ్గిన గుడక కాదుగానిపలుకఁబారిన' దనివికసితవదనుఁడై వచించెను. పిమ్మట రాజానుమతిని దనకునర్జునదేవునకునైనసంభాషణము నెల్ల వారికివినిపించి విజయవాటికను జరుగనున్న సమావేశము నకు సపరివారుఁడై నిశుంభుఁడేగుటతనకుసమ్మతమనిచెప్పెను. మహీధరాదులు మఱికొంత చర్చజరిపినమీఁదట నిశుంభుఁడీట్లు కార్యనిశ్చయమొనరించెను. 'మనమిత్తఱిరాయబారినిరావించి యాతనికి మనసమ్మతి దెలియఁజేసి పంపుదము. మనయందభి మానముగలజానపదులు విశేషసంఖ్యగలవారువిజయవాటికకు వచ్చు నేర్పాటు కావింతము. మహీధరుఁడు మణినాగుఁడు ముందుగాఁబోయి యచ్చటి ప్రజలచిత్తముల నాకర్షించుటకుఁ దగుప్రయత్నములుగావింతురు. తత్ప్రాంతగ్రామములఁబెద్దల గలిసికొని సామదాన భేదముచే నేకగ్రీవముగా మనమాట చెల్లునటకుఁగట్టడ చేయఁబసేనునినియోగించుచున్నాడను. సమావేశపర్యవసానము మనకనుకూలముగుననునమ్మకముగలిగి నచో నాటికి నేనచటికిఁ జేరుకొందును. లేనిచోనవ్వాడేయేదో

వంకఁబెట్టి యీయొడంబడికను ద్రోసివేయుదము. ఇదిసంప్రతింపేకాని సిద్ధాంతము కాదుకదా? ఇది నా నిర్ణయము.''

దాని కందఱు నొడఁబడిరి. రాజాజ్ఞప్రకారము మహీధరుఁడుపోయియర్జున దేవునితోడి తెచ్చెను. మణిభద్రుఁడాతనితో నుండెను. వారుచిత్రాసనముల నలంకరించినపిమ్మట నిశుంభుఁడిట్లువక్కాణించెను. 'భీమనాయకుని సోదరుఁడవగు నీవీకార్యమున రాయబారివై వచ్చుటకు నేనెంతయు సంతసించితిని. మీయన్నగారి ననామయమడిగితినని ముందుగాఁ జెప్పుము. మాయమాత్యుఁడునీతోనన్ని విషయములు చర్చించియుండెను. దేశసౌఖ్యమును ప్రధానాశయముగాఁ బెట్టుకొని మేము నీవు సూచించినమండలవిభాగమున కంగీకరించితిమి. నదీనదములు సర్వసాధారణములై యుండుటయు మంచిదే; మాకుసముద్రతీరమున రేవుస్థలము ముందుగానే నిర్ణీతము కావలయును. బహుజనాంగీకారమునుబట్టి సమ్రాట్టునేర్పరచుకొందమనినీవు చెప్పినదానికే మేముసమ్మతించితిమి. ఇదియిప్పటిమనయొడంబడికయొక్క సారాంశము. దీనిని మీమిత్రుని కెరింగింపుము. వజ్రధరాదులు సమ్మతించిరేని పదునైదుదినములకుఁ దక్కువ కాకుండ వ్యవధియుండునట్లు విజయవాటికనుసమావేశమునిర్ణయించి మాకుఁదెలుపుఁడు. అప్పటికవకాశము చేసికొనితప్పక వచ్చెదను. నాకుఁ దీఱిక లేనిచోఁ బ్రతినిధి నంపెదను.''

''అర్జునదేవుఁడా మాటలకు హర్షించెను. మణిభద్రుఁడు మెచ్చెను. ''రాజా! నీ నిర్ణయము సంతోషదాయకమైనది. విజయవాటికకుఁ దప్పక మీరురావలయునని మే మందరము కోరుచున్నారము. ఐహిక భోగములకు నధికార వాంఛలకు

వశులైన వారి క్రిందటి యుత్కృష్టత గోచరింపక పోవచ్చు. ప్రజాహితతత్పరుఁడవై నీవిట్లు లంగీకరించినందులకు మనఃపూర్వకమైన యభివందనములు దెలుపుచున్నాఁడను. నాకు సెలవిమ్ము! పోయివచ్చెదను. శుభము'' అనెను. నేడు కాలాతిక్రమణమైనది. విశ్రమించి రేపు ప్రయాణము జేయుడు అని సిసుంభుఁడు కోరెను. వసుంధరాదులు దానిని బలపఱచిరి. అర్జునదేవుడు మాట త్రోసివేయజాలక తన నివాసభవనమున కేగెను.

పదునేడవ ప్రకరణము

వచ్చినపని సంతోషదాయకముగా జరిగి నందులకు ముదితులై మణిభద్రార్జునదేవులు కొంతసేపు తద్విషయములు ముచ్చటించుకొని కాలక్షేపమునకు భవనము నంటియున్న పూఁదోటలో విహరింప సాగిరి. అప్పటి కించుమించుగాఁ బ్రొద్దువాలఁబడినది. నా రాయా వృక్షలతాదుల సొంపు పరికించుచుఁ బ్రమదవనసీమనుడాసిరి. మణిభద్రుఁడు చేటిక చెప్పిన మాటమఱచిపోయెను. యుద్ధప్రసక్తి లేకుండ నాంధ్రరాజ్యస్థాపనము జరుగనై యున్నదను హర్షావేశము వారి హృదయముల బరవశము గావించెను. వారాప్రసంగమే యధికముగాఁ గావించుకొనుచు వనమున దిరుగాడుచుండిరి. ప్రమదవనసీమ గోచరింపఁగానే మణిభద్రునకుఁ జేటి చెప్పినమన్మథపూజమాట జ్ఞప్తికివచ్చెను. అర్జునదేవునకుఁ దెలియకుండ నవ్వనము నలువలంకులు దృష్టిసారించి వసుంధరా మల్లికలున్న తావు కనుగొనెను. నెమ్మదిగా నర్జునదేవు నటు గొనిపోయెను.

మల్లికా వసుంధరగ లోని గున్నమామిడిచెట్టు సమీపమున మాధవీ మండపమునఁ బరికరములుంచి మాలికలు గ్రుచ్చుచుఁ దనివితీఱక యింకను దాపుననున్న పూవు లందుకొనుచుండిరి. వారి సంభాషణము కలకంఠ కూజితములతోఁ గలిసి యవ్యక్తమై వినవచ్చుచుండెను. మణిభద్రుఁ డెఱుగనివానివలె 'రాజపుత్రా!' కోకిలలు మాటలాడుకొనునా ? ఆ సంలాపమును వినుచున్నావా?' యనెను. అర్జునదేవుని దృష్టి పూవులుగోసి లతామంటపము ప్రవేశించుచున్న రాజపుత్రికల పై బ్రసరించెను. 'మణిభద్రా! రాజపుత్రికలిందు విహరించుచున్నట్లున్నారు. మనము వెనుకకుఁ 'బోవుద' మని యాతఁడు వచించెను.

మణి:—రాజపుత్రా! నిశుంభుని వాచికము విన్నాము కదా? సార్వభౌమునకది సంతోషదాయక మగును. అంతకంటెను సంతోషదాయకమైన యీరాజపుత్రి సందేశమును గూడ దీసికొనిపోవు టుచితము కాదా ?

అర్జు:—పిచ్చివాఁడా! వారు మనతో సంభాషింపరు. మనలఁ జూచిరేని సిగ్గుపడి యిప్పుడే తొలంగి పోవుదురు. వారి విస్రంభాలాపములు విన కుతూహలము నాకును జనించుచున్నది. ఈలతామండపము చాటుననుండి యాలకింతము.

మల్లి:—పుష్పమాల కూర్చితివా? నేనిదిగో మంజరి సిద్ధము చేసితిని.

వసుం:—నావనియుఁ బూర్తియైనది. ఇఁక మదనదేవు నారాధింతము.

మల్లి:—ముందుగాఁ జిగుళ్లుసమర్పించి పువ్వులఁబూజింతము.

ఆసమయమునకుఁ జేటిక సుగంధద్రవ్యములు చేతఁ బట్టుకొని యచటికి వచ్చెను. వచ్చుచు మణిభద్రుఁడు మఱచిపోయెనా? యనుకొని లతామండపము చాటుననున్న మణిభద్రార్జున దేవులను జూచి 'మేలు మణిభద్రా!మంచివాఁడ' వని తనలో మెచ్చుకొనెను. ఆమె వారిని జూడనట్లే నటించి మల్లికావసుంధరలను జేరఁబోయి ఏమమ్మా! పూజయింకను ప్రారంభింపలేదా? ఇవిగో సుగంధద్రవ్యములని యందిచ్చెను. వసుంధర వాని నందుకొని మల్లికా! పల్లవాస్తరణ కల్పించి యందు మదనదేవు నుంచెదను. పిమ్మట పూజ చేయుద మనెను. మల్లిక మంచిదనెను, ఇరువురు భక్తితో వివిధప్రవాళ ప్రసూనరాజము లర్పించిరి. చేటిక తెచ్చిన యగరుతో ధూపము వేసి రత్నదీపికల నివాళించి మధుర ఫలోపహారము లర్పించిరి. ఆపూజాప్రకారమును సావధానుఁడై చూచుచు నర్జున దేవుఁడు 'ఆహా! ఈ పుణ్యవతి లావణ్యాతిశయము నిన్నటికంటెను నేఁడు నేత్రానందదాయక మగుచున్నది. క్షణ క్షణము నతిశయించుచున్నట్లు తోఁచుచున్నది. నిన్న నన్నీ తరళాక్షి చూచియుండెనా? ఈ లలితాంగి మానస మెట్లున్నదియో కదా? యని వారి సంభాషణమును శ్రద్ధతో వినుచుండెను. మణిభద్రుఁడు చేతికందిన పువ్వుల గుత్తులు సేకరించుచుండెను. ముచ్చటపడి దండగాఁగూడ గ్రుచ్చుచుండెను. పూజ ముగిసిన పిదప వసుంధర మల్లికా! నీవు మాలనర్పింతువా? మంజరి సమర్పింతువా? నీ కేది యిష్టమని యడిగెను. మల్లిక రెండు నిష్టమే యనెను.

వసుం:—అయినచో రెండు నీవే యర్పింపుము.

మల్లి:—నీవో? మరలఁ గూర్చుదువా?

వసుం:—నేను గీతిక పాడెదను.

మల్లి:—నేను నొక గీతిక పాడెదను. మాలిక నాకిమ్ము! మంజరి నీవు సమర్పింపుము.

వసుం:—అయిన నిదిగో మంజరి-పాడు! గీతికపాడుచు మంజరి నర్పింపుము.

మల్లిక:—వల్లికల మేనఁ జివురు జొంపములుఁగూర్చి
వివిధ సుమ సౌరభంబులు విస్తరించి
పొంగి పోయెడి మకరందములు గ్రహింప
సుషమ పరసీమ! నీమోము జూపవేల?

అనిమాలిక నమర్పించును.

వసుం:—చిగురుఁ గెంకేల సుమపాత్రఁ దగ ధరించి
మధురసంబిచ్చి మన్నింప మనసుపడెడి
మల్లికను జేరఁదీసి చుంబన మొనర్ప
కాలసించెద వేల నీ వళికుమార!

అని మంజరి సమర్పించును.

మల్లిక:—ఇదేమిపాటమ్మా! నీపాటయందు సమయోచితి లేదు.

వసుం:—ఏలయుట్లనుచున్నావు. నీవుమదన దేవుని బ్రార్థించితివి నేను భ్రమరకుమారుని నుతించితిని.

మల్లి:—నీవు నన్ను మనసులో నుంచుకొని పాడితివి.

వసుం:—నీవు నన్ను మనసులో నుంచుకొని పాడ లేదా?

మల్లి:—అట్లయినఁ జేటిక నడుగు. ఓసీ! మొగమోటము విడిచిచెప్పు? ఎవరిపాట సమయోచితముగ నున్నదే?

చేటి:—మరల బాడుండు. అప్పుడు కాని నేఁ జెప్పజాలను. ఇరువురు పాడుదురు.

చేటి:—సందర్భశుద్ధి దేవికున్నదనియా మీరడుగుచున్నారు. నేఁజెప్పజాలనుగాని యింకొక్కసారి పాడుచుఁ గన్నులు మూసి యీ దేవుని ధ్యానింపుఁడు. ఆతఁడే మీ సందియము వారింపఁ గలఁడు.

మల్లి:—ముందుగా నేను బాడుదును. (అట్లుచేయుచున్నది.)

వసుంధరయు నిమీలిత నేత్రయై పాడెను. చేటిక సన్నచేయగా నర్జున దేవుఁడు వారిని సమీపించెను. ఇరువురు నడుగుల చప్పుడువిని కనులదెఱచి యర్జున దేవుని జూచి సంభ్రాంతలైరి.

చేటి:—ఎందులకా తత్తరము! ఎవరి యాహ్వానము సమంజసమో మీరే గ్రహింపుఁడు.

మల్లి:—(ప్రణయకోపముతో)ఆహ్వానించినంత నే యైన దా? ఇదియంతయు నీ పన్నుగడ.

చేటి:—రాజపుత్రా! యీ పల్లవాస్తరణమునఁ గూరుచుండుము. మణిభద్రా! నీవునటుకూర్చుండుము.(కూర్చుందురు)

అర్జు:—వీ రెవరో మేము తెలుసుకొనవచ్చునా?

చేటి:—ఈమె మహారాజపుత్రి; వసుంధరా దేవి.

అర్జు:—అయినచో మాకుఁగాఁగల మహారాజ్ఞి. దేవీ! పాదాభివందన సమయమున కెదురుచూచుచున్నాఁడను.

అతఁడా మాటలనునప్పుడు వసుంధర పులకితగాత్రియు వినమ్రవదనయునై లజ్జాతిశయము నభినయించుచుండెను.

చేటి:—ఈమె మహారాజు సోదరుని దుహిత. మల్లిక.

అర్జు:—ఈమెయు నవివాహిత యేకదా?

చేటిక:—ఔను.

మల్లిక:—(స్వగతము) ప్రణయమధురమైనభాషణము, కనువిందైన రూపము విన్నకొలఁది, చూచినకొలఁది హృదయము ద్రవించుచున్నది.

వసుం:—(స్వగతము) ఆర్యపుత్రుని మిత్రుఁడగుటచే నాకీతఁడత్యంతపూజనీయుఁడని యెఱిఁగియు గౌరవవాక్యమైనఁ జెప్పజాలకున్నాను. నన్ని శాలీనత నిందాపాత్రురాలినిగాఁ జేయుచున్నది. ఇదివిని యీ మహాపురుషుఁ డేమని తలంచునో కదా!

చేటిక:—రాజపుత్రా! మీరుదయచేసిన పని నెఱవేఱినదా?

అర్జు:—(స్వగతము) ఇట్లు చెప్పెదనుగాక! (ప్రకాశము) మీ రాజపుత్రికలట్లు మౌనము వహించియుండ నెట్లు నెఱవేఱును.

చేటి:—రాజకార్యము మాట అడిగితిని.

అర్జు:—ఓహో అదియా! ఇచటికి వచ్చినపని యనుకొంటిని. అది మూఁడుపాళ్ళు నెఱవేఱినది. శుభాంతమగు ననియే భావించుచున్నాము.

చేటి:—అందఱు సుఖించుమార్గ మాశంసనీయము.

మల్లి:—రాజపుత్రునకిచ్చుటనేదిమోపనియున్నదికాబోలును. మన మేగుదము. సెలవడుగుము.

అర్జు:—మీరు వెళ్ళినచో మాపని యెట్లు నెఱవేఱును?

వసుం:—అదియేమో తెలిసికొనుము చేటికా!

అర్జు:—(మణిభద్రునిజూపి) మా మిత్రుని కీతఁడు సందేశ మర్థించు చున్నాఁడు.

చేటి:—రాజపుత్రీ! సిగ్గుపడక సందేశింపుము. కానిచో సార్వ భౌముని యెడ నపరాధము చేసినదాన వగుదువు.

వసుం:—(స్వగతము) ఏమిజేయుటకు నిర్ణయింపజాలకున్నాను. ఆర్యపుత్రుఁడెట్లుతలంచెను? ఒకవంక శాలీనతకు భంగము. మఱియొకవంకఁ దిరస్కార భయము.

మణి:—మొన్న వచ్చినప్పుడు సందేశము గొనిపోవకుండుట సార్వభౌముని హృదయమునకు క్లేశము కలిగించినది. కావున తప్పక సందేశ మొసఁగ గోరు చున్నవాఁడ.

వసుం:—సందేశమును మల్లికే చెప్పనే చెప్పినది కావున సుమమువరనీయు నీమోము చూప వేల యుని.

మల్లిక:—నామాట యెత్తెద వెందులకు; నీసందేశమునే వినిపింపుము. (చేరదీసి) 'ఆలసించెదవేల' అని పాడితివికదా!

వసుం:—(చిరునగవుతో) నాగీతిక సమయోచితముగా లేదంటివి కాదా? సద్యఃఫలదాయిని యగు నీగీతికనే సందేశింపనిమ్ము!

మల్లిక:—అది చిరకాలము క్రిందటనే నెఱవేఱినది. నీవు పాడినదే నీకు సమయోచితముగా నున్నది.

వసుం:—అయినచో మణిభద్రుఁడు రెండును గ్రహించుఁగాక!

మల్లి:—చెలీ! నామాట యెవరు చెప్పమనిరి.

అర్జు:—చెప్పుమనకున్న నేమి? కర్ణ రసాయనము చేయు కూడదా? ఉఱుము లేని వర్షము సుఖదాయకమే యగును. మఱియొకటి కూడ నభిలషితము.

చేటి:—నిస్సంశయముగాఁ జెప్పగోరెదము.

అర్జు:—కన్యలేనా పురుషులుకూడ నాదేవు నారాధింప వచ్చునా? వచ్చునేని పుష్పమాల సమర్పింతమని-

చేటి:—దైవారాధన కందఱు నర్హులే. స్త్రీపురుష భేదము ప్రతిబంధకమగునా? (మల్లికతో) మల్లికా! దేవునకు నీవు సమర్పించిన మాలిక నిటు తెమ్మా?

మల్లిక మాలికనుదీసి చేటిక కందింపఁ బోయెను. ఇంతలో నర్జున దేవుఁడు మణిభద్రుఁడు సిద్ధముచేసిన పుష్పమాల నందుకొని తటాలున మల్లికమెడలో వేసెను. చేటి ప్రోత్సహించి మల్లికచే నర్జున దేవుని కంఠమున బుష్పమాల వేయించెను. వసుంధర ప్రీతివిస్ఫారితేక్షణయై చూచి సుభద్రార్జునీయములోని యొక చరణము స్మరణకు రాఁగాఁ దనలోఁ బాడుకొనెను. ఆపాట వైఖరీరూపమునతిక్రమించి యప్రయత్నముగా మధ్యమావస్థనొంది యిట్లచటివారికి శ్రుతి గోచరమయ్యెను. "ఏలుకొనవే ప్రాణనాయకు నేలుకొనవే సుభద్ర! యర్జును నేలుకొనుమమ్మా!"

అర్జు:—మహారాజ్ఞి యీ దేశ మవశ్య సంభావనీయము.

మల్లి:—ప్రణయకోపమును నటించుచు మీసంగతి బాగుగా లేదు. మాయమ్మతోఁ జెప్పి యేమిచేయించెదనో చూడుఁడు.

చేటి:—(భయముతోఁ దనలో) ఆ ప్రగల్భమాటలునమ్మి మేన మీఱిచరించితి గా యేమి? అతిసర్వత్ర వర్జయేత్తని పెద్ద

లందురు. (ప్రకాశము) బిడ్డలారా! పరిహాసములతో మనము ప్రొద్దుచూడ మైతిమి. యశోదాదేవి మనరాక కెదురు చూచుచుండును. పోవుదము. (అర్జునదేవునితో ఆర్యా! సెలవొసంగుము. మరువవలదు. దయయుంచుము.

అర్జు:—అచిరకాలముననే పునర్దర్శన మగుఁగాక!

వసుంధరాదులు వెడలిపోయిరి. మణిభద్రార్జునదేవులును బయలుదేఱిరి. ఆప్రదేశమున మల్లిక యుపయోగించిన వస్తువులనెన్నుచు మణిభద్రునితో నిది యాలతాంగి పట్టినది; ఇది యాతరళాక్షి చూచినదని చెప్పుచుఁ దనివితీఱక యర్జునదేవుఁడిఁచుక యాఁలసించి మణిభద్రుని ప్రేరణచే నెమ్మదిగా నడుగులిడుచుఁ గ్రమముగా నివాససౌధము చేరుకొనెను.

పదునెనిమిదవ ప్రకరణము

రాయబారము సరళముగానే ముగిసెను. అర్జునదేవుఁడు శాకులముచేరి వజ్రధర విష్ణుదేవుల కెల్లవృత్తాంతము విసిపించెను. విజయవాటికా సమావేశమునకు తిథివారాదులు నిర్ణయింపఁబడెను, ఎల్లవారికి నాహ్వానము లందఁజేయఁబడెను. దివ్యజ్ఞాన సంపన్నుఁడయ్యునావ స్త్రాబుఁడు లోకవ్యవహారానుకరణార్థము కతిపయ శిష్యబృందముతోఁ బ్రయాణమై విజయవాటి కరుగఁదలంచెను. గురునాథుఁ డనుచరవర్గముతోఁ బ్రయాణోన్ముఖుఁ డయ్యెను. భీమనాయకుని యాధిపత్యమున మహాసభజరుగుటకు నిశ్చయింపఁ బడినందున నమ్మహాశూరు

జ్ఞానాట్రికి విజయవాటికకుఁ జేరఁగలననియు నెల్లపనులుచక్కఁ బెట్టుటకు నర్జునదేవుఁడచ్చటనే యుండవచ్చుననియు విష్ణుదేవు నకు వర్తమాన మంపెను.

నిశుంభునకు నావిషయము విశదపఱుపఁబడెను. అతఁ డంతకుముందే మహీంధర మణినాగుల నాయాప్రాంతములందలి జనుల యాశయములను గ్రహించి తనపలుకుబడిని బెంపొం దింపఁ బంపియుండెను. ప్రసేనుఁడు తమ పక్షము వారిలో నొక్కఁడు వెనుకబడకుండ నందరు విజయవాటికకరుదెంచు నట్లు నియమముచేసి యందులకుఁ శాశిగాండ్లలోఁ బెద్దల యూథనాయకులుగా నియమించి తాను కృష్ణాతీరనగర పర్య టనకు బయలుదేరి పోయెను. నిశుంభున కెప్పటివార్తలప్పుడు చేరుచుండెను. సభాదినము సన్నిహితమగు కొలఁది వజ్రధరా దులకు హార్దాధిక్యము కలుగుచుండెను. నిశుంభున కారాటము హెచ్చుచుండెను. మహీంధరాదులు పంపువార్తలలోఁ గొన్ని యుత్సాహకరములుగను గొన్ని నిరాశాజనకములుగను నుండెను.

ఒకనాటిరాత్రి నిశుంభుఁడు శయనమందిరమున నిదుర రాక బహువిధముల నూహించుచుండెను. అంతకంత కాతని కారాటము హెచ్చుచుండెను. దైవము విషమపరీక్ష చేయఁ దలఁచితనకీపరిస్థితి తెచ్చిపెట్టెననియాతఁడు నిశ్చయించుకొనెను. "శౌరా! నేనేల బిడ్డలను సింహళమునకంపితిని. పంపితినిపో మార్గమున విరుద్ధ సంఘటనము జరుగనేల? జరిగెననుము! విష్ణుదేవుఁ డిచ్చటికి వచ్చుటయు వానిని వసుంధర చూచు టయు నేల తటస్థింపవలయును. సురసన్నిభుఁడగు నాతనివలచి

యాకన్నియ లోలోనఁ గృశించుచున్నది. ఆ బాల మోము చూడ నాకే జాలి కలుగుచున్నది. నే నిత్తఱి ప్రజాధరునకు లోఁబడి విష్ణుదేవునకుఁ దనయనిచ్చిన బంధువులందఱు పరిత్యజింతురు. సుకుమార హృదయమున నాటుకొన్న అనురాగ లతికను ద్రుంచివేసి ఆ సుకుమారి జీవితము దుఃఖభాజనము చేయుదునా? చిరకాలమునుండి నిలిచియున్న ప్రతిష్ఠను మంటగలుపుదునా? విజయవాటికలో మనకు విజయము సంభవింపనిచోఁ బరాభవమును సహింపఁజాల. సంభావితునకపకీర్తి మరణముకంటె వ్యథాకరము. ఈసమావేశము భగ్నమైనచో యుద్ధము తప్పదు. పోనిమ్మవి యుద్ధసన్నాహమొనరింతునా? జయాపజయములు దైవాధీనములు. అప్పుడు తల్లిలేని యీబిడ్డగతియేమి? ఎప్పటికప్పుడు దీనవదనముతో విశ్వంభర నన్నర్థించుచున్నది. తనకు మరణకాలమున నొసంగిన వాగ్దానమును భంగపుత్తునేమో యని చలితహృదయయై చెవి నిల్లుకట్టుకొని పోరుచున్నది. (ఆలోచించి నిశ్వసించి) ఎట్లును నాకు మరణము తప్పదనుకొందును. నాఁటి స్వప్న వృత్తాంతము మనమును వేధించుచున్నది. సముద్రములో నుఱికిన నన్ను నక్ర మిూడ్చుకొనిపోవుట శుభసూచకముగా దోఁపకున్నది. శ్రీశైలమునుండి క్రిందికిఁ దొర్లితిని. అది నా పదచ్యుతిని సూచించుచున్నదేమో? ఎన్నటికి నట్లుజరుగదు. సింహకేసరముల నెవ్వఁడు పెఱుక యత్నించును? యమునకు యముఁడు నిశుంభుఁడని యెఱుఁగక యెవ్వఁడైన సాహస మొనర్చిన వాఁడు మదీయదుర్వార క్రోధానలమున శలభం బై ప్రమందకుండునా? కాని-ఆ స్వప్నమున మల్లికా వసుంధరలు మందహాస సుందరారుణాధరలై యింద్రవరుణులచే రక్షింపఁ

బఱచుచుండిరి. అర్జునదేవుని జూచినప్పటినుండియు నా యింద్ర
వర్ణులు వీరభయుక్తులై యుండుగురా ఱఁడి యూహా జనించు
చున్నది. మహీధరుఁడు శశాంకోదయుఁడు పుత్రికను మణినాగున
కిచ్చి వివాహము చేయఁగోరుచున్నాఁడు. నాఁగాను యుద్ధము
తలపెట్టించినచో సింహాసనమునుండి సైన్యములరావించి సహ్యాద్రి
తీరమున లాక్రమింపఁ గడఁగూడునని పడుచున్నవాఁడు. ఒకవేళ
విష్ణుదేవుఁడు నాకుఁ జిక్కెనా? నజధరుఁడు హతుఁడగు
టయు విష్ణుదేవుఁడు జీవగ్రాహముగాఁబట్టుబడియుఁ జటస్థిం
చిన దైవము నాయెడ నున్నట్లగును. అప్పుడు వసుంధరతో
రత్నసానురాజ్యలక్ష్మి నాతనికి గైవసమొనర్చి ధన్యుఁడ
నయ్యెద.

అట్లుగాక కదనరంగమున నాచే విష్ణుదేవుఁడు హతుఁ
డైన వసుంధర చిత్తమున నెంతపరితపించును? విష్ణుదేవుఁడే
నన్ను సంహరించుట తటస్థించిన– ఏమి? ఈ యశుభసూచ
నము. నిశుంభుఁడు బొడ్డూడని యొకకుఱ్ఱవానిచేఁ బ్రాణాపా
యమునొందునని నామనసు విశ్వసింప జాలకున్నది. మూఁడు
లోకములు కట్టుకట్టి యొక్కపరి నాపై నుఱుకుచురుగాక!
ఈయపశకునము లేమిచేయఁగలవో చూచెదను. మూఢవిశ్వా
సములకు లొంగి యాత్మశక్తి నుపేక్షించునంతటి బేలనుగాను.
అంతవఱకు రాకుండ మా యోపాయము చేతనైన జయము
సాధించితీరెదను. నన్ను సార్వభౌముని జేసి కన్యారత్నమును
గొనుమని ప్రలోభించిన ననుగత్తుఁడు బాలుఁడగు విష్ణుదే
వుఁడు వ్యతిరేకోద్యమమునకు వశుఁడుకాఁడా? కుడిచికూర్చున్న
నాకీదుర్భరస్థితి యేలసంభవింపవలయు'' నని యనేకవిధములఁ
దలంచుచు నాతఁడగ్నిపరీతముగు డొంకలలోని పాఁపఱేనివలె

శయనమందిరమున నిటునటు దిరుగఁజొచ్చెను. అతని ముఖ ముబ్బిపోయెను. కన్నులెఱ్ఱవారెను. సిట్టూర్పుల తాఁకుడుచే నధరము కమలిపోయెను. రక్తము వేడెక్కి నాడులందుఁ దీవ్రముగఁ బ్రసరింపసాగెను. హృదయసంచలన మధికమయ్యెను. కొంతసేపటికాతఁడు తిరుగుటకశక్తుఁడై శయ్యపైఁగూలఁబడెను. మూర్ఛితుఁడైనట్లు ముహూర్తకాలము పడినవాఁడు పడినట్లే యుండి దగ్గన లేచి "ఏమనుచున్నావు? లోకమున నేకైకవీరుఁడని పేరు పొందిన నిశుంభుఁడు సామ్రాజ్యపదవి కనర్హుఁడా? ఛీ మూర్ఖురాలా! ఇదిగో! కరవాలమాత్ర సహాయుఁడనై పోయి వైరివీరులనిప్పుడే రూపుమాపివచ్చెద. నీబిడ్డయనాథయై యంగలార్చుచు నిశ్శత్రువునై తుదముట్టించెదను. నిల్వినయూరుముక్కలై కంటకంబె నేటిపుట్టువు లభించుచు. విను! నీ వెంత ప్రతిమాలినను వినను! హా మృ! ఏమి యీనీ దివ్యరూపము. ఏమి యీ నీఅమృతహస్తము-నేతిసమార్జన మొనర్చినట్టి చే యేమి యీ వింత తెలివి? ఏమి యీఘోరసంగ్రామము. నిశుంభుఁడు హతుఁడయ్యెనే? కాకులేశ్వరు నంకపీఠి నలరారుచున్న చిప్పుత్రికనుజూపి నన్ను వెక్కిరించుచున్నావా? విశ్వంభరా! విశ్వంభరా! విశ్వంభరా!" యని యాతఁడు మరల శయ్యపైఁ ద్రావెను.

చాలసేపు కన్నులుమూసికొని యట్లేపండుకొని యుండెను. పంచభూతములు నాతనియెడ దయవహించి సాఁకుచుండెను. సోపానగండ్లనుండి మలయానిలము వీవఁ దొడఁగెను. అమృతాంశుఁడు గవాక్షమార్గమునఁ గౌముదీగుచ్ఛములు గుమ్మరించుచుండెను. నిద్రాదేవి యొడిని జేర్చి యాతని లాలింపసాగెను. ఇందుఁగలఁడందు లేఁడని సందే

హింపరాని సర్వాంతర్యామి స్వయముగాఁ బహిరాయిచ్చు చుండెను.

క్రమముగాఁ జంద్రాస్తమయ మయ్యెను. చీఁకటులు వ్యాపించెను. కోడికూయుట, వేగుఁజుక్క పొడుచుట, తూర్పు తెల్లవారుట దేనిసమయమున నదిజరిగిపోవుచుండెను. క్రమముగా మృదుల మాంజిష్ఠ శోభాసమృద్ధ మగుచు సహస్కర బింబ ముదయ శిఖరి శిఖర మలంకరించెను.

అంతకుముందే నిశుంభుఁడు వందిజనము ప్రబోధింప మేలుకొని కాలకృత్యము లొనర్చియున్నంతలో వార్తాహరుఁ డొకఁడుజాబుకొనివచ్చెను. ప్రసేనుఁడంపిన జాబనఁగానే యేమి సమాచారమో యెట్టుఁగ న్యాతపడుచుఁడత్తణమే దాని నందు కొని యిట్లు పఠించెను. "శ్రీశ్రీశ్రీ నిశుంభమహారాజు పాద పద్మములకు సాష్టాంగపడి చేసికొను విజ్ఞప్తి. దేవరవారి పాద మూలమును విడిచి వచ్చినప్పటినుండి పడరాని పాట్లు పడి సామ దాన భేదోపాయముల ననువుపఱిచి యింతవఱకు నధిక సంఖ్యాకులు మనపక్షమవలంబించునట్లు కావించితిని. దేవర వారువిజయవాటికా ప్రయాణముతూఁగింపవచ్చును. దేవరదర్శ నము ప్రజలలోమఱికొంత యుత్సాహమును జనింపఁజేయుగల దని భావించుచున్నాను. వజ్రధరుఁడు తనపక్షము వారినందఱి నేమఱకుండ రావించుచున్నాఁడు. ఏలిక సమక్షమున లేనిచో ప్రజ లెదుటివాఁడే పెండ్లికొడుకని తలంచి కార్యహాని యొనర్తు రనిభయపడుచున్నాఁడను. దేవరచిత్తమునకుసమ్మతమగునట్లు చేయఁగోరెదను. విధేయుఁడు-అమాత్య ప్రసేనుడు." జాబు చదువఁగానిశుంభునకుఁబ్రత్యాశజనించెను. వితర్కములనన్నిటి

దిగఁద్రావి సముత్సాహముతో విజయవాటికకు బయలు దేరెను.

ఆవార్త విని మల్లికావసుంధరలు హర్షపరిపూర్ణ హృదయులై మహారాజును సందర్శింపవచ్చిరి. అతఁడు వారి రాకకు సంతుష్టుఁడై 'మీతోఁజెప్పి పోవలయునని యనుకొనుచుండ మీరే వచ్చితిరి. మంచి శుభసూచన. విజయవాటికకు రమ్మని ప్రసేనుఁడు లేఖనంపెను. నేఁడే ప్రయాణము. అక్కడి పని పూర్తికాఁగానే శీఘ్రముగా వచ్చెదను.'

మల్లి:—మహారాజు మొగము డస్సియున్నది. కార్యాలోచనముచే నిద్రసరిగాఁ బట్టలేదేమొ!

వసుం:—తండ్రీ! నీవింతకుముందే చక్రవర్తివి. దీనికై లేనిపోని పట్టుదల పెట్టుకొనకుము. నీకు దీనిమూలమునఁ గ్రొత్త యాధిక్య మిసుమంతయు రాఁబోదు. సర్వజన సమ్మతికి నిశుంభుఁడట్లవాట్లు వేసెననెడి యపయశమునకు లక్ష్యము కాకుమని ప్రార్థించుచున్నదాన.

నిశుం:—(చుబుకము పట్టుకొని మూర్ధాఘ్రాణము చేసి) తనయా! ప్రాణము లర్పించియైన నీ యభీష్టమును నెఱవేర్చెదను.

వసుం:—తండ్రీ!అట్లనవద్దు!సర్వలోక సుఖకరమగు మార్గము నవలంబింపుము.

మల్లి:—(తనలో)యుక్తిప్రయుక్తులకిది యదనుగాదు. (ప్రకాశము) సోదరీ! మహారాజు మొగమున సార్వభౌమకళ కానిపించుచున్నది. సూక్ష్మదృష్టితోఁ బరికింపుము.

వసుం:—సఖి! చిరకాలమునుండియు నాకు గోచరించుచునే యున్నది.

మల్లి:—అందును నేడు విశేషముగా—

వసుం:—తథాస్తు—

నిశుం:—(హర్షాతిశయముతో) బాలవాక్యము బ్రహ్మవాక్య మందురు.

అట్లు చెప్పి నిశుంభుఁడు ప్రయాణ సన్నాహము గావింప నగరపాలకుని నియోగించెను. కావలసిన వస్తువు లన్నియు సమృద్ధిగాఁదోడఁ గొని తేరఁ దగువారి కాజ్ఞ యొసగెను. తనయులకు సెలవిచ్చి పంపి మంగళవాద్యములు జయజయధ్వానములు మిన్నుముట్టరథారూఢుఁడై నగరు వెడలెను. బ్రాహ్మణులు స్వస్తివాక్యము లుచ్చరించిరి. పురవీథి నేగునప్పుడు సుమంగలీజనులు పుష్పాంజలులు చల్లి యాతని యుత్సాహము నినుమడింపఁ జేసిరి.

పంచోవింశదవ ప్రకరణము

విజయవాటికయందు రమణీయ ప్రదేశమున మహాసభ జరుగుటకు నిర్ణయింపబడెను. పూర్ణభద్రుఁడు ముందుగానే వచ్చి తత్ప్రదేశమున బందిళ్ళు, పాకలు వేయించి యాగంతుకులకు దగు వసతు లేర్పఱచెను. భోజనశాలలు, పానశాలలు, విహారశాలలు కొదువ లేకుండ నిర్మింపఁజేసెను. రథములు నిలుపుటకుఁ గరి తురగ వృషభాదులఁ గట్టుటకు

వసతులు కల్పించెను. మధ్యమధ్య వజ్రధరార్జునదేవులువచ్చి యాతని యేర్పాటులు చూచి తగుసూచన లిచ్చిపోవుచు వచ్చిరి. పూర్ణభద్రుని చాకచక్యముచే నా ప్రదేశము కల్పవృక్షమువలె సంకల్పమాత్రమున సకలవస్తువుల నొసంగు చుండెను. పాలు, పెరుగు, కాయగూరలు నెప్పటి కప్పుడు వచ్చునట్లు గురునాథుఁ డేర్పాటుచేసి రెండు దినములు కలవనఁగానేవచ్చి తాను బూర్ణభద్రునకుఁదోడుపడుచుండెను.

ఉపకార్యా నిర్మాణము పూర్తికాఁగానే విష్ణుదేవుఁడు వజ్రధరార్జునదేవులం గూడి విజయవాటికకే తెంచెను. ఎవరికిఁ దగిన రీతిని వారికి విడిదల లొసంగఁబడెను. వారికి, వారి పరివారమునకు గజాశ్వాదులకుఁ దద్రక్షకులకు నిఱుకాటము లేకుండ నివసించుటకు వీఁలు కల్పింపబడెను. మణినాగ మహీధరులు తమ పనిపూర్తిచేసికొని సమావేశము రేపనఁగా విజయవాటికకు వచ్చిరి. ఆనాటి సాయంకాలమున కే ప్రసేనుఁ డరుదెంచెను. వజ్రధరుఁడు వచ్చినవారి నందఱిని గలిసికొని కుశలప్రశ్నము కావించి రావలసినవారిని గుఱించి యడుగు చుండెను. తెల్లవారునప్పటి కందఱు వచ్చిరి. అవస్తంబభీమ నాయకులు రాఁగానే విష్ణుదేవుఁడు పాదచారియై పోయి నమస్కరించి తోడ్తెచ్చి యుచితములగు నివేశముల విడియింప జేసెను. మునిశిష్యులకుఁ గాలకేతు ప్రభృతులకుఁ దగు నివాసములుచూప మణిభద్రుని నియోగించెను.

ఇంతలో నిశుంభుని రథస్వనము వినవచ్చెను. మహీధరుఁడు, ప్రసేనుఁడు నెదురుగాఁబోయి కొనివచ్చి తమకై నియుక్తమగు మహోర్ణ వస్తుసంభృతమగు గుడార

మున నాతని ప్రవేశపెట్టిరి. నిశుంభుఁడు వచ్చెనని వినఁగానే విష్ణుదేవుఁడు వజ్రధరార్జునదేవులతోఁ గూడి యాతని సందర్శింపనేగెను. అజ్ఞనదేవుఁడు వారి నొకరి కొకరి నెఱుక పఱచెను. పిదప నీక్రింది సంభాషణము జరిగెను.

నిశుం:—చిరకాలమునుండి మిమ్ము వినుచున్నారము. సందర్శనభాగ్యము నేఁటికి లభించినది. ఇది సుదినము.

వజ్ర:—అందఱము నట్లు సంతసింపవలసినదే.

విష్ణు:—ఈ సమావేశమునకు మీరాక యంగపరిపూర్తిని గలిగించినది. ఇప్పటిదనుక నీప్రదేశము గ్రహనక్షత్రశోభిత మయ్యుఁ జంద్రుఁడు లేని గగనతలమువలె సంపూర్ణప్రకాశము వహింపదయ్యెను.

నిశుం:—స్నేహపూర్వకమగు మీ యాహ్వానము ద్రోసి పుచ్చుటకు మనసు సాహసింపదయ్యెను. జరుగఁగల కార్యక్రమమేమి?

వజ్రధరుఁడు కార్యక్రమము సిద్ధపఱచి యుంచెను. దానిని నిశుంభునకుఁ జూపెను. అది చూచుకొని చక్రవర్తి యెన్నిక రేపటి కార్యక్రమములో నున్నదనుకొని సంతోషముతోఁ "జక్కఁగానే యున్నది. నేఁడు వివిధపక్షనాయకుల సంప్రదింపులు మహనీయుల హితోపదేశములు నిర్ణయించి యుంటిరి. భీమనాయకులు దయచేసిరా?

వజ్ర:—విజయముచేసినారు. వారుకొంత సేపువిశ్రాంతితీసికొన గానే కార్యక్రమ ముపక్రమింపఁబడును. సెలవుతీసికొని మరలఁ గలిసికొందము.

నిశుం:—మంచిది. కాలాతిక్రమణము కాకుండఁ జూడుఁడు.

విష్ణు:—అంతయు సిద్ధముచేయఁబడియే యున్నది, సెలవు.

విష్ణుదేవుఁడు సపరివారుఁడై యేగెను. వెళ్ళుచు నిశుంభుని దర్పమును గాంభీర్యమును జూచి దుర్గుణములే లేకున్న నిక్క ముగా నీతఁడు ప్రపంచము నేలఁగలవాఁడె. ఈతని పేరు విని పరరాజులులికిపడుదురన్న నాశ్చర్యమేమి? ఎట్టిద్రృక్ష కాయుఁడు! గంభీరము భీకరమునయ్యు నీతని ముఖము దర్శనీయమేయై యున్నది అనుకొనెను.

నిశుంభుఁడు విష్ణుదేవునిజూచి యుద్భూతహర్షములకు లోనయ్యెను. అతఁడిట్లనుకొనెను. "ఇట్టిరాజకుమారుని మున్నె న్నఁడు చూచియుండలేదు. ముందుచూడఁబోము. వజ్రహ స్తుఁడైవచ్చిన యింద్రునినైత మీతఁడవలీలగా నిర్జింపగలశక్తి గలవాఁడనిలోఁచుచున్నది. దర్శనమెంతయుసౌమ్యము. ఆకృతి మనోహరము; హృదయము గంభీరము; నిక్కముగావసుంధర యీతని వలచి యువచనీయమైనది.

ఇట్లుతలంచి యారాజేంద్రుఁడు మహీధరాదులతోఁ గొంత కార్యాలోచన మాచరించెను. ఇంతలో సమావేశ ముప్రక్రమింపబడుచున్నదని తెలుపుచుగార్యద్రష్టలాహ్వానించి నందున నందఱు నచ్చటికేగిరి.

సభాభవనము చక్కగా నలంకృతమైయుండెను. చిగురుఁ దోరణములు ప్రసూనమాలికలు నెడనెడ గట్టబడెను. వితాన ములు, రత్నదీపికలు, రంభాస్తంభములు నాసభామండప మును శోభిల్లఁజేయుచుండెను. మధ్య నొకవేదిక నిర్మింపఁ బడెను. అందు భీమనాయకుఁ డాసీనుఁడైయుండెను, ఆరాజేం ద్రునిప్రక్క నావస్తంబమహర్షి యుపవిష్టుఁడయ్యెను. వేదిక

కిరుప్రక్కల నిశుంభ మహీధరాదు లొకవైపున విష్ణుదేవప్రజ ధరాదు లొకవైపునఁ గూర్చుండిరి. కాలకేతుప్రముని సర్వులతో ముందఱఁ గూర్చుండెను. పిష్టపుర సామంతులు, పాళిగాండ్రు, జానపదులు సమ్మర్దము లేకుండ గూర్చుండిరి. పూర్ణభద్రుఁ డొకవైపున అర్జునదేవుఁడొకవైపున నిలిచి యుండఁగ నిశ్శబ్దముగా నుండునట్లు చూచుచుండిరి. ఆయుధములు ధరించిన కొందఱుభటు లిటునటుదిరుగుచు నల్లరులుజరుగకుండఁగాచుచుండిరి.

సమయము కాఁగానే ఆపస్తంబమహర్షి లేచి యుచ్చైస్వరముతో "ఓమ్ యో దేవో౽గ్నౌ యో౽ప్సు యో విశ్వంభువన మావివేశ య ఓషధీషు యో వనస్పతిషు తస్మై దేవాయ నమోనమః" అని మంగళాచరణము గావించి కూర్చుండెను. పిష్టపుర భీమనాయకుఁడు సభ్యుల కిట్లు విన్నవించెను.

మహనీయులైన సభాస్తారులారా! వివిధప్రాంతముల నుండి మిక్కిలి శ్రమకోర్చి మీరందఱు విచ్చేసియున్నారు, ఇంతకుఁబూర్వ మొకరికొక రపరిచితులయ్యు సుహృద్భావము వెల్లడించుకొనుచు హృష్టహృదయులై సామరస్యముతో సంభాషించుకొనుచున్నారు. ఇందు గొందఱు మహారాజులు, కొందఱాగర్భశ్రీమంతులు, కొందఱుతపోధనులు, కొందఱు విజ్ఞానఘనులు, సద్భావముతో సత్కార్య నిర్వహణమునకై సమావేశమైన యిందఱనొక్క పర్యాయముచూడ గలుగుటచే మన కిది పర్వదినము. ఇది విజయనాటి; నేఁడు విజయదశమి; విజయవారము. కావున మీకార్య నిర్వహణమున విజయము కాంచగలము. ఎట్టిపవిత్రత, ఎట్టియుదారత

ఎట్టిసుహృద్భావము మీహృదయముల నేను తొలకరించుచున్నదో, అట్టిభావమే శాశ్వతముగా మీ డెందముల నెలకొని యుండునట్లు భగవంతుం డనుగ్రహించుగాక!

మన మిక్కడఁ జేరిన ప్రయోజనము రెండుదినములలో ముగింపఁ దగినదిగా విభాగింపఁబడినది. ఇప్పుడు మహాసీయుండైన యుపాధ్యాయ స్వామి మహర్షి ధర్మశాస్త్ర రహస్యముల నెఱింగించుచు హితోపదేశము చేయును. పిమ్మట మీలో నెవ్వరైనఁ బ్రస్తుతవిషయమును గుఱించికాని, దాని కుపబృంహకమగు నంశము గుఱించి కాని మీ యభిప్రాయములు వెల్లడించుచు మాటాడవచ్చును. మధ్యాహ్నము మనము చేయఁబూనిన కార్యమందలి కష్ట సుఖములను నాయకులు పరస్పరము సంప్రతింతురు. ఇది యీనాఁటిచర్య. రేపు ప్రొద్దుటఁ గూడ నాయకులు ప్రజలువిమర్శించుకొందురు. మధ్యాహ్నము సార్వభౌముని నిర్ణయించుకొందురు. ఇది యిచ్చట జరుగవలసిన కార్యకలాపము. పిమ్మటవిషయములు సార్వభౌముఁడు ప్రజా ప్రతినిధుల సమితితో నాలోచించి నిర్ణయించును. ప్రజలు తమ ప్రతినిధులనుగూడ రేపే పేర్కొందురు.

ప్రస్తుతవిషయమును గుఱించి యించుక ముచ్చటించెదను. ఘనమైన కార్యభారమును వహించి శ్రమకోర్చి యిచటికివచ్చియైకమత్యముకొఱకు సర్వశక్తులు వినియోగించుకొన్న మీకు వేఱుగా నైకమత్యము. మన కావశ్యకమని చెప్పనక్కర లేదు. ఏ దేశమందలి ప్రజలైకమత్యమునుకలిగి ప్రవర్తింతురో ఆ దేశమునుయుక్కోటి వేలుపులును మోహరింపఁజాలరు. మీరిప్పుడే యైకమత్యఫలము చవిచూచుచున్నారు. సేనాని

పూర్ణభద్రుఁడు, మహర్షి యాపస్తంబుఁడు సంఘీభావమును జేకెత్తించిన నాఁటఁగోలె మనదేశమున దుష్కార్యము లడు గంటినవి. పెక్కురు దోపిడికాండ్రు కృషి వాణిజ్యములు చేసి జీవించుచున్నారు. వారి నిత్యజీవనము సుఖముగా జరుగుటకు మన మెన్నియో కార్యము లొనర్పవలసి యున్నది. అప్పుడు కాని, దేశము వీర్యవంతము కాదు. ఏదేశ ప్రజలు తుచ్ఛ భోగములకు దాసులై పరస్పర పీడాకరములగు సంఘటలను తెచ్చిపెట్టుచుందురో ఆదేశమన్నివిధముల నధోగతినొందును. ప్రజల నైతిక సంపద దేశసౌభాగ్యమునకు వెన్నెముక. ఐక మత్యము జీవము, విజ్ఞానాభివృద్ధి రక్తమాంసములు. ఇవి లేని దేశము జీవరహితమైన యస్థిపంజరమువలె హేయమగును. మహాజనులారా! సారహీనములైన మాటలతో మిమ్ము విసి గింపక యమూల్యములైన యాపస్తంబ సుభాషితము లాలకింప మీకవకాశ మొసఁగుచున్నాఁడను.

ఇట్లు చెప్పిభీమనాయకుఁడు విరమించెను. ప్రజలలోహర్ష నినాదము లుప్పతిల్లెను. అర్జునదేవ పూర్ణభద్రులప్రయత్నము వలన నాసభ క్షణకాలములో నిస్తరంగసముద్రమువలె శాంత మై యొప్పారెను. ఆపస్తంబుఁడు సభాసదుల నందఱఁ గలయ జూచి గడ్డమునవరించి జపమాల వేల నూఁగులాడుచుండ నిట్లువచించెను, "మనీషులారా! మహాశూరులారా! ఐహిక ముగా మీకెఱిఁగింపవలసిన విషయములనన్నిటి భీమేశ్వరుఁడు వచించి వక్తవ్యాంశము లేకుండఁ జేయుటచే నేనాధ్యాత్మి కముగా మాటలాడెదను. ఈకావితాల్పు ముక్కుమూసికొని యేకొండగుహలోనోకూరుచుండక యేటికీజంఝాటమనిమీరు సంశయింపవచ్చును. మాగురుసంప్రదాయము నెఱింగినచో

మీసందేశము నివర్తించుననుతలంపుతో నించుక సూచించె దను- అగస్త్య గౌతమ బాదరాయణాదులు మా గురుపరం పరలోనివారు- తపస్వియయ్యు నగస్త్యుఁడు లోకోపకారము కొఱ కెన్ని ఘనకార్యములనో చేసెను. వింధ్యగర్వాపహారి; ఇల్వలవాతాపి దానవనిషూదనుఁడు;సముద్రోదకములాచమిం చినయోగి. ఇట్లే తక్కినవారును లోకసంబంధమును విడువక తపశ్శక్తి నాశ్రయించి ధర్మశాస్త్రములు నిర్మించి మహా రాజుల సాహాయ్యమునఁ బ్రజలచే నాచరింపఁజేసి ధన్యులైరి. నేనునట్లేయుపమార్గమునఁబడియున్న ప్రజలకొఱకుధర్మసూత్ర ములు నిర్మించి వానిని మీకందఁజేయుచున్నాఁడను. ధర్మా చరణ మొనర్చుటే మీరు నా పరిశ్రమను సార్థక పఱచుట. ధర్మాచరణమునగాని యాధ్యాత్మిక శక్తి పెంపొందదు. పురుషుఁ డాధ్యాత్మికశక్తిహీనుఁడైనచో బాహ్యశక్తి యెంత యుత్కృష్టత గాంచినను నిరయగామి కాక మానఁడు. స్వస్వ జాత్యుచిత కర్మాచరణమే స్థూలముగా ధర్మస్వరూపము. ఏజాతి కేకర్మ విధింపఁ బడినదో దాని నాచరించి యాజాతి యౌన్నత్యమును గాంచును. జాతి సాంకర్యము పాపహేతువు. పాపము జాతి విచ్ఛేదహేతువు. స్వజాతియం మచ్ఛాదించిన యారసనంతతి జాతిని దేజోవంతముగాఁ జేయగలదు. మీ రే జాతివారు? ఆర్యసంతతివారు! కొందఱు మిమ్మనార్యులుగా మ్లేచ్ఛులుగా నేల పరిగణించుచున్నారు? దానికి మూల కారణమగు సాంకర్యమును నిరోధించి యార్యజాతి గౌరవ మును నిలుపుఁడు. కృష్ణా గోదావరీతీరవాసులగు మీరందఱు నాంధ్రులనుప్రఖ్యాతివహించి 'యాంధ్రులార్యులే! అనార్యులు కారు- మ్లేచ్ఛులుకారు- వీరిదిననాతనవిజ్ఞానము- విశిష్టధర్మము

సనాతనము. మేధాసంపద నితరులకు వీరుతీసిపోరు. ధైర్యము, సాహసము, కార్యదక్షత, యైకమత్యము వీరికి సమగ్రముగాఁ గలవు'' అని లోకమునకు వ్యక్తము చేయుఁడు. నాఁడే యాంధ్రజాతికిఁ బ్రత్యేక వ్యక్తిత్వము లభించును. వ్యక్తిత్వమును, గౌరవమును నిలుపుకొనుటకు ధర్మాచరణము- ధర్మ సంరక్షణార్థము సామ్రాజ్యము- నపేక్షణీయములు. సుస్థిర సామ్రాజ్యము లేక యే ఘనకార్యమును మీరు సాధింపఁ జాలరు. మీలో మీరు తగవులాడుకొనుచున్న లాఘవమునకు గురియగుదురు. లఘువు గురువగుటకు దీర్ఘకాలము పట్టును. గురుధర్మమే గౌరవము. ఈ రహస్యమును మనస్సున నుంచుకొని స్వీయాభిమానమును దూరముగా నుంచి పరుఁడైనను దనవాఁడైననుసరే - బాలుఁడైనను వృద్ధుఁడైననుసరే-ఎవఁడు మీజాతిని,మీధర్మమును,మీగౌరవమునునంరక్షింపఁగలఁడో విషయలౌల్యముచే నెవఁడు ధర్మపరిత్యాగ మొనరింపఁడో - ఎవఁ డనపాయశూరుఁడై తన భుజచ్ఛాయ మిమ్ముసుఖముగా జీవింపఁజేయుఁగలఁడో అట్టివానిని జక్రవర్తిగాఁజేకొనుఁడు. అట్టి గుణశాలి నరసి నిర్ణయించుకొనుటకు మీకు [illegible] మధ్యాహ్నము వరకు నవకాశ మొసఁగబడినది. చిత్తశుద్ధితో నాలోచించి చేయుఁడు. ధనాశకు, నధికార వాంఛను లోనై బాధ్యతను మఱచి జీవితము గళంకితము [illegible]. ఇంతకంటె బ్రాజ్ఞులగు మీకుఁ జెప్పనక్కరలేదు.

ఆపస్తంబుని మాటలు సభ్యుల కు [illegible] లయ్యెను. కొందఱు తమలోపము గ్రహించి స్[illegible]పడినవారై పునర్విమర్శకు లోనైరి. గుసగుసలు ప్రారంభమయ్యెను. భీమనాయకుఁ డది గ్రహించి యింక నెవ్వరైన నేవిషయమునైన

సభ్యు [illegible] సమ్మతించుచున్నారా? యనెను. ఎవ్వరును వా[illegible]లాడ సందేహమునఁ గాలమతీతము కావచ్చినందున నాఁటికి సభ ముగింపఁ బడినదని యధ్యక్షుఁడు సెలవిచ్చెను. అందఱు నాంధ్రజాతికి జయమని యఱచుచుఁ దమతమ విడుదుల కేగిరి.

అప్పటినుండియు గుంపులు గుంపులుగాఁగూడి ప్రజలు సార్వభౌముఁడెవ్వఁడని చర్చింపసాగిరి. మొదట నెవ్వరెవ్వరో పేర్కొనఁబడిరి; కాని తుదకు విష్ణుదేవుఁడా నిశుంభుఁడా యన నదే చర్చకు మిగిలెను. భోజనములకు ముందు, వెనుక భోజన సమయమునందు నిదేచర్చ. కొందఱు విష్ణుదేవుని గుణగణము లెన్నుచుండిరి, మఱికొందఱు నిశుంభుని సామర్థ్యము ప్రశంసించు చుండిరి. చెట్లక్రింద, నదీ తీరములఁ బర్ణశాలాంతరములఁగుడారములందుఁబగలు, రాత్రి, ఏకాధ్వరముగాఁ జర్చసాగెను. తెల్లవాఱు నప్పటికి మూడు వంతుల జనము విష్ణుదేవుని వైపు మొగ్గిరి. వజ్రధరార్జునదేవాదు లేకగ్రీవముగా నొక్కని పేరుచెప్పుటే యైకమత్యసూచకమని ప్రజలను హెచ్చరింపఁ జొచ్చిరి. మహీంధర ప్రసేనాదుల మొగములు కళా విహీనములు కాఁజొచ్చెను. నిశుంభుఁడు నీ చింబో తెంత పని చేసినదని యూపస్తంభునిపై నిప్పులు గ్రక్కసాగెను. కార్యమేవిధముగాఁ దిరుగఁద్రోఁడఁగలమని ప్రసేనుడు బుద్ధిఁగోలఁది యోచించు చుండెను.

మధ్యాహ్నము సమీపించుకొలది విష్ణుదేవుఁడే చక్రవర్తి[illegible] యనువారి సంఖ్య యత్యధికమయ్యెను. ప్రజాభ్యుద[illegible] మార్చు విషయమున వారు నిరాశ చేసికొనిరి. నిశుంభుఁ[illegible]ముఖుఁడా! యిక యుద్ధము తప్పదు. ఇక్కడనే

సంఘర్షణ తటస్థించు నేమోయని తోఁచుచున్నది. ఎందులకైన మంచిదే నీవు తగు సన్నాహముతో నుండుము. మణినాగుని వెంట గొనిపొమ్ము. పాళెగాండ్ర గూడకట్టుకొను"మని యాజ్ఞాపించెను. మహీధర మణినాగులు రాజశాసనము నిర్వర్తింపఁ బాళెగాండ్ర గలసికొనఁబోయిరి. నిశుంభుఁడు ప్రసేనుని దగ్గఱగాఁ బిలిచి 'యీకడసారి ప్రయత్నమునుగూడఁ జేయుదము' అని రహస్యముగాఁ గొన్ని విషయముల నాతనికి బోధించెను. ప్రసేనుఁ డించుక హర్షమును సూచించు మొగముతో దేవర సెలవుప్రకారము చేయుదునని వెడలి పోయెను.

ఇరువదియవ ప్రకరణము

భీమనాయకుని గుడారమునకు దగ్గఱ దగ్గఱగా నాప స్తంబాదులు బసచేసిరి. పర్ణశాలలకు మధ్యగా విష్ణుదేవుని విడిది యేర్పఱుపఁబడెను. మధ్యాహ్న భోజనములకు వేళ కావచ్చినది. సభ్యు లించుమించుగా నేకాభిప్రాయమునకు వచ్చిరి. విష్ణుదేవుఁడు తన బసలోఁ దత్కాలోచితమగు కార్యకలాపమును పరిచూచుకొనుచుండెను. ఒకభటుడు వచ్చి అమాత్యప్రసేనుఁడు దేవదర్శనము గోరుచున్నాఁడని మనవి చేసెను. విష్ణుదేవుఁడు సగౌరవముగాఁ బ్రవేశింపనిమ్మని చెప్పెను. ప్రసేనుఁడు రాఁగానే సముచిత మర్యాదలు నడపి విష్ణుదేవుఁడు నిశుంభ మహారాజేమి కోరుచున్నాఁడు. శీఘ్రముగా వచింపు మని యడుగఁ బ్రసేనుఁడు రాజా! మాఱేఁడు మీతో నొక ముఖ్యవిషయమును ముచ్చటించి రమ్మని సెలవిచ్చినందున

వచ్చితిని. ముహూర్తకాలము నాకవకాశ మొసంగినసర్వము నివేదించెదను.

విష్ణు:—ప్రసేనా! ముహూర్తము కాదు. దినమంతయుఁ గావలసిన నీతో మాటలాడుటకు నాకభ్యంతరము లేదు. గౌరవ పూర్వకముగా నడుగుచున్నాను. చెప్పుము.

ప్రసే:—ఇది మీమనస్సులో మాత్రముంచియోచింపవలసిన దని మహారాజు ముందుగా మిమ్ముఁ గోరుమనియెను.

విష్ణు:—తప్పక యట్లు చేయుదును? ఎవరక్కడ? (ద్వారపాలుఁడు రాఁగా) దౌవారికా! మరల నేఁజెప్పునందాక లోనికెవ్వరిని రానీయకుము. నీవును రాకుము.

దౌవా:—చిత్తము దేవర సెలవు. (అనివాఁడు వెడలిపోయెను)

విష్ణు:—అమాత్యశేఖరా! నిశ్శంకముగా మహారాజనిశుంభుని సందేశము నెఱింగింపుము. శక్తివంచన చేయక శిరసా వహించెదను.

ప్రసే:—అంగీకారమైనను గాకున్నను మీరు దీనిని వెల్లడి చేయఁగూడదు.

విష్ణు:—ప్రసేనా! ఏల యట్లు గొంకు వహించెదవు? రహస్యమును బయలుపెట్టుటకు నేనంత కుచ్ఛితుఁడనా?

ప్రసే:—మహారాజుగారి తనయ వసుంధరాదేవి యొక్కపాలె మున మిమ్ము సందర్శించి యుండెనఁట! నాటినుండియు నా లతాంగి తమకై పలవరించుచు దుర్భర వేదనకుఁ బాలైనది.

విష్ణు:—(స్వగతము) అమృతము స్రవించు నక్షరములు వినఁ జాలకున్నవి; (ప్రకాశముగ) అటులనా? మీమహారాజు తనయను మేనల్లున కీయనెంచునేమో?

ప్రసే:—ఆసంకల్పము పూర్తిగాఁ బరిత్యజింపబడినది. మహీధరతనయ మల్లిక నాతనికిచ్చి బరిణయమొనర్ప నన్నదమ్ములు నిశ్చయించుకొనిరి. యశోదాదేవియు నందుకు సుముఖురాలై యున్నది.

విష్ణు:—సింహళప్రభు దంపతులు దాని కంగీకరించిరా? అది వారిని చిన్నపుచ్చుటగా భావింతురేమో?

ప్రసే:—వసుంధర మణినాగుని ప్రేమింపమి ప్రకటితమైనది. దేవా! ఇది రాజాంతఃపుర రహస్యము. మణినాగుఁ డెన్నివిధముల బ్రతిమాలిన రాజపుత్రిక కనురాగ లేశముజనింప దయ్యెనఁట. పైఁగా నాతని బావా యని మల్లిక పిలుచుటకును సహింపకున్నది.

విష్ణు:—ఆతనియెడ నంత ద్వేష మేల జనించెనో?

ప్రసే:—ఆతని దురదృష్టము— లేక—అవినయము.

విష్ణు:—కోమలాంగుల ప్రణయములు బహుచంచలములు. ధీరులు వానిని నమ్మి మోసపోరాదు.

ప్రసే:—మీరట్లు తలంపరాదు. ఆరాజపుత్రి మీ పదదాస్యమైన లభింపనినాఁడు ప్రాణత్యాగము చేయ సిద్ధపడి యున్నది.

విష్ణు:—(లజ్జచేఁ దలవంచుకొని యుండును.)

ప్రసే:— మీ మానసముకూడ నాపేశలగాత్రిపై సక్తమై యున్నట్లు మా మహారాజుగా రూహించుచున్నారు. ఉభ

యులకు నాంతరంగికుఁడ నగుటచే నాకు హృదయమెఱిఁ
గించుటకు సిగ్గుపడ నక్కఱలేదని మనవిచేయుచున్నాను.

విష్ణు:—ప్రసేనా! మీ రాజుగారి యూహ సత్యమైనదే. మీ రాజదుహితను జూచినప్పటినుండి నా యవస్థయు నంతె కినుమడిగా నున్నది. ఇప్పుడు మీ మహారాజేమి యభిప్రాయ పడుచున్నాఁడు?

ప్రసే:—దుహితను దయితగా స్వీకరింప మిమ్మర్థించుచున్నాఁడు. ఇది మొదటి కోరిక.

విష్ణు:—సుమానుషము నాయకా నాయికాధీనము. స్నేహమూలము. గుణసంపాద్యము. మొదటి దగుటచే మఱియొకటి కలదని వ్యక్తమైనది.

ప్రసే:—యథార్థమే! ప్రప్రథమాంధ్ర చక్రవర్తి యను ఖ్యాతి తనకు గావలయునని ముచ్చటపడుచు నయ్యది లభింపఁజేయ మిమ్మాదర భావముతో నర్థించుచున్నాఁడు.

విష్ణు:—(ఆశ్చర్య వైలక్ష్యములతో) ప్రసేనా! నే నెట్లాపని చేయఁగలను? అది నాచేతిలో నేమున్నది? ప్రజ లెవ్వని కోరుదురో వాఁడు చక్రవర్తి కాఁగలఁడు. మీ మహారాజు ప్రజాసమ్మతి పడసినచో నాతఁడే చక్రవర్తి కాఁగలఁడు. మేమందఱ మాతని యాజ్ఞలకు బద్ధులమై నడచుకొందుము.

ప్రసే:—ఆతని కోరిక సముచితము. మీరు తలంచినచో నెఱవేర్పఁగలరు! చక్రవర్తి విష్ణుదేవుఁడా? సశంభుఁడా? యనియే ప్రజలు నిర్ధారణ చేయవలసియున్నది. తక్కినవారి నామము లడుగున బడిపోయినవి. మీ రడిగినచో గత్యంతరము లేక ప్రజలు మామహారాజునే చక్రవర్తిగాఁ గోరి

కొందురు. చక్రవర్తి తన కూఁతునిచ్చి మిమ్ము సంభావించును. కావున లమువలెనే రత్నసానువును మీకు రాజధాని కాఁగలదు. బాగుగా నాలోచించుకొనుఁడు.

విష్ణు:—ప్రజాభీష్ట ప్రతిరోధము చేయఁజాలను. కావలయునని వాంఛింపను. మీ రేఁడంత కుతూహలియైయున్న నొక్క మాట యివ్వఁగలను. ఐకకంఠ్యముగా నన్నే చక్రవర్తిగాఁ బ్రజలంగీకరించిరేని నిశుంభ దుహితను దత్సమ్మతినిఁ బెండ్లియాడి ప్రజాహితము భంగపడనంత వఱకు నిశుంభునిచే రాజకార్యములు చేయించెద. నేనుగాక మఱియొక్కఁడు చక్రవర్తియైనచో మీరేని గౌరవమున కెట్టి భంగము కలుగకుండఁ గాపాడెద.

ప్రసే:—రాజా! తానుఁజక్రవర్తి కాకున్న మా ఱేఁడుతనయను మీకీయక పోవచ్చును. రాణితోడి రాజ్యము. మీఁద మీ యిష్టము.

విష్ణు:—(అనాదరముగానవ్వి) ఐహికభోగములకాశించి విష్ణుదేవుఁడెన్నఁడు ప్రజాభీష్టమునకు భంగము కలిగింపఁడు. వసుంధరను నాహృదయము ప్రేమించినమాట సత్యము. ఆ సతీమణికి నాయం దనురాగము లేకున్నను, నిశుంభుఁడడ్డాదిడ్డి మాటలాడినను సువర్ణముతో వసుంధరా విగ్రహము చేయించి చూచి యానందించెదఁ గాని వేఱొక్క పడంతికి హృదయమున నిఁక స్థానమీయఁజాల. అమాత్యవరా! నీ వీప్రసంగముచే నన్నింక శ్రమపెట్టకుము.

ప్రసే:— నిశుంభమహారాజు మీ కనాదరము చేయఁదగిన చుట్టము కాఁడు.

విష్ణు:—ఎన్నఁడు నే ననాదరము చేయను. అంతటి వాఁడు చక్రవర్తిగా లభించుట ప్రజల యదృష్టము. వారాతని యేలుబడి నభిలషింపవలయుననియే నా యాశయము.

ప్రసే:—మీరు మీయుద్యమము నుపసంహరించుకొనకున్నఁ బ్రజ లాతని నాదరింపరు.

విష్ణు:—ప్రసేనా! మహారాజమంత్రివైయుండియు నట్లు మాటాడుచున్నావు? నేనుద్యమము నుండి విరమించుకొన్నఁ బ్రజలు మీవిభుని చక్రవర్తిం జేయుదురా? అప్పైన్నటికిఁ జను గదు. తమ కిష్టుఁడైన మఱియొకని బేర్కొందురు. నేనిప్పు డుద్యమమునుండి తొలఁగిన నాపస్తంబాది మహాత్ములు, భీమేశ్వరాది ప్రభువులు, గురునాథాది పితృసఖులు నన్నేమని భావింతురు? ప్రసేనా! నీ యుపదేశము నాకు రుచింపకున్నది. ఇట్లు చెప్పినందుకు నన్ను మన్నింపుము. నా యందు నీవు, మీరాజేఁడు కనబఱచిన యనురాగమునకు సంతసించితిని.

ఇంతలో భోజనమునకు సమయమైనదని సూచించు గంట మ్రోఁగెను. ప్రసేనుఁడు సెలవుతీసికొందును. రహస్యగోపనము మఱవకుఁడని చెప్పి వెడలిపోయిరి. అర్జునదేవుఁడు ప్రసేనుని గమనాగమనములు చూచి విష్ణుదేవుని గలిసికొనెను. అతఁ డేమియుఁ జెప్పలేదు. అతఁ డేమియుఁ బ్రశ్నింపలేదు. విష్ణుదేవుని ముఖము గభీరమై నిశ్చలమై యుండెను. అర్జునదేవుఁడు 'మిత్రమా! ఆపస్తంబాదులు నీ రాక కెదురుచూచుచున్నా' రనెను. ఇదిగో! వచ్చుచున్నాననుచు విష్ణుదేవుఁడు సత్వరముగాఁ జనియెను.

భోజనానంతరము వేళకుఁ గార్యక్రమము ప్రారంభమయ్యెను. అధ్యక్షుని యనుమతిని వేడి విష్ణుదేవుఁడు ప్రజలకభిముఖుఁడై "సభాస్తారులారా! మా యాహ్వానమును మన్నించి యిందఱు కాయకష్టమునకోర్చి దయచేసి నందులకు నాహార్దమును దెలుపుచు నొక్కమాట మనవి చేయుచున్నాఁడను. స్వరాష్ట్రమును నిర్ణయించుకొను భారము మీపైనున్నది. అవ్యగ్ర హృదయములతో నిశ్చయము చేసికొని పరస్వీయాభిమానములు విడచి దైనదుఃఖమును జూచి తగిన మహావీరుని జక్రవర్తిగా నిర్ణయించుకొనుఁడు. వయసుచేత, విక్రమ సంపద చేత నత్యధిక సఖ్యాతి గన్న భీమనాయక నిశుంభాది మహారాజులున్నారు. మనము కొంత కాలము వారి చాటున నుండి యనుభవము సంపాదింప వలసిన తరుణ మిది."

ఇట్లు చెప్పుచుండఁగా నిశుంభుఁడు సర్గముత్సాహముతో వినుచుండెను. తక్కిన ప్రజలెల్లరు నిరుత్సాహపడిరి. ఒక్క నిమిషములో చంద్రోదయకాలమున సముద్రమట్లు సభాస్థలము ఘూర్ణిల్లెను. అపస్వరంబుఁ జెవి గ్రహించి తటాలున లేచి విష్ణుదేవునితో 'వత్సా! నీవు కూర్చుండుము' మని వారించి సభ్యులకభిముఖుఁడై యుచ్చైస్స్వరముతో నిట్లు వచించెను. సభ్యులు మేఘగర్జితమును మయూరములట్లు హృష్టులై వినదొడఁగిరి.

"సభాకల్పితమునకు ననుస్మృతి శతకాలు. మీకుఁ దెలుపవలసిన విషయములన్నిటిని విన్న వివరించియున్నాఁడను. మనమింక జాగుచేయఁదగదు. ఎవ్వఁడు సర్వజనాంగీకారమున లేదా-యత్యధిక జనాంగీకృతికిఁ బాత్రముగునో ఆమహానీ

యుండు చక్రవర్తికాఁగలఁడు. మన భావి మన చేతులలో నున్నది. మీరందఱు నైకకంఠముగా నొక్కనిఁ జేసి చెప్పుట ముదావహము."

ఆ మాటలు విని ప్రజలందఱు విష్ణుదేవుఁడు మా చక్రవర్తి విష్ణుదేవుఁడు మా చక్రవర్తి-యని యఱచిరి. నిశుంభుఁడు మా చక్రవర్తియని కొందఱఱచిరి. ఆపస్తంబుఁడల్ప సంఖ్యాకులు నిశుంభ పక్షము నవలంబించియుండుట గ్రహించి "మీరందఱొకేమాట చెప్పిన బాగుగానుండెడిది. ఇప్పుడు విష్ణుదేవుఁడు, నిశుంభుఁడు నేర్పాటుచేసిరి. ఎవరిపక్షమున నధిక సంఖ్యాకు లుందురో ఆతఁడే చక్రవర్తి యగును. విష్ణుదేవుని పక్షమువారు వేదికకు దక్షిణమునను నిశుంభ పక్షమువారుత్తరమునను గూరుచుండుడు" అని చెప్పెను. జనులు బిలబిలలాడుచు క్షణములో రెండుపాయలైరి. దక్షిణమున నత్యధిక సంఖ్యాకులు చేరిరి. ఆ సందడిలో నిశుంభుఁడు మెల్లగా దన విడిదికిఁ బోయెను. మహీధరుఁ డచ్చటనే నిలిచి యేమి జరుగునోయని చూచుచుండెను. ఆపస్తంబుఁడు గంభీరస్వరముతో నిశుంభుని పక్షమువారత్యల్పులు, విష్ణుదేవునిపక్షము వారత్యధికులై యుండుటచే విష్ణుదేవుఁడు చక్రవర్తి యయ్యెను. ఆంధ్రసామ్రాజ్యముస్థాపితమయ్యెను. సుముహూర్తముచూచిసామ్రాజ్యపట్టాభిషేకము జరుపఁబడును. అప్పుడు మనమందఱము మరలఁ గలిసికొందము" అనెను. నిశుంభుని పక్షమునుండి ఎవరో 'ఈ చింబోతురాయని మాట మాకు పాటిలేదు. మాకు నిశుంభుఁడే చక్రవర్తి' అని యఱచిరి. ఆ మాటలువిని యుగ్రుఁడై యాపస్తంబుఁడు-ఎవ్వఁడాతఁడు మహర్షి ధిక్కారము మహానర్థ దాయకమని యెఱుఁ

గదా? నీవు నీచక్రవర్తి యత్యల్పకాలముననే సంగ్రామరంగమున దుర్మరణము నొందుదువు గాక! ఈ శుభతరుణమున నింకెవ్వరు ప్రతికూలవాక్యము లుచ్చరింపకుండ నిశుంభ పక్షమువారి కీమందిరమున నున్నంతవఱకు వాగ్బంధ మగుఁగాక! అని శపించెను. భీమేశ్వరుఁడా మహర్షిని ప్రార్థించి శాంతింపఁ జేసెను. విష్ణుదేవుఁడు వినయముతో "మహాజనులారా! మీరు నాయందుఁ గనఁబఱచిన వాత్సల్యమునకు సంతోషము గలుగుచున్నను నా మీఁద బెట్టిన మహాభారమును నేను నిర్వహింపఁగలనా యను జంకు జనించుచున్నది. ప్రజాభిమతమును ద్రోసివేయఁజాలక నేనీ పదవిని స్వీకరించుచున్నాఁడనుగాని యేవిధమైన యైహికవాంఛచేతను గాదని త్రికరణశుద్ధిగాఁ జెప్పుచున్నాను. మీ యభీష్టములు నిర్వహింప శక్తివంచనచేయక పాటుపడియెదను. మఱియు దుష్టత్వముతో మీయాశయము నెరవేఱ లేకుండఁ జేయుటకుఁగాని యది సక్రమముగా నిర్వహింపఁ బడకుండుటకుఁ గాని ప్రయత్నించిన వారినందఱిసిబట్టి పరమేశ్వరుఁ డడ్డువచ్చినను వధించెద. నిరాఘాతము నిష్ప్రతిద్వంద్వమునైన మార్గము నేర్పఱచియే నే నాంధ్రసామ్రాజ్యమునఁ బట్టాభిషిక్తుఁడ నయ్యెద. ఇది దక్షిణాయనము. ఉత్తరాయణము రాఁగానే యమూల్యమైన మీ యాశీర్వచనము బడయుటకు మరల నాహ్వాన మంపెదను. మీరు మా కతిథులు. విందారగించి సుఖముగా నిండ్లకుఁ జేరుఁడు." విష్ణుదేవుఁడా మాట లనుచుండఁగానే భీమనాయకుఁడు లేచి "మీయందఱి సమ్మతి ప్రకారము నాంధ్రసామ్రాజ్యమునకు విష్ణుదేవుఁ డధికారియని నిర్ధరింపఁబడినది. ఐకమత్యముతో సామ్రాజ్య నిర్వహణ

మునకుఁ దోడ్పడి శ్రేయ మనుభవింపుఁడని దీవించి సభా కార్యక్రమము ముగిసిన"దని చెప్పెను. అందఱు జయ జయ ధ్వానములు చేయుచు సభాభవనమును వీడిరి.

మహీధరుఁడు మాటడక పోయి నిశుంభున కావస్తం బుని శాపప్రకార మెఱిఁగించెను. నలుగురలో నాకు మఱి యొక యవమానము దెచ్చిపెట్టిన యా మూర్ఖుఁ డెవఁడని నిశుంభుఁడాగ్రహించియడిగెను. అప్పుడెవ్వరు చెప్పజాలరైరి. కాని కొంతసేపటికి ఋషిని ధిక్కరించినది మణినాగుఁడని వారికి తెలియవచ్చెను.

సమావేశము సక్రమముగా జరిగినదని యెల్లరు హర్షిం చిరి. మరునాఁడు జానపదుల యుత్సాహముతోఱకు వస్తుప్రద ర్శన మొకటి సమకూర్పఁబడెను. అన్నియు దేశమున నిర్మింప బడిన వస్తువులేయైనను జేయువారి శ్రద్ధానైపుణ్యములనుబట్టి ప్రజలాదరించి యా వస్తుజాలమును విఱుగఁబడి కొనుచుండిరి. ముఖ్యులైనవారు చాలమంది నిజనగరములకుఁ బోయిరి. సమీప గ్రామవాసులు తాము స్వీకరించిన వస్తుజాలమును మూటలుగాఁ గట్టి నెత్తిపైఁబెట్టుకొని మోసికొని పోఁదొడఁ గిరి. సంధ్యాసమయ మయ్యెను. జనులలోఁ బెద్ద గగ్గోలు పుట్టెను. బజాఱు దోఁపిడిచేయఁ బడుచున్నదని ప్రజలు చెప్పు కొనసాగిరి. బేరజపుమూకలు భయపడి పఱవసాగిరి. పూర్ణ భద్రాదులు రాజధానికిఁబోయియుండిరి. అక్కడనున్న కొలది మంది భటులు ప్రజల యశాంతి నడపఁజాలరైరి. కొందఱు రాజధానికిఁ బరుగెత్తి వజ్రధర విష్ణుదేవులకా వృత్తాంతము దెలిపిరి. విష్ణుదేవుఁడు పూర్ణభద్రునిజూచి నీవుపోయి దానిని

జక్కపఱచి రమ్ము! ఎవరికిఁ జెరుపు చేయకుము. వారందఱు మనకతిథులు- ఆ దుండగములకుఁ గారకులెవ్వరో తెలిసికొని చిక్కినచో వారిని బంధింపుమని చెప్పెను. పూర్ణభద్రుఁడు కొందఱాశ్వికులను వెంటఁగొని సత్వరముగాఁ బోయెను. అతఁడు చేరునప్పటికే చాలభాగము సంక్షోభము చల్లారెను. ప్రజల సాహాయ్యమున నగరభటులు కొందఱదోపిడికాండ్రను వస్తువులతోఁ బట్టుకొనిరి. పూర్ణభద్రుఁడు వారి నందఱను రాజధానికిఁ దీసికొనిపోయెను. సంగి వ్యాపారులకుఁ గొల్లపోయిన వస్తువులకుఁ బరిహార మిప్పింతునని వారిని సమాధానపఱచి పంపెను. ఒక్కపురుగు లేకుండ నెవరిండ్లకు వారు పోయిరి.

ఇరువదియొకటవ ప్రకరణము

అనంతర కార్యక్రమ నిర్ణయమునకై యర్జునదేవుని గాకులమున విడిచి భీమేశ్వరుఁడు దక్షవాటి కరిగెను. యుద్ధమే తప్పనిసరియైనచోఁ దాను సముద్రప్రాంతమునుగాపాడఁగలనని తన యుత్సాహమును వెల్లడించెను. ఆపస్తంబుఁడు తన సైన్యములను గాలకేతువు నడపగలడని చెప్పి యాతని నచ్చట విడిచి వెళ్ళెను. వజ్రధరుఁడు పట్టుపడిన చోరవీరులను విచారించెను. వారు మహీధరు ననుమతిని మణినాగుఁడు ప్రోత్సహింప నట్టి యకార్యమును గావించితిమని యంగీకరించి తమ్ము విడువఁ బ్రార్థించిరి. గురునాథుఁ డావశ్యకమైనస్వశక్తి నంతను ధారపోయుదునని తనతోఁ జెప్పిపోయెనని పూర్ణభద్రుఁ

జరింగించెను. సర్వజనాభిప్రాయము యుద్ధము వలననే మొగ్గుచుండెను. అదియంతయు సావధానమనస్కుడై పరిశీలించి సంగ్రామము తప్పదని విష్ణుదేవుడర్జునదేవ వజ్రధరాదులతో యోచించి నిశుంభున కంత్య సందేశము పంప నిశ్చయించెను.

నిశుంభుడును నిజనగరము చేరుకొన్న పిమ్మట ప్రబసేనాదులరావించి కార్యనిర్ణయమునకు దొరకొనెను. మహీధరుడు తమ సైన్యసంపదను వర్ణించి యొదటికి మైన జయము తమకే నిశ్చయముగా లభించునని చెప్పెను. మణినాగుడు తాను స్వయముగా సింహళమునకుబోయి యపార నౌకాబలముతో వచ్చి సముద్రతీర దేశము నాక్రమించెదనని చెప్పెను. ప్రబసేనుడు "మహారాజా! మంత్రులు ప్రభుహితాభిలాషులే కాని వారికొక యభినివేశముండదు. కావున యేలిక మేలుకోరి నేనొక చిన్నమనవి చేయుచున్నాను. ప్రస్తుతము మన బలముకంటె శత్రుబల మధికముగా గనబడుచున్నది. భీమనాయకుని కపారమగు నౌకాబలమున్నది. కాళింగులు మొదట నుండియు నౌకల నిర్మాణమున నౌకాయుద్ధమున నిపుణులని పేరు పొందియున్నవారు. మణినాగుడు సైన్యసమేతుడై వచ్చునందము, కాళింగులకుస్థానబలము హెచ్చుగానుండును. అదియుగాక వజ్రధరుడు కొంతకాలమునుండి నౌకాబలమును వృద్ధిచేయుచు వచ్చెను. వారికి వీరు తోడైనచో సింహళసైన్యములు ప్రాణసంశయమునకు లోను గావలసి వచ్చును. విష్ణుదేవుని మీరును జూచియున్నారు. ఆతని విక్రమ సంపదకు మోహరించి నిలుచుశూరుడు మనపక్షమునగాన రాకున్నాడు. అగ్నికి వాయువువలె నర్జునదేవుడాతనికి దోడైయున్నవాడు.

పూర్ణభద్రుని వ్యాహారచనాపటిష్ఠత లోకవిశ్రుతము. ఇట్లు చెప్పు చున్నానని మనము దుర్బలులమని యభిప్రాయపడుచుంటిననిగాని, ప్రాణములు దాచుకొన యత్నించుచుంటిననిగాని దేవరవారు తలంపగూడదు. మనసామంతులలో ననహాయశూరులు లేకపోలేదు. మహీధరుఁడొక్కఁడే వారి నందఱ మట్టుపెట్టఁగలఁడు. దేవరవిక్రమము చెప్పనేల? ఉభయ పక్ష బలాబలములు పరికించి నిష్పక్షపాతముగా వచింపవలయు నన్న నిత్తఱి మనకు సంగరము శ్రేయస్కరము కాదు. మఱి యొక్కటి. వసుంధరాదేవి విష్ణుదేవుని ప్రేమించియున్నది. తల్లిదండ్రులనువీడి యాకన్నియ మిమ్మే నమ్మియున్నది. విష్ణు దేవునకునాలతాంగియెడ గాఢానురాగముకలదు. దైవికముగా వసుంధరా పాణిగ్రహణ భాగ్యము తనకబ్బనిచో నామెసువర్ణ విగ్రహమునైనఁ జేయించిచూచి యానందించెదఁగాని వేఱొక కాంతకు హృదయసీమను స్థానమొసంగనని యారాజ కుమారుఁడు ఖండితముగా నాతో జెప్పెను. అట్టి పవిత్రప్రేమకు విచ్ఛిత్తి కలిగించు కర్యమునకుఁ గాలుద్రవ్వక యేలినవారు తనయ నాతనికిచ్చి వివాహముచేసి కూడిబ్రతుకుట సర్వవిధముల సుఖావహము" అని చెప్పెను. మణినాగుఁ డింతకంటె సిగ్గుచేటు మఱియొకటి లేదనెను. మహీధరుఁ డట్లుచేయుట గాజులు తొడిగించుకొనుట యనెను. నిశుంభుఁడు "నేనంతటి యవమానమును భరించి బ్రతుకుటకంటె కొనయూపిరి యున్నంతవఱకుఁ బోరాడి వీరస్వర్గ మలంకరించుటే మేలు. కాని నీవన్న తుదివిషయము నామనసును వేధించుచున్నది. వసుంధరమనసు చిన్నపుచ్చుకొనునని యెంత శాంతమువహించి కలుపుగోలుతనమునకుఁ బ్రయత్నించిన నాప్రయత్నము

బూడిదలోఁ బోసిన పన్నీరైనది. ప్రసేనా! ఏమిచేయుటకు నిశ్చయింపఁ జాలకున్నవాఁడ" ననియెను.

ప్రసేనుడు:—మనకిప్పుడు సంభవించిన యవమాన మేమియు లేదు, ప్రజలు విష్ణుదేవుని చక్రవర్తిగా నెన్నుకొనిరి. అందఱితోఁ బాటు మనము దాని కంగీకరింతుము. అనుకూలుఁడైన వరునకు కన్యనిత్తుము; లేదా స్వయంవరము కావింపుఁడు. అందు మీతనయ యాతని వరించును. అప్పుడన్యోన్యానురాగముగల దంపతులకు వివాహము జరుగును. మన యొడంబడిక నాతఁడు పాలించును. మీ యిచ్ఛవచ్చినట్టులు రాజ్యతంత్రము నడచును.

నిశుం:—ప్రసేనా! నీవు చెప్పినది సమంజసముగానే యున్నది. కాని దురభిమానము నన్ను వీడకున్నది. ఆపస్తంబుని శాపమో దైవసంకల్పమో దీనికిఁ గారణము తెలియఁ జాలకున్నవాఁడ. సరే రేపు యోజింతము. నేఁడు నామనసు వికలమైయున్నది. కొంత కుదుటఁబడినఁగాని కార్య నిశ్చయము తోఁపదు.

ప్రసే:—అట్లే చేయవచ్చును. నేఁడేమి మించిపోయినది.

మహీధరుఁడు మాటాడలేదు. మణినాగుఁడు సమ్మతి సూచకముగ హాసించెను. నిశుంభుఁడు కొలువు విడిచి యంతఃపురమునకుఁ బోయెను, వసుంధర సంశయించుచు వచ్చి తండ్రిని ప్రియముగా మాటలాడి కొంత యుత్సాహము కలిగిన పిమ్మట సభాపర్యవసానమును ప్రశ్నించెను. జరిగిన దంతయు సవిస్తరముగా యథార్థముగా నాతఁ డామె కెఱిగించెను, వికాస భాసురమగు నా బాలామణి ముఖపుండరీక

మునఁ దొలకాడు సామ్రాజ్యలక్ష్మీకళ నాతఁడు కన్నులారఁ జూచి యానందించెను. తల్లీ! నా జీవితము ధన్యమైనది నేనింతమాత్రము నోఁచి పుట్టితిని. ఇంక నిశ్శంకముగా సమర సాగరమున నఁటికెదను. సక్రము నన్నిద్దుచ్చుకొనిపోయి పదచ్యుతి నొదవించినను విచారింపను. నీవు నీప్రాణేశ్వరుని గూడి సుఖింపుము. మీతల్లివలెనే జ్యోతిర్మయలోకమున నుండి నిన్నుఁ జూచి యానందించెదనని యాతఁడు ధీరముగా వచించెను. వసుంధర తెల్లపోయి 'తండ్రీ! కలవరించు చున్నావా?' యనెను.

నిశుం:—లేదు, జరుగఁగల యంశమునే వచించుచున్నాను.

వసుం:—నాకు భయము జనించుచున్నది.

నిశుం:—బిడ్డా! కన్నీరు తేకుము. ఎన్నివిధముల ప్రయత్నించి నను మనసు మరలకున్నది. సంగ్రామము తప్పదు.

వసుం:—పోరాటమున కిప్పు డేమివచ్చినది?

నిశుం:—నేను జీవించియుండి యితరుని యున్నతిని సహింపఁ జాలను. ఈదుర్గుణమునకే నేను బలియయ్యెదను. నీవు నీప్రాణేశ్వరునిగూడి సుఖింపుము. నాకది సంతోషదాయకమే. నన్నుఁ దలంచి వంత నొందకుము.

వసుం:—(గద్గద కంఠముతో) అట్లనకుము. తండ్రీ! మహా రాజా! నీవు సుఖముగా నుండుము. ఐహికసుఖములందు నాకంత ఆస్థలేదు. యావజ్జీవము సన్యాసినినై యామహా పురుషు నారాధించుచుండెదను.

నిశుం:—వినఁజాలనుతల్లీ!నీప్రేమ సర్వోత్కృష్టమైనది. దానిని నిరోధింప వలయునని యెుకప్పుడు నేననుకొనలేదు. నా

దురభిమానమే నన్ను మరణమునకుఁ బ్రేరేపించుచున్నది. నీవు సమ్రాట్టునర్ధాంగివై సుఖింపవలయు ననియే నాకోరిక. ఆతనియందు నీకెంతప్రేమయున్నదో నీయం దాతనికి నంత ప్రేమయున్నదని రూఢిగా నెంచితిని. దైవికముగా నీవు లభింపకున్న స్వర్ణవసుంధరను జేయించి యానందించెదఁగాని యన్యకాంతకు హృదయమీయనని యాతఁడు ప్రసేనునితోఁ జెప్పెనట. నేను లేకున్నను నీకు లోపముండదు. ఆ ధైర్యము కలుగకే నేనింతకాలము దుర్భరావేదనకుఁ బాలైతిని. ఇఁక నాకు భయము లేదు. జీవితాశ లేదు.

వసుంధర విషమిశ్రితమైన యమృతమువలె నున్న యాతని మాటలను విని నిశ్చేష్టయయ్యెను. తమంతదామె యామెకనుఱెప్పలు వాలెను. జీవితేశ్వరుని సుందరవదనారవిందము హృదయగోచరమయ్యెను. ఆమె కొంతసేపటివఱకు మాటాడలేకపోయెను. విష్ణుదేవుఁడు చంద్రహాసముతో నిశుంభుని దెగనేసి తన్నంకపీఠినాదరించినట్లామెకుబొడగట్టెను. అవశ్యంభావికి విచారపడఁ గూడదని చెప్పి పితృశోక కర్శితయైన తన్నూఱడించి సబాష్పవదనమును ముద్దాడినట్లు తోఁచెను. ఆమె మఱియేమియు మాటాడలేక తనగదిలోని కేగెను. నిశుంభుఁడును గోమారిత తనువు పులకితమై యుండుట గ్రహించి శూన్యహృదయముతో నచ్చోటు విడిచెను.

మఱునాఁ డెప్పటివలె నోలగమున నాసీనుఁడై నిశుంభుఁడు మహీధరునితో సోదరా! కార్యక్రమము నిశ్చితమైనది. ధైర్యసాహసములతోఁ బోరాటము సాగింపవలసినదే. అణుమాత్రము వెనుకచూపు లేదు. సర్వసైన్యములను సమీకరించి

శాసలసినకట్టుదిట్టములుచేయుము. దుర్గసంరక్షణాదికార్యముల దగువారి నియోగింపుము, సామంతులకు నాటవికులకు నాహ్వానమంపుము. పిఱికిగుండెకలవారినందఱి నవ్వలకుఁబంపి వేయుమని యాజ్ఞయొసంగెను. సభలోనొక్కసారియుత్సాహ ఘోషము లుప్పతిల్లెను. ప్రసేనుఁడు నిశుంభుని తెగువకు, స్వాతంత్ర్యతకు వెఱఁగంది యాతని యెదుట నేమనుటకు బుయి లోడెను. మహీధరుఁడు 'మహారాజా! మనమవశ్యముగెలుపు గొందుము. సమృద్ధమగు సైనికబలము నిస్తులమగు ప్రభుశక్తి యునిర్వాచ్యమగు మేధానమ్రగతగలిగియాహావదోహలమున నెఱయు మనల ముల్లోకము లెదిర్చియు బరిభవము నొంగ గలవు. అయినను మణినాగునిబంపి సింహళమునుండి సైనికుల రావింతము. మహారాజు చూలోదరున కెట్టులును మన సమర ప్రయత్న మెఱిఁగింప వలయుఁగాదా ? యనెను.

నిశుంభుఁడు సమ్మతించెను. మణినాగు డపార సేనా సమేతుఁడనై వచ్చి వేలనతిక్రమించు పారావారంబు పగిది సముద్రతీర దేశముల నాక్రమించి నా విక్రమసంపదచే మాతులచిత్తము మెప్పించెద నని పలికి ప్రయాణసన్నాహ మొనర్ప నేగెను.

ఇంతలో ద్వారపాలకుఁడు వచ్చి 'దేవా, కాకులము నుండి యిరువురు సందేశము తెచ్చియున్నవారని మోఁకరించి మ్రొక్కి వచించెను. నిశుంభుఁడింకసందేశములఁబోఁబని లేదు. అయినను ప్రవేశపెట్టుమనెను. చిత్తము మహాప్రభూ! యని వాఁడు వెడలిపోయెను. యోధవేషములతో నున్న యిరువురు నిశుంభునకు మ్రొక్కి సార్వభౌముల శాసనమని జాబు

నిశుంభు నెదుట నుంచిరి. ఎవఁడీ సార్వభౌముఁడు! మేమాతని జాబుచూడవలసిన పనియేమున్నదని నిశుంభుఁడుగద్దించి త్రోసి వేసెను. సందేశహరు లట్లే నిర్భయులై నిలిచియుండిరి. మహీంధరుఁడు సచివసత్తమా! అది యేమో పరికింపుమనెను. నిశుంభుని మౌనము నర్ధాంగీకారముగా గొని ప్రసేనుఁడు జాబు విప్పి యిట్లు పఠించెను. శ్రీ శ్రీ శ్రీ మహారాజ నిశుంభునకు-ఆంధ్రచక్రవర్తి యాదర పూర్వకముగా వ్రాయు సమాచారము. మొన్న టిసమావేశానంతరము శేషించిన కార్య క్రమమును బూర్తిచేయవలసినదని భీమేశ్వరుడానతిచ్చినందున యీ లేఖమీకువ్రాయుటావశ్యకమైనది. మనమేర్పఱచుకొనిన నిర్ణయముల ననుసరించి యొక యొడంబడిక వ్రాసికొని యందఱము సంతకములు పెట్టవలసి యున్నది. మే మొక పత్రమును వ్రాయించి దీనితో జతఱచి పంపియున్నారము. దాని నుదార సరళస్వభావముతో విమర్శించి సమ్మతమైనచో హస్తాక్షరి చేర్పఁగోరుచున్నాము. సందేహము లేవైననున్నచో స్వయముగాఁగాని ప్రతినిధి ముఖమునఁగాని విన్నవించుకొన వచ్చును. నాలుగు దినములలో సందేహములు తెలుపక పోయిన, సంతకముచేసి యొడంబడిక పంపకపోయిన మీరీ సమాఖ్యకు వ్యతిరేకులని భావింపఁబడుదురు. ఆంధ్రజాతీ యాభ్యుదయము ప్రధానలక్ష్యముగా నెలకొల్పఁబడిన యీ సమాఖ్య కెవ్వరు వ్యతిరేకభావము చూపుదురో వారు సద్యోవధార్హులని సూత్రము కావింపఁబడినది కావున విముఖుల కిదియే యంత్యసందేశము.

మఱియొక్క సంగతి- మొన్న మీ పాళెగాండ్రు కొందఱు మణినాగుని ప్రోత్సాహముచే బజాఱుదోఁచుకొనుచు

సామ్రాజ్యరక్షకులచేఁ బట్టుకొనఁబడిరి. వారు తమతప్పిదము నొప్పుకొని శరణు వేఁడినందున ప్రథమాపరాధముగా భావించి వారిని విడిచిపెట్టితిమి. ఇయ్యది మీ యెఱుకపై జరిగినదని మేము తలంపము. అయిన నికముందిట్టి దుష్కృత్యములు జరుగకుండ శ్రద్ధచేయుదురని నమ్ముచున్నాము.

ఇట్లు,

విష్ణుదేవుఁడు

(ఆంధ్రచక్రవర్తి)

నిశుంభుఁడదివిని నేయిపోసిన నిప్పువలె భగ్గుమనెను. విష్ణుదేవుఁడే యిట్లు వ్రాయ సాహసించెనా? ఆతనికడ నట్టి కూటమ్ము చేరినది. శుద్ధ సలిలోప శోభితమైనను బన్నగ కులాక్రాంతమగువిషాశయము విషాశయమే యగును. ప్రసేనా! మనసు భేదించినప్పు డన్నియు నహితములు ననహ్యములు నగును. "విన్నవించుకొన వచ్చును." నిశుంభుని ద్వేష్యునిగా దలంచునంతటి కర్మమునకు హేతువు కానరాదు, తన్నుఁ జక్రవర్తి యన్నవి మేఁకపోతులని యూహాలుఁడెఱుగక మోస పోవుచున్నాఁడు. "ఇదియే అంత్యసందేశము." కితవుఁడగు వజ్రధరునిమాటమైయుండునిది. అట్లన్నచో వెఱచి నిశుంభుఁడు పాదాక్రాంతుఁడగునని యూబుద్ధిహీనుఁ డూహించియుండును. మహీధరా! మనపక్షపుఁబాళెగాండ్రు, సామంతులు మనతోనే వచ్చియుండగా వారిమీఁద దోషారోపణచేయుట కయ్యము నకుఁ గాలుద్రవ్వుటకాదా! వీని కింతలోనే కన్నులు నెత్తి కెక్కెనని తలంపలేదు. (సందేశహారులతో) "మీరాజు క్షమ కోర్చి వచ్చినచోఁ దగినయాతిథ్య మొసఁగుదుమని చెప్పుడు,

రాక విఱచినచో స్వయముగావచ్చి నిశుంభమత్తశుండాలము దుష్టచతుష్టయమును మట్టిచేయఁగలదని వచింపుఁడు. ఇఁక నాంధ్రదేశ మనేకులచే దేలఁబడుట మాత్ర మసంభవమని వక్కాణింపుఁడు" అని చెప్పెను. వార్తాహరులు "రాజా!' వృథా వివాదము పెట్టుకొని నేళశాంతి కేల భంగము కల్పింతువు. 'బలవంతుఁడనని పలువురతో నిగ్రహించి పలుకుట మేలా?' సార్వభౌమునాజ్ఞ ననువర్తింపుము" అనివచించిరి. నిశుంభుఁ డుగ్రుఁడై "మహీధరా! వీరు తమ యర్హత నతిక్రమించి మాటాడుచున్నారు. వీరినిబంధింపుము! రణభేరి మ్రోయింప నాజ్ఞ నొసఁగుము" అని చెప్పి కొలువు చాలించెను. అతని యాజ్ఞప్రకారము మహీధరుఁడు వార్తాహరులను బంధించెను. వర్తిసేనుఁడు దూతలు శిక్షార్హులుకారు. అయిన వీరు రాజ నియోగమును నెఱవేర్చుటలోఁ దృప్తినొందక యధిక సంభాషణమున కుపక్రమించి స్వదోషమున దండితులైరి అనెను. వార్తాహరులు జంకక 'కావలయుననియే అట్లు చేసితి' మని పలికిరి. మహీధరుఁడు వారిని చెఱసాలలో నుంచుమనట్లుత్తరు వొసంగెను.

చెఱసాలలో కొలఁది దినములు గడచినపిమ్మట నా వార్తాహరు లొకనాఁ డిట్లు సంభాషించుకొనిరి.

మణిభద్రా! కారాగారాధికారి మిగుల క్రూరునివలె నున్నాఁడు. మన మిచటనుండి బయలువెడలుటెట్లు? సార్వభౌముని శాసనము నిర్వహించుటెట్లు?

మణి:—కాలకేతూ! భయమక్కర లేదు. నాకొకయుపాయము తోఁచుచున్నది. మన కన్నపానముఁ తెచ్చియిచ్చువారిలో

బొట్టిది సౌమ్యురాలివలెఁ గనఁబడుచున్నది. ఆమెతో నెమ్మదిగాఁ బరిచయము చేసికొని రాజదుహితలకు మన మిందున్నట్లు వర్తమానించినచో వారు మన సందేశము నందుకొని కొదువపనికి మార్గమేర్పఱుపఁగలరు. మల్లిక తలంచుకొన్నచో మహీంధరుడేమి చేయఁగలఁడు? నిశుంభుఁడు మొన్నటికంటెఁ గ్రౌర్యము వహించినట్లున్నాఁడు.

కాల:—అంతఃపురమునకు మనసమాచారము రహస్యముగా నెఱిఁగింపఁగలవారే కావలయును. నాబిడ్డ మామొక్కసారి చూడవలయునని హృదయము తొందఱపడుచున్నది. నేను దండ్రిననిపాపము బాల యెఱుఁగునో యెఱుఁగదో?

మణి:—ఎఱుఁగకుండునా? తప్పక వినియుండును, కాకపోయి నను నైజమగు ననుబంధము హృదయమును ద్రవింపఁ జేయదా? ప్రేగు సంబంధ మెక్కడికిఁ బోవును? సార్వ భౌముఁడు మనలఁ బంపుచు నిదేయభిప్రాయపడియుండును. నన్నింతకుముందు వారెఱుఁగుదురు. నీవు మహారాజ్ఞికి జనకుఁడవు. నిశుంభవధవలనఁ గలుగు దుఃఖ మామెకు నీసందర్శ నమువలన శాంతించును. అట్లుజరుగదు కాని- యొకవేళ పరాజయఖిన్నమానసులగు శత్రువులు రాజపుత్రికలకేమైన నపకారము చేయుదురేమో కనుగలిగి వర్తింపుడనియర్జున దేవుఁడు వచ్చునప్పుడు నాతో నొక్కి చెప్పెను.

కాల:—మన కంఠమునఁ బ్రాణములుండఁగా శత్రువు లేమి చేయఁగలరులే? అదిగో నెవరో వచ్చుచున్నారు,

వారు మౌనము వహించి బందీకృతు లనువర్తింపవల సిన విధులను శ్రద్ధతో ననుసరించు చుండిరి.

ఇరువదిరెండవ ప్రకరణము

ఉభయపక్ష సైన్యసమీకరణము సత్వరముగా జరుగుచుండెను. సామంతులు, పాళెగాండ్రు రత్నసానుమధ్య వాంత కాంతారములఁ దండోప తండములుగా విడిసిరి. చిటుక్కుమన్నను బాకుతళుక్కుమనుచుండెను, దుర్గములకేఁ జేరు మార్గములన్నియు నవరోధ పరంపరలో నిబిడములై చేయఁబడెను. కొండ చరియలలోఁ గందకములు నిర్మింపఁబడెను. మహాత్తుగా నది సైన్యము నెదిరించుటకుఁ బెగుమూఁకలందు నియుక్తము లయ్యెను. గిరిశిఖరముల బండజాళ్ళపారముగా నిలువచేయఁబడెను. కోటబురుజులు భద్రముగాఁ గాపాడుటకు వలయు సాధన సామగ్రితో కీచకులవంటి యోధులు ప్రమాద రహితులై యుండిరి. మహీంధరుఁడు శత్రు వ్యూహములను భేదించు పద్ధతులందు సైనికుల శిక్షించుచుండెను.

అంత్యసందేశమును బంపిన వెనువెంటనే వజ్రకేతుఁడు కూటములందుఁ గేంద్రములందు సుశిక్షితులైన సైనికవారము రాజధానికి రావలసినదిగా నుత్తరువు లంపెను. పెక్కుమందిని సైన్యములోఁ జేర్చి యెప్పటికప్పుడు క్రమశిక్షణొసంగుటకుఁ జమూపతుల నియోగించెను. అసంఖ్యాకులైన యోధవరులు కాకులము చేసిరి. పూర్ణభద్రుఁడు సర్వ సైన్యముల నడుపుటకు నర్జునదేవుఁ డతనికిఁ దగు సాలోచనలు చెప్పుచుండుటకు నేర్పాటు గావింపఁబడెను. భీమేశ్వరుఁడీవార్త వినఁగానే నౌకావ్యూహమును బన్నించి కళింగ పట్టణము

మొదలు బృందావనము వఱకుఁగల సముద్రతీర మంతయుఁ గట్టుదిట్టము గావించెను. వజ్రధరుఁడు భీమనాయకునకుఁ దోడై నిలిచి సింహాళమునుండి వచ్చు నౌకల నెదిరించి పోరుటకు నియుక్తుఁడయ్యెను. ఆపస్తంబుఁడు శాంతిక పౌష్టిక విధు లొనరించి శత్రువు హతుఁడగుట కాభిచారిక హోమములు గావించి విజయ ముహూర్తమున దండయాత్ర గావింప నియోగించెను. అతని యమోఘాశీర్వాదమును గొని విష్ణుదేవుఁడు నగర సంరక్షమునకుఁ దగువారిని నియమించి సైన్యములకు సాగిపో సెలవిచ్చెను. అపరిమితోత్సాహముతోఁ చతురంగబలము మహానదమువలె రత్నసాను దుర్గాభిముఖముగా నడచి పోవుచుండెను. అ[illegible] కోలాహలము దివౌకసులకుఁ గూడ గు[illegible] యుండెను. కృష్ణాతీర వాసుల సైన్యము [illegible], [illegible]లెము ప్రాంతపు యోధవారము దాని వెనుక, [illegible] పరివారము దాని వెంబడిపి, [illegible] దానినంటియుఁ బోవుచుండెను. అక్షౌహిణుల [illegible] సైన్యపంక్తులు లోకభీకరలీల నరుగుచుండెను. ద్వాదశాదిత్యులు నేలకు దిగినట్లు, నాలుగు సముద్రములు [illegible] కులపర్వతములకుఁ గాళ్లు వచ్చినట్లు, స్వర్గాదిలోకములు ద[illegible] వెడలినట్లు తలంచి సామాన్యమానవులు సంక్షోభింపసాగిరి.

కతిపయప్రయాణములు చేసి [illegible] సైన్యములు రత్నసానుదుర్గమును సమీపించినవి. [illegible]ములతోను నానావిధ పరిఖలతోను దుర్గమంబైన యాదుర్గమును జేకొనుటకు మార్గము గోచరింపదయ్యెను. పూర్ణభద్రుఁడు ప్రమాదరహితములైన కొండశిఖరములను జూచి వివిధస్థలముల సైన్యవిన్యా

సము గావించెను. సార్వభౌముఁ డున్నస్థాన దేశ్యము వసించుటకుఁ దగు రక్షణ [illegible] నిర్మింపబడెను. ప్రసైన్యమున [illegible] నేమఱక శత్రువుల భేదన భేదనము [illegible]. సేనానన్ని వేశము ముగిసినపిమ్మట [illegible] ప్రధానమాత్యుని బిలిచి నగరము నకుఁ బోవుమార్గ [illegible] తెలుపువారిని నియోగించి సైన్యసంరక్షణ [illegible] చుచుండుమని యానతిచ్చెను. ఆతఁడు కొండశిఖరములను నున్న మహోన్నత వృక్షములనెక్కి నలువంకలఁ బరికించి శత్రువులజాడలు కనుఁగొనుటకు జాడ తెలియువచ్చి నంతనే సార్వభౌమునివలకు వార్త తక్షణమే తెలియఁబఱుటకు నంచెబలగీలుగా సైనికులనుంచి నగరమార్గ ములు వెదకించుచు నభ్యాఖ్యానములు చేయించి సైనికుల నుత్సాహపఱచు చుండెను.

దేశమంతట నాంధ్రచక్రవర్తి నిశుంభరాక్షసుని సంహరింప దండెత్తెనని ప్రజలునూరినోత్సాహముతోఁ జెప్పు కొనసాగిరి. ఎవరిమట్టుకు వారు తమయింట శుభకార్యము జరుగుచున్నట్లు సంతసించుచుండిరి. తమచక్రవర్తికి విజయము లభింప వ్రతములు, దానములు, ప్రార్థనలు చేయమొదలిడిరి.

అచిరకాలములోనే యావార్త కాలకేతు నివాసమగు కాళేశ్వరమువఱకుఁ బ్రాఁకెను. విశ్వాసముగల కాలకేతు నమాత్యుఁడు సైన్యముల నంపి యాంధ్రచక్రవర్తికిఁ దోడు చూప నెంచెను. సుశిక్షితులైన సైనికుల వెంటఁబెట్టుకొని పోయి శ్రీశైలము వాయవ్యమార్గము నాక్రమించుమని చెప్పి రణ తంత్రజ్ఞుఁడగు సేనానినొకని బంపెను.

ఎన్నిదినములు వెదకించిన నగరమార్గము గోచరము కాదయ్యెను. ఉన్నకొలఁది సైనికుల యుత్సాహము సన్నగిలు నని విష్ణుదేవుఁడు పూర్ణభద్రునిబిలిచి సేనానీ! మనమెంతకాల మిట్లు వేచియున్నను ప్రయోజనము లభింపదు. దూరముగా నెచ్చటికో సురంగమార్గ ముండితీరును. దానికై వెదకుచుఁ గాలహరణము చేయుటకంటె నేదోనొకవైపున నరణ్యములు ఛేదించి దహించి మార్గము చేసికొనుటే మంచిది. మన యాటవిక సైన్యము లిందుకు సమర్థములని భావించెదనని చెప్పెను. సార్వభౌముని యాదేశానుసారము పూర్ణభద్రార్జున దేవులు నిపుణముగాఁ బరిశీలించి యాటవికుల రావించి యీ మూలనుండి మార్గము గావింపుఁడని చెప్పిరి. రేయింబవళ్ళు పట్టుపట్టి రెండుమూఁడు దినములలోఁ నుక్కుతునుకలవంటి యాటవిక సైనికులు పుట్టకోట త్రొక్కఁగలిగిరి. అది యొక మారుమూల మఱుఁగుప్రదేశమగుటచే శత్రువులు వారిచెయిదమును శీఘ్రముగాఁ దెలియఁజాలరైరి. మఱినాలుగు రోజులలో నామూల కోటగోడ యమాంతముగా గూలెను.

ఆ మహాధ్వని నాలకించి దుర్గరక్షకులు శత్రువులు కోటలోఁ జొరబడుచున్నారని మహీంధరున కెఱిఁగించిరి. ఆతఁడత్యాశ్చర్యముతో సైన్యసాగరము నామూలకు రావించెను. ఆ యిరుకుదారిలో నుభయపక్ష సైనికులకు ఘోరయుద్ధము ప్రారంభమయ్యెను. వివిధాయుధములతో ననేకు లనేకులమడియించుచుండిరి. క్షణకాలములో నాగొంది శవసమూహములచేఁగప్పఁబడిపోయెను. నెత్తుటి సెలయేఱులు పాఱదొడగెను. పూర్ణభద్రుఁడు సైనికులఁ బ్రోత్సహించుచు శత్రుసందోహము నెదిరించి ఘోరసంగ్రామ మొనర్చుచుండెను. దివారాత్రములు

తెఱపి లేకుండ నాయుధములు మెఱయుచుండెను. రణభేరులు మెఱయుచుండెను. నాలుగుదినము లేకాధ్వరముగఁ దెంపు నిలువులు లేక పోరాడియు నొక్కఁడు నొక్కఁడునైన ముందుకుఁ బెట్టఁజాలరైరి.

ఇంతలో మఱియొకమూలఁ గోటగోడ కూలిన చప్పు డయ్యెను. పూర్ణభద్రుని నాయకత్వమున నిచ్చట యుద్ధము జరుగుచుండ నర్జునదేవుఁడు వేఱొకమూల నాటవికులచేఁగోట గోడ దొలిపించెను. అపారమైన యాంధ్రసేన రత్నసానుదుర్గ మునఁ జొరఁబడెను. అర్జునదేవుఁడు ప్రపవిధమమునదుర్గప్రవేశ మొనరించెనని విని సార్వభౌముఁడపరిమితానందమునొందెను. శత్రుసైన్యము రెండుపాయలయ్యెను ఒకవైపున మహీధరుఁడు నొకవైపునప్రసేనుడుసైన్యములనడువుచుండిరి; పూర్ణభద్రుఁడు మహీధరు నెదిరించుచుండెను. అర్జునదేవుఁడు ప్రసేనుసేనల రూపుమాపు చుండెను. వారివెనుక నిశుంభుఁడు వీరివెనుక సార్వభౌముఁడు నిలిచి సైనికులఁ బురికొలుపు చుండిరి. ఆశచే నొకపక్షము, నిరాశచే నొకపక్షము ప్రాణములకుఁ దెగించి విజృంభించు చుండెను. సర్వాలంకారశోభితమగు రత్నసాను దుర్గము నాఁడు శవదుర్గంధ దూషితమై నిలువ శక్యము గాకుండెను. ప్రారంభించిన దాది యెడ తెఱపి లేక పోరు జరుగు చుండుటచే సైనికు లలసటచెందఁ జొచ్చిరి.

ఆ సమయమున నర్జునదేవుఁడు తెల్లని యాజనేయము నెక్కి కరవాలు కేలఁ గీలించి వజ్రహస్తుఁ డుచ్చైశ్రవము నెక్కి వచ్చినట్లు వైరివీరుల దెగటార్పఁ దొడగెను, ప్రసేనుఁడును దనతురంగమును ముందుకుఁ దోలించి యావీరు నెదిరించెను.

వారియుద్ధము చూచుచున్నప్పుడు నాగనల సుభటపక్షసైనికులు విశ్రాంతి తీసికొనఁ జొచ్చిరి.

ప్రసేనుఁడు విక్రమాటోపము మెఱయ నర్జునదేవుని మిగులఁ డాసి యాతని కుడిభుజము నఱకుటకు ప్రయత్నించెను. అది కనిపెట్టి యర్జునదేవుని యశ్వరాజము చంగున నెగిరి, వెనుకటి కాళ్ళతో ప్రసేనుని దన్నెను. ఆంధ్ర సైనికులు పరిహసించుచుఁ గరతాళములు చేసిరి. ప్రసేనుఁడు స్వామి భక్తికిఁ బరిభవావేశము తోడుగాఁగ దుర్వార క్రోధముతో నర్జునదేవుని గలిసి మరలఁ గుడిభుజమునే గుఱిచూచి కొట్టెను. ఆదెబ్బకు నర్జునదేవుని కవచము తునియుటే కాక భుజమునఁ గూడ గాయమయ్యెను. అందుల కమ్మహావీరుఁడు రోషించి 'నేను సవ్యసాచినని యెఱుఁగవా! మూఢ!' యనుచు నెడమచేత జంద్రహాస మెత్తి లాఘవము మెఱయ నిశుంభుఁడు చూచుచుండఁగనే ప్రసేనుని శిరము తెగవేసెను. నిశుంభుఁడది చూచి యోర్వరాని కోపముతో సైనికుల నెచ్చరించెను. కొంత విశ్రాంతి చెందియున్న సైనికు లర్జునదేవుని ముట్టడించిరి. ఇంతలో విష్ణుదేవు నానతిని నూతన సైన్యములు వచ్చి నిశుంభుని సైన్యములఁ జెల్లాచెదరు చేసెను. వారు వెఱవెఱచి మహీధరుని మఱుఁగు చొచ్చిరి.

ప్రసేనుఁడు మడిసెనని విని మహీధరుఁడు శోక క్రోధములు ముప్పిరిగొనఁ గ్రొత్తసేనల రావించి కదన మొనర్పసాగెను. ఆతని యుద్ధతి కాంధ్ర సైనికులోర్వఁజాలక నొచ్చియు వెనుకంజ వేయక ప్రాణములున్నంతవఱకుఁ బెనగులాడుచుండిరి. పూర్ణభద్రున కర్జునదేవుఁడుతోడయ్యెను. అర్జునదేవుని దక్షిణ

భుజము గాయమై యుండుట చూచి సార్వభౌముఁడాతని సాహాయ్యార్థము క్రొత్తసేనను బురికొలిపెను. వారు మహీధరుని ముట్టడించి చీకాకుపెట్టసాగిరి. ఇంతలో నర్జునదేవుఁడు తన మీఁదికెగిరివచ్చుచున్న మహీధరుని పంచకల్యాణి తురగము నగ్రపాదము లొక్క వేటున నఱకెను. ఆ యశ్వము నేలపై మోకరించియే నాకమునకు డేఁకెను. మహీధరుఁడు తటాలున నవనికి లంఘించెను. ఆ సందడిలోఁ బూర్ణభద్రుఁ డాశూరుని కరవాలు లాగుకొని నిరాయుధుఁడై యతనిని బట్టుకొని విష్ణుదేవుని ముందుఁ బెట్టెను. సార్వభౌముఁడాతని నాదరించి సగౌరవముగాఁ గాపాడుచుండుఁడని సమర్థులగు యోధులను నియమించెను. ఉభయపక్షసైనికులు విశ్రాంతిఁగోరుచున్నందున తాత్కాలికముగా నాఁటికి యుద్ధము నిలువు చేయఁబడెను.

మఱునాటి యుదయమున యుద్ధప్రారంభమును సూచించు రణదుందుభులు మ్రోఁగుచుండెను. నాఁడెట్లయిన విజయము సంపాదించి యుద్ధమును ముగింపవలయునని పూర్ణభద్రుఁ డాయత్తపడుచుండెను. ఇంతలో భటుఁడొకఁడు దారిచూప వజ్రధరుఁడు వచ్చి 'కుమారా! జయము!' అని పలికెను. విష్ణుదేవుఁడాశ్చర్యముతో 'ఎట్లువచ్చితివి? మణినాగుఁడు నౌకలతో రాలేదా? భీమనాయకుఁడు సుఖముగానుండెనా?' యని తొందరగా నడిగెను.

వజ్ర:—కుమారా! భీమనాయకుఁడు సుఖియై యున్నవాఁడు. మణినాగుఁడు రాకేమి? అపారనౌకాబల సమేతుఁడై సముద్రమార్గము లరికట్టెను.

విష్ణు:—మణినాగుఁ డిప్పు డెక్కడ?

వజ్ర:—అకూపార గర్భమున.

విష్ణు:—ఏమి! వాఁడు జలస్తంభన మొనర్చెనా?

వజ్ర:—సైనిక శవములతో వాని మొండెము సముద్ర జలముల దేలినది. అప్పుడే మూన్నాళ్ళయినది. ఈ పాటికి తిమింగిలముల కడుపులో నాయుధముఁడు జీర్ణమైయుండును. నౌకలు స్వాధీనము చేసికొని మన నౌకాశ్రయమున జేర్చితిమి.

విష్ణు:—భీమనాయకుఁ డెక్కడ?

వజ్ర:—భీమేశ్వరుఁడంత ర్వేది రేవును, నేనుబృందావనమును గాచు చుంటిమి. మణినాగుఁడు బృందావనము రేవే చేరెను. భీమనాయకుఁ డావృత్తాంతము విని తాను బృందావనమున కరుదెంచెను. పిమ్మట నాతోఁ బోరాడి మణినాగుఁ డర్ణవాంభఃపూర తరంగడోలికలలో మృత్యుదేవత చేఁ జోకొట్టఁబడియె. అది చూచి భీమేశ్వరుఁడు ద్రాక్షారామ మేగెను.

విష్ణు:—కుచ్ఛితు లెప్పుడు దుర్మరణమునకే పాలగుదురు.

ఇంతలో గొందఱు వేగముగాఁ బరుగెత్తుకొని వచ్చి నిశుంభున కెవ్వరో సైన్యముతోఁ దోడు వచ్చు చున్నారని పూర్ణభద్రున కెఱిఁగించిరి. 'వారి నింతవఱకు రానిచ్చుటెందులకు? కొలఁది సైన్యమును నావెంటఁ బంపుము. వారి నక్కడనే యుక్కడఁగించి వచ్చెద' నని వజ్రధరుఁడు చెప్పెను.

విష్ణు:—ఆర్యా! ఎవ్వరు వచ్చినను మనకు వెఱపులేదు. నిశుంభుని సైన్య మల్పావశిష్టమై యున్నది. నేఁటితో

సంగ్రామము ముగియఁగలదని యందఱు నభిప్రాయపడు చున్నారు. ఇంతకు నావచ్చిన దెవ్వరైనది తెలిసికొను టావశ్యకము.

వజ్ర:—అట్లేకానిమ్ము.

అనుచుండఁగాఁ జారుఁ డొకఁడు వచ్చి 'జయము! జయము! ఆంధ్ర సార్వభౌమునకు- కాళేశ్వర ప్రభు సత్యుఁడు దేవరయాత్ర నాలకించి తనయుఁడు తన భక్తి తెలిసికొనఁ గొంత సైన్యమును దోడంపెను. ఏమార్గముగా రమ్మని సెలవు.'

విష్ణు:—ఋజుమార్గముననే రమ్మను!

చారుఁడు నమస్కరించి వెడలిపోయెను. విష్ణుభక్తుని యనుచరులు కొందఱు పోయి కాళేశ్వరమునుండి వచ్చిన సైనికులను గొనివచ్చి యుచిత ప్రదేశమున గుడారములు నిర్మించుకొనునట్లు గావించిరి. ఇంకను క్రొత్తసైనికులు వచ్చి పడుచుండెనని చారు లెఱిఁగింప నుక్కిరిబిక్కిరియగుచున్న నిశుంభుఁడు నిసర్గధైర్య గుణము విడువక స్వయముగా సైన్యముల నాయత్త పఱచి తానే నడుపుచు యుద్ధము చేయ సంకల్పించెను. అతఁడు కదన రంగమునకు వచ్చునప్పటికే యోధుఁ డొకఁడు నమస్కరించి జాబు చేతికిచ్చెను. అతఁడు సక్రోధముగా వానిని వీక్షించి జాబు విప్పి చదివి కొనెను. అది పఠించునప్పటి కాతని ముఖమున వికట మందహాస ముదయించెను. సమ్మతమే! అట్లే జరుగవచ్చు నని ధీరముగావచించెను. యోధుఁడుమరలిపోయెను. అది విష్ణు దేవుఁడంపినజాబు. అందు సార్వభౌమబిరుదముతో సంతకము

లేదు. "ఇప్పటికే చాలమంది హతులైరి, ఇంకను ప్రజానాశనమేల? దీనికంతకు మూలకారణభూతములగు మనమిరువురము ద్వంద్వ యుద్ధము చేయుదము. ఇంతకుముందు జరిగిన నిర్ణయములనన్నిటిని విడిచివుత్తము. ఈయుద్ధమున గెలుపొందినవీరుడే సార్వభౌముడు. క్షత్రియుడు జయించి యనుభవింపఁ దగినవాఁ డను ధర్మశాస్త్రమునే గౌరవింతము. మీకీదిసమ్మతమేని యందుకుఁ దగు నేర్పాటు చేయుదము." అని యందు లిఖింపఁబడియుండెను.

ఉభయపక్షసైనికులు నాయుధములు ముడిచిరి. ఇరువాగులనాయకులు నాలోచించి ద్వంద్వయుద్ధమునకుఁ దగు స్థలము నిర్ణయించిరి. మహారాజులిద్దఱు నాయుధములు ధరించిరి. కవచములు దొడగిరి. అశ్వారోహణ మొనర్చిరి. సింహనాదములొనర్చిరి ద్వంద్వయుద్ధము ప్రారంభమయ్యెను. ఇరువాగులవారు నద్భుతహర్షములతోఁ జూచుచుండిరి.

నిశుంభుని కరవాలఖేలనము, ఆంధ్రనాయకుని హస్తలాఘవమునొకదానినొకటి మించిచూపరకు చ్చేరువు కూర్చుచుండెను. ఎచ్చుతక్కువులు నిర్ణయింప నెవ్వరికి వీలుగాకుండెను. గడియలు గడిచెను. జాములు చెల్లెను. సాయంసమయము కావచ్చెను. నిశుంభుడు నిరూఢపరాక్రమ సంపద యేపుమీఱ నాంధ్రనాయకుని మీఁదికి లంఘించి బల్లెముతోఁ బొడిచెను. దానినిదప్పించుకొని విష్ణుదేవుఁడు చంద్రహాసముతో నాతని వేసెను. తమ ప్రహారము వ్యర్థమగుట యింతకుముందెఱుఁగని యావీరసత్తములు రౌద్రరసము తాండవింప మరలలంఘించిరి. పరస్పర ప్రహారములచే మేనులు రక్తసిక్తము లయ్యెను. విష్ణు

దేవుఁడు త్రొక్కఁబడిన కాలభుజంగమువలె చంద్రహాసముతోడి దక్షిణహస్తమెత్తి నిశుంభునిమీఁది కుఱికెను. ఎల్లరు నిశుంభుఁడు హతుఁడయ్యెనని తలంచిరి. కాని యశ్రుపూర్ణ నయనములతో దీనాననయై వసుంధర పితృప్రాణదానమును యాచించుచున్నట్లాతనికి గోచరించెను. ఉద్ధతి చుందగించెను. నిశుంభుఁడత్తరుణమున శూలముతో విష్ణుదేవుని నసితీర బొడిచెను. ఆపోటుతో నాభీకుఁడించుక విస్మృతిల్లెను. నిశుంభుఁడంతటితో నాఁగలేదు. వెంటనే సునిశితమగు దీర్ఘ కరవాల మెత్తి విష్ణుదేవుని కంఠమును ఛేదింప లంఘించెను. ఆంధ్రసైనికులు హాహారవములొనర్చిరి. వజ్రధరుఁడు నిమీలితాక్షుఁడై ప్రక్క కొరిగి మూర్ఛిల్లెను. అర్జునదేవుఁడు ఖడ్గపాణియై రణరంగమున దుమికెను. అదిచూచి వైరిబలము లధర్మమధర్మమని యఱచిరి. పూర్ణభద్రుఁడర్జునదేవుని సందిటఁబట్టి వారించెను. నిశుంభుఁడు విష్ణుదేవుని సమీపించెను. దీనాననయైన వసుంధర నుపలాలించుచు విశ్వంభరదివ్యరూపముతో విష్ణుదేవుని కడ్డముగా నిలిచియున్నట్లాతనికిఁ దోఁచెను. చేయి చెమర్చెను. వాలు బరువెక్కెను. దృష్టి చెదరెను. గుఱితప్పెను. ఆంధ్రుల సంతోషారావములు మిన్నుముట్టెను. వజ్రధరుఁ డుచ్చైస్స్వరముతోఁ "కుమారా! ఏలయిట్లు జంపునడపి మమ్మలయించుచున్నావు? ఏదివ్యపురుషుఁడు నిష్కల్మష హృదయములో సంకల్పించి యీకార్యమునకు బీజమునాటెనో, ఏమహామహుఁడు ప్రజాక్షేమమునకై తనజీవితము ధారపోసెనో ఏమహావీరుఁడు నిజసద్భావముచే లోకమును వశము చేసికొనెనో ఆపురుషోత్తముని-మీతండ్రిని-సుచంద్రునొక్కమాఱు సంస్మరించి దివ్యతేజో విరాజితుఁడవై విజయము చేకొనుము!" అనిపలి

కెను. విష్ణుదేవునిరొండలు జలదరించెను. సుచంద్రుని యుగ్ర రూప మతనికి స్ఫురించెను. హిరణ్యకశిపుని యాంత్రతహార ములు ధరించు నరసింహదేవుని భయంకర లీల యా ఘోర రూపమునగోచరించెను. ఖడ్గపాణియై నిశుంభుని చుట్టు చుట్టు జూచెను. గుటిచూచి తటాలున లంఘించి ప్రహరించెను. ఆతని చంద్రహాసము నిశుంభుని దక్షిణహస్తమును ఖండించి డొక్కలో బ్రవేశించి రక్తపానమునం దనివిసెందనిదానివలె నక్కడనేనిలిచిపోయెను. తెక్కలు తెగినకొంగవలె నిశుంభుడు నేలంగూలెను విష్ణుదేవుడు తక్షణమే గుఱ్ఱముదిగి యాతని డాయనేగి యుపచారములు చేయించెను. కొంతసేపటికి తెలి వొందిన యావీరుడు విష్ణుదేవునివంక ధీరముగాం జూచుచు 'ఆంధ్రవీరా! నీవేసార్వభౌముడవు. నాకొక్క వాగ్దానము- వసుంధర'-

విష్ణు;—రాజా! నీయభిమత మెఱుంగుదును. వసుంధర నా యర్థాంగి. అందులకే—

నిశుం:—చాలు! ఇంకేమియుం జెప్పవద్దు. నిశ్చలనిర్మలహృద యముతో వీరస్వర్గము నలంకరింప బోవుచున్నాడను. చంద్రహాసము తీసికొనుము.

విష్ణుదేవుడు పూర్ణభద్రునిచే నాయుధముతీయించెను. సెలయేఱువలెర క్తముస్రవించెను. చూచుచుండగనే నిశుంభుని యంతరాత్మ పరమాత్మలో లీనమయ్యెను.

ఇరువది మూడవ ప్రకరణము

విజయలక్ష్మీ విరాజమానుఁడగు నాంధ్రసార్వభౌముఁడు రత్నసాను దుర్గమునఁ గోటలో గుడారము వేయించెను. అందు సుహృద్బృందము చుట్టును జేరియుండ నిష్టసంభాషణ మొనర్చుచు మహీధరుని రావించి యుచితాసనమునఁ గూరుచుండఁజేసి యాదుర్గముపుట్టుపూర్వోత్తరములు తెలిసికొనుచుండెను. ఆసమయమందే రాజసౌధప్రాంగణమునఁ దూర్యధ్వానము వినవచ్చెను. తోడనే యలంకృతములగు రెండు భద్రదంతావళములు వారిదేరాలపై పువచ్చుచుండెను. వసుంధర, మల్లికయుఁ జెలి యొక సామజమున నాసీనలై యుండిరి. వారు జలపూర్ణ సువర్ణకలశములను కుంభి కుంభాగ్రమున నుంచి జాగ్రత్తగాఁ బట్టుకొనియుండిరి. కాలకేతు మణిభద్రులు లా మత్తమాతంగములనడుపుచుండిరి. తూర్యారావములు జయజయధ్వానములతో మేళగించి మిన్ను ముట్టుచుండెను. గుడారములోని వారందఱు నాపింత చూచుటకు బయటికి వచ్చి నిలిచిరి. భద్రేభములు వారి చెంతకు వచ్చి నిలిచెను. తోడనే యవి హస్తాగ్రములతో సువర్ణకలశము లందుకొని పావనజలంబులు సార్వభౌమార్జునదేవుల పాద మూలంబులఁ గుమ్మరించెను. మల్లికావసుంధరలు గజావరోహణ మొనర్చిరి. కాలకేతు ప్రేరితయై వసుంధరాదేవి ప్రత్యగ్రసురభిళ ప్రసూనమాలికను సార్వభౌముని కంఠమునగీలించెను. విష్ణుదేవుఁడు వినయలజ్జా సంభ్రమములుసందడింప స్మేరమగు నాననపంకజమునించుక వంచి నిలుచుండెను. మల్లిక మహీధరుని జూచి సంభ్రమముతో సమీపించి 'తండ్రీ నమస్కార'మని మ్రొక్కెను.

మహీధరుఁడా మెవంకఁ జఱచుటఁ జూచి 'తల్లీ! యిదియేమి' యనెను. మల్లిక యీషత్ప్రసన్నముఖవదనకమలయై 'అభినందనము' అనెను. మహీధరుఁడు మంత్రరుద్ధమగు మహోరగము వలెఁ గ్రోధ దందహ్యమానుండయ్యు నాకృతి గోపనము మెఱయు విస్మృతముగా నవ్వి 'ఎందులకు! పెద తండ్రి చచ్చినందులకా? తండ్రి శత్రువులకు జిక్కినందులకా? అభినందనము' అనెను. విష్ణుదేవుఁ డందర స్వస్థానములఁ గూరుచుండ నియమించి మహీధరుని చేయి పట్టుకొని లోనికిఁ గొనిపోయి కూర్చున్న పిమ్మట 'సేనాపతీ! నీవంటిశూరుడు, ప్రాజ్ఞుఁడిట్లు నుడువఁ దగునా? ఎవ్వరికైన మరణాంతములు వైరములుగాని యెల్ల కాలము పగ సాధింపఁ జూచుట పాఁడియగునా? నిశుంభుఁడు నిహతుఁడయ్యె! మణినాగుఁడు మరణించె! ఇంక నెవ్వరికొర కెవ్వరిమీఁదశత్రుత్వమువహింతువు?' అనిసబహుమానముగా వచించెను.

మహీధరుఁడు:— మణినాగుఁడు నౌకాబలము తెచ్చెనా!

వజ్ర:— తెచ్చెను. కాని ప్రయోజనము లేకపోయెను. సామ్రాజ్య నౌకాబలముచే నది నిహతమయ్యెను. మణినాగుఁడు మడిసెను.

మల్లిక:-(స్వగతము)బంధువత్సలత చేహృదయముస్విన్నమగు చున్నను, పెద్దబరువుదింపినట్లు సముచ్ఛ్వసితమగుచున్నది.

వసుం:—(స్వగతము) పాపాత్ముఁడుకర్మఫలమనుభవించెను.

మహీ:— ఇంక యశోధరాదేవి మోమెట్లు చూడఁగలను?

(విషాద మభినయించును.)

విష్ణు:—క్షత్రియ వంశ్యుఁడవగు నీవట్లు ఖిన్నుఁడవగుట భావ్యముకాదు. ఒండొరులంగాంచి వలవంతచే నవయు జామాతల మన్నింపుము.

మహీ:—(తెల్లపోయి చూచుచుండును.)

కాల:—సైన్యాధిపా! నీతనయ యర్జునదేవుని వరించి చాల కాలమైనది. వారు పరస్పరము పుష్పమాలలచే నలంక రించుకొనిరని మాబిడ్డ చెప్పినది.

(మల్లికార్జున దేవులు శృంగార చేష్ట లభినయించిరి.)

మహీ:—ఓహో! కాలకేతూ! నీవు కూడ నీకూటమున నుంటివా?

కాల:—ఉంటిని. నిన్నుఁగూడ జేరుమనుచుంటిని. ఇదియొక వడివాతము. అందఱను లాగుకొని పోవుచున్నది. వెనఁగు లాడిన వ్యవహార మడ్డము తిరుగును.

విష్ణు:—సేనాధ్యక్షా! రత్నసానుసర్గ మర్జునదేవునకు బహు మానముగా నొసఁగఁదలంచితిని. కూఁతునల్లుని బెట్టుకొని సుఖముగా జీవింపుము.

మహీ:—(సంతోషముతో) సార్వభౌముని దివ్యశాసనము నకు బద్ధుఁడను.

కాల:—సార్వభౌమా! నగరు ప్రవేశింప నిదియాది సుము హూర్తమని పెద్దలు వ్రాక్రుచ్చిరి. కాలవిళంబమేల ?

విష్ణు:—అట్లయిన రాజసౌధమునకే పోవుదము. (అందరు లేచిరి

విష్ణు:—మిత్రమా! గజారోహణ మొనరింపుము.

అర్జు:—అన్నగారి యనుమతి వడయక—

విష్ణు:—(చిరునగవుతో) పిమ్మట బడయవచ్చును. ఇది సార్వభౌముని శాసనము.

అందఱు నానందాస్మితములతో 'జయము సార్వభౌమునకు, ఆంధ్రసామ్రాజ్య స్థాపనకు శుభము' అనుచుండ విష్ణుదేవుఁడు దంతావళము నధిరోహించెను. కాలకేతువు వసుంధరనుగూడ గజారోహణము చేయించెను. మల్లికార్జునదేవులు రెండవయేనుఁగు నెక్కిరి. యథాప్రకారము మణిభద్రకాలకేతువులు దంతావళముల నడపిరి. తక్కిన వారు త్తమాశ్వముల నెక్కి వారిననుగమించిరి. తూర్యారావములు మిన్నుముట్ట, జయఘోషము పిక్కటిల్ల, స్వస్తివచనము లుప్పతిల్ల, ధ్వజపతాకా సమలంకృతమగు రాజమార్గమున నా పవిత్రదంపతులు పుణ్యాంగనలు లాజాంజలులు చల్లుచుండ, సువాసినులు కర్పూరహారతు లొసఁగుచుండ బాలికామణులు ప్రసూన గుచ్ఛములు వర్షించుచుండ సలీల మందగమనంబునం జని రాజభవన ప్రవేశ మొనరించిరి.

ఇరువదినాల్గవ ప్రకరణము

ఆంధ్రసార్వభౌముని రాజధాని యనర్ఘాలంకరణముచే నలరారుచుండెను. ఎక్కడఁజూచినను గీతవాద్యత నిక్వణము బూరటిల్లుచుండెను. ధూపగంధములు గుబాళించుచుండెను. పుష్పపరిమళము గుబులుకొనుచుండెను. అమరావతి యవనికి డిగ్గెనో యలకానగర మీరూపమున నవతరించెనో యనునట్లు దివ్యశోభా విరాజమానములగు సుందర మందిరములతో

సతతదోహద సంవర్ధిత పుష్పఫలభార భాసురములగు నుపవన తరువులతో నొప్పారుచుండెను. దివ్యాంబరాభరణముల ధరించి సార్వభౌము నభిషేకింపఁ దయారగు కన్యామణులు తల్లికలతో, ఉచిత కర్మ కలాపంబులు నెఱపి పావన నదీ జలంబులు, సముద్రోదకములు దెప్పించి పల్లవ ప్రసవ ఫలాదులు సిద్ధపఱచి సుముహూర్తమున కెదురుచూచుచు మాటిమాటికిఁ బాదచ్ఛాయలు లెక్కించు పురోహితులతో, జన కలకలంబు వారించుచు బారులుతీర్చి ప్రజాసౌకర్యము నకుఁ బాటుపడు రాజభటులతోఁ గాకులము కలకలలాడు చుండెను. అన్నిదిక్కులనుండి విచ్చేసిన జన సమూహా మూస్థాన మండపమున సుఖముగాఁ గూరుచుండెను. నవరత్న ఖచితమగు సింహాసనము సిద్ధము చేయఁబడెను. భీమేశ్వర గురునాథ ప్రభృతులగు నాప్తు లుచితపీఠము లలంకరించి మేరు హిమాచలాది గోత్ర శిఖరులవలె నొప్పారుచుండిరి. ఆపస్తంబాది మహర్షు లగ్రస్థానము లలంకరించి జటాకృష్ణాజి నాద్యుపకరణములతో సువాసిత వీతిహోత్రముల చందమున విరాజిల్లు చుండిరి. కాలకేతువు మహీధరుఁడు మొదలగు రాజ బంధువులు సముచితాసనముల నుపవిష్టులై యభిషే కోత్సవసందర్శనాభిలాషమున నక్షులు సాచి చూచుచుండిరి. పౌరులు, జానపదులు, నాటవికులు, పార్వతీయులు వీరు వారన నేల! యాంధ్ర దేశమునం దన్ని ప్రాంతములనుండి వచ్చినవారు యథోచితముగా నాసీనులై యుండిరి. స్త్రీలు, బాలురు, వృద్ధులు నిర్బాధకముగాఁ గూర్చుండిరి. ఒజ్జలకెద్ద వసిష్ఠుఁడు పవిత్రాక్షతలతోఁ గూడిన బంగారుపళ్లె మొకచేతను బర్హి స్స్రుకచేతను బట్టుకొని లేచి సుముహూర్త మాసన్నమైనది.

సార్వభౌమ దంపతులు దయచేయ వలయునని వచించి మహాజ్ఞేయని యుపక్రమించెను. వేదవిదు లిరుపక్షములుగాఁ జేరి క్రమపాఠమందు అభిషేకోచిత మాంగళ్య వేషములతో వసుంధరా విష్ణుదేవులు రాజహంస దంపతుల వలె సలీల మందగమనంబు చెలువార మహాజన సభకు ముమ్మాఱు ప్రదక్షిణము చేసి యభిషేక వేదిక నధిరోహించి సభా వందన మాచరించి పురోహితుని యాదేశప్రకారము కూర్చుండిరి. యథావిధిగా నభిషేక తంత్రము జరిగెను. ఆపస్తంబుఁడు సూత్రము లందించుచుఁ దూచా తప్పకుండ నభిషేక విధి నక్రమముగా జరుగునట్లు హెచ్చరించుచు వచ్చెను. మూఁదు వృద్ధభూసురులుపిమ్మటఁగన్యామణులుననంతరము వేదవిదులు తరువాత పుణ్యాంగనలు నభిషేక క్రియనిర్వర్తించిరి. బ్రాహ్మణోత్తములు క్రమము జట ఘన జెప్పుచు వైదిక మంత్రములచే సార్వభౌమ దంపతుల నాశీర్వదించిరి.

నానాదేశాగతులగు రాజులు సార్వభౌమునకుఁ గానుక లర్పించు కాల మిదియని వసిష్ఠుఁ డు[illegible]తోఁ జెప్పెను. భీమనాయకుఁడు పదియేనుఁగులు, నూఱు మాతంగ ములు నైదువందల తురంగములు సార్వభౌమునకు బహుమానముగాఁ జదివించెను. గురునాథుఁడు [illegible],నూఱు తురంగములు మూఁడువందల గోవులు, [illegible] ములను జదివించెను. అర్జునదేవుఁడు వెలపెట్టరాని [illegible], ఆణిముత్తియముల పేరు చంద్రహాసమును రాజదంపతులకు బహుమతిగా నొసంగెను. కాలకేతువు తనమంత్రిపంపిన సైన్య మును, మహీధరుఁడు ఛత్రచామరాది రాజపరికరములను, ఆపస్తంబుఁడు ధర్మదండమును నిచ్చి బహూకరించిరి.

[illegible] వస్త్రములను ఫలతాంబూలాల సహితముగా [illegible] బ్రాహ్మణోత్తముల సత్కరించెను. [illegible] దేశవాసులను కన్యామణులను నలంకరించెను. [illegible] సుగంధ ద్రవ్యములు, చందన తాంబూలాదులు సువర్ణ మణిమౌక్తికాంబరము లొసంగి బంధుమిత్రాదుల సమ్మానించెను. బీదసాదలకు గోరిక కెక్కువగా నడుగుట తడవుగా సమస్త వస్తువు లొసంగెను.

పిమ్మట నాపస్తంబమహర్షి యెల్లవారు వినుచుండ నిట్లు వచించెను. "ఆంధ్ర మహారాజులారా! నేటికి మనసంకల్పము నెఱవేఱినది. ఆంధ్రసామ్రాజ్యము స్థాపితమైనది. ఇది మీయైకమత్యమునకు ఫలము. అల్పసారములైన తృణములతో నేర్పడిన రజ్జువు మదపుటేనుగుల బంధించుచున్నది. మీరందఱు నైకమత్యముతో వర్తించుటచే నీకార్యము సులభసాధ్యమైనది. దీనినిబట్టి యైకమత్యమునకుఁగల విలువ యెంతటిదో మీరు గ్రహించియుందురు. మహనీయులగునను భవజ్ఞులు 'సంఘేశక్తిః కలౌయుగే' అని వచించియున్నారు. ఇంతటితో మనపని పూర్తియైనదని తలంపరాదు. దేశము, జాతి యున్నంతకాలము నైకమత్య మావశ్యకమని మీరు భావింపవలయును. ఏనాఁడు మన మీరహస్యమును విస్మరింతుమో ఆనాఁడే యధఃపతితులమగుదుము, ఉన్నతస్థితి నొందుట దుర్లభముకాని పతనమునొందుట దుర్ఘటముగాదు. కష్టార్జితమగు సామ్రాజ్యము రక్షించుకొనఁజాలనిచో మనము పరిహాస పాత్రులము కాగాక మనసంతతి వారినిదుర్భరవ్యథల పాలుచేసిన వారలమగుదుము. కావున మీరందఱుసంఘీభావమును కాపాడుకొనుచు మీదేశమునకు, మీజాతికి,

నింహాసనత్వమునకుఁ బేరుదెచ్చి యాంధ్రులకు వ్యక్తిత్వముకలదనినిరూపింపుఁడు. అధికారవాంఛలను, నహంకారమునకు లోనుగాకుఁడు. సంపాదనము కష్టము. సంపాదిత సంరక్షణము కష్టతరము. రాజాజ్ఞ ననుసరింపుఁడు. రాజానుమతము ధర్మము. రాజు భగవదంశసంభూతుఁడు. రాజభక్తి, దేశభక్తి గృహస్థులకు మోక్షకారణము లగుచున్నవి. ఎప్పుడో ఫలమిచ్చు దైవముకంటె సద్యఃఫలదాతయగు రాజు గృహస్థులకుఁ బూజార్హుఁడు."

మహర్షి చెప్పినవాక్యము లాలకించి యందఱు హర్షమును సూచించుచు జయము! సార్వభౌమునకు జయము! అని వాకుచ్చిరి. పిమ్మటవిష్ణుదేవుఁడుసింహాసనము నుండిలేచి వినయముతో నిట్లు వచించెను.

"ఆంధ్రమహాజనులారా! యీసామ్రాజ్యస్థాపనమునకు మీరందఱు నా కపారమైన సాహాయ్య మొనర్చినందులకు మీకు యావజ్జీవము కృతజ్ఞుఁడను. ఒక్కఁడెవ్వఁడు నిట్టి ఘనకార్యమును నిర్వహింపఁజాలఁడు. అట్లునిర్వహించెననియింతకు ముందు మనము వినియుండలేదు. నన్ను బురస్కరించుకొని మీరందఱు మీసర్వస్వమును ధారపోసియీసామ్రాజ్యమును సంపాదించుకొనిరి. కావునసామ్రాజ్యముమీది; మీరాంధ్రులు మీలోని ప్రతిమనుష్యుఁడు ప్రధానుడే; సామ్రాజ్యఫలమనుభవించుట కందఱకు సమానాధికారమున్నది. ఎవరికివారేయధికారమునిర్వహించుట యసంభవమగుటచే నిమిత్తమాత్రముగానన్నుసమ్రాట్టుగాఁగల్పనచేసిరని నేనెఱుంగుదును. సామ్రా

జ్యమును పేరఁ బ్రజాసేవ నాకర్తవ్యమనియు నేనెఱుంగుదును. కాని సామ్రాజ్యమొక మహారథము, దీనినొక్కఁ డెవ్వఁడు లాగఁజాలఁడు. పరస్పర సాహాయ్యముతో నల్పుఁడుగూడ నాపని చేయఁజాలును. కావున నేను యితోధిక సాహాయ్య సంపద నర్థించుచున్నవాఁడ. రథమువిూఁది. రథ్యములు విూరు. సారథి మాత్రుఁడనగు నేను విూకు సూచనలు చేయవలసిన వాఁడను. ఇట్లనుట చేభారమంతయు విూవిూఁదవిడువఁదలంచు చున్నాఁడనని యెంచరాదు. అవసరమైనేఁగి రథముదిగి భుజ మొగ్గి కదలించిదారిబడునట్లుచేయుట కణుమాత్రము వెనుదీయ నని మనవి చేయుచున్నాను.

ఇట్టి యుత్సవసమయములందు మహారాజులు, చక్ర వర్తులు శిలాశాసనములు కావించుట మన సంప్రదాయము. తదనుగుణముగా నీక్రిందివిషయములు శాసించుచున్నవాఁడ. దీని నావస్తంబమహార్షి పద్యబంధము గావింపఁగలడని మనవి చేయుచున్నవాఁడ.

మన నిత్యజీవితమునకు రాజభక్తి పన్నె పెట్టుచున్నది. ఆర్యుల రాజభక్తికాలాంతరమున దైవభక్తియైపరిణమించును. తరతరములవారికది యిహపర సాధనమగుచుండును. నేమనవి చేయు వాక్యములను శ్రద్ధతో నాలకింపఁ గోరుచున్నవాఁడ.

ఈ సామ్రాజ్య స్థాపనమునకు సంపూర్ణసహాయుఁడైన భీమనాయకుఁడు ద్రాక్షారామమున భీమేశ్వరుఁ డనుపేర విఖ్యాతుఁడై యాంధ్రులచేఁదరతరములు పూజింపబడుచుండు

గాక! ఆతని సోదరుఁడీ యర్జున దేవుఁ డవక్ర విక్రమ సంపదచే సామ్రాజ్య ప్రతిరోధములఁ నడంచెఁగావునసీతడుశ్రీశైలమున శ్రీమల్లికార్జున దేవుడని ప్రఖ్యాతినొంది యాంధ్రులకే కాక యెల్ల భారతీయులకు సంసేవ్యుఁడగుఁగాక! ఈ కాలకేతుని స్థానమునఁ బూర్ణభద్రుఁడు సుస్థాపితుఁడై కాళేశ్వరమున మన ప్రతినిధియై పూజాపఁబడు చుండుఁగాక! ఈ మూఁడు దివ్య క్షేత్రములుగలిపికొని హేమప్రాకార మొకటినిర్మితమగుఁగాక! అట్టి స్వర్ణప్రాకారమధ్యస్థమగుసీయాంధ్ర దేశము-వజ్రభూమి-త్రిలింగదేశమని కూడానింతటినుండివ్యవహార్యమగుగాక! ఇది నా కోరిక! ఇది నాదానశాసనము! ఇది నా విధినిర్వాహణము'' అనికూరుచుండెను. అప స్తంబుఁడ త్తఱిఁదటాలున లేచి "మహాజనులారా! వక్తవ్యాంశ మొక్కటిమిగిలియున్నది. వినుఁడు. మీసార్వభౌముఁడు స్వవిషయ మగుటచే వివరింపఁ డయ్యెను. మొదటి యాంధ్రరాజధాని యగు నీ శ్రీకాకుళ నగరరాజమునఁ గృష్ణవేణీతీరమున ప్రప్రథ మాంధ్రచక్రవర్తి యీవిష్ణుదేవుఁడింతటినుంచి యాంధ్రవిష్ణు వని ప్రఖ్యాతుఁడై కలకాలము నాంధ్రుల కారాధ్యుఁ డయ్యెడుఁగాక! భీమ నాయకుఁడే భీమేశ్వరుఁడు! అర్జునదేవుఁడే మల్లికార్జునస్వామి! కాలకేతువే కాళేశ్వర పూర్ణభద్రస్వామి! విష్ణుదేవుఁడే ఆంధ్ర విష్ణుసార్వభౌముఁడు. ఆంధ్రదేశమే త్రిలింగదేశము. పూజింప వలసినవారు మనమేగాక మన సంతతివారు—— తరతరము! తరతరము! ఆంధ్రదేశ మున్నంత కాలము! ఆంధ్రజాతి

యున్నంత కాలము! ఈవేల్పుల యవ్యాజ కరుణాకటాక్షముచే నాంధ్రుల ప్రతిభ జగద్వ్యాప్తమగుఁగాక!

హరిః ఓం. తత్సత్.

జయ జయ ధ్వానములతో నభిషేక మహోత్సవము ముగిసెను. ఆనందోత్సవమునకు మేర లేదయ్యెను. అనంతర మందఱు విందు లారగించిరి. క్రమ క్రమముగా నెవరి యిండ్లకు వారు చేరుకొనిరి. అయ్యాంధ్ర కేసరిపరిపాలనమున నాంధ్రజాతి సుఖించెను. ఆంధ్రుల విఖ్యాతి దశదిశల మాఱుమ్రోఁగెను.

సమాప్తము

హ. ఘ. వ. నిజాము ప్రభుత్వపు విద్యాశాఖవారి ప్రకటిత
పాఠ్యక్రమము ననుసరించి వ్రాయబడిన

మా ప్రచారణ మాల

నీతి వాచకము

1 త.	0-2-0	3 త.	0-3-6
2 త.	0-2-0	4 త.	0-4-0

శ్రీ కె. విశ్వనాథముగారిచే

5 త.	0-10-0	6 త.	0-11-0	7 త.	0-12-0

ప్రకృతి పాఠములు

శ్రీ కె. రామమూర్తి — కె. రామమూర్తిగార్లచే

1 త.	0-4-0	3 త.	0-7-0
2 త.	0-5-0	4 త.	0-8-0

ఉస్మానియా తెలుగు వాచకములు

ప్రొఫెసర్ కె. సీతారామయ్యగారు వ్రాసినవి

బాలశిక్ష	0-5-0	4 త	0-8-10
1 త.	0-7-0	5 త.	0-11-0
2 త.	0-7-2	6 త.	0-11-6
3 త.	0-8-0	7 త.	0-12-0

వేంకట్రామ అండ్ కో.,

శికింద్రాబాదు - వరంగల్

రామా ప్రెస్ (చిత్రటాకీసవద్ద) సికింద్రాబాద్